

ISSN 2524-0129 (Print)
ISSN 2664-5718 (Online)

*Наукове періодичне видання
Юридичного факультету
Західноукраїнського
національного університету*

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРАВознавства

ACTUAL PROBLEMS OF LAW

**Випуск 4 (44)
2025**

1. Теорія та історія держави і права. Історія політичних і правових вчень. Філософія права.
 2. Конституційне право. Адміністративне право і процес. Фінансове право. Інформаційне право. Міжнародне право.
 3. Цивільне право і цивільний процес. Сімейне право. Трудове право. Міжнародне приватне право. Господарське право. Господарсько-процесуальне право.
 4. Кримінальне право та кримінологія. Кримінально-виконавче право. Кримінальний процес та криміналістика. Судова експертиза. Оперативно-розшукова діяльність. Судоустрій. Прокуратура та адвокатура.
-

**Наукове періодичне видання Юридичного факультету
Західноукраїнського національного університету
у співпраці з НДІ приватного права і підприємництва
імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України**

Засноване у 2011 році
Виходить 4 рази на рік

Ідентифікатор медіа: R-30-04422 (Рішення Національної ради
України з питань телебачення і радіомовлення
від 9 травня 2024 року №1561)

ISSN 2524-0129 (Print) / ISSN 2664-5718 (Online)

**Видання включене до переліку фахових видань України
(категорія «Б») з юридичних наук Наказом МОН України від
28.12.2019р. № 1643 «Про затвердження рішень Атестаційної
колегії Міністерства щодо діяльності спеціалізованих вчених
рад»**

**Засновник та видавець Західноукраїнський національний
університет**

Рекомендовано до друку Вченою радою
Західноукраїнського національного університету
(протокол № 4 від 19.12.2025 р.)

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОЗНАВСТВА

Випуск 4 (44) 2025

DOI: <https://doi.org/10.35774/app>

DOI: [https://doi.org/10.35774/
app2025.04](https://doi.org/10.35774/app2025.04)

INDEX COPERNICUS

I N T E R N A T I O N A L

Видання включене до міжнародної наукометричної
бази даних «Index Copernicus International» (Польща)

Доступ до наукометричної бази здійснюється
за адресою: [https://journals.indexcopernicus.com/search/
details?id=49137](https://journals.indexcopernicus.com/search/details?id=49137)

«Актуальні проблеми правознавства» можна
знайти, скориставшись формою пошуку зверху
сторінки за індексом ISSN

Головний редактор

Слома Валентина Миколаївна, професор кафедри цивільного права і процесу, виконувач обов'язки
декана юридичного факультету Західноукраїнського національного університету, доктор юридичних наук,
професор

Заступники головного редактора

Москалюк Надія Богданівна, професор кафедри безпеки та правоохоронної діяльності, заступник
декана юридичного факультету Західноукраїнського національного університету, доктор юридичних
наук, професор

Колесніков Андрій Павлович, доцент кафедри теорії права та конституціоналізму Західноукраїнського
національного університету, доктор юридичних наук, доцент

Редакційна колегія:

Банах Сергій Володимирович, професор кафедри кримінального права і процесу Західноукраїнського
національного університету, доктор юридичних наук, професор

Гречанюк Сергій Костянтинович, ректор Пенітенціарної академії України, доктор юридичних наук,
професор

Калаур Іван Романович, народний депутат України, професор кафедри цивільного права і процесу
Західноукраїнського національного університету, доктор юридичних наук, професор

Лукашевич-Крутник Ірина Степанівна, завідувач кафедри цивільного права і процесу Західноукраїн-
ського національного університету, доктор юридичних наук, професор

Мазепа Світлана Олегівна, доцент кафедри кримінального права та процесу Західноукраїнського на-
ціонального університету, кандидат юридичних наук, доцент

Соболь Євген Юрійович, ректор Центральноукраїнського державного університету імені Володимира
Винниченка, доктор юридичних наук, професор

Теремецький Владислав Іванович, завідувач сектору проблем реалізації господарського законодав-
ства відділу проблем модернізації господарського права та законодавства ДУ «ІЕПД імені В. К. Макутова
НАН України», доктор юридичних наук, професор

Чудик Наталія Олегівна, завідувач кафедри теорії права і конституціоналізму Західноукраїнського на-
ціонального університету, доктор юридичних наук, професор

Іноземні члени редакційної колегії

Єва Катаржина Чех, професор кафедри адміністративного права та процесу Університету Білостока
(Польща), доктор права, професор

Альдона Доманська, завідувач кафедри конституційного права Лодзького університету (Польща),
доктор права, професор

Олівер Руппель, завідувач Науково-дослідного Центру права кліматичних змін Університету Граца

(Австрія), доктор права, професор

Ганс Шульте-Ньолке, директор Європейського інституту правових досліджень Університету Оснабрюка (Німеччина), доктор права, професор

Грега Стрбан, завідувач кафедри трудового і соціального права Університету Любляни (Словенія), доктор права, професор

Фредерік Цоль, професор кафедри цивільного права Ягеллонського університету (Польща), завідувач кафедри європейського і польського приватного права та порівняльного правознавства Оснабрюцького університету, професор (Німеччина), доктор юридичних наук, професор

Editor in Chief

Sloma Valentyna Mykolayivna, Professor of Department of Civil Law and Process, Acting Dean of Faculty of Law, West Ukrainian National University, Doctor of Legal Sciences, Associate Professor

Deputy Editors in Chief

Moskalyuk Nadiya Bogdanivna, Professor of Department of Security and Law Enforcement, Vice-Dean of Faculty of Law, West Ukrainian National University, Doctor of Legal Sciences, Professor

Kolesnikov Andrii Pavlovych, Associate Professor of the Theory of Law and Constitutionalism Department, West Ukrainian National University, Doctor of Legal Sciences, Associate Professor

Editorial board

Banakh Serhii Volodymyrovych, Professor of the Department of Criminal Law and Process, West Ukrainian National University, Doctor of Legal Sciences, Associate Professor

Hrechanyuk Sergii Konstantynovych, Rector of Penitentiary Academy of Ukraine, Doctor of Legal Sciences, Professor

Kalaur Ivan Romanovich, People's Deputy of Ukraine, Professor of the Department of Civil Law and Process, West Ukrainian National University, Doctor of Legal Sciences, Professor

Mazepa Svitlana Olehivna, Associate Professor of Department of Criminal Law and Process, West Ukrainian National University, Candidate of Legal Sciences, Associate Professor

Sobol Yevgen Yuriyovych, Rector of Volodymyr Vynnychenko Central-Ukrainian State University, Doctor of Legal Sciences, Professor

Teremetskii Vladislav Ivanovich, Head of the Sector for Issues of Economic Legislation Implementation, Department for Issues of Modernisation of Economic Law and Legislation, V.K. Mamutov Institute of Economic and Legal Problems, the National Academy of Sciences of Ukraine, Doctor of Law, Professor

Chudyk Nataliya Olehivna, Head of the Theory of Law and Constitutionalism Department, West Ukrainian National University, Doctor of Legal Sciences, Professor

Foreign members of the Editorial board

Ewa Katarzyna Czech, Professor of the Department of Administrative Law and Procedure, University of Białystok (Poland), Doctor of Law, Professor

Aldona Domanska, Head of Constitutional Law Department, University of Lodz (Poland), Doctor of Law, Professor

Oliver Ruppel, Head of the Research Center for Climate Change Law (ClimLaw), University of Graz (Austria), Doctor of Law, Professor

Hans Schulte-Nölke, Director at the European Legal Studies Institute, University of Osnabrück (Germany), Doctor of Law, Professor

Grega Strban, Head of Labour and Social Law Department, University of Ljubljana (Slovenia), Doctor of Law, Professor

Fryderyk Zoll, Professor of the Department of Civil Law, Jagiellonian University (Poland), Head of the Department of European and Polish Private Law and Comparative Law, Osnabrück University (Germany), Doctor of Law, Professor

ЗМІСТ

1. ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА. ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ ВЧЕНЬ. ФІЛОСОФІЯ ПРАВА.

Харкевич Ігор

Історико-правові засади формування та розвитку житлової політики США.....6

2. КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО. АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС. ФІНАНСОВЕ ПРАВО. ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО. МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

Войташек Іван

Адміністративно-правові засади обмеження та спрощення
нотаріальних процедур в умовах війни.....21

Крамарчук Назар

Системна модель компетенційного розмежування між органами публічної
влади під час дії правового режиму воєнного стану.....23

Красногор Олександр

Основні види адміністративно-правових відносин, пов'язаних із реалізацією
Міністерством юстиції України функцій у сфері охорони прав людини.....30

Латковський Павло

Сучасні виклики оподаткування ПДВ операцій з імпорту
в умовах воєнного стану та євроінтеграції.....36

Шляховчук Михайло

Правова основа роботи судів України у період надзвичайних правових режимів.....42

Banakh Serhiy, Kovalchuk Olha

Implementation of smart technologies in the judicial system:
foreign experience of implementation.....51

Hachkevych Andrii

Process automation in public administration in Ukraine and ensuring legality of AI-driven
decision-making.....57

Flissak Kostyantyn

Legal imperatives and mechanisms for protection of national interests
in international investment activities.....65

3. ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС. СІМЕЙНЕ ПРАВО. ТРУДОВЕ ПРАВО. МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО. ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО. ГОСПОДАРСЬКО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО

Береговий Ігор

Правові засади відмови від апеляційної скарги у цивільному судочинстві України.....72

Бугаць Альона

До питання про визначення авторського права в епоху штучного інтелекту.....80

Іолкін Ярослав, Кашинцева Оксана, Зосименко Олександр

Досвід використання договорів керованого доступу в країнах ЄС: тенденції та виклики.....85

Лукашевич-Крутник Ірина, Марценко Наталія, Паращук Лілія

Емансипація та відшкодування шкоди, завданої емансипованою особою,
за цивільним законодавством України.....93

Мозолевський Олександр

Права й обов'язки сторін договору про надання реабілітаційних послуг.....102

Труфанова Юлія

Правові механізми захисту осіб, які постраждали від пошкодження
та знищення майна внаслідок збройної агресії проти України.....110

**4. КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ. КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО.
КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА. СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА.
ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ. СУДОУСТРІЙ. ПРОКУРАТУРА ТА АДВОКАТУРА**

Людмила Будник

Перспективи використання цифрових технологій у сфері протидії
економічним правопорушенням.....114

Олійничук Роман, Карапетян Артем

Використання кримінального аналізу в поліцейській діяльності в умовах
воєнного стану (на прикладі України).....120

1. ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА. ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ ВЧЕНЬ. ФІЛОСОФІЯ ПРАВА

DOI: 10.35774/app2025.04.006
УДК: 340.15:351.778.5(73)

Ігор Харкевич,
аспірант кафедри теорії та історії держави
і права Університету економіки та права
«КРОК»
ORCID: orcid.org/0009-0008-6662-5659

ІСТОРИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ ЖИТЛОВОЇ ПОЛІТИКИ США

Стаття присвячена аналізу історико-правових засад формування та розвитку житлової політики США. Простежується її еволюція від початку ХХ століття до сучасного етапу з урахуванням трансформацій у державному регулюванні, економічних умовах і суспільних пріоритетах. Вивчено досвід, який може бути використаний у повоєнному відновленні України. Встановлено, що житлова політика США формувалася під впливом взаємодії приватного підприємництва, державного регулювання та громадських ініціатив. У період з 1900 по 1930 роки житлове будівництво переважно орієнтувалося на ринковий попит, з певною філантропічною підтримкою.

Охарактеризовано період Великої депресії та політики Нового курсу (1930-ті роки), які ознаменували початок суттєвого федерального втручання, зокрема через запровадження програм державного житла та реалізацію масштабних проєктів міського розвитку. Попри розширення доступу до житла, зазначені заходи одночасно посилювали прояви соціальної та расової нерівності, зокрема через процеси субурбанізації та суперечливі підходи до оновлення міст.

Встановлено, що з 1975 року федеральна житлова політика США почала більшою мірою спиратися на ринкові механізми, підтримувані некомерційними організаціями у сфері житлового забезпечення. Наголошено на позитивних аспектах післявоєнних житлових програм США, зокрема на їхній здатності ефективно мобілізувати державні та приватні ресурси, сприяти швидкому будівництву та стабілізувати міське населення. Такий досвід засвідчив, що скоординовані дії уряду у поєднанні із залученням приватного сектору та громадською участю можуть ефективно вирішувати масштабні житлові проблеми.

Основними методами дослідження є історико-правовий та порівняльно-правовий. Їх застосування дозволило простежити еволюцію житлової політики США у взаємозв'язку з трансформаціями державного регулювання, економічних умов і суспільних пріоритетів. Також використано системний підхід для узагальнення позитивних і проблемних аспектів американського досвіду та оцінки його релевантності для модернізації житлової політики України.

Підкреслено, що житлова політика США формувалася під впливом як економічних інтересів, так і

© Ігор Харкевич, 2025

прагнення до підвищення рівня соціального забезпечення, хоча пріоритет здебільшого надавався економічним чинникам. Здійснено огляд еволюції житлової політики США з урахуванням впливу політики президентів, федеральних органів влади та органів місцевого самоврядування. Встановлено, що у цій сфері існувала конкуренція між економічними інтересами власників і забудовників та потребами соціального захисту малозабезпечених груп населення. Підкреслено, що історичний досвід становлення житлової політики США має важливе значення для сучасного етапу реформування житлової політики України.

Ключові слова: житло, житлова політика, державне управління, історія політики, правове забезпечення, доступне житло.

Annotation. The article is devoted to the analysis of the historical and legal foundations of the formation and development of US housing policy. Its evolution from the beginning of the 20th century to the present day is traced, taking into account transformations in state regulation, economic conditions and social priorities. The experience that can be used in the post-war reconstruction of Ukraine has been studied. It has been established that US housing policy was shaped by the interaction of private enterprise, state regulation and public initiatives. Between 1900 and 1930, housing construction was mainly driven by market demand, with some philanthropic support.

The period of the Great Depression and the New Deal policy (1930s) is characterised, which marked the beginning of significant federal intervention, in particular through the introduction of public housing programmes and the implementation of large-scale urban development projects. Despite expanding access to housing, these measures simultaneously exacerbated social and racial inequality, particularly through suburbanisation and controversial approaches to urban renewal.

It has been established that since 1975, US federal housing policy has begun to rely more heavily on market mechanisms supported by non-profit organisations in the field of housing provision. The positive aspects of post-war housing programmes in the United States are highlighted, in particular their ability to effectively mobilise public and private resources, promote rapid construction and stabilise the urban population. This experience has shown that coordinated government action, combined with private sector involvement and public participation, can effectively address large-scale housing problems.

The main research methods are the historical-legal and comparative-legal ones. Their application made it possible to trace the evolution of U.S. housing policy in connection with transformations in state regulation, economic conditions, and social priorities. A systemic approach was also employed to generalize the positive and problematic aspects of the American experience and to assess its relevance for the modernization of Ukraine's housing policy.

It is emphasised that US housing policy was shaped by both economic interests and the desire to improve social security, although priority was mostly given to economic factors. A review of the evolution of US housing policy was conducted, taking into account the influence of the policies of presidents, federal authorities and local governments. It has been established that there was competition in this area between the economic interests of owners and developers and the social protection needs of low-income groups. It is emphasised that the historical experience of the formation of US housing policy is important for the current stage of reforming Ukraine's housing policy.

Keywords: housing, housing policy, public administration, history, legal framework, affordable housing.

Постановка проблеми. Історичні та правові підвалини формування та реалізації житлової політики США є показовими для держав, які прагнуть подолати наслідки війни та відновити економіку й суспільний добробут. До Другої світової війни житлова політика США формувалася переважно як інструмент подолання економічної кризи, а після війни стала прикладом ефективної відбудови. США формували житлову політику з урахуванням принципів ринкової економіки, поєднуючи інтереси приватних власників житла з потребами соціального забезпечення населення [1, с. 117].

Актуальність дослідження історико-правових засад житлової політики США посилюється сучасними реформами у сфері житлової політики України. Зокрема, у 2025 р. Верховна Рада України розглянула проект Закону України «Про основні засади житлової політики» [2]. Реформування української житлової політики має здійснюватися із врахуванням досвіду країн із розвиненими економіками, насамперед США. В умовах масштабного руйнування житлового фонду, потреби комплексної реконструкції міст, перегляду механізмів соціальної підтримки та формування нової політики доступності житла, опора на усталені міжнародні моделі набуває особливої значущості.

Американський досвід є цінним, оскільки демонструє, як інституційна стабільність, правова визначеність, чіткий розподіл владних повноважень та довгострокове стратегічне планування забезпечують ефективне функціонування житлового сектору навіть у періоди економічних чи соціальних криз. Водночас сучасна житлова політика США не позбавлена недоліків, що робить її комплексний аналіз корисним для України. Вивчення позитивних і проблемних аспектів американської моделі дає змогу глибше зрозуміти

механізми державного втручання, гарантування доступності житла та підтримки приватного житлового фонду.

З огляду на світовий досвід, важливо визначити ключові напрями застосування державно-управлінських механізмів для покращення житлової політики з метою належної реалізації громадянами права на житло [3, с. 108]. Тому вивчення американської моделі є не лише теоретично значущим, а й практично необхідним для формування нової, ефективної житлової політики України.

Мета дослідження полягає у визначенні історико-правових засад формування та розвитку житлової політики США. Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких завдань: розкрити історико-правову ретроспективу становлення та еволюції житлової політики США; виокремити її позитивні елементи, релевантні для повоєнного відновлення України; визначити перспективні напрями подальших наукових досліджень у цій сфері.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика історико-правових засад формування та розвитку житлової політики США має комплексний характер, що зумовлює міждисциплінарний підхід до її дослідження. Участь фахівців різних галузей науки дає змогу всебічно відтворити процес становлення й еволюції американської житлової політики та зрозуміти, як історичні передумови й правові рішення сформували її сучасні засади.

Так, В. І. Теремецький у співавторстві з іншими науковцями визначив конкретні напрями сучасної житлової політики в Україні, зокрема: відновлення житлових об'єктів, розробка інвестиційної стратегії для житлового сектору, захист житлових прав громадян, перегляд житлового законодавства, а також обґрунтував її новий напрям – забезпечення житлових прав вразливих осіб, зокрема тих, хто був примусово виселений через війну [4]. В іншій своїй праці В. І. Теремецький на підставі поділу житлової політики на національну та регіональну охарактеризував сучасний стан та перспективи розвитку державної регіональної житлової політики України [5].

О. М. Непомнящий підкреслював, що в американській правовій та культурній традиції питання забезпечення житлом розглядається насамперед як особиста відповідальність громадянина, тоді як держава, субсидуючи позики та кредити на придбання житла, виконує допоміжну функцію партнера індивідуальної ініціативи, а не її замітника [6, с. 126]. Цю позицію деталізує М. Габрель, який зазначає, що житлова політика США характеризується низьким рівнем уваги до соціального житла, оскільки сама його концепція суперечить домінуючим цінностям американського суспільства – індивідуальному домоволодінню та вільному ринку [7, с. 37]. Проблематику кредитних ставок на іпотеку в США ґрунтовно дослідив В. О. Омельчук [8, с. 31].

У дослідженні повоєнного відновлення житлової сфери С. В. Майстро та А. О. Надточій підкреслюють, що ефективна реалізація державної житлової політики можлива лише за умови послідовного нормативно-правового забезпечення; аналогічні висновки вони роблять і щодо історичного досвіду житлової політики США [9, с. 367].

Загалом, аналіз наукових праць свідчить, що, попри наявність окремих досліджень, історико-правові засади формування та розвитку житлової політики США розглянуто лише фрагментарно. Це зумовлює наукову новизну та актуальність подальшого комплексного вивчення зазначеної проблематики.

Виклад основного матеріалу дослідження. Історична ретроспектива житлової політики США має власну специфіку, що суттєво відрізняє її від моделей інших держав. Формування житлової політики відбувалося під впливом поєднання федеральної системи управління та широкої автономії місцевих органів влади. Це зумовило виникнення багаторівневої структури житлової політики, у якій взаємодія між федеральним урядом, штатами та муніципалітетами стала визначальним чинником у розробці та реалізації житлових програм.

Важливим елементом, що вплинув на розвиток житлової політики США, є ідеологія американського суспільства. Коріння концепції «американської винятковості» та ідеї формування суспільства «нового типу» відображається у тому, що США історично розвивалися поза контекстом соціально-політичних конфліктів, притаманних середньовічній Європі. Ця ідеологічна традиція зумовила стійке уявлення про відповідальність особи за забезпечення себе житлом, що й сьогодні стримує суспільну підтримку широко-масштабних державних програм для громадян із низькими доходами [10].

Крім того, протягом значного періоду житлова політика США формувалася під сильним впливом чинних президентських адміністрацій, що підкреслює її ідеологічну залежність від політичних пріоритетів влади. На практиці житловий сектор перетворювався на інструмент реалізації стратегічних пріоритетів адміністрації, віддзеркалюючи домінуючі політичні та економічні інтереси того часу.

Так, помітний зсув в увазі федерального уряду до житлових питань відбувся після переобрання Франкліна Д. Рузвельта у 1936 році, коли його адміністрація в рамках пізнього етапу «Нового курсу» почала активно просувати ідею державного житлового будівництва. Цей політичний імпульс сприяв розробці компромісного законопроекту сенатором Робертом Вагнером та конгресменом Генрі Стігалом. Їхня спільна законотворча діяльність увінчалася прийняттям 1 вересня 1937 року Закону США про житло, відомого як Закон Вагнера – Стігала. Цим актом було створено Житлове управління США (USHA), яке отримало повноваження щодо нагляду, фінансування та консультування державних і місцевих житлових агентств, відповідальних за реалізацію програм державного житла. Таким чином, федеральний уряд інституціоналізував скоординовану систему впровадження житлових ініціатив по всій країні, що фінансувалися з державного бюджету [11, с. 181].

Подальший розвиток цієї політики був зумовлений перемогою Г. Трумена на виборах 1948 року. У своїй передвиборчій програмі він визначив вирішення житлового питання одним із ключових пріоритетів, а здобуття демократами більшості в Конгресі створило політичні передумови для реалізації масштабної житлової реформи [11, с. 182]. Результатом політики адміністрацій Трумена у повоєнний період стали: «будівельний бум», подолання житлової кризи вже на початку 1950-х років, суттєве зростання кількості приватного житла порівняно з орендованим та стрімка експансія житлових передмість у США [12, с. 161].

Поряд із політикою федерального уряду формувалися й підходи до житлової політики на рівні окремих міст та штатів. Міська житлова політика протягом тривалого часу поєднувала відновлення занедбаних районів із забезпеченням дотримання будівельних норм, поступово замінюючи практику масштабного знесення нетрів більш поміркованими та адресними інтервенціями. Показовими прикладами такого підходу стали програми у Філадельфії та так званий «Балтиморський план». Останній набув особливої популярності: від кінця 1930-х до 1950-х років він поєднував забезпечення дотримання будівельних норм із заходами з реабілітації житлового фонду. Згодом цей підхід став зразком балансування між інтересами приватного ринку нерухомості та прихильниками державного житла, а також надихнув на розробку національного законодавства у сфері оновлення міст, спрямованого на покращення житлових умов без необхідності масового знесення.

Подібні ініціативи були реалізовані в Бостоні, Детройті, Маямі та інших містах, сприяючи підвищенню стандартів житлових умов і безпеки [13, с. 16]. Хоча політика житлового будівництва й оновлення, заснована на забезпеченні дотримання будівельних кодексів і відновленні існуючого фонду, не усунула повністю явище нетрів, вона суттєво змінила політичний ландшафт муніципальної житлової політики для малозабезпечених груп населення.

Ідеї приватного сектору, які були кодифіковані у Законі про житло 1954 року, надали торговим асоціаціям можливість просувати власні ліберальні реформи, що в 1960–1970-х роках набули додаткового розвитку [13, с. 47]. Наведене свідчить, що житлова політика США формувалася під впливом як економічних інтересів, так і прагнень підвищити рівень соціального забезпечення, проте пріоритет протягом більшості періодів залишався на боці економічних чинників.

На рівні державної житлової політики активно формувалася й концепція державного житла. У 1950-х роках державне житло в США поступово змінило свій цільовий фокус: від підтримки сімей робітничого класу воно перейшло до забезпечення житлом людей похилого віку та осіб з інвалідністю. Закони про житло 1956 та 1961 років стимулювали місцеві житлові органи до будівництва спеціалізованих об'єктів для людей похилого віку, що мали бути зручнішими у користуванні, компактнішими та такими, що отримували окрему державну підтримку. У багатьох містах, зокрема у Чикаго та Бостоні, будівництво житла для літніх людей фактично витіснило з пріоритетів будівництво сімейного житла [14, с. 385].

У період від 1950-х до 1980-х років державне житло в США перетворилося на своєрідний соціальний експеримент, спрямований на забезпечення найбідніших категорій населення – людей похилого віку, осіб з інвалідністю та сімей, які отримували соціальну допомогу. Цей трансформаційний процес був зумовлений як зростанням рівня бідності серед мешканців державного житла, так і впливом руху за громадянські права, який поставив під сумнів дискримінаційні практики перевірки орендарів.

Федеральні закони, ухвалені в 1960–1980-х роках, запровадили додаткові пільги та преференції для найбільш соціально вразливих груп, включаючи бездомних та осіб, які витрачали понад половину свого доходу на орендну плату. Унаслідок цього державне житло остаточно трансформувалося в інструмент соціальної підтримки найбільш вразливих верств населення [14, с. 385].

Президенти США традиційно приділяли значну увагу розвитку житлової політики. Так, Президент Ліндон Джонсон охарактеризував Закон про житлове будівництво та міський розвиток 1968 р. як «най-

далекогляднішу, найповнішу та наймасштабнішу житлову програму за всю історію Америки». Закон став амбітною спробою замінити всі нетрі в країні протягом десяти років і передбачав відхід від моделі державного житла, що сформувалася у 1930-х роках. Його реалізація значною мірою ґрунтувалася на використанні приватних програм, що здійснювалися як некомерційними, так і комерційними структурами. Унаслідок цього саме комерційні компанії забезпечили будівництво переважної частини житла для малозабезпечених груп населення після ухвалення закону [15, с. 5].

У 1973 році Президент Річард Ніксон запровадив мораторій на будівництво нового державного житла, аргументуючи це низькою якістю наявних об'єктів. Після цього Міністерство житлового будівництва та міського розвитку (HUD) спорудило дуже обмежену кількість нових квартир. Водночас фінансування житла для громадян з низьким рівнем доходу загалом зросло. Це відбулося значною мірою завдяки ухваленню у 1986 році програми податкових кредитів на будівництво доступного житла (Low-Income Housing Tax Credit, LIHTC). Уже до 2005 року ця програма забезпечувала створення понад 130 000 нових квартир щороку [16, с. 26].

У 1992–2003 роках за програмою HOPE VI було знесено близько 157 000 одиниць державного житла, які замінили новими житловими громадами з ширшим соціально-економічним складом мешканців. Загальний фонд традиційного державного житла, що досяг піку у 1,4 мільйона одиниць у 1991 році, відтоді постійно скорочується [15, с. 394].

Таким чином, програми державного житла в США демонструють динамічний і багатовекторний розвиток. На початкових етапах увага була зосереджена на підтримці найбільш уразливих категорій населення – людей похилого віку, осіб з інвалідністю та сімей із низьким рівнем доходу. Згодом політика державного житла поширилася на реконструкцію застарілих житлових масивів та на впровадження програм, що поєднували соціальну підтримку з ринковими механізмами з метою покращення якості та доступності житла.

На сучасному етапі соціальне житло продовжує розглядатися як засіб підтримки малозабезпечених громадян. Водночас у суспільній свідомості низькі доходи нерідко сприймаються як наслідок особистих прорахунків, що формує стигматизацію й ускладнює суспільне прийняття проживання у соціальному житлі [7, с. 37].

Окремі штати США демонструють суттєве зростання обсягів будівництва нового житла. У 2010–2022 роках темпи житлового будівництва значно різнилися залежно від штату. Лідером став Техас, де було зведено майже 2,5 мільйона нових одиниць житла (22,5 % житлового фонду штату). Друге місце посіла Північна Дакота – 68 765 нових одиниць (20,74 %). Далі йдуть Юта та Айдахо, де було збудовано 20,65% (233 297 із 1,13 млн) та трохи понад 20 % (143 474 із 717 151) житлового фонду відповідно. Значне зростання також спостерігалось у Південній Кароліні (19,75%), Північній Кароліні (18,17 %), Неваді (16,74%), Делавері (16,49%), Колорадо (16,30 %) та Теннессі (15,73 %). Наведені дані свідчать про активізацію житлового будівництва на тлі суттєвих регіональних відмінностей у темпах розвитку [17].

Загалом, С. А. Горблюк зазначає, що в процесі своєї еволюції публічна політика відновлення міст у США пройшла такі основні етапи:

1) 1950-ті – початок 1960-х років. Федеральні програми міського оновлення були зосереджені на масштабному знесенні занедбаної інфраструктури, будівництві нових житлових, комерційних і транспортних об'єктів, а також реконструкції центрів міст. Ці заходи супроводжувалися примусовим переселенням мешканців та низьким інтересом інвесторів до розвитку соціального житла;

2) кінець 1960-х – початок 1970-х років. Програми міського розвитку поєднували фізичну реконструкцію та розчищення нетрів із прямою соціальною підтримкою громад, спрямованою на зменшення рівня бідності та протидію расовій дискримінації. Зросла активність бізнесу в інвестуванні у занедбані райони, а участь громадян в управлінні містами значно посилилася;

3) 1970-ті – 1980-ті роки. Політика відродження міст перейшла до комплексного планування, орієнтованого на просторові, економічні та соціальні трансформації. Місцевий економічний розвиток стимулювався шляхом зниження податків і дерегуляції. Посилення ролі місцевих органів влади та громадської участі сприяло поступовому відходу федерального уряду від активної міської політики;

4) 1990-ті – XXI століття. Було розроблено довгострокові комплексні програми ревіталізації, спрямовані на підтримку економічного зростання в депресивних районах, розширення можливостей для місцевих жителів і забезпечення сталого розвитку міст [18, с. 5].

За даними американських відкритих джерел, Сполучені Штати нині переживають серйозну кризу доступного житла: рівень домоволодіння знижується, орендна плата та показники безпритульності зроста-

ють, обсяги нового доступного житла є недостатніми, а існуючі програми субсидування не здатні задовольнити потребу населення. Це зумовлює формування довгих черг на державне житло та отримання житлових ваучерів за програмою Section 8.

Історичний розвиток житлового забезпечення у США умовно поділяють на три основні періоди:

1) 1900–1930 рр. – домінування приватних ринків житла з мінімальною участю філантропічних організацій;

2) 1930–1975 рр. – етап активного федерального втручання, започаткований Новим курсом, хоча значна частина політики сприяла субурбанізації та включала суперечливі програми оновлення міст;

3) 1975 р. – дотепер – поступова відмова від прямої державної підтримки та повернення до ринкових механізмів із паралельним зростанням ролі некомерційних організацій.

Сучасне ключове завдання державної житлової політики полягає у переосмисленні ролі федерального уряду у подоланні житлової кризи та у стимулюванні інновацій у сфері проектування, матеріалів і технологій будівництва з метою зниження вартості та збільшення пропозиції доступного житла [19].

Враховуючи наведене, можна стверджувати, що історико-правові засади формування та розвитку житлової політики США мають власну специфіку. Зокрема, простежується постійна конкуренція між політикою, орієнтованою на економічні інтереси власників та забудовників, і політикою соціального забезпечення малозабезпечених верств населення. На тлі сучасної кризи доступного житла в США посилюються спроби оновлення та переосмислення житлової політики. Саме тому питання розвитку житлової сфери залишається актуальним для американської наукової спільноти та потребує подальших досліджень.

Висновки. Проведене дослідження дає підстави сформулювати такі висновки.

Історико-правові засади формування житлової політики США були закладені в результаті взаємодії приватного підприємництва, державного регулювання та громадських ініціатив. На початку XX століття (1900–1930 рр.) житловий ринок розвивався переважно під впливом економічних інтересів, а участь держави та благодійних фондів залишалася мінімальною. Після Великої депресії та впровадження політики Нового курсу федеральний уряд розширив свою присутність у житловій сфері, ініціювавши програми державного житла та міського розвитку. Попри покращення доступності житла, ці заходи водночас сприяли посиленню соціальної та расової нерівності, зокрема через субурбанізацію та суперечливі проекти оновлення міських територій.

Починаючи з 1975 року спостерігається поступовий відхід від прямої державної підтримки й повернення до ринкових механізмів, що передбачають активну участь приватних та некомерційних організацій. У підсумку сучасна житлова політика США базується на історично виробленому балансі між економічними інтересами та соціальними потребами у сфері житлового забезпечення.

Післявоєнна житлова політика США може слугувати цінним орієнтиром для України. Досвід швидкої житлової відбудови після Другої світової війни підтверджує, що ефективна координація між органами влади та приватним сектором сприяє прискореному розвитку житла, стабілізації ринку праці та запобіганню масовій безпритульності.

Перспективним напрямом подальших досліджень є аналіз ролі житлових ваучерів та інших інструментів адресної підтримки у забезпеченні доступності житла для різних категорій населення.

Список використаних джерел

1. Аврамова О. Є. Теоретико-правові засади житлової політики України: дисер. ... д-ра. юрид. наук: 12.00.01, 12.00.07. Київ: НДІ ППП ім. академіка Ф. Г. Бурчака НАПР України. Київ, 2025. 549 с.
2. Про основні засади житлової політики : проект Закону України № 12377 від 06.01.2025. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/55543> (дата звернення: 20.10.2025)
3. Харечко Д. Зарубіжний досвід у сфері державного управління забезпечення права громадян на житло. *Ефективність державного управління*. 2016. Вип. 4 (49). Ч. 1. С. 108–115.
4. Teremetskyi, V., Avramova, O., Maikut, K., Tserkovna, O., & Kramar, R. (2024). Current situation and transformation ways of housing policy in Ukraine. *Social & Legal Studios*. Vol. 7(1). P. 164–173. DOI: <https://doi.org/10.32518/sals1.2024.164>. URL: <https://sls-journal.com.ua/en/journals/tom-7-1-2024/suchasny-stan-ta-shlyakhi-transformatsiyi-zhitlovoyi-politiki-v-ukrayini> (дата звернення: 20.10.2025)
5. Теремецький В. І. Сучасний стан та перспективи розвитку державної регіональної житлової політики України. *Муніципальна реформа в контексті євроінтеграції України: позиція влади, науковців, профспілок та громадськості: тези доповідей Шостої щорічної всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 23 грудня 2022 р.)*. Київ: АПСВТ, 2022. С. 205–210.

6. Непомнящий О. Особливості реалізації житлової політики у США та Канаді. *Публічне управління: теорія та практика*. 2013. Вип. 2 (№ 14). С. 125–130.
7. Габрель М. М. Житлова політика великих міст. Урбаністично-просторовий аспект. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Архітектура*. 2020. № 2 (4). С. 34–43. DOI: <https://doi.org/10.23939/sa2020.02.034>
8. Омельчук В. О. Досвід США та Європи в розбудові житлової іпотеки: перспективи для України. *Економіка та держава*, 2010. № 10. С. 29–32.
9. Майстро С. В., Надточій А. О. Державна житлова політика в контексті післявоєнної відбудови: публічне управління як чинник забезпечення соціальної стабільності. *Наукові перспективи*. 2025. № 5(59). С. 359–371. DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-5\(59\)-359-371](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-5(59)-359-371)
10. Ковалевська О. П. Світовий досвід розвитку державної житлової політики. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2013. № 2. URL: nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2013_2_10
11. Комаренко О. Ю., Ключало М. В. Житлова реформа в США в період адміністрацій Ф. Рузвельта та Г. Трумена (1933–1953 рр.). *Гілея: науковий вісник*. Київ: КНУ ім. Т. Шевченка, 2015. Вип. 96. С. 180–184.
12. Кравченко М. Політика адміністрацій Гаррі Трумена щодо вирішення житлової проблеми в США в 1945–1952 рр. *Американська історія та політика*. 2017. Вип. 3. С. 153–164.
13. Hoffman A. Enter the Housing Industry, Stage Right: A Working Paper on the History of Housing Policy. Cambridge, MA: Joint Center for Housing Studies, Harvard University, 2008. 47 p.
14. Vale L. J., Freemark Y. From Public Housing to Public-Private Housing: 75 Years of American Social Experimentation. *Journal of the American Planning Association*. 2012. Vol. 78. № 4. P. 379–402. DOI: <https://doi.org/10.1080/01944363.2012.737985>
15. Von Hoffman A. Calling upon the Genius of Private Enterprise: The Housing and Urban Development Act of 1968 and the Liberal Turn to Public-Private Partnerships. *Studies in American Political Development*. 2013. Vol. 27. Issue 2. P. 165–194. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0898588X13000102>.
16. Erickson D. The Housing Policy Revolution. *Community Investments*. Winter 2009/2010. Volume 21, Issue 3. P. 24–40.
17. McKellar K. Which states are building the most homes? Utah, Idaho rank close behind Texas. *Deseret News*. 2023. Oct. 5. URL: <https://www.deseret.com/utah/2023/10/5/23905079/housing-market-home-building-boom-utah-idaho-crash/?utm>
18. Горблюк С. А. Еволюція публічної політики ревіталізації міст у США. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2021. № 2. С. 1–6. DOI: <https://doi.org/10.32838/TNU-2663-6468/2021.2/01>
19. History of Federal Housing Policy. American Historical Association, 29 November 2023. URL: <https://www.historians.org/resource/history-of-federal-housing-policy/>

References

1. Avramova, O. Ye. (2025). *Teoretyko-pravovi zasady zhytlovoi polityky Ukrainy [Theoretical and legal foundations of housing policy in Ukraine]*: dyser. ... d-ra. yuryd. nauk: 12.00.01, 12.00.07. Kyiv: NDI PPIP ім. akademika F. H. Burchaka NAPR Ukrainy. Kyiv [in Ukrainian]
2. *Pro osnovni zasady zhytlovoi polityky: proiekt Zakonu Ukrainy № 12377 vid 06.01.2025 [On the basic principles of housing policy: Draft Law of Ukraine No. 12377, 06.01.2025]*. Retrieved from <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/55543> [in Ukrainian]
3. Kharechko, D. (2016). Zarubizhnyi dosvid u sferi derzhavnoho upravlinnia zabezpechennia prava hromadian na zhytlo [Foreign experience in public administration of citizens' housing rights]. *Efektivnist derzhavnoho upravlinnia - effectiveness of public administration*, 4 (49), 1, 108–115 [in Ukrainian]
4. Teremetskyi, V., Avramova, O., Maikut, K., Tserkovna, O. & Kramar, R. (2024). Current situation and transformation ways of housing policy in Ukraine. *Social & Legal Studios*, 7(1), 164–173. DOI: <https://doi.org/10.32518/sals1.2024.164>. Retrieved from <https://sls-journal.com.ua/en/journals/tom-7-1-2024/suchasny-stan-ta-shlyakhi-transformatsiyi-zhitlovoyi-politiki-v-ukrayini> [in English]
5. Teremetskyi, V. I. (2022). Suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku derzhavnoi rehionalnoi zhytlovoi polityky Ukrainy [Current status and prospects for the development of the state regional housing policy of Ukraine]. *Munitsypalna reforma v konteksti yevrointehratsii Ukrainy:pozytsiia vlady, naukovtsiv, profspilok ta hromadskosti: tezy dopovidei Shostoi shchorichnoi vseukrainskoi naukovopraktychnoi konferentsii (m. Kyiv, 23 hrudnia 2022 r.)*. Kyiv: APSVT, 205–210 [in Ukrainian]

6. Nepomniashchyi, O. (2013). Osoblyvosti realizatsii zhytlovoi polityky u SSHa ta Kanadi [Features of housing policy implementation in the USA and Canada]. *Publichne upravlinnia: teoriia ta praktyka - Public management: theory and practice*, 2 (14), 125–130 [in Ukrainian]
7. Habrel M. M. (2020). Zhytlova polityka velykykh mist. Urbanistychno-prostorovyi aspekt [Housing policy in large cities: Urban-spatial aspect]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika». Seriya: Arkhitektura - Bulletin of Lviv Polytechnic National University. Series: Architecture*, 2 (4), 34–43. DOI: <https://doi.org/10.23939/sa2020.02.034> [in Ukrainian]
8. Omelchuk, V. O. (2010). Dosvid SSHa ta Yevropy v rozbudovi zhytlovoi ipoteki: perspektyvy dlia Ukrainy [Experience of the USA and Europe in developing housing mortgage: Prospects for Ukraine]. *Ekonomika ta derzhava - Economy and State*, 10, 29–32 [in Ukrainian]
9. Maistro, S. V., Nadochii, A. O. (2025). Derzhavna zhytlova polityka v konteksti pisliavoiennoi vidbudovy: publichne upravlinnia yak chynnyk zabezpechennia sotsialnoi stabilnosti [State housing policy in the context of postwar reconstruction: Public administration as a factor of social stability]. *Naukovi perspektyvy - Scientific perspectives*, 5(59), 359–371. DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-5\(59\)-359-371](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-5(59)-359-371) [in Ukrainian]
10. Kovalevska O. P. (2013). Svitovyi dosvid rozvytku derzhavnoi zhytlovoi polityky [Global experience in the development of state housing policy]. *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok*, № 2. Retrieved from nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2013_2_10 [in Ukrainian]
11. Komarenko, O. Yu. & Kliukalo, M. V. (2015). Zhytlova reforma v SSHa v period administratsii F. Ruzvelta ta H. Trumena (1933–1953 rr.) [Housing reform in the USA during the administrations of F. Roosevelt and H. Truman (1933–1953)]. *Hileia: naukovyi visnyk - Hileia: scientific review*, 96, 180–184 [in Ukrainian]
12. Kravchenko, M. (2017). Polityka administratsii Harri Trumena shchodo vyrishennia zhytlovoi problemy v SSHa v 1945–1952 rr. [Housing policy of the Harry Truman administration in the USA, 1945–1952]. *Amerykanska istoriia ta polityka - American history and policy*, 3, 153–164 [in Ukrainian]
13. Hoffman, A. (2008). *Enter the Housing Industry, Stage Right: A Working Paper on the History of Housing Policy*. Cambridge, MA: Joint Center for Housing Studies, Harvard University [in English]
14. Vale, L. J. & Freemark, Y. (2012). From Public Housing to Public-Private Housing: 75 Years of American Social Experimentation. *Journal of the American Planning Association*, 78 (4), 379–402. DOI: <https://doi.org/10.1080/01944363.2012.737985> [in English]
15. Von Hoffman, A. (2013). Calling upon the genius of private enterprise: The Housing and Urban Development Act of 1968 and the liberal turn to public-private partnerships. *Studies in American Political Development*, 27(2), 165–194. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0898588X13000102> [in English]
16. Erickson, D. (2009/2010). The housing policy revolution. *Community Investments*, 21(3), 24–40 [in English]
17. McKellar, K. (2023, October 5). Which states are building the most homes? Utah, Idaho rank close behind Texas. *Deseret News*. Retrieved from <https://www.deseret.com/utah/2023/10/5/23905079/housing-market-home-building-boom-utah-idaho-crash/?utm> [in English]
18. Horbliuk, S. A. (2021). Evoliutsiia publichnoi polityky revitalizatsii mist u SSHa [Evolution of public policy for urban revitalization in the USA]. *Visnyk Natsionalnoi akademii derzhavnoho upravlinnia pry Prezidentovi Ukrainy - Bulletin of National Academy of state management at President of Ukraine*, 2, 1–6. DOI: <https://doi.org/10.32838/TNU-2663-6468/2021.2/01> [in Ukrainian]
19. History of Federal Housing Policy. (2023, November 29). *American Historical Association*. Retrieved from <https://www.historians.org/resource/history-of-federal-housing-policy/> [in English]

Стаття надійшла 07.10.2025
Стаття прийнята до друку 12.11.2025

2. КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО. АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС. ФІНАНСОВЕ ПРАВО. ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО. МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

DOI: 10.35774/app2025.04.014
УДК 347.965:342.9

Іван Войташек,
завідувач Богородчанської державної
нотаріальної контори
Івано-Франківської області
ORCID <https://orcid.org/0009-0006-4022-5476>

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ОБМЕЖЕННЯ ТА СПРОЩЕННЯ НОТАРІАЛЬНИХ ПРОЦЕДУР В УМОВАХ ВІЙНИ

Воєнні дії в Україні спричинили необхідність адаптації нотаріальної діяльності до надзвичайних умов, що зумовило появу нових адміністративно-правових підходів до регулювання процедур посвідчення документів, вчинення нотаріальних дій, а також забезпечення прав громадян у ситуаціях обмеженого доступу до правових послуг.

У представлений роботі здійснено аналіз нормативно-правової бази, що регулює діяльність нотаріату під час воєнного стану, розглянуто особливості впровадження спрощених процедур, тимчасових обмежень і цифрових механізмів підтвердження правових дій. Окрему увагу приділено проблемі правової визначеності, захисту прав власності, документального підтвердження угод, а також адміністративно-правовим засобам забезпечення стабільності нотаріальної системи в умовах збройного конфлікту. Дослідження спрямоване на виявлення ефективних моделей правового регулювання, які дозволяють поєднати безперервність надання нотаріальних послуг із дотриманням безпеки та правової законності в умовах війни.

Автором узагальнюється, що адміністративно-правові засади обмеження та спрощення нотаріальних процедур в умовах війни відіграють суттєву роль у забезпеченні безперервності правового обігу та захисту прав громадян. У період збройного конфлікту доступ до нотаріальних послуг може бути ускладнений через обмеження пересування, знищення інфраструктури або неможливість фізичного відвідування нотаріальних установ. Впровадження спрощених процедур дозволяє громадянам своєчасно оформлювати правочини, довіреності, спадкові документи та інші юридично значущі акти, що забезпечує стабільність цивільного обігу та мінімізує ризики порушення майнових і немайнових прав.

Ключові слова: адміністративне право, воєнний стан, нотаріальні процедури, правове регулювання, обмеження, спрощення, державне управління, правова адаптація, нотаріальні дії, система нотаріату.

Voitashek I.

Administrative and legal principles of restriction and simplification of notarial procedures under conditions of war

The military actions in Ukraine have necessitated the adaptation of notarial activity to extraordinary conditions, leading to the emergence of new administrative and legal approaches to regulating document authentication procedures, the performance of notarial acts, and the protection of citizens' rights in situations with limited access to legal services.

This paper analyzes the regulatory framework governing notarial activities during martial law, examines the specific features of implementing simplified procedures, temporary restrictions, and digital mechanisms for confirming legal actions. Particular attention is paid to the issues of legal certainty, protection of property rights, documentary confirmation of transactions, as well as administrative and legal means of ensuring the stability of the notarial system in conditions of armed conflict. The research aims to identify effective models of legal regulation that enable the continuity of notarial services while ensuring security and legal compliance during wartime.

The author concludes that the administrative and legal foundations for restricting and simplifying notarial procedures in wartime play a crucial role in ensuring the continuity of legal circulation and the protection of citizens' rights. During an armed conflict, access to notarial services may be complicated by restrictions on movement, destruction of infrastructure, or the inability to physically visit notarial offices. The introduction of simplified procedures allows citizens to timely formalize transactions, powers of attorney, inheritance documents, and other legally significant acts, which ensures the stability of civil circulation and minimizes the risk of violations of property and non-property rights. The simplification of procedures does not diminish the level of legality but is aimed at optimizing administrative requirements and creating conditions for the prompt execution of documents.

Keywords: administrative law, martial law, notarial procedures, legal regulation, restrictions, simplification, public administration, legal adaptation, notarial acts, notarial system.

Постановка проблеми. Адміністративно-правові засади обмеження та спрощення нотаріальних процедур в умовах війни формуються під впливом надзвичайних обставин, що змінюють звичний порядок функціонування правової системи та діяльності органів публічної влади. У період воєнного стану виникає потреба забезпечення безперервного доступу громадян до нотаріальних послуг, збереження правової визначеності правочинів і документів, а також гарантування захисту прав власності, спадкування та довіреностей. З огляду на обмеження пересування, ризики для життя працівників нотаріату й недоступність частини реєстрів, держава запроваджує спрощені адміністративно-правові процедури, що дозволяють дистанційне посвідчення документів, використання електронного цифрового підпису, електронних реєстрів і цифрових сервісів. Такий підхід забезпечує адаптивність системи до умов збройного конфлікту, зменшує бюрократичне навантаження та сприяє збереженню стабільності цивільного обігу. Водночас виникає потреба у збереженні контролю за достовірністю даних і запобіганні зловживанням під час спрощених процедур, що вимагає удосконалення адміністративного нагляду, підвищення прозорості електронних механізмів і посилення відповідальності за порушення нотаріальних норм.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Адміністративно-правові засади функціонування нотаріату в умовах війни є предметом активного наукового дослідження, що спрямоване на визначення ефективних моделей правового регулювання та адаптації процедур до надзвичайних умов. Так, У. Антонюк У. досліджував правові механізми функціонування нотаріату під час воєнного стану та питання адаптації процедур до надзвичайних умов, звертаючи увагу на баланс між правовою визначеністю і доступністю нотаріальних послуг [1]. Резворович К. та Краснікова К. [15] аналізували організаційні аспекти роботи нотаріату в період військового стану, приділяючи увагу спрощеним адміністративним процедурам і забезпеченню безперервності надання послуг громадянам у кризових обставинах. Кракан Р. О. [9] розглядав специфіку здійснення нотаріальних дій у воєнних умовах, зокрема використання електронних сервісів, цифрових підписів та дистанційного оформлення документів, а також питання захисту прав власності і спадкування в умовах обмеженого доступу до реєстрів. Тимошук О. Г. [17] досліджував захист прав і свобод громадян через діяльність нотаріату, зосереджуючись на ролі спрощених процедур і тимчасових адміністративних рішень у забезпеченні правової безпеки населення під час війни. Письменний О. [11] розглядав сучасні проблеми функціонування інституту нотаріату в умовах воєнного стану, аналізуючи як нормативно-правові, так і практичні аспекти спрощення та обмеження процедур для збереження стабільності цивільного обігу. Загальний аналіз наукових праць засвідчує, що сучасна література зосереджена на пошуку ефективних адміністративно-правових моделей, які поєднують безпеку, законність та доступність нотаріальних послуг у кризових умовах, забезпечуючи адаптацію правової системи до воєнних реалій та захист прав громадян.

Мета статті є дослідження адміністративно-правових засад обмеження та спрощення нотаріальних процедур в умовах війни, аналіз нормативно-правової бази та практичних механізмів, які забезпечують безперервність нотаріальної діяльності, захист прав громадян і законність правочинів у надзвичайних обставинах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Нотаріальна діяльність виступає одним із центральних елементів правової системи, забезпечуючи легітимність та юридичну силу різноманітних правочинів, угод та документів. Вона виконує функцію гаранта законності і безпеки цивільного обігу, сприяє захисту майнових та немайнових прав громадян, а також забезпечує підтвердження юридично значущих фактів у суспільних відносинах. Сфера нотаріальної діяльності охоплює широкий спектр дій, включаючи посвідчення договорів, довіреностей, угод про спадщину, оформлення заповітів та інших документів, що потребують правового підтвердження. «Значення нотаріату полягає не лише у фіксації фактів, але й у попередженні правових спорів, захисті інтересів сторін та запобіганні шахрайським діям у цивільному обігу» [16].

Функціонування нотаріальної системи базується на нормативно-правових актах, які визначають повноваження нотаріусів, їх відповідальність та процедури здійснення нотаріальних дій. Основними нормативно-правовими актами, що регулюють нотаріальну діяльність в Україні, є Цивільний кодекс України [18], Цивільний процесуальний кодекс України [19], Закон України «Про нотаріат» [14], Закон України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» [12], Закон України «Про електронні документи та електронний документообіг» [13], а також підзаконні акти Міністерства юстиції України, що визначають порядок ведення нотаріальної практики, ліцензування нотаріусів, ведення державних реєстрів та контроль за дотриманням законодавства у сфері нотаріату. Діяльність нотаріусів регламентується також положеннями щодо адміністративного нагляду, правил ведення електронних реєстрів і обліку документів, що забезпечує єдність практики і правову визначеність у сфері посвідчення правочинів. Нотаріуси виконують роль незалежних посередників у правових відносинах, а їх дії мають силу офіційного свідчення, що визнається державою. Здатність нотаріату забезпечувати достовірність документів сприяє стабільності цивільного обігу, мінімізує ризики порушень та гарантує виконання правових норм у суспільних відносинах.

Розвиток цифрових технологій та електронного урядування істотно вплинув на організацію нотаріальної діяльності. Використання електронних підписів, онлайн-сервісів і електронних реєстрів дозволяє здійснювати нотаріальні дії дистанційно, забезпечуючи оперативність і доступність послуг для громадян незалежно від їх місця перебування. Цифровізація процесів сприяє підвищенню прозорості нотаріальної діяльності, скорочує бюрократичні витрати часу та знижує ризики підробки документів. Водночас використання електронних платформ вимагає від нотаріусів дотримання високих стандартів безпеки даних та контролю за правомірністю проведених дій.

Нотаріальна діяльність виконує також захисну функцію, особливо у випадках оформлення спадщини, договорів купівлі-продажу майна, довіреностей на представництво та інших юридичних дій, що мають наслідки для правового статусу громадян і організацій. Правильне посвідчення документів забезпечує юридичну визначеність угод і зменшує ймовірність виникнення суперечок, а також сприяє забезпеченню правового порядку в суспільстві. Адміністративний контроль за нотаріальною діяльністю передбачає перевірку відповідності процедур законодавству, контроль за веденням реєстрів та звітності, а також запобігання порушенням прав учасників правочинів [8]. Система контролю забезпечує баланс між оперативністю нотаріальних дій та їхньою законністю, підтримуючи довіру до інституту нотаріату.

Особливе значення нотаріальна діяльність набуває в умовах надзвичайних обставин, зокрема під час воєнного стану чи кризових ситуацій. В умовах обмеженого доступу до нотаріальних установ виникає потреба в адаптації процедур, запровадженні спрощених механізмів посвідчення документів і використанні електронних платформ для дистанційного виконання нотаріальних дій. Спрощені процедури забезпечують оперативність здійснення угод, довіреностей і спадкових документів, дозволяючи громадянам реалізувати свої права без фізичної присутності у нотаріальних установах, а також мінімізують ризики, пов'язані з порушенням безпеки або втручанням у процеси цивільного обігу.

Дослідження нотаріальної діяльності показує, що ефективність інституту залежить від взаємодії нормативно-правової бази, технологічних інновацій та адміністративного контролю. Використання електронних реєстрів, цифрових підписів і онлайн-платформ поєднує оперативність і безпеку нотаріальних дій з дотриманням законності, дозволяючи громадянам отримувати повний спектр правових послуг навіть у складних умовах [2]. Одночасно система нотаріату забезпечує стабільність цивільного обігу, захист прав

власності, документальне підтвердження угод та спадкових прав, що є запорукою правової визначеності та збереження довіри до правової системи в цілому.

У контексті сучасного розвитку суспільства та впровадження цифрових технологій нотаріальна діяльність виконує роль своєрідного мосту між громадянами, державними органами та правовою системою, забезпечуючи легітимність угод і документів, зменшуючи ризики правопорушень та сприяючи ефективному функціонуванню цивільного обігу. Підтримка та вдосконалення механізмів нотаріальної діяльності, розвиток електронних сервісів, удосконалення контролю та підвищення професійної компетентності нотаріусів формують основу для надійної правової системи, здатної забезпечувати правопорядок, захист прав і стабільність суспільних відносин у будь-яких умовах.

Адміністративно-правове регулювання нотаріальної діяльності в умовах воєнного стану становить складну систему норм і механізмів, спрямованих на забезпечення безперервності функціонування правових процесів та захисту прав громадян у надзвичайних умовах. Проблематика організації нотаріальної діяльності в період військових дій пов'язана з необхідністю поєднання оперативності надання послуг, забезпечення правової визначеності документів та дотримання законності у правочинах. Законодавство України передбачає адаптацію нотаріальних процедур до особливих умов воєнного стану, що передбачає «як обмеження окремих формальностей, так і запровадження спрощених механізмів посвідчення документів, підтвердження правочинів та здійснення нотаріальних дій» [7]. У своєму дослідженні Красногор О. деталізовано демонструє адміністративно-правові засади обмеження та спрощення нотаріальних процедур в умовах війни [10]. Ми таке розуміння вченого цілком підтримуємо, вважаючи його достатньо цілісним та обґрунтованим.

Під час воєнного стану нотаріальна діяльність зазнає трансформації через обмеження доступу громадян до нотаріальних установ, ризики для життя працівників системи та необхідність збереження безпеки під час правочинів. Система правового регулювання створює умови для дистанційного виконання нотаріальних функцій, використання електронних цифрових підписів, електронних реєстрів та онлайн-платформ, що дозволяє громадянам отримувати нотаріальні послуги без фізичної присутності. Електронізація процесів забезпечує не лише доступність правових дій, а й підвищує прозорість їх виконання, зменшує ризик втрати або підробки документів, а також сприяє збереженню стабільності цивільного обігу у кризових умовах.

Обмеження нотаріальних процедур передбачають тимчасове зменшення обсягу формальних перевірок, спрощення процедур посвідчення угод, а також передання частини повноважень нотаріусів уповноваженим органам державної влади або військовим адміністраціям. Такі заходи дозволяють забезпечити законність нотаріальних дій у тих регіонах, де через бойові дії або інші надзвичайні обставини неможливе здійснення повноцінних процедур. При цьому адміністративно-правове регулювання зберігає механізми контролю за достовірністю інформації, відповідальність за порушення нотаріальних норм та взаємодію між органами юстиції, органами місцевого самоврядування та суб'єктами нотаріальної діяльності.

Аналіз практики нотаріальної діяльності у воєнний період свідчить, що спрощені процедури забезпечують оперативність оформлення спадщини, довіреностей, договорів купівлі-продажу та інших правочинів, що мають значення для життєдіяльності громадян і підприємств. Одночасно спостерігається зростання ролі цифрових технологій, які забезпечують підтвердження дій нотаріуса та підвищують рівень правової безпеки у віддаленому доступі [3]. Використання електронних підписів і онлайн-сервісів дозволяє вести реєстри, здійснювати перевірку правочинів та контролювати дотримання правових норм у реальному часі, що сприяє захисту майнових і немайнових прав громадян.

Впровадження адміністративно-правових механізмів спрощення нотаріальних процедур не поzbавлене ризиків. Спрощені дії можуть створювати загрози для достовірності інформації, зловживань у правовому обігу та порушення принципу рівності учасників цивільних відносин. У зв'язку з цим система державного контролю за нотаріальною діяльністю в умовах війни передбачає посилений нагляд, підвищення відповідальності за правопорушення, а також удосконалення електронних механізмів перевірки інформації та взаємодії з іншими державними органами. Регулювання має бути гнучким, здатним реагувати на зміни оперативної ситуації, зберігаючи при цьому законність, прозорість і безпеку нотаріальних процедур.

Особлива увага приділяється забезпеченню захисту прав громадян, які опинилися у складних життєвих обставинах через воєнні дії. Нотаріальні дії мають підтримувати ефективний захист прав власності, забезпечувати спадкування, підтверджувати угоди та інші юридично значущі документи навіть у районах тимчасової недоступності нотаріальних установ. Спрощення процедур дозволяє мінімізувати негативні наслідки обмежень, пов'язаних з пересуванням, блокуванням територій або загрозою життю громадян і

нотаріусів. Водночас правове регулювання забезпечує баланс між доступністю послуг та контролем за їх законністю, що є запорукою збереження довіри до нотаріальної системи та державних інститутів у цілому.

Аналіз наукових досліджень свідчить, що адаптація нотаріальних процедур до умов війни включає комплекс адміністративно-правових рішень, спрямованих на цифровізацію, дистанційне виконання нотаріальних дій, запровадження спрощених форм перевірки і тимчасових обмежень. Практичне застосування таких механізмів дозволяє забезпечити безперервність цивільного обігу, зберегти стабільність правового середовища та гарантувати реалізацію прав і свобод громадян навіть у кризових обставинах. Удосконалення адміністративного нагляду, використання електронних платформ і цифрових сервісів, підвищення прозорості і відповідальності за нотаріальні дії створюють умови для ефективного функціонування правової системи в умовах воєнного стану.

Адаптація нотаріальних процедур до умов війни передбачає розвиток спрощених форм посвідчення угод, договорів, довіреностей і спадкових документів. Спрощення процедур не означає зниження стандартів законності, а передбачає оптимізацію формальних вимог, що дозволяє громадянам отримувати послуги навіть у зонах обмеженого доступу або під час евакуації. Використання дистанційних сервісів, електронних підписів та онлайн-платформ створює умови для оперативного та безпечного оформлення документів, підвищує прозорість нотаріальної діяльності та мінімізує ризик шахрайських дій [20]. Як вказує Джуга М. В. «Ефективне використання цифрових технологій дозволяє вести електронні реєстри правочинів, контролювати достовірність документів та взаємодіяти з іншими державними органами у режимі реального часу, забезпечуючи захист прав громадян і стабільність цивільного обігу» [5].

Удосконалення адміністративно-правових засад нотаріальної діяльності передбачає створення механізмів тимчасового делегування повноважень уповноваженим органам або військовим адміністраціям у тих регіонах, де через бойові дії або надзвичайні обставини здійснення нотаріальних процедур у звичайному режимі неможливе. Такі рішення дозволяють забезпечити законність правочинів, підтримати правову визначеність і запобігти негативним наслідкам порушень цивільного обігу. При цьому державний контроль за нотаріальною діяльністю повинен охоплювати моніторинг виконання процедур, перевірку електронних реєстрів, звітність нотаріусів та забезпечення дотримання правил безпеки при дистанційній діяльності.

Важливим аспектом вдосконалення є підвищення рівня професійної підготовки нотаріусів, їх компетентності у сфері цифрових технологій і знання законодавчих новел, що регулюють діяльність у надзвичайних умовах. Організація навчальних програм, семінарів та дистанційних курсів сприяє швидкому впровадженню нових процедур, розумінню юридичних ризиків та забезпеченню ефективного надання послуг навіть у складних умовах. Професійна компетентність нотаріусів забезпечує не лише дотримання законності, але й підвищує рівень довіри громадян до нотаріальної системи та державних інститутів загалом [6].

Оптимізація процесів нотаріальної діяльності передбачає також розробку інтегрованих електронних платформ, що об'єднують функції реєстрації правочинів, засвідчення документів, перевірки інформації та комунікації з державними органами. Впровадження таких платформ забезпечує оперативність і безпеку нотаріальних дій, дозволяє здійснювати моніторинг та контроль у режимі реального часу, а також зменшує ризик втрати або фальсифікації документів. Цифровізація нотаріату створює умови для забезпечення безперервності цивільного обігу, незалежно від обмежень, що виникають унаслідок воєнних дій.

Удосконалення адміністративно-правових засад включає системний перегляд нормативно-правових актів, що регулюють нотаріальну діяльність, із метою запровадження адаптивних норм, здатних реагувати на надзвичайні обставини. Законодавчі зміни повинні передбачати тимчасові механізми спрощення процедур, делегування повноважень, електронне посвідчення документів та підвищений рівень контролю за достовірністю правочинів. Такий підхід дозволяє зберегти баланс між оперативністю надання нотаріальних послуг і забезпеченням законності, що є критично важливим для підтримки правового порядку, стабільності економічних і соціальних відносин та захисту прав громадян.

Забезпечення захисту майнових і немайнових прав громадян передбачає впровадження спеціальних процедур для оформлення спадщини, довіреностей і купівлі-продажу майна, що відповідають умовам воєнного стану. Нотаріальні дії повинні гарантувати достовірність інформації та правову визначеність документів, мінімізувати ризики порушень та забезпечувати ефективне функціонування цивільного обігу. Адміністративні механізми контролю та цифрові сервіси дозволяють запобігти шахрайству, зловживанням та правопорушенням у сфері нотаріальної діяльності, підтримуючи законність та прозорість у всіх регіонах країни.

Вдосконалення нотаріальної діяльності в умовах війни потребує комплексного підходу, який поєднує цифровізацію, спрощені процедури, делегування повноважень та ефективний адміністративний

контроль. Така система дозволяє забезпечити безперервність надання нотаріальних послуг, захист прав громадян, правову визначеність документів та стабільність цивільного обігу навіть у складних умовах [4]. Постійне оновлення нормативної бази, підвищення професійної компетентності нотаріусів та інтеграція сучасних технологій створюють умови для ефективного функціонування нотаріальної системи, здатної забезпечувати правопорядок, безпеку і захист інтересів громадян під час воєнних дій.

Реалізація шляхів вдосконалення адміністративно-правових засад нотаріальної діяльності дозволяє не лише підвищити оперативність і доступність нотаріальних послуг, а й зміцнити довіру громадян до державних інститутів, зберегти стабільність економічного та соціального середовища, а також забезпечити правову визначеність цивільного обігу. Інтеграція цифрових платформ, адаптація процедур до надзвичайних обставин та удосконалення системи адміністративного контролю формують основу для стійкої, безпечної та ефективної нотаріальної діяльності в умовах війни, що здатна забезпечити захист прав громадян і стабільність суспільних відносин у будь-яких умовах.

Адміністративно-правові засади обмеження та спрощення нотаріальних процедур у період війни відображають необхідність адаптації правової системи до надзвичайних обставин, забезпечення безперервності надання нотаріальних послуг, захисту прав громадян і майнових інтересів, а також збереження довіри до державних інститутів. Поєднання цифрових технологій, спрощених процедур і системи контролю дозволяє збалансувати оперативність і законність нотаріальних дій, зменшити ризики порушень та забезпечити ефективне адміністрування нотаріальної діяльності в умовах воєнного конфлікту. Адміністративно-правове регулювання нотаріальної діяльності у воєнний період спрямоване на створення стабільного, безпечного і правомірного середовища для реалізації громадянських і майнових прав та підтримку функціонування цивільного обігу в умовах обмежених ресурсів і підвищеної соціальної напруги.

Висновки. Адміністративно-правові засади обмеження та спрощення нотаріальних процедур в умовах війни відіграють суттєву роль у забезпеченні безперервності правового обігу та захисту прав громадян. У період збройного конфлікту доступ до нотаріальних послуг може бути ускладнений через обмеження пересування, знищення інфраструктури або неможливість фізичного відвідування нотаріальних установ. Впровадження спрощених процедур дозволяє громадянам своєчасно оформлювати правочини, довіреності, спадкові документи та інші юридично значущі акти, що забезпечує стабільність цивільного обігу та мінімізує ризики порушення майнових і немайнових прав. Спрощення процедур не зменшує рівень законності, а спрямоване на оптимізацію адміністративних вимог і створення умов для оперативного оформлення документів.

В умовах воєнного стану адміністративно-правові механізми забезпечують легітимність дій нотаріуса, контроль за дотриманням законодавства та прав громадян. Вони дозволяють делегувати повноваження у регіонах, де через бойові дії або інші надзвичайні обставини здійснення нотаріальних процедур у звичайному режимі неможливе. Законодавча база, що регулює нотаріальну діяльність, включає Цивільний кодекс України, Цивільний процесуальний кодекс, Закон України «Про нотаріат», Закон України «Про електронні документи та електронний документообіг» та підзаконні акти Міністерства юстиції. Використання електронних платформ, дистанційного засвідчення документів і електронних підписів забезпечує доступність послуг навіть у складних умовах, підвищує прозорість нотаріальної діяльності та запобігає зловживанням.

Захисна функція нотаріату в умовах війни набуває особливої ваги, оскільки нотаріальні дії підтверджують права власності, забезпечують документальне оформлення угод і спадкових прав, запобігають суперечкам та захищають інтереси громадян. Ефективне поєднання адміністративного контролю та цифрових сервісів гарантує законність процедур, своєчасність надання послуг і стабільність цивільного обігу. Професійна компетентність нотаріусів у сфері цифрових технологій та правових змін, що вводяться у період воєнного стану, забезпечує високий рівень безпеки та достовірності нотаріальних дій.

Впровадження адміністративно-правових засад обмеження та спрощення нотаріальних процедур дозволяє зберегти правову визначеність, підтримати економічну та соціальну стабільність, гарантувати захист прав громадян у складних умовах. Воно створює умови для безперервного функціонування нотаріальної системи, забезпечення доступу до правосуддя та дотримання принципів законності. Цифровізація нотаріальних процедур, спрощення формальних вимог, делегування повноважень і ефективний адміністративний контроль формують систему, здатну реагувати на надзвичайні обставини, підтримувати довіру громадян до державних інститутів та забезпечувати правопорядок навіть під час воєнних дій. Відповідно, важливість адміністративно-правових засад обмеження та спрощення нотаріальних процедур в умовах війни полягає у забезпеченні безперервності правового обігу, захисті прав та інтересів громадян, підтриманні стабільності суспільних відносин і легітимності нотаріальних дій. Засади дозволяють адаптувати нотарі-

альну діяльність до надзвичайних умов, поєднати оперативність та законність, а також створити ефективні механізми для збереження правової визначеності, доступу до правосуддя і захисту громадянських інтересів у складних умовах збройного конфлікту.

Список використаних джерел

1. Антонюк У. Правові засади нотаріальної діяльності в Україні в умовах війни. *Theoretical and Empirical Scientific Research: Concept and Trends*. 2025. С.136-137. URL: https://www.researchgate.net/publication/390951600_PRAVOVI_ZASADI_NOTARIALNOI_DIALNOSTI_V_UKRAINI_V_UMOVAN_VIJNI (дата звернення: 19.09.2025)
2. Баранкова В.В. Нотаріус як суб'єкт нотаріального процесу. *Науковий вісник УжНУ.3 Серія «Право»*. Випуск 76 (1). 2023. С. 127–134. URL: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.76.1.19> (дата звернення: 19.09.2025)
3. Вдовічена Л. Вплив релокації на правовий режим переміщення документів нотаріального діловодства в умовах воєнного стану. *Закарпатські правові читання. Релокація в умовах екстраординарних правових режимів: матеріали XVII Міжнародної науково-практичної конференції, м. Ужгород, 25–26 квітня 2025 р.* Львів – Торунь: Liha-Pres, 2025. С. 57–60. URL: <http://catalog.liha-pres.eu/index.php/liha-pres/catalog/book/380> (дата звернення: 19.09.2025)
4. Вдовічена Л.І., Павлюк А.Ю. Адаптація нотаріальної діяльності до умов воєнного стану: нормативний аспект. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2025. Випуск № 03. С.57-62. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2025/06/10-1.pdf> (дата звернення: 21.09.2025)
5. Джуга М. В. Нотаріальна дія як об'єкт оскарження до суду за правилами цивільного процесу. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2023. № 4. С. 26–31. URL: <https://doi.org/10.32782/39221514> (дата звернення: 19.09.2025)
6. Діденко Л.В. Нотаріальний процес як один із видів юридичного процесу. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2023. Випуск 79. С. 187–191. URL: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.79.1> (дата звернення: 12.09.2025)
7. Долинська М. До питання діяльності квазінотаріальних органів України під час воєнного стану в Україні. *Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні: матеріали VII Всеукраїнської наук.-практ. конф. (м. Львів, 08 грудня 2023 р.)*. Львів: 2023. С. 259–264. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/6862> (дата звернення: 19.09.2025)
8. Коротюк О. Конституційно-правовий статус нотаріуса: порівняльно-правове дослідження. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 4 С. 66–72. URL: <https://doi.org/10.31733/2078-3566-2022-4-66-72> (дата звернення: 14.09.2025)
9. Кракан Р. О. Нотаріальні дії в умовах воєнного стану. *Цивільне судочинство та виконавче провадження в умовах воєнного стану: матеріали всеукр. наук.-практ. конф. ім. Ю. С. Червоного*. Одеса: Фенікс. 2022. С.103–106. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2023/nov/32095/21.pdf> (дата звернення: 19.09.2025)
10. Красногор О. Нотаріат України в умовах воєнного стану: теоретичні питання та практичне застосування. *Інтеграція теорії у практику: проблеми, пошуки, перспективи в умовах євроінтеграційних процесів: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Чернігів, 22 листопада 2024 р.): у двох томах*. Чернігів: ПАУ, 2024. С. 327–332. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/search/article?articleId=4515777> (дата звернення: 19.09.2025)
11. Письменний О. Сучасні проблеми інституту нотаріату в умовах воєнного стану. *Публічне право*. 2023. № 1. С. 23–30. URL: <https://www.publichne-pravo.com.ua/files/49/3.pdf> (дата звернення: 19.09.2025)
12. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень: Закон України від 01.07.2004 р. № 1952-IV. Редакція від 28.08.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1952-15#Text> (дата звернення: 21.09.2025)
13. Про електронні документи та електронний документообіг: Закон України від 22.05.2003 р. № 851-IV. Редакція від 31.12.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15#Text> (дата звернення: 21.09.2025)
14. Про нотаріат: Закон України від 02.09.1993 р. № 3425-XII. Редакція від 10.01.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12#Text> (дата звернення: 21.09.2025)
15. Резворович К., Краснікова К. Робота нотаріату під час військового стану. *Діяльність державних органів в умовах воєнного стану: збірник матеріалів Міжнародного науковопрактичного онлайн-*

семинару. Кривий Пір. 2022. С. 362–364 URL: <https://dnuvs.in.ua/wp-content/uploads/2022/06/zbirnyk-seminaru-29.04.2022.pdf> (дата звернення: 19.08.2025)

16. Строкач І.І. Виконавчий напис нотаріуса як нотаріальна дія та підстави його вчинення. *Часопис Київського університету права*. 2016. № 2. С. 224–229. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkup_2016_2_53 (дата звернення: 19.09.2025)
17. Тимошук О. Г. Захист прав і свобод людини і громадянина через призму діяльності інституту нотаріату в Україні в умовах війни. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 5. С. 195–197. URL: https://rep.btsau.edu.ua/bitstream/BNAU/12118/1/Zakhyst_prav_i_s.pdf (дата звернення: 21.09.2025)
18. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. Редакція від 05.10.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 21.09.2025)
19. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. Редакція від 17.07.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 21.09.2025)
20. Чижигов О.О. Правові аспекти регулювання нотаріальної діяльності в умовах цифрової трансформації. *Академічні візії*. 2024. Випуск 38. URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/1551> (дата звернення: 19.09.2025)

References

1. Antoniuk, U. (2025). Pravovi zasady notarialnoi diialnosti v Ukraini v umovakh viiny [Legal Foundations of Notarial Activity in Ukraine under Conditions of War]. *Theoretical and Empirical Scientific Research: Concept and Trends*, 136–137. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/390951600_PRAVOVI_ZASADI_NOTARIALNOI_DIALNOSTI_V_UKRAINI_V_UMOVAH_VIINI [in Ukrainian]
2. Barankova, V. V. (2023). Notarius yak subiekt notarialnoho protsesu [The Notary as a Subject of the Notarial Process]. *Naukovyi visnyk UzhNU. Serii Pravo» - Scientific Bulletin of UzhNU. Series II «Law»*, 76 (1), 127–134. doi.org/10.24144/2307-3322.2022.76.1.19 [in Ukrainian]
3. Vdovichen, L. (2025). Vplyv relokatsii na pravovyi rezhym peremishchennia dokumentiv notarialnoho dilovodstva v umovakh voiennoho stanu [The Impact of Relocation on the Legal Regime of Transferring Notarial Recordkeeping Documents under Martial Law]. *Zakarpatski pravovi chytannia. Relokatsiia v umovakh ekstraordynarnykh pravovykh rezhymiv - Relocation under Extraordinary Legal Regimes: materials of the XVII International Scientific and Practical Conference, Uzhhorod, April 25–26, 2025*. Lviv–Torun: Liha-Pres, 2025. Pp. 57–60. Retrieved from <http://catalog.liha-pres.eu/index.php/liha-pres/catalog/book/380> [in Ukrainian]
4. Vdovichen, L. I., Pavliuk, A. Yu. (2025). Adaptatsiia notarialnoi diialnosti do umov voiennoho stanu: normatyvnyi aspekt [Adaptation of Notarial Activity to the Conditions of Martial Law: Normative Aspect]. *Analitichno-porivnialne pravoznavstvo - Analytical and Comparative Jurisprudence*, 3, 57–62. Retrieved from <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2025/06/10-1.pdf> [in Ukrainian]
5. Dzhuga, M. V. (2023). Notarialna diia yak obiekt oskartzhennia do sudu za pravlyamy tsyvilnoho protsesu [Notarial Act as an Object of Judicial Appeal under the Rules of Civil Procedure]. *Aktualni problemy vitchyznanoi yurysprudentsii - Actual problems of native jurisprudence*, 4, 26–31. <https://doi.org/10.32782/39221514> [in Ukrainian]
6. Didenko, L. V. (2023). Notarialnyi protses yak odyin iz vydiv yurydychnoho protsesu [The Notarial Process as One of the Types of Legal Process]. *Naukovyi visnyk UzhNU. Serii Pravo» - Scientific Bulletin of UzhNU. Series «Law»*, 79, 187–191. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.79.1> [in Ukrainian]
7. Dolynska, M. (2023). Do pytannia diialnosti kvazinotarialnykh orhaniv Ukrainy pid chas voiennoho stanu v Ukraini [On the Activity of Quasi-Notarial Bodies of Ukraine during Martial Law]. *Teoretyko-prykladni problemy pravovoho rehuliuвання v Ukraini - Theoretical and Legal Problems of Legal Regulation in Ukraine: materials of the VII All-Ukrainian Scientific and Practical Conference (Lviv, December 8, 2023)*. Lviv, 259–264. Retrieved from <https://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/6862> [in Ukrainian]
8. Korotiuk, O. (2022). Konstytutsiino-pravovyi status notarius: porivnialno-pravove doslidzhennia [The Constitutional and Legal Status of the Notary: A Comparative Legal Study]. *Naukovyi visnyk Dnipropetrovskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav - Scientific Bulletin of Dnipropetrovsk Internal Affairs University*, 4, 66–72. <https://doi.org/10.31733/2078-3566-2022-4-66-72> [in Ukrainian]
9. Krakan, R. O. (2022). Notarialni dii v umovakh voiennoho stanu [Notarial Acts under Martial Law]. *Tsyvilne sudochynstvo ta vykonavche provadzhennia v umovakh voiennoho stanu - Activities of State Bodies under Martial Law: materials of the All-Ukrainian Scientific and Practical Conference named after Yu.S. Chervonyi*.

- Odesa: Feniks, 103–106. Retrieved from <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2023/nov/32095/21.pdf> [in Ukrainian]
10. Krasnohor, O. (2024). Notariat Ukrainy v umovakh voiennoho stanu: teoretychni pytannia ta praktychne zastosuvannia [The Notariat of Ukraine under Martial Law: Theoretical Issues and Practical Application]. *Intehratsiia teorii u praktyku: problemy, poshuky, perspektyvy v umovakh yevrointehratsiinykh protsesiv: materials of the International Scientific and Practical Conference (Chernihiv, November 22, 2024)*. Chernihiv: PAU, 327–332. Retrieved from <https://journals.indexcopernicus.com/search/article?articleId=4515777> [in Ukrainian]
 11. Pysmennyi, O. (2023). Suchasni problemy instytutu notariatu v umovakh voiennoho stanu [Current Problems of the Institution of Notariat under Martial Law]. *Publichne pravo - Public law*, 23–30. Retrieved from <https://www.publichne-pravo.com.ua/files/49/3.pdf> [in Ukrainian]
 12. *Pro derzhavnu reiestratsiiu rechovykh prav na nerukhome maino ta yikh obtiazhen [On State Registration of Proprietary Rights to Immovable Property and Their Encumbrances]*: Law of Ukraine of 01.07.2004 No. 1952-IV. Version of 28.08.2025. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1952-15#Text> [in Ukrainian]
 13. *Pro elektronni dokumenty ta elektronnyi dokumentoobih [On Electronic Documents and Electronic Document Flow]*: Law of Ukraine of 22.05.2003 No. 851-IV. Version of 31.12.2023. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15#Text> [in Ukrainian]
 14. *Pro notariat [On the Notariat]*: Law of Ukraine of 02.09.1993 No. 3425-XII. Version of 10.01.2025. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12#Text> [in Ukrainian]
 15. Rezvorovych, K. & Krasnikova, K. (2022). Robota notariatu pid chas viiskovoho stanu [Operation of the Notariat during Martial Law]. *Diialnist derzhavnykh orhaniv v umovakh voiennoho stanu: collection of materials of the International Scientific and Practical Online Seminar*. Kryvyi Rih, 362–364. Retrieved from <https://dnuvs.in.ua/wp-content/uploads/2022/06/zbirnyk-seminaru-29.04.2022.pdf> [in Ukrainian]
 16. Stokach, I. I. (2016). Vykonavchyi napys notariusia yak notarialna diia ta pidstavy yoho vchynennia [The Notarial Executive Inscription as a Notarial Act and the Grounds for Its Execution]. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava - Journal of Kyiv University of Law*, 2, 224–229. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkup_2016_2_53 [in Ukrainian]
 17. Tymoshchuk, O. H. (2024). Zakhyst prav i svobod liudyny i hromadianyna cherez pryzmu diialnosti instytutu notariatu v Ukraini v umovakh viiny [Protection of Human and Civil Rights and Freedoms through the Prism of the Activity of the Notarial Institution in Ukraine under Conditions of War]. *Yurydychnyi naukovi elektronnyi zhurnal - Juridical scientific and electronic journal*, 5, 195–197. Retrieved from https://rep.btsau.edu.ua/bitstream/BNAU/12118/1/Zakhyst_prav_i_s.pdf [in Ukrainian]
 18. *Tsyvilnyi kodeks Ukrainy [Civil Code of Ukraine]*: Law of Ukraine of 16.01.2003 No. 435-IV. Version of 05.10.2025. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> [in Ukrainian]
 19. *Tsyvilnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy [Civil Procedural Code of Ukraine]*: Law of Ukraine of 18.03.2004 No. 1618-IV. Version of 17.07.2025. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> [in Ukrainian]
 20. Chyzhykov, O. O. (2024). Pravovi aspekty rehuliuвання notarialnoi diialnosti v umovakh tsyfrovoi transformatsii [Legal Aspects of Regulating Notarial Activity under Conditions of Digital Transformation]. *Akademichni vizii - Academic Visions*, 38. Retrieved from <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/1551> [in Ukrainian]

Стаття надійшла 27.09.2025

Стаття прийнята до друку 25.10.2025

Назар Крамарчук,
аспірант факультету історії і права
Харківського національного педагогічного
університету імені Г.С. Сковороди

СИСТЕМНА МОДЕЛЬ КОМПЕТЕНЦІЙНОГО РОЗМЕЖУВАННЯ МІЖ ОРГАНАМИ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ ПІД ЧАС ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

У статті досліджено теоретико-правові та організаційні засади компетенційного розмежування органів публічної влади в умовах воєнного стану. Метою дослідження є розробка системної моделі компетенційного розмежування між органами публічної влади під час дії правового режиму воєнного стану в Україні, яка забезпечує ефективну взаємодію інституцій різних рівнів і типів, мінімізує дублювання повноважень і підвищує правову визначеність у кризових умовах. Розроблено системну модель компетенційного розмежування, яка включає нормативний, інституційний, процедурний, комунікаційний і контрольно-оціночний блоки, інтегровані у вертикальну структуру управління (національний, галузевий, регіональний, місцевий та оперативно-тактичний рівні). Модель ґрунтується на принципах адміністративно-правового регулювання та забезпечує динамічне делегування та перерозподіл повноважень, що підвищує ефективність управління, узгодженість дій та адаптивність державного апарату до кризових ситуацій. Зроблено висновок, що запропонована модель може слугувати практичним інструментом модернізації системи публічного управління, сприяючи підвищенню його прозорості, гнучкості й результативності в умовах воєнного стану та інших надзвичайних ситуацій.

Ключові слова: компетенційне розмежування, публічна влада, воєнний стан, делегування повноважень, державне управління, адміністративно-правове регулювання

Kramarchuk N.

A systemic model of competence delineation among public authorities during the legal regime of martial law

The article examines the theoretical and legal foundations of competence delineation among public authorities in Ukraine under martial law, highlighting its crucial role in ensuring effective, coherent, and resilient public administration during crisis situations. The study is particularly relevant in the context of disrupted standard administrative mechanisms, where maintaining coordinated governance, preventing duplication of functions, and ensuring legal certainty become essential for both operational decision-making and long-term institutional stability. The purpose of this research is to develop a systemic model of competence delineation that facilitates coordinated interaction among institutions at different levels, reduces overlapping responsibilities, and strengthens legal clarity in crisis contexts. The proposed model is grounded in the principles of administrative-legal regulation, which provide a framework for structuring the powers of public authorities, ensuring legal certainty, and guaranteeing the lawfulness of administrative decisions. To achieve this goal, the study analyzes institutional, functional, dynamic, and competency-based approaches, alongside the existing legal framework, identifying key problem areas such as duplication of powers between military administrations and local authorities, uncoordinated institutional interactions, and normative uncertainty that hinder rapid and effective governance. Based on this analysis, the research proposes a comprehensive systemic model integrating normative, institutional, procedural, communication, and control-evaluation components within a vertically structured framework. The model encompasses civil authorities, military administrations, and specialized services across functional domains, including administration, security, law enforcement, and social services. A key feature of the model is its dynamic delegation and redistribution of powers, which enhances operational flexibility, ensures coordination of institutional actions, prevents conflicts, and improves administrative efficiency. Moreover, the integration of digital tools and interagency platforms facilitates real-time information exchange, enabling effective management during crisis situations. The results indicate that the proposed model serves not only as a theoretical framework but also as a practical instrument for modernizing public administration under martial law. By fostering adaptive, coordinated, and transparent governance, it strengthens institutional resilience, ensures timely decision-making, and enhances public trust in state institutions during emergencies.

Keywords: competence delimitation, public authority, martial law, delegation of powers, public administration, administrative and legal regulation

Постановка проблеми. Сучасні умови функціонування Української держави, зокрема в період повномасштабної збройної агресії проти України, зумовили докорінні зміни у системі публічної влади. Запровадження правового режиму воєнного стану актуалізувало необхідність удосконалення механізмів взаємодії між органами державної влади та місцевого самоврядування, а також чіткого розмежування їхніх повноважень відповідно до принципів законності, ефективності та єдності державного управління. Наявна нормативно-правова база, що регулює діяльність органів публічної влади у період воєнного стану, містить низку прогалин та колізій, які проявляються у дублюванні функцій, нечіткості делегування повноважень, відсутності узгоджених механізмів взаємодії між цивільними та військовими структурами. Це, своєю чергою, може знижувати оперативність прийняття управлінських рішень, створювати управлінську невизначеність і підвищувати ризики неефективного використання ресурсів у кризових умовах.

За таких обставин виникає потреба у формуванні системної моделі компетенційного розмежування між органами публічної влади, яка б дозволила узгодити їх діяльність за рівнями владних повноважень, інституційним статусом і функціональною спеціалізацією, а також враховувала динаміку делегування компетенцій у надзвичайних обставинах. Розроблення та наукове обґрунтування такої моделі є важливим напрямом модернізації публічного управління в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній науковій літературі відзначається підвищена увага до питань компетенції органів публічної влади, їх взаємодії, розмежування повноважень та адаптації системи публічного управління до змін. Однак більшість досліджень мають обмеження щодо контексту воєнного стану, що зумовлює актуальність обраної теми. Зокрема, у роботі М. І. Карпа [4] окреслено методологічні основи компетенційного підходу в публічній службі, визначено задачі та складові компетенцій публічних службовців. У дослідженні Т. Кіцака [5] аналізуються концепції взаємодії між державою і громадами у контексті компетенції та підкреслено необхідність чіткого делегування повноважень. А. Самойлов [9] у своїй праці дає важливий історичний контекст трансформації системи компетенцій в Україні. Також дослідження Є. В. Жадан [3] висвітлює питання співвідношення компетенцій на регіональному рівні в умовах нових соціально-економічних викликів.

Аналіз наукових джерел показує, що хоча існує значна кількість праць, присвячених компетенційним засадам публічного управління, питання розмежування повноважень у контексті воєнного стану залишається недостатньо дослідженим. Зокрема, відсутні системні підходи, які: враховують інституційну диференціацію між цивільними, військовими та спеціальними органами влади; описують динаміку делегування повноважень у кризових умовах; пропонують комплексну модель компетенційного розмежування за рівнями влади та функціональними сферами. Саме ці наукові прогалини визначають мету та новизну даного дослідження.

Таким чином, наукова проблема компетенційного розмежування в умовах воєнного стану потребує подальшого розкриття через моделі, які враховують специфіку кризового режиму, делегування влади, інтеграцію цивільного та військового управління.

Мета статті. Мета цієї статті полягає у розробці системної моделі компетенційного розмежування між органами публічної влади під час дії правового режиму воєнного стану в Україні, яка забезпечує ефективну взаємодію інституцій різних рівнів та типів, мінімізує дублювання повноважень і підвищує правову визначеність у кризових умовах.

Для досягнення поставленої мети визначено такі завдання дослідження: проаналізувати теоретико-правові підходи та законодавче регулювання компетенційного розмежування органів публічної влади в умовах воєнного стану; виявити проблемні зони дублювання повноважень, неузгодженості інституційної взаємодії та нормативної невизначеності під час воєнного стану; розробити системну класифікацію органів влади та запропонувати модель динамічного делегування і перерозподілу повноважень для підвищення ефективності управління.

Виклад основного матеріалу дослідження. Компетенційне розмежування органів публічної влади є ключовим механізмом забезпечення ефективного функціонування державного управління, особливо в умовах надзвичайних і кризових ситуацій. В науковій літературі виділяють кілька підходів до його організації:

1. Інституційний підхід, який орієнтується на чітке визначення повноважень центральних, регіональних і місцевих органів влади. Зокрема, у дослідженні Ю. Георгієвського наголошується, що джерелом колізій компетенцій є «наділення різних суб'єктів владних повноважень функціями та завданнями в одній сфері чи щодо вирішення однакових питань» [2].

2. Функціональний підхід, що базується на спеціалізації органів влади за напрямками діяльності (безпека, соціальні послуги, правозастосування, управлінські функції). У статті Ю. Ю. Бальція [1] акцентується на необхідності визначення оптимального кола предметів відання та повноважень органів місцевого самоврядування.

3. Динамічний підхід, який передбачає адаптацію повноважень у кризових умовах через делегування та перерозподіл компетенцій. Робота М. Ковальчука [6] показує, що системи публічного управління здатні адаптуватися до змін, включно з кризовими ситуаціями, що підкріплює тезу про необхідність гнучкого регулювання компетенцій.

4. Компетенційний підхід, запропонований М. Карпою [4], фокусується на розвитку професійних компетенцій публічних службовців для ефективного виконання ними функцій органів влади. Це розширює функціональний підхід, поєднуючи його з динамічним, оскільки розвиток компетенцій передбачає постійну адаптацію до змін у державному управлінні та потреб суспільства.

Аналіз наукових джерел [1; 2; 4; 5; 6] показує, що ефективне поєднання цих підходів дозволяє забезпечити збалансовану взаємодію органів влади та уникнути дублювання функцій, оскільки кожен підхід адресує свій вимір компетенційного розмежування: рівень влади, функціонал органу, динаміка управління та розвиток професійних навичок.

Компетенційне розмежування в системі публічної влади визначається як процес встановлення чітких меж відповідальності, прав і обов'язків між різними рівнями та видами органів влади [5]. Основу цього процесу становлять конституційні принципи законності, єдності державної влади, верховенства права і підзвітності. Під час дії правового режиму воєнного стану механізм компетенційного розмежування змінюється. Відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [8], відбувається тимчасова модифікація системи державного управління, що передбачає: посилення ролі військового командування; можливість створення військових адміністрацій; тимчасове обмеження окремих повноважень органів місцевого самоврядування; розширення координаційних функцій Президента та Кабінету Міністрів України.

Дослідження компетенційного розмежування органів публічної влади в умовах воєнного стану дозволяє виділити кілька ключових проблемних зон, що негативно впливають на ефективність публічного управління. По-перше, дублювання повноважень між військовими адміністраціями та місцевими органами влади у сферах соціального забезпечення та безпеки призводить до зниження оперативності прийняття управлінських рішень та створює ризики неузгодженого виконання державних програм. Цей феномен підтверджується аналітичними даними щодо взаємодії військово-цивільних структур під час кризових ситуацій, коли відсутність чітких меж компетенцій призводить до конфліктів і непорозумінь у реалізації завдань [1]. По-друге, спостерігається неузгодженість інституційної взаємодії, що проявляється у складнощах координації між центральними, регіональними та місцевими органами влади. Це ускладнює швидке реагування на зміни у кризових умовах та підвищує ризик виникнення управлінських колізій. Такий висновок співпадає з оцінками експертів щодо адаптації публічних адміністрацій до надзвичайних ситуацій, де відсутність відпрацьованих каналів взаємодії значно знижує ефективність управління [6]. По-третє, виявляється нормативна невизначеність, обумовлена відсутністю детального регламенту делегування повноважень у кризових умовах. Така невизначеність створює правове поле для колізій та потенційних суперечностей у реалізації управлінських функцій, особливо у сфері соціального захисту та безпеки населення [2].

Результати дослідження проблемних зон компетенційного розмежування органів влади в умовах воєнного стану узагальнено у табл 1, де подано і рекомендовані заходи для їх усунення.

Таблиця 1

Характеристика проблемних зон компетенційного розмежування органів влади в умовах воєнного стану та рекомендовані заходи для їх усунення

Проблемна зона	Опис проблеми	Наслідки для управління	Рекомендовані заходи
Дублювання повноважень	Повторення функцій між військовими адміністраціями та місцевими органами влади у сфері соціального забезпечення та безпеки	Зниження оперативності прийняття рішень, конфлікти у виконанні програм	Чітке визначення меж компетенцій; розробка алгоритмів координації; запровадження системи спільних повноважень у кризових ситуаціях
Неузгодженість інституційної взаємодії	Відсутність чітких каналів координації між центральними, регіональними та місцевими органами влади	Ускладнене оперативне реагування на кризові ситуації, управлінські колізії	Створення міжрівневих координаційних платформ; визначення відповідальних за прийняття рішень; стандартизація процедур обміну інформацією

продовження таблиці 1

Нормативна невідзначеність	Недостатньо детально регламентоване делегування повноважень у кризових умовах	Потенційні правові колізії, суперечності у реалізації управлінських функцій	Внесення змін до нормативних актів; розробка регламентів делегування повноважень; роз'яснення ролей та відповідальності для всіх суб'єктів влади
----------------------------	---	---	--

Примітка. Сформовано автором самостійно на основі джерел [1; 2; 4; 6] та власного аналізу.

Таким чином, компетенційне розмежування в умовах воєнного стану має динамічний характер і потребує системного підходу до структурування повноважень між різними інституціями. Системний аналіз зазначених проблемних зон обґрунтовує необхідність розробки комплексної моделі компетенційного розмежування, яка враховує рівень владних повноважень, інституційний статус органів влади, функціональну спеціалізацію та механізми динамічного делегування повноважень у кризових умовах.

Запропонована нами модель компетенційного розмежування органів публічної влади в умовах воєнного стану є системною концептуальною конструкцією, спрямованою на забезпечення ефективного, узгодженого та правово визначеного функціонування владних інституцій під час кризових і надзвичайних ситуацій. Вона поєднує інституційний, функціональний, динамічний та компетенційний підходи, що дозволяє комплексно враховувати як структурні, так і процесуальні аспекти реалізації державної влади. Модель ґрунтується на принципах адміністративно-правового регулювання, що забезпечує впорядкування повноважень органів влади, правову визначеність та законність прийняття управлінських рішень. Вона спирається на принцип єдності державної влади та розмежування її компетенцій за рівнями, видами та функціями, що дозволяє досягти балансу між централізацією управління та збереженням самоврядності територіальних громад. У контексті воєнного стану така модель має адаптивний характер, оскільки передбачає можливість оперативного перерозподілу повноважень між цивільними та військовими структурами, а також між різними рівнями управління – від національного до місцевого. Її мета – мінімізувати дублювання функцій, підвищити узгодженість дій суб'єктів влади та гарантувати неперервність виконання публічних завдань навіть у кризових умовах.

Розроблена модель складається з п'яти взаємопов'язаних функціональних блоків – нормативного, інституційного, процедурного, комунікаційного та контрольно-оціночного. Кожен з них виконує окрему функцію, але водночас інтегрований у єдину систему координації компетенцій (табл. 2).

Таблиця 2

Структура та функціональне призначення блоків системної моделі компетенційного розмежування органів публічної влади в умовах воєнного стану

	Компонент моделі	Зміст / основні елементи	Функціональне призначення	Очікувані результати реалізації
1	Нормативний блок	Конституція України; Закон «Про правовий режим воєнного стану»; укази Президента; постанови КМУ; відомчі нормативні акти.	Визначення правових засад компетенційного розмежування; легітимація делегування повноважень; створення правового поля взаємодії цивільних і військових структур.	Юридична визначеність; узгодженість дій органів влади; стабільність нормативного регулювання під час воєнного стану.
2.	Інституційний блок	Центральні органи виконавчої влади, військові адміністрації, органи місцевого самоврядування, спеціальні служби.	Формування системи суб'єктів управління; визначення рівнів відповідальності; розмежування компетенцій за видами влади та територією.	Збалансована інституційна взаємодія; усунення дублювання функцій; підвищення керованості державного апарату.
3.	Процедурний блок	Регламенти делегування повноважень; алгоритми прийняття рішень; мобілізаційні плани; порядок погодження дій між рівнями влади.	Забезпечення ефективності та прозорості управлінських процесів; створення чітких процедур координації під час кризових ситуацій.	Підвищення оперативності реагування; уніфікація управлінських дій; запобігання управлінським колізіям.

продовження таблиці 2

4.	Комунікаційний блок	Міжвідомчі штаби; цифрові платформи управління кризами; протоколи обміну даними; публічна звітність; взаємодія з громадянським суспільством.	Забезпечення горизонтальної та вертикальної взаємодії суб'єктів; координація рішень; інформаційна прозорість управління.	Оперативний обмін інформацією; підвищення довіри громадян; узгодженість дій у реальному часі.
5.	Контрольно-оціночний блок	Системи моніторингу; показники ефективності; аудит рішень; механізми адаптивного коригування управління.	Оцінка ефективності реалізації компетенцій; забезпечення законності та підзвітності органів влади.	Підвищення якості публічного адміністрування; своєчасне коригування рішень; підвищення стійкості системи управління.

Примітка. Сформовано автором самостійно на основі здійсненого дослідження та джерел [7; 8; 10].

Як видно з табл. 2, модель поєднує нормативний, організаційний і комунікаційний виміри компетенційного розмежування. Вона створює умови для формування адаптивної системи управління, у якій кожен блок виконує взаємодоповнювальні функції – від закріплення правової основи до контролю ефективності управлінських рішень.

Другий вимір моделі – рівнева вертикаль влади, що визначає просторово-організаційне розташування компетенцій. Модель передбачає п'ять рівнів управління – національний, галузевий (відомчий), регіональний, місцевий та оперативно-тактичний. Така структура відображає інтеграцію стратегічного, виконавчого й оперативного компонентів публічної влади (табл. 3).

Таблиця 3

Рівнева структура моделі компетенційного розмежування
органів публічної влади в умовах воєнного стану

Рівень влади	Ключові суб'єкти	Основні функції	Механізми координації
Національний	Президент України, РНБО, Кабінет Міністрів, Верховна Рада, Генеральний штаб	Прийняття стратегічних рішень; формування політики національної безпеки; мобілізація ресурсів; нормативно-правове забезпечення.	Укази Президента; рішення РНБО; постанови КМУ; міжвідомчі координаційні штаби.
Галузевий (відомчий)	Міністерства (МОУ, МВС, МОЗ, Мінрегіон, Мінцифри, СБУ, НБУ тощо)	Реалізація державної політики у визначених сферах; координація міжвідомчих заходів; забезпечення ресурсного супроводу.	Відомчі регламенти; міжвідомчі робочі групи; інтегровані бази даних.
Регіональний	Обласні військові адміністрації, штаби оборони, територіальні підрозділи служб	Координація дій на територіальному рівні; контроль за ОМС; реалізація централізованих рішень і мобілізаційних завдань.	Регіональні штаби оборони; цифрові платформи обміну інформацією; мобілізаційні комісії.
Місцевий	Районні військові адміністрації, органи місцевого самоврядування, територіальні громади	Підтримка правопорядку; забезпечення соціальних послуг; управління гуманітарною та критичною інфраструктурою.	Координаційні ради при ВА; місцеві штаби; система «ЄДопомога».
Оперативно-тактичний	Командування ЗСУ, ТРО, Національна гвардія, ДСНС, Нацполіція	Безпосереднє реагування на загрози; забезпечення оборони; проведення рятувальних і гуманітарних операцій.	Оперативні центри управління; військово-цивільна координація; інтегровані комунікаційні канали.

Примітка. Сформовано автором самостійно на основі здійсненого дослідження.

Рівнева структура дозволяє чітко визначити вертикаль управлінської відповідальності – від формування стратегічних рішень до їх безпосередньої реалізації на місцях. Вона забезпечує ієрархічну підпорядкованість, але водночас зберігає гнучкість завдяки динамічному делегуванню повноважень.

Важливою рисою моделі є розвинена система горизонтальних зв'язків, яка створює мережеву координацію між суб'єктами різного рівня. До таких механізмів належать:

- міжвідомчі штаби при РНБО, Кабміні або обласних військових адміністраціях;
- єдина цифрова платформа управління кризами, що забезпечує обмін інформацією та аналітику в реальному часі;
- комунікація з громадянським суспільством через волонтерські, гуманітарні та міжнародні структури.

Горизонтальні зв'язки підсилюють прозорість, підзвітність і довіру до органів публічної влади, формуючи єдиний координаційний простір управління.

Інтеграція вертикальних і горизонтальних елементів у системній моделі компетенційного розмежування забезпечує її багатофункціональний характер. Вона одночасно виконує регулятивну функцію, встановлюючи чіткі межі компетенцій між суб'єктами влади; координаційну, що уніфікує дії різних рівнів управління; адаптивну, яка дозволяє оперативно перерозподіляти повноваження відповідно до динаміки воєнної ситуації; превентивну, спрямовану на запобігання дублюванню функцій і колізіям повноважень; та контрольно-оціночну, що забезпечує постійний моніторинг ефективності управлінських рішень і формує зворотний зв'язок для їх удосконалення.

Інтегрована системна модель компетенційного розмежування органів публічної влади характеризується поєднанням нормативної визначеності, інституційної гнучкості та цифрової інтеграції, що забезпечує узгодженість правових, організаційних і технологічних засад публічного управління. Її структура спрямована на досягнення балансу між вертикальною підпорядкованістю та горизонтальною координацією, що створює передумови для ефективного функціонування системи влади в умовах підвищеної динаміки середовища. Реалізація моделі сприятиме підвищенню стійкості державного управління до кризових впливів, оптимізації механізмів прийняття управлінських рішень, усуненню дублювання компетенцій та зміцненню суспільної довіри до органів влади. Відтак, запропонована модель виступає не лише теоретично обґрунтованою концепцією, а й практико-орієнтованим інструментом модернізації системи публічного управління в умовах воєнного стану та інших надзвичайних ситуацій, забезпечуючи адаптивність, узгодженість і результативність управлінських процесів.

Висновки. Узагальнюючи результати дослідження, можна зробити висновок, що компетенційне розмежування органів публічної влади виступає ключовим чинником забезпечення ефективності, узгодженості та стійкості державного управління в умовах воєнного стану. Інтеграція інституційного, функціонального, динамічного та компетенційного підходів створює теоретико-методологічне підґрунтя для формування збалансованої системи владних повноважень, яка мінімізує дублювання функцій, нормативну невизначеність і колізійність управлінських рішень. Запропонована системна модель компетенційного розмежування забезпечує структуровану та гнучку взаємодію між центральними, регіональними й місцевими органами влади, враховуючи їх цивільний, військовий та спеціальний компоненти. Модель ґрунтується на принципах адміністративно-правового регулювання, що забезпечує впорядкування повноважень органів влади, правову визначеність та законність прийняття управлінських рішень. Її динамічний характер дозволяє ефективно перерозподіляти повноваження відповідно до масштабів і характеру кризових ситуацій, що підвищує адаптивність і результативність публічного адміністрування. У практичному вимірі така модель може стати інструментом модернізації системи управління, сприяти формуванню прозорих механізмів координації, зміцненню вертикальної та горизонтальної взаємодії органів влади, а також посиленню довіри громадян до державних інституцій у період надзвичайних викликів.

Список використаних джерел

1. Бальцій Ю. Ю. Щодо теорії розмежування компетенцій місцевих органів виконавчої влади й органів місцевого самоврядування. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 4. С. 120–125.
2. Георгієвський Ю. До питання визначення критеріїв розмежування компетенції органів державної виконавчої влади та органів місцевого самоврядування. *Журнал Віче*. 2014. №14. https://veche.kiev.ua/journal/4279/?utm_source=chatgpt.com (дата звернення 15.09.2025).
3. Жадан Є. В. Співвідношення компетенцій суб'єктів адміністративно-правового механізму забезпечення цілей сталого розвитку у сфері охорони довкілля на регіональному рівні. *Київський часопис права*. 2024. № 1. С. 154–159.
4. Карпа М. І. Компетенційний підхід до розвитку публічної служби: концептуальні аспекти. *Ефективність державного управління*. 2017. № 53. С. 143–153.
5. Кіцак Т. Компетенція органів державної влади та органів місцевого самоврядування: концептуальні основи. *Публічне управління: концепції, парадигма, розвиток, удосконалення*. 2023. №6. С. 82–89.
6. Ковальчук М. М. Потенціал систем державного управління та інституційна спроможність держави: порівняльний аналіз України та США. *Журнал «Актуальні проблеми інноваційної економіки та права»*. 2024. №2. С.10–15.
7. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr> (дата звернення 15.09.2025).

8. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 трав. 2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19> (дата звернення – 25.09.2025).
9. Самойлов А. Історичний досвід розподілу компетенцій органів місцевого самоврядування та органів державної влади в Україні. *Аспекти публічного управління*. 2025. № 13 (1), С. 42–52.
10. Хомишин І.Ю. Публічна служба в умовах війни. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2023. № 3. С. 308–312.

Reference

1. Baltsiĭ, Yu. Yu. (2023). Shchodo teorii rozmezhuvannia kompetentsii mistsevykh orhaniv vykonavchoi vlady i orhaniv mistsevoho samovriaduvannia [On the theory of competence delineation between local executive authorities and local self-government bodies]. *Analitichno-porivnyalne pravoznavstvo – Analytical and comparative jurisprudence*, 4, 120–125 [in Ukrainian].
2. Heorhiievskiy, Yu. (2014). Do pytannia vyznachennia kryteriiv rozmezhuvannia kompetentsii orhaniv derzhavnoi vykonavchoi vlady ta orhaniv mistsevoho samovriaduvannia [On the issue of defining criteria for delineation of competences between state executive authorities and local self-government bodies]. *Zhurnal Viche – Journal Viche*, 14. Retrieved from https://veche.kiev.ua/journal/4279/?utm_source=chatgpt.com [in Ukrainian].
3. Zhadan, Ye. V. (2024). Spivvidnoshennia kompetentsii subiektiv administratyvno-pravovoho mekhanizmu zabezpechennia tsilei staloho rozvytku u sferi okhorony dovkillia na rehionalnomu rivni [Correlation of competences of subjects of the administrative-legal mechanism for ensuring sustainable development goals in the field of environmental protection at the regional level]. *Kyivskiy chasopys prava – Kyiv Journal of Law*, 1, 154–159. [in Ukrainian].
4. Karpa, M. I. (2017). Kompetentsiinyi pidkhid do rozvytku publichnoi sluzhby: kontseptualni aspekty [Competence-based approach to the development of public service: conceptual aspects]. *Efektivnist derzhavnoho upravlinnia – Efficiency of Public Administration*, 53, 143–153. [in Ukrainian].
5. Kitsak, T. (2023). Kompetentsiia orhaniv derzhavnoi vlady ta orhaniv mistsevoho samovriaduvannia: kontseptualni osnovy [Competence of state authorities and local self-government bodies: conceptual foundations]. *Publichne upravlinnia: kontseptsii, paradyhma, rozvytok, udoskonalennia – Public Administration: Concepts, Paradigm, Development, Improvement*, 6, 82–89 [in Ukrainian].
6. Kovalchuk, M. M. (2024). Potentsial system derzhavnoho upravlinnia ta instytutsiina spromozhnist derzhavy: porivnialnyi analiz Ukrainy ta SShA [The potential of public administration systems and the institutional capacity of the state: a comparative analysis of Ukraine and the USA]. *Zhurnal «Aktualni problemy innovatsiinoi ekonomiky ta prava» – Journal «Current Issues of Innovative Economy and Law»*, 2, 10–15 [in Ukrainian].
7. *Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine]* vid 28 cherv. 1996 r. № 254k/96-VR. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vp> [in Ukrainian].
8. *Pro pravovyy rezhym voyennoho stanu [On the legal regime of martial law]* (2015). Zakon Ukrayiny vid 12 trav. 2015 r. № 389-VII. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19> [in Ukrainian].
9. Samoilov, A. (2025). Istorychnyi dosvid rozpodilu kompetentsii orhaniv mistsevoho samovriaduvannia ta orhaniv derzhavnoi vlady v Ukraini [Historical experience of the distribution of competences between local self-government bodies and state authorities in Ukraine]. *Aspekty publichnoho upravlinnia – Aspects of Public Administration*, 13(1), 42–52 [in Ukrainian].
10. Khomyshyn, I. Yu. (2023). Publichna sluzhba v umovakh viyny [Public service in wartime conditions]. *Elektronne naukowe vydannya «Analitichno-porivnyal'ne pravoznavstvo» – Electronic scientific publication «Analytical and comparative jurisprudence»*, 3, 308–312 [in Ukrainian].

Стаття надійшла 25.09.2025
Стаття прийнята до друку 26.10.2025

Олександр Красногор,
кандидат юридичних наук, приватний
нотаріус м. Чернігів
ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-0901-7033>

ОСНОВНІ ВИДИ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ ВІДНОСИН, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ РЕАЛІЗАЦІЄЮ МІНІСТЕРСТВОМ ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ ФУНКЦІЙ У СФЕРІ ОХОРОНИ ПРАВ ЛЮДИНИ

Стаття присвячена дослідженню адміністративно-правових відносин, що виникають у процесі реалізації Міністерством юстиції України своїх завдань у сфері охорони прав і свобод людини. Наголошується на ключовій ролі Мін'юсту як органу, що забезпечує формування та впровадження державної правової політики, контроль за дотриманням законодавства, взаємодію з іншими суб'єктами публічного управління та міжнародними організаціями.

Констатовано, що ефективність охорони прав людини значною мірою залежить від механізмів реалізації державної політики та взаємодії Мін'юсту з іншими суб'єктами публічного управління, які забезпечують адміністративне регулювання та практичне застосування норм адміністративного права.

Визначено, що класифікація таких правовідносин є необхідною умовою ефективного функціонування механізмів охорони прав людини, оскільки дозволяє розкрити їх зміст, правову природу, коло учасників та способи нормативного регулювання. У статті запропоновано систематизацію адміністративно-правових відносин за суб'єктним складом, функціональним призначенням, процедурною формою, рівнем публічності та джерелом походження. Окрему увагу приділено сучасним викликам діяльності Мін'юсту, серед яких забезпечення доступу до публічної інформації, цифровізація правових послуг та дотримання міжнародних стандартів у пенітенціарній системі.

Зроблено висновок, що адміністративно-правові відносини, що виникають у діяльності Мін'юсту, є системним інструментом реалізації функцій держави у сфері прав людини. Вони охоплюють як владно-субординаційні, інституційно-координаційні, міжнародно-правові, так і регулятивні, охоронні, інформаційно-просвітницькі зв'язки, що забезпечують ефективне функціонування механізмів публічного управління.

Звернуто увагу, що на сучасному етапі залишаються актуальними проблеми забезпечення права на доступ до публічної інформації, а також дотримання міжнародних стандартів прав людини у пенітенціарній системі. Їх вирішення потребує посилення міжвідомчої координації, удосконалення адміністративних процедур, підвищення рівня фінансування та приведення умов тримання засуджених у відповідність до вимог міжнародного права.

Ключові слова: класифікація адміністративно-правових відносин, охорона прав людини, органи юстиції, державна правова політика, публічне управління.

Krasnohor O.

Main types of administrative and legal relations related to the implementation by the Ministry of Justice of Ukraine of its functions in the field of human rights protection.

The article is devoted to the study of administrative-legal relations that arise in the process of the Ministry of Justice of Ukraine implementing its tasks in the field of human rights and freedoms protection. The key role of the Ministry of Justice as a body that ensures the formation and implementation of state legal policy, control over compliance with legislation, and interaction with other subjects of public administration and international organizations is emphasized.

It has been established that the effectiveness of human rights protection largely depends on the mechanisms for implementing state policy and the interaction of the Ministry of Justice with other public administration entities that ensure administrative regulation and the practical application of administrative law norms.

It is determined that the classification of such legal relations is a necessary condition for the effective functioning of human rights protection mechanisms, as it allows revealing their content, legal nature, range of participants and methods of regulatory regulation. The article proposes a systematization of administrative and legal relations by subject composition, functional purpose, procedural form, level of publicity and source of origin. Special attention is paid to the modern challenges of the Ministry of Justice, including ensuring access to public information, digitalization of legal services and compliance with international standards in the penitentiary system.

It is concluded that administrative and legal relations arising in the activities of the Ministry of Justice are a systemic tool for the implementation of state functions in the field of human rights. They encompass both power-subordination, institutional-coordination, international-legal, and regulatory, security, informational and educational relations that ensure the effective functioning of public administration mechanisms.

It was noted that at the current stage, the problems of ensuring the right to access public information, as well as compliance with international human rights standards in the penitentiary system, remain relevant. Their solution requires strengthening interdepartmental coordination, improving administrative procedures, increasing the level of funding, and bringing the conditions of detention of convicts in line with the requirements of international law.

Keywords: *classification of administrative and legal relations, human rights protection, justice authorities, state legal policy, public administration.*

Постановка проблеми. Міністерство юстиції України посідає важливе місце в системі органів публічної влади, адже саме воно забезпечує реалізацію державної правової політики, здійснює контроль за дотриманням законодавства, координує діяльність у сфері захисту прав і свобод людини та підтримує співробітництво з міжнародними інституціями у цій сфері. Ефективність охорони прав людини багато в чому залежить від механізмів реалізації державної політики та взаємодії Мін'юсту з іншими суб'єктами публічного управління, що забезпечують адміністративне регулювання та практичне застосування норм адміністративного права.

Визначаючи класифікацію адміністративно-правових відносин, у які вступає Міністерство юстиції України в процесі здійснення діяльності щодо охорони прав людини, слід наголосити, що саме ці відносини є фундаментом результативної роботи органу виконавчої влади. Вони створюють упорядковану систему організаційних та правових зв'язків, забезпечують реалізацію, захист і гарантування прав і свобод людини та громадянина, сприяючи таким чином розвитку й зміцненню засад правової держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розкриття адміністративно-правового статусу системи органів юстиції проводили такі вчені, як: В. Авер'янов, О. Бандурка, Ю. Битяк, О. Безпалова, І. Голосніченко, О. Джафарова, С. Ківалов, Т. Коломоєць, В. Колпаков, А. Комзюк, С. Олефіренко, В. Селіванов, Ю. Тихомирова, М. Тищенко, О. Харитонova, та інші.

Метою статті є дослідження на основі теоретико-правового аналізу сутності адміністративно-правових відносин Міністерства юстиції України у сфері охорони прав людини.

Виклад основного матеріалу дослідження. Адміністративно-правові відносини, що виникають у діяльності Міністерства юстиції України у сфері охорони прав людини, мають низку специфічних ознак, які відрізняють їх від загальних адміністративних правовідносин у сфері публічного управління. Ці відносини є правовою формою реалізації державної політики щодо забезпечення, дотримання та захисту прав людини. Впорядкування різних видів адміністративних правовідносин за певними критеріями сприяє розкриттю їх правової природи, учасників, змісту та механізмів правового регулювання у сфері забезпечення та захисту прав людини.

На підтримку даної тези наголошує науковець А.В. Авер'янов, який зазначає, що класифікація таких відносин дозволяє краще зрозуміти, які адміністративні механізми ефективні в охороні прав людини, та на яких рівнях (державному, регіональному, муніципальному) повинна реалізовуватися відповідальність органів влади [1, с. 85-86].

Вітчизняні науковці О.І. Остапенко, М.В. Ковалів, С.С. Єсімов наголошують, що адміністративно-правові відносини різноманітні та можуть класифікуватися за певними критеріями: цільовим призначенням, виконуваними функціями, складом учасників, сферою виникнення, станом взаємної підпорядкованості суб'єктів, що беруть участь у правовідносинах; вертикальні та горизонтальні; способом захисту; змістом; характером юридичних фактів; пов'язані із реалізацією державного управління та такі, що здійснюються поза сферою державного управління за участю суб'єктів адміністративного права [3, с. 106-111].

Міністерство юстиції виконує низку завдань правозахисного та нормативно-реалізаційного характеру, що втілюються у специфічних адміністративно-правових відносинах, які виникають між органом публічної влади та фізичними або юридичними особами, іншими органами держави, а також міжнародними інституціями, актуальним постає системний аналіз та класифікація таких відносин, що дозволяє краще зрозуміти їхню структуру, функціональне призначення та вплив на правове середовище.

Адміністративно-правові відносини Мін'юста у сфері охорони прав людини є багатограними за своєю правовою природою та функціональним змістом. Звідси їх можна систематизувати, виділивши їх структурованість, функціональне призначення та вплив на правове середовище. Відповідно, адміністративно-правові відносини Мін'юста у сфері охорони прав людини слід класифікувати за такими ознаками:

суб'єктним складом, функціональним призначенням, процедурною формою, рівнем публічності та за джерелом походження.

1) *За суб'єктним складом* відносини, у свою чергу, останні поділяються на: 1.1) владно-субординаційні, де відносини підпорядкування виникають між Мін'юстом, що виступає суб'єктом владних повноважень, та іншими підпорядкованими органами (державними підприємствами, установами, територіальними органами юстиції), фізичними чи юридичними особами в рамках публічно-правових процедур.

Реалізація владно-субординаційних повноважень Мін'юсту у сфері прав людини здійснюється у різних напрямках діяльності, в залежності від специфіки реалізації покладених на Міністерство функцій: у нормативному регулюванні - прийняття наказів, положень, інструкцій щодо прав людини у сфері юстиції (накази Мін'юсту від 13.06.2014 № 920/5 «Про внесення змін до Стандартів якості надання безоплатної вторинної правової допомоги у кримінальному процесі»; «Про затвердження Порядку формування та ведення Єдиного реєстру засуджених та осіб, узятих під варту» від 26.06.2018 № 2023/5 тощо;

1.2) інституційно-координаційні відносини формують другу підгрупу суб'єктного складу, де суб'єктом виступає Мін'юст щодо здійснення контролю та нагляду Мін'юсту за дотриманням прав людини за діяльністю установ виконання покарань, органів пробації тощо; здійснення державних реєстраційних функцій відповідних сфер повноважень, закріплених за органами юстиції (актів цивільного стану, речових прав, юридичних осіб тощо), де суб'єктами виступають територіальні органи, що належать до сфери управління Мін'юсту, та зацікавлені в адміністративних реєстраційних послугах особи;

1.3) міжнародно-правові, де Мін'юст вступає у правові відносини з міжнародними організаціями, взаємодіє, шляхом взяття участі у моніторингах, підготовка звітів, реалізація проектів, координація технічної допомоги, імплементація міжнародних стандартів, з Департаментом виконання рішень ЄСПЛ, Управлінням Верховного комісара ООН з прав людини, Міжнародним кримінальним судом, Європейською комісією, іншими партнерами. Міжнародно-правові відносини Міністерства юстиції України є складовою частиною загальної зовнішньої політики держави у сфері юстиції, прав людини, міжнародного співробітництва в сфері правосуддя та виконання міжнародно-правових зобов'язань.

2) *За функціональним призначенням* адміністративно-правові відносини Мін'юста у сфері охорони прав людини, що становить другу групу відносин, слід класифікувати на планувальні (пов'язані з реалізацією управлінської функції шляхом визначення строкових напрямів реалізації державної політики з охорони прав людини органами юстиції), регулятивні (пов'язані з розробкою, аналізом, реєстрацією нормативно-правових актів у сфері прав людини), охоронні (спрямовані на забезпечення організації та надання органами юстиції безоплатної правової допомоги, виконання рішень судів, реагування на порушення прав), інформаційно-просвітницькі (реалізуються через організацію та проведення заходів з правової освіти, роз'яснення, доступу до публічної інформації).

3) Наступною групою адміністративно-правових відносин Мін'юста у сфері охорони прав людини ми виділили різновид відносин за процедурною формою: адміністративно-процедурні, консультативно-інформаційні. До адміністративно-процедурних правовідносин, на нашу думку, доцільно віднести встановлені законом формальні процедури (державна реєстрація, реагування на скарги, видача висновку, доступ до публічної інформації). До консультативно-інформаційних — правовідносини, що виникають при наданні інформаційних послуг, доступу до реєстрів, у процесі організації та здійснення правопросвітницької діяльності, роз'яснення прав, методичних рекомендацій тощо.

Четверту групу адміністративно-правових відносин, в які вступає Мін'юст у сфері охорони прав людини з іншими суб'єктами правовідносин, є відносини за рівнем публічності: відкриті — забезпечують публічний доступ до діяльності Мін'юсту, реалізацію прав громадян на інформацію, доступу до державних реєстрів, держателем яких є Мін'юст, отримання правової допомоги; закриті (внутрішньо-службові) — стосуються внутрішньої реалізації функцій у сфері прав людини, регулюють внутрішню діяльність у сфері внутрішнього моніторингу, координації, звітності, службові перевірки тощо.

На сьогодні залишаються актуальним питання у сфері забезпечення права на доступ зацікавлених осіб до публічної інформації, розпорядником якої є Міністерство юстиції України. Серед найбільш розповсюджених проблем є: ненадання інформації на запит; безпідставна відмова у задоволенні запиту на інформацію; необґрунтоване віднесення інформації до інформації з обмеженим доступом тощо.

На вказані вище порушення прав людини, акцентує увагу Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, до якого апелював громадянин В., що звертався до Міністерства соціальної політики України з метою отримання цієї інформації, однак Мінсоцполітики надіслало його звернення за належністю до

Міністерства юстиції України, а Міністерство юстиції України повідомило заявнику, що не володіє такою інформацією [5].

Оскільки Мін'юст є одним із ключових розпорядників публічної інформації, і його зобов'язання щодо забезпечення доступу мають дотримуватися не формально, а фактично і змістовно. Усунення описаних недоліків можливе через: цифрову трансформацію сервісів органів юстиції, підвищення прозорості діяльності органів, зміцнення відповідальності за порушення прав на інформацію посадовими особами.

П'яту групу адміністративно-правових відносин, в які вступає Мін'юст у сфері охорони прав людини з іншими суб'єктами правовідносин, є відносини за джерелом походження, які, в свою чергу, класифікуються на: національні та міжнародно-правові.

Національно-правові відносини Міністерства юстиції України з іншими суб'єктами є важливою складовою системи публічного управління та адміністративного регулювання у сфері юстиції. Ці відносини мають адміністративно-правовий, публічно-правовий характер та інших напрямів галузі права, що охоплюють взаємодію з органами влади, юридичними та фізичними особами.

На сьогодні більшість адміністративно-правових відносин на національному рівні побудовані із використанням цифрових послуг, трансформація яких в діяльність органів юстиції в поєднанні з електронною інформаційною взаємодією з різними державними органами, державними реєстрами дозволить зменшити до мінімуму або відмовитись від подачі заявниками паперових документів, необхідності безпосереднього звернення та мінімізує спілкування з державою.

Так, з 2021 року до 2023 року Мін'юстом було запроваджено пілотний проєкт спочатку електронної системи е-нотаріату, унормування роботи якої відбулося у 2023 році шляхом прийняття Постанови Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2023 р. № 1406 «Деякі питання функціонування Єдиної державної електронної системи е-нотаріату». За допомогою Єдиної державної електронної системи е-нотаріату здійснюється взаємозв'язок сукупності інформаційно-комунікаційних, інформаційних систем, які діють як єдине ціле та у взаємодії з іншими інформаційними та інформаційно-комунікаційними системами призначені для автоматизації нотаріальної діяльності [4].

Завдяки комплексному впровадженню підсистеми Єдиної державної електронної системи е-нотаріату громадяни України, які перебувають за кордоном, мають доступ до нотаріальних дій завдяки повноцінному та безперебійному функціонуванню даної електронної системи е-нотаріату.

На підтвердження активної цифровізації публічних послуг, що надаються органами юстиції, є створення системи проставлення апостиля за допомогою програмних засобів Реєстру у формі спеціалізованої відмітки на офіційних документах, що видаються (оформляються) органами юстиції, судами, нотаріусами, державними архівними установами України, можливість онлайнперевірки повного тексту апостильованого документа. Особи можуть подавати документи онлайн для проставлення апостиля на офіційних документах, що видаються (оформлюються) органами юстиції, судами, нотаріусами, державними архівними установами України та здійснювати онлайнперевірку повного тексту апостильованого документа. Зазначене дозволить прискорити розгляд відповідних заяв та підвищити рівень довіри до українських офіційних документів, а також сприятиме запобіганню обігу підроблених апостилів українського походження, що особливо важливо на сучасному етапі, коли частина території України є тимчасово окупованою та не підконтрольною українській владі.

Порядок проставлення апостиля на електронних документах, його оформлення та порядок реєстрації визначені спільним Наказом Міністерства закордонних справ України, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства освіти і науки України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 17.03.2023 № 125/209/293/139/999/5 «Про затвердження Правил проставлення апостиля на офіційних документах, призначених для використання на території інших держав» [9].

До цифровізації та автоматизації послуг, що надаються органами юстиції, можна віднести державна реєстрація актів цивільного стану; реалізація державної реєстрації шлюбу в електронній формі заходами Порталу Дія; державну реєстрацію фізичної особи підприємцем, внесення змін до відомостей про фізичну особу – підприємця, припинення підприємницької діяльності фізичної особи – підприємця за її рішенням тощо.

Міжнародні адміністративно-правові відносини Міністерства юстиції України з іншими суб'єктами — це специфічна форма міжнародно-правової взаємодії, яка має публічно-правовий характер, здійснюється на підставі міжнародних угод, законів України та внутрішніх нормативних актів Мін'юсту і стосується реалізації державної політики у сфері юстиції в міжнародному контексті. Ці взаємовідносини виражаються в офіційних організаційно-правових зв'язках, спрямованих на виконання міжнародних зобов'язань, коор-

динацію діяльності в сфері правосуддя, дотримання прав людини та підвищення ефективності національної юстиції.

В контексті зазначеного вище, слід акцентувати увагу на дотримання європейських стандартів тримання засуджених та осіб, взятих під варту в пенітенціарних установах. Ці стандарти задекларовані в міжнародних актах, ратифікованих Україною, а саме: Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання, Основних принципах поводжень з в'язнями, прийнятими Генеральною Асамблеєю ООН 14 грудня 1990 р., Мінімальними стандартними правилами ООН щодо поводження із в'язнями (Правила Нельсона Мандели), прийнятими Генеральною Асамблеєю ООН 17 грудня 2015 р., Резолюції Європейського Парламенту від 5 жовтня 2017 про тюремні системи та умови тримання (2015/2062(INI)), а також підтверджені практикою ЄСПЛ.

На сьогодні, умови тримання засуджених та осіб, взятих під варту в пенітенціарних установах України перебувають на неналежному рівні і, в першу чергу, це зумовлено поганим станом приміщень в яких вони утримуються [6, с. 20]. Також серед причин недотримання міжнародних стандартів тримання засуджених та осіб, взятих під варту можна виділити низку причин: стійке недофінансування пенітенціарної системи (протягом останніх років пенітенціарна система фінансувалася на рівні 47 % від загальної потреби) [6, с. 20]; тривалі бойові дії, спричинені повномасштабним вторгненням росії на територію України. Внаслідок російської збройної агресії станом на сьогодні повністю зруйновано 5 установ (Торецька виправна колонія (№ 2), Херсонський СІЗО, Бахмутська установа виконання покарань (№ 6), Оріхівська виправна колонія (№ 88) та Селидівська виправна колонія (№ 82)) на 5382 засуджених та ув'язнених, частково пошкоджено та потребує подальшої евакуації засуджених 6 установ (Покровська виправна колонія (№17), Холодногірська виправна колонія (№18), Харківська виправна колонія (№43), Дергачівська виправна колонія (№109), Хролівський виправний центр (№140) та Кременчуцька виправна колонія (№160)) [6, с. 20].

Висновки. Адміністративно-правові відносини, що виникають у діяльності Мін'юсту, є системним інструментом реалізації функцій держави у сфері прав людини. Вони охоплюють як владно-субординаційні, інституційно-координаційні, міжнародно-правові, так і регулятивні, охоронні, інформаційно-просвітницькі зв'язки, що забезпечують ефективне функціонування механізмів публічного управління. Окремої уваги потребує цифровізація діяльності органів юстиції, що сприяє прозорості, відкритості та підзвітності їх роботи. Впровадження електронних сервісів, таких як Єдина державна електронна система е-нотаріату, онлайн-проставлення апостиля, розширює доступ громадян до правових послуг, підвищує рівень довіри до державних інституцій та знижує корупційні ризики. Водночас, на сучасному етапі залишаються актуальними проблеми забезпечення права на доступ до публічної інформації, а також дотримання міжнародних стандартів прав людини у пенітенціарній системі. Їх вирішення потребує посилення міжвідомчої координації, удосконалення адміністративних процедур, підвищення рівня фінансування та приведення умов тримання засуджених у відповідність до вимог міжнародного права.

Список використаних джерел

1. Авер'янов В. Б. Адміністративне право України. Академічний курс: підручник. Т. 1. Київ: Видавництво «Юридична думка», 2004. 584 с.
2. Адміністративне право : підручник / Ю. П. Битяк (кер. авт.кол.), В.М. Гаращук, В. В. Богуцький та ін.; за заг. ред. Ю.П. Битяка, В.М. Гаращука, В. В. Зуй. Х. : Право, 2010. 624 с.
3. Адміністративне право України (загальна частина): навчальний посібник. Остапенко О. І. Ковалів М. В., Єсімов С. С. та ін.. Вид. 2-е, доп. Львів: СПОЛІОМ, 2021. 616 с.
4. Деякі питання функціонування Єдиної державної електронної системи е-нотаріату: Постанова Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2023 р. № 1406. Дата оновлення 04.06.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1406-2023-%D0%BF#n11> (дата звернення 28.09.2025).
5. За реагування Уповноваженого поновили право заявника на доступ до інформації. 27.11.2023. Секретаріат Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. URL: https://ombudsman.gov.ua/uk/news_details/za-reaguvannya-upovnovazhenogo-ponovili-pravo-zayavnika-na-dostup-do-informaciyi?utm_source=chatgpt.com (дата звернення 28.09.2025).
6. План діяльності Міністерства юстиції України на 2025-2027 роки. Офіційний веб-сайт Міністерства юстиції України. 2025. 27 с. URL: <https://minjust.gov.ua/files/general/2024/12/02/20241202163821-70.pdf> (дата звернення 28.09.2025).

7. План роботи Центрального міжрегіонального управління Міністерства юстиції (м. Київ) на I півріччя 2025 року: офіційний веб-сайт Центрального міжрегіонального управління Міністерства юстиції (м. Київ). 2025. 164 с. URL: <https://centraljust.gov.ua/files/general/2025/01/22/20250122154433-66.pdf> (дата звернення 28.09.2025).
8. Про затвердження Порядку формування та ведення Єдиного реєстру засуджених та осіб, узятих під варту: Наказ Міністерства юстиції України від 26.06.2018 № 2023/5. Дата оновлення 15.07.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0762-18#top> (дата звернення 28.09.2025).
9. Про затвердження Правил проставлення апостиля на офіційних документах, призначених для використання на території інших держав : Наказ Міністерства закордонних справ України, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства освіти і науки України, Міністерство фінансів України, Міністерства юстиції України від 17.03.2023 № 125/209/293/139/999/5. Дата оновлення 06.05.2025. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/Re39534?an=1> (дата звернення 28.09.2025).

References

1. Averianov, V. B. (2004). *Administratyvne pravo Ukrainy. Akademichnyi kurs. [Administrative Law of Ukraine. Academic course]*, Vol.1 [in Ukrainian].
2. Bytiak, Yu. P., Harashchuk, V. M. & Zui, V. V. (Eds.) (2010). *Administratyvne pravo [Administrative law]*. Pidruchnyk [in Ukrainian].
3. Ostapenko, O. I., Kovaliv, M. V. & Yesimov, S. S. (2021). *Administratyvne pravo Ukrainy (zahalna chastyna) [Administrative law of Ukraine (general part)]*. Navchalnyi posibnyk, Vyd. 2-e, dop. [in Ukrainian].
4. Деякі питання функціонування Єдиної державної електронної системи е-нотаріату. (2023, December 29) [Some issues of the functioning of the Unified State Electronic System of e-notarial services]. *Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy № 1406*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1406-2023-%D0%BF#n11> [in Ukrainian].
5. За реалювання Уповноваженого поновили право заявника на доступ до інформації. (2023, November 27). [The Commissioners response restored the applicants right to access information]. *Sekretariat Upovnovazhenoho Verkhovnoi Rady Ukrainy z prav liudyny*. Retrieved from https://ombudsman.gov.ua/uk/news_details/za-reaguvannya-upovnovazhenogo-ponovili-pravo-zayavnika-na-dostup-do-informaciyi?utm_source=chatgpt.com [in Ukrainian].
6. План діяльності Міністерства юстиції України на 2025-2027 роки. (2025). [Activity Plan of the Ministry of Justice of Ukraine for 2025-2027]. *Ofitsiyni veb-sait Ministerstva yustytzii Ukrainy*. 27. Retrieved from <https://minjust.gov.ua/files/general/2024/12/02/20241202163821-70.pdf> [in Ukrainian].
7. План роботи Тsentralnoho mizhrehionalnoho upravlinnia Ministerstva yustytzii (m. Kyiv) na I pivrichchia 2025 roku. (2025). [Work plan of the Central Interregional Department of the Ministry of Justice (Kyiv) for the first half of 2025]. *Ofitsiyni veb-sait Tsentralnoho mizhrehionalnoho upravlinnia Ministerstva yustytzii (m. Kyiv)*. 164. Retrieved from <https://centraljust.gov.ua/files/general/2025/01/22/20250122154433-66.pdf> [in Ukrainian].
8. Про затвердження Порядку формування та ведення Єдиного реєстру засуджених та осіб, узятих під варту. (2018, June 26) [On approval of the Procedure for the formation and maintenance of the Unified Register of Convicted Persons and Persons Taken into Custody]. *Nakaz Ministerstva yustytzii Ukrainy № 2023/5*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0762-18#top> [in Ukrainian].
9. Про затвердження Правил проставлення апостиля на офіційних документах, призначених для використання на території інших держав. (2023, March 17). [On approval of the Rules for affixing an apostille on official documents intended for use in the territory of other states]. *Nakaz Ministerstva zakordonnykh sprav Ukrainy, Ministerstva vnutrishnikh sprav Ukrainy, Ministerstva osvity i nauky Ukrainy, Ministerstva finansiv Ukrainy, Ministerstva yustytzii Ukrainy № 125/209/293/139/999/5*. Retrieved from <https://ips.ligazakon.net/document/view/Re39534?an=1> [in Ukrainian].

Стаття надійшла 04.10.2025
Стаття прийнята до друку 06.11.2025

Павло Латковський,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри загальнотеоретичної
юриспруденції та прав людини Чернівецького
навчально-наукового юридичного інституту
Національного університету
«Одеська юридична академія»
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-2406-766X>

СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ОПОДАТКУВАННЯ ПДВ ОПЕРАЦІЙ З ІМПОРТУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Статтю присвячено дослідженню питання звільнення від оподаткування податком на додану вартість операцій з імпорту в умовах воєнного стану та євроінтеграції. Обрану тему розглянуто крізь призму податкових пільг в умовах особливих правових режимів. Метою статті автором визначено дослідження змісту приписів законодавства щодо звільнення від оподаткування податком на додану вартість операцій з ввезення товарів для потреб виробництва та/або ремонту машин механізованого розмінування. Досягнення цієї мети здійснено завдяки окреслення змін до ПК України в контексті оподаткування імпорту. Автором досліджено законодавство, окреслено ключові зміни, визначено до якого виду податкових пільг віднесено вивчену податкову пільгу з оподаткування ПДВ імпортних операцій.

Зроблено висновок, що у національному податковому законодавстві відсутній альтернативний механізм внесення змін до Податкового кодексу України, зокрема щодо податкових пільг, який би поєднував необхідність їх надання платникам податків у період дії особливих правових режимів із дотриманням загальної процедури їх запровадження. Запровадження такого механізму могло б забезпечити реалізацію принципу гнучкості як складової юридичної визначеності податкового законодавства без порушення встановленої процедури.

Ключові слова: податок на додану вартість, звільнення від оподаткування, податкові пільги, операції з імпорту товарів, принцип стабільності податкового законодавства, євроінтеграція, воєнний стан.

Latkovskyi P. P.

Current Challenges of VAT Taxation of Import Operations under Martial Law and European Integration

The article is devoted to the study of exemption from value added tax (VAT) on import operations under the conditions of martial law and European integration. In particular, the chosen topic is examined through the prism of tax benefits under special legal regimes. The purpose of the article is defined as the study, within the selected theme, of the legislative provisions concerning VAT exemption for the import of goods intended for the production and/or repair of mechanised demining machines.

This objective is achieved by outlining amendments to the Tax Code of Ukraine in the context of import taxation. The author analyses the relevant legislation, identifies key changes, and determines the type of tax benefit to which the studied VAT exemption on import operations belongs.

It is concluded that the national tax legislation lacks an alternative mechanism for introducing amendments to the Tax Code of Ukraine, in particular regarding tax benefits, which would combine the need to grant such benefits to taxpayers during special legal regimes with adherence to the general procedure for their introduction.

The author notes that an important current issue concerns the balance between the need for tax benefits on import operations and compliance with legislative procedures. VAT benefits for the import of goods intended for the production and/or repair of mechanised demining machines are an example of the implementation of the principle of legal certainty in the context of legislative flexibility, justified by humanitarian considerations.

It has been established that the need for the legislator to respond swiftly to internal and external changes in the state caused by the war and its consequences is indeed a prerequisite for the prompt and effective provision of targeted assistance to taxpayers, as well as for the rapid and efficient resolution of national issues in the context of warfare and post-war recovery (for example, demining of territories). It is emphasised that the speed and frequency of amendments to the Tax Code of Ukraine during wartime and/or other social transformations can be justified by such an element of the principle of legal certainty as flexibility.

It is noted that the legal resolution of the relationship between the necessity of VAT benefits on imports –

driven by external and internal circumstances – and the potential violation of the principles of tax legislation and the established procedure for amending the Tax Code of Ukraine during wartime remains a matter of scholarly debate.

Keywords: *value added tax, tax exemption, tax benefits, import operations, principle of stability of tax legislation, European integration, martial law.*

Постановка проблеми. Оподаткування імпорту в Україні є досить комплексним процесом і залежить від багатьох факторів: від виду товару, країни походження до умов доставки та митного режиму. Указаний процес включає сплату різних податків та зборів, а також дотримання ряду регуляторних вимог, таких як сертифікація, ліцензування та відповідність міжнародним стандартам.

У зв'язку із повномасштабним вторгненням РФ на територію України Указом Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» було введено на всій території України правовий режим воєнного стану.

Очевидно, що правовий режим воєнного стану, війна, активні бойові дії, постійні обстріли, масштабні руйнування цивільної та критичної інфраструктури, знеструмлення, замінування територій України вплинули на усі сфери суспільного життя, у тому числі, й сферу оподаткування в цілому та оподаткування імпорту – зокрема.

Тенденції правового регулювання змін у нормативні акти в Україні обумовлені, з одного боку, викликами війни та передбаченням для правозастосувачів пільг, преференцій, допомоги, а з іншого – прагненням інтегруватися в європейську спільноту та відповідність вимогам щодо податкової політики, які висуваються до держав-кандидатів.

Такий характер притаманний і змінам, внесеним до Податкового кодексу України щодо звільнення від оподаткування податком на додану вартість операцій з ввезення товарів для потреб виробництва та/або ремонту машин механізованого розмінування» № 3853-IX від 16.07.2024 р.

Своєю чергою, Закон України «Про внесення змін до підрозділу 2 розділу XX «Перехідні положення» Податкового кодексу України щодо звільнення від оподаткування податком на додану вартість операцій з ввезення товарів для потреб виробництва та/або ремонту машин механізованого розмінування» № 3853-IX було прийнято 16.07.2024 р., опубліковано в офіційному виданні 26.07.2024 р., 27.07.2024 р. набрав чинності.

Наведена хронологія вказує на порушення принципу стабільності податкового законодавства, зокрема в контексті: 1) зміни до факультативного елементу податку – податкових пільг, а саме їх передбачення, відбулося пізніше як за шість місяців до початку нового бюджетного періоду, в якому будуть діяти нові правила; та 2) податкова пільга змінилася (була встановлена) протягом бюджетного року. Із наведеного дискусійним питанням є співвідношення необхідності в податкових пільгах обумовлених зовнішніми та внутрішніми обставинами, дотриманням принципів податкового законодавства та процедури внесення змін до ПК України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання дотримання принципу стабільності та податкових пільг як за загальних, так і за особливих умов є предметом багатьох науковців серед яких, зокрема, такі: Кучерявенко М. П., Касьяненко Л. М., Кобильнік Д. А., Криницький І. Є., Латковська Т. А., Дмитрик О. О., Гетманцев Д. О., Токарева К. О., Савінова А. В. тощо.

Науковці Гетманцев Д. О. та Коваль Ю. А. називають принцип стабільності податкового законодавства трансформованим під час воєнного стану, зокрема, в контексті установлення податкових пільг пропонують зупинити дію принципів податкового законодавства під час дії правового режиму воєнного стану [1].

Мета та завдання. Метою цієї роботи є дослідження сучасних викликів оподаткування ПДВ операцій з імпорту в умовах воєнного стану та євроінтеграції. У статті розглянуто зміст приписів Закону України № 3853-IX від 16.07.2024 р. в контексті податкових пільг, введених під час дії особливого правового режиму.

Виклад основного матеріалу дослідження. Суб'єкт законодавчої ініціативи у Пояснювальній записці до проекту Закону України «Про внесення змін до підрозділу 2 розділу XX «Перехідні положення» Податкового кодексу України [2] щодо звільнення від оподаткування податком на додану вартість операцій з ввезення товарів для потреб виробництва та/або ремонту машин механізованого розмінування» визначив актуальність вказаного проекту так: констатується, що 174 тис. кв. км території України залишаються замінованими; у зв'язку із триваючими бойовими діями площа території мінного забруднення в Україні зростатиме швидше за обсяг розмінованих територій; широке використання механізованого розмінування

є важливою складовою ефективного та відповідального гуманітарного розмінування територій; транспортні засоби механізованого розмінування в основному виробляються у Хорватії, Швейцарії, Данії, Туреччині та Великій Британії; національне виробництво засобів механізованого розмінування наразі представлено тільки кількома підприємствами, тому таке виробництво потребує іноземних складових; ПДВ під час імпорту указаних складових значно підвищує вартість машин механізованого розмінування; у зв'язку із значною територією мінного забруднення території Україна потребує значної кількості таких машин.

Вказані причини, які у своїй сукупності формують та обґрунтовують актуальність внесення змін до ПК України [3] (встановлення податкових пільг з ПДВ), суб'єкт законодавчої ініціативи основним завданням таких змін (проекту закону) визначає: «створення сприятливих умов для виробництва безпілотних машин механізованого розмінування».

Ще однією із тенденцій правового регулювання в Україні в умовах війни є внесення змін у нормативно-правові акти з метою передбачення для правозастосувачив пільг, преференцій. Зокрема, законодавцем з початку дії правового режиму воєнного стану неодноразово було внесено зміни до ПК України, у тому числі, в контексті встановлення податкових пільг шляхом порушення принципу стабільності податкового законодавства. Приписами підпункту 4.1.9 пункту 4.1 статті 4 ПК України передбачено, що зміни до будь-яких елементів податків та зборів не можуть вноситися пізніше як за шість місяців до початку нового бюджетного періоду, в якому будуть діяти нові правила та ставки. Податки та збори, їх ставки, а також податкові пільги не можуть змінюватися протягом бюджетного року (принцип стабільності).

Законом України № 3853-IX від 16.07.2024 р. [4] передбачено такі зміни:

До підпункту 4 пункту 32 підрозділу 2 розділу XX «Перехідні положення» ПК України передбачено звільнення від оподаткування податком на додану вартість операції з ввезення на митну територію України та постачання на митній території України певних товарів тимчасово, на період проведення антитерористичної операції та/або здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації, та/або запровадження воєнного стану відповідно до законодавства та додано такий товар оборонного призначення як тактичні навушники спеціального військового призначення.

Абзац 10 підпункту 5 пункту 32 підрозділу 2 розділу XX «Перехідні положення» ПК України (вищезгаданого призначення) викладено у такій редакції: «радіоелектронні засоби виявлення та протидії безпілотним літальним апаратам, що класифікуються у товарній позиції 8543 згідно з УКТ ЗЕД, у тому числі антидронові рушніці», тобто законодавцем було розширено список таких товарів, зокрема усунувши обмеження лише портативними засобами та антидроновими рушніцями.

Підрозділ 2 розділу XX «Перехідні положення» ПК України доповнено пунктами 87⁻¹ і 88⁻¹. Приписами пункту 87⁻¹ передбачено тимчасове, на період дії воєнного стану в Україні, але не більш як до 1 січня 2026 року, звільнення від оподаткування ПДВ операції з ввезення на митну територію України (у тому числі переміщення (пересилання) у міжнародних поштових та експрес-відправленнях) у митному режимі імпорту товари для вільного обігу.

Законодавець до цього пункту передбачив, що дія приписів пункту не застосовуються до товарів, що мають походження з країни, визнаної державою-окупантом та/або державою-агресором щодо України та/або ввозяться з території держави-окупанта (агресора) та/або з тимчасово окупованої території України.

Приписами пункту 88⁻¹ передбачено тимчасове, на період дії воєнного стану в Україні, але не більш як до 1 січня 2026 року, звільнення від оподаткування ПДВ операції з ввезення на митну територію України у митному режимі імпорту товарів, перелік яких із зазначенням кодів згідно з УКТ ЗЕД визначається Кабінетом Міністрів України, що здійснюються в рамках угод, фінансування за якими проводиться за рахунок Секретаріату Енергетичного Співтовариства.

Абзац 1 пункту 95 підрозділу 2 розділу XX «Перехідні положення» ПК України викладено у новій редакції, змістом якої передбачено тимчасове, до припинення або скасування воєнного стану в Україні, звільнення від оподаткування ПДВ операції з ввезення на митну територію України (у тому числі шляхом переміщення (пересилання) у міжнародних поштових та експрес-відправленнях) у митному режимі імпорту (у тому числі раніше поміщених в інші митні режими) таких складових безпілотних систем, активних засобів протидії технічним розвідкам машин механізованого розмінування, як матеріали, вузли, агрегати, устаткування та комплектувальні вироби, які визначені абзацом 1 пункту 9⁻²⁷ розділу XXI Митного кодексу України, що ввозяться суб'єктами господарювання для використання у власній виробничій діяльності з виробництва та/або ремонту безпілотних систем, активних засобів протидії технічним розвідкам та машин механізованого розмінування.

До того ж, законодавець до нової редакції абзацу 1 пункту 95 підрозділу 2 розділу XX «Перехідні положення» ПК України передбачив такі застереження у нових абзацах 2 та 3: звільнення операції з ввезення на митну територію України зазначених товарів від оподаткування ПДВ застосовується тільки, якщо такі товари ввозяться у митному режимі імпорту платниками для використання у власній виробничій діяльності з виробництва та/або ремонту активних засобів протидії технічним розвідкам; звільнення від оподаткування ПДВ операції з ввезення на митну територію України зазначених товарів, що використовуються для виробництва та/або ремонту активних засобів протидії технічним розвідкам, надається за умови, що зразок такого активного засобу протидії технічним розвідкам прийнятий на озброєння або пройшов кодифікацію у порядку, визначеному відповідно до абзацу третього пункту 1 частини першої статті 4 Закону України «Про оборонні закупівлі».

Досліджений нормативно-правовий акт, яким внесено зміни до ПК України в контексті оподаткування імпорту є прикладом недотримання ряду принципів, серед яких стабільність податкового законодавства.

Досліджені приписи ПК України, які за своїм змістом спрямовані на встановлення податкових пільг з оподаткування імпорту ПДВ, справді є актуальними та необхідними в умовах сьогодення. Проте актуальність та необхідність змін не може виправдовувати порушення процедури внесення змін до ПК України та відповідних принципів.

З огляду на наведене дискусійним є питання правового вирішення співвідношення необхідності податкових пільг з оподаткування податком на додану вартість імпорту обумовлених зовнішніми та внутрішніми обставинами та порушенням принципів податкового законодавства та процедури внесення змін до ПК України під час установлення податкових пільг в умовах війни. Зокрема, убачається, що наразі є такі варіанти вирішення: - установа податкових пільг в межах законодавчої процедури та відповідно до принципів права і податкового законодавства навіть з урахуванням відтермінованості можливості застосування таких пільг платниками податків; - установа таких пільг шляхом порушення законодавчої процедури та відповідно до принципів права і податкового законодавства, обґрунтовуючи необхідністю швидкого реагування законодавця на зовнішні та внутрішні чинники; - унесення норми до Перехідних положень ПК України, якою буде передбачено альтернативну процедуру внесення змін до ПК України виключно в межах установа, зміни та скасування податкових пільг в умовах дії особливих правових режимів.

Із наведених варіантів релевантними вбачаються перший та третій. Перший має більш консервативний характер та вимагає від усіх гілок влади діяти планово та в правових межах. Третій же варіант – можливий в контексті того, що внесення змін до ПК України за особливою процедурою будуть здійснюватися виключно в межах податкових пільг тобто покращення становища платників податків або ж повернення до вихідного становища таких платників податків.

Висновки. Підсумовуючи варто наголосити, що умови дії особливого правового режиму в державі, викликаного загарбницькою війною, справді ставлять виклики перед кожною сферою суспільного життя – правотворення (діяльність законодавчої та виконавчої, у визначених законом випадках, гілок влади) не є виключенням.

Названа сфера як раз і лежить в основі інших, оскільки надає їм правової форми. Мінне забруднення значних територій нашої держави поряд із незабезпеченістю відповідними складовими для машин механізованого розмінування та низьким рівнем виробництва останніх у своїй сукупності вказує на нагальність потреби в ввезенні таких товарів на митну територію України для потреб виробництва та/або ремонту машин механізованого розмінування.

Оскільки указана необхідність викликана державними потребами на оборону від збройної агресії РФ та післявоєнного відновлення України, то введення податкових пільг з оподаткування ПДВ операцій з ввезення товарів для потреб виробництва та/або ремонту машин механізованого розмінування значно зменшить витрати суб'єктів господарювання на придбання ними необхідних їм запчастин (складових). Таке значне зменшення витрат стане стимулюючим фактором для виробників.

Досліджений зміст приписів Закону України «Про внесення змін до підрозділу 2 розділу XX «Перехідні положення» Податкового кодексу України щодо звільнення від оподаткування податком на додану вартість операцій з ввезення товарів для потреб виробництва та/або ремонту машин механізованого розмінування» № 3853-IX від 16.07.2024 р., вказує на установа податкової пільги з оподаткування ПДВ з імпортних операцій, а саме: звільнення від оподаткування податком на додану вартість операцій з ввезення товарів для потреб виробництва та/або ремонту машин механізованого розмінування.

Щодо принципу стабільності, зокрема в контексті гнучкості законодавства як елемента принципу юридичної визначеності то необхідно зазначити, що гнучкість законодавства, звісно, вимагає оперативної реакції від законодавця шляхом установлення, зокрема, податкових пільг з ПДВ на імпортні операції з ввезення товарів, які необхідні в умовах війни. При цьому, забезпечення гнучкості законодавства не передбачає, що засоби її забезпечення можуть бути незаконними та протиправними. Тому навіть з метою забезпечення гнучкості національного, у тому числі, податкового законодавства, навіть в особливих умовах не може бути порушено установлені принципи та процедури.

Війна безсумнівно вплинула та змінила всі сфери суспільного життя, однак Україна обрала та продовжує свій євроінтеграційний курс, що виявляється у прагненні адаптації та відповідності національного законодавства до стандартів ЄС. Підписання Угоди про асоціацію з ЄС, імплементація норм європейського права та проведення відповідних реформ є ключовими кроками на цьому шляху. Порушення принципів оподаткування, при внесенні змін щодо оподаткування ПДВ операцій імпорту, негативно впливає на законодавчий «імідж» України. Євроінтеграція сприяє розвитку демократичних інститутів, зміцненню верховенства права та економічному зростанню, що є стратегічною метою для України. В контексті прагнення інтегруватися в європейську спільноту надважливим є дотримання основ національного законодавства, яке наглядно демонструватиме готовність України відповідати європейським стандартам та бути повноцінним членом ЄС.

Список використаних джерел

1. Гетманцев Д.О., Коваль Ю.А. До питання про дотримання принципу стабільності податкового законодавства під час встановлення та скасування податкових пільг в умовах воєнного стану. *Право і суспільство*. 2022. № 4. С. 342–350.
2. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до підрозділу 2 розділу XX «Перехідні положення» Податкового кодексу України щодо звільнення від оподаткування податком на додану вартість операцій з ввезення товарів для потреб виробництва та/або ремонту машин механізованого розмінування». Пояснювальна записка (2024) (Україна). URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/44211> (дата звернення: 12.09.2025).
3. Податковий Кодекс України від 2 грудня 2010 року № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення: 13.09.2025).
4. Про внесення змін до підрозділу 2 розділу XX «Перехідні положення» Податкового кодексу України щодо звільнення від оподаткування податком на додану вартість операцій з ввезення товарів для потреб виробництва та/або ремонту машин механізованого розмінування. Закон України від 16 липня 2024 року № 3853-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3853-20#Text> (дата звернення: 13.09.2025).
5. Латковська Т.А. Дотримання принципу стабільності у податкових правовідносинах: судова практика. *Juris Europensis Scientia*. 2023. № 1. С. 84–88. URL: <http://jes.nuoua.od.ua/1-2023> (дата звернення: 11.09.2025).
6. Савінова, А.В. Правове регулювання податкових пільг [Дис. д-ра філософії в галузі права, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого України]. URL: <https://svr.nauka.gov.ua/#/defense/6072> (дата звернення: 13.09.2025).
7. Кучерявенко М., Серьогін О. Характеристика принципу стабільності та значення його сталості у податкових відносинах. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. Серія : Міжнародні відносини. 2021. № 2(54). С. 71–76. URL: <https://intern.bulletin.knu.ua/uk/article/view/2113> (дата звернення: 13.09.2025).
8. Гаращук В. М., Дмитрик О. О., Федчишин С. А. Переміщення товарів через митний кордон України: окремі пропозиції щодо удосконалення. *Наука і техніка сьогодні*. 2023. № 12(26). С. 27–39.

References

1. Hetmantsev, D. O., & Koval, Y. A. (2022). Do pytannia pro dotrymannia pryntsypu stabilnosti podatkovoho zakonodavstva pid chas vstanovlennia ta skasuvannia podatkovykh pilh v umovakh voiennoho stanu [On the issue of compliance with the principle of stability of tax legislation during the establishment and abolition of tax benefits under martial law]. *Law and Society - Pravo i suspilstvo*, (4), 342–350 [in Ukrainian].
2. Poiasniuvalna zapyska do projektu Zakonu Ukrainy «Pro vnesennia zmin do pidrozdilu 2 rozdlu KhKh «Perekhidni polozhennia» Podatkovoho kodeksu Ukrainy shchodo zvilnennia vid opodatkuvannia podatkom na dodanu vartist operatsii z vvezennia tovariv dlia potreb vyrobnytstva ta/abo remontu mashyn

- mekhanizovanoho rozminuvannia» [Explanatory note to the Draft Law of Ukraine «On Amendments to Subsection 2 of Section XX «Transitional Provisions» of the Tax Code of Ukraine regarding exemption from value added tax on the import of goods for the production and/or repair of mechanized demining machines»] (2024). *Explanatory Note (Ukraine)*. Retrieved from <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/44211> [in Ukrainian].
3. *Tax Code of Ukraine [Podatkovyi Kodeks Ukrainy]* from December 2, 2010, No. 2755-VI. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> [in Ukrainian].
 4. *Pro vnesennia zmin do pidrozdlu 2 rozdlu XX «Perekhidni polozhennia» Podatkovoho kodeksu Ukrainy shchodo zvilnennia vid opodatkuvannia podatkom na dodanu vartist operatsii z vvezennia tovariv dlia potreb vyrobnytstva ta/abo remontu mashyn mekhanizovanoho rozminuvannia [Law of Ukraine No. 3853-IX of July 16, 2024 «On Amendments to Subsection 2 of Section XX «Transitional Provisions» of the Tax Code of Ukraine regarding exemption from value added tax on the import of goods for the production and/or repair of mechanized demining machines»]*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3853-20#Text> [in Ukrainian].
 5. Latkovska, T. A. (2023). Dotrymannia pryntsypu stabilnosti u podatkovykh pravovidnosynakh: sudova praktyka [Compliance with the principle of stability in tax relations: Judicial practice]. *Juris Europensis Scientia*, (1), 84–88. Retrieved from <http://jes.nuoua.od.ua/1-2023> [in Ukrainian].
 6. Savinova, A. V. (n.d.). *Pravove rehulivannia podatkovykh pilh - Legal regulation of tax benefits* [Doctoral dissertation, Yaroslav Mudryi National Law University of Ukraine]. Retrieved from <https://svr.naqa.gov.ua/#/defense/6072> [in Ukrainian].
 7. Kucheriavenko, M., & Serohin, O. (2021). Kharakterystyka pryntsypu stabilnosti ta znachennia yoho stalosti u podatkovykh vidnosynakh [Characteristics of the principle of stability and the importance of its consistency in tax relations]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Serii : Mizhnarodni vidnosyny - Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Series: International Relations*, 2(54), 71–76. Retrieved from <https://intern.bulletin.knu.ua/uk/article/view/2113> [in Ukrainian].
 8. Harashchuk, V. M., Dmytryk, O. O. & Fedchyshyn, S. A. (2023). Peremishchennia tovariv cherez mytnyi kordon Ukrainy: okremi propozyzii shchodo udoskonalennia [Movement of goods across the customs border of Ukraine: Some proposals for improvement]. *Nauka i tekhnika sohodni - Science and technology today*, 12(26), 27–39 [in Ukrainian].

Стаття надійшла 21.09.2025
Стаття прийнята до друку 02.11.2025

Михайло Шляховчук,
аспірант кафедри національного,
міжнародного права та правоохоронної
діяльності Херсонського державного
університету
ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-0978-8641>

ПРАВОВА ОСНОВА РОБОТИ СУДІВ УКРАЇНИ У ПЕРІОД НАДЗВИЧАЙНИХ ПРАВОВИХ РЕЖИМІВ

У статті проведено комплексний аналіз організації та діяльності судів України в умовах надзвичайних правових режимів. Дослідження охоплює нормативні аспекти функціонування судів під час воєнного стану, зокрема впровадження дистанційного правосуддя, зміну територіальної підсудності та забезпечення безпеки учасників процесу тощо.

Метою статті є визначення правової основи роботи судів у період надзвичайних правових режимів, її структурні елементи та ієрархію, а також виявлення правових механізмів, що забезпечують безперервність і законність функціонування судової влади в надзвичайних умовах.

Методологія дослідження базується на поєднанні системного, порівняльно-правового та формально-юридичного аналізу, спрямованого на виявлення змісту, структури та механізмів дії правової основи судової системи в умовах надзвичайних правових режимів. Такий підхід забезпечує комплексне охоплення нормативних рівнів регулювання.

Розкрито поняття «правова основа» та розмежовано його із суміжними поняттями. З'ясовано, що правова основа – це нормативний фундамент; правове регулювання – процес впливу норм на суспільні відносини; правове забезпечення – механізм організації й підтримки реалізації правових положень. Запропоновано під правовою основою роботи судів у період надзвичайних правових режимів розуміти ієрархічну сукупність нормативно-правових актів різної юридичної сили, що визначають їх організацію, повноваження та процедури з метою забезпечення безперервності, стабільності і законності здійснення правосуддя навіть у надзвичайних умовах.

Серед особливостей правової основи роботи судів у надзвичайних умовах вирізняються: багаторівнева структура (конституційний, міжнародно-правовий, законодавчий, підзаконний і локальний рівні), процедурна гнучкість (адаптація процесуальних норм до дистанційної участі, зміни підсудності, електронного документообігу) та баланс між доступом до правосуддя і безпекою, що забезпечується індивідуальним визначенням режиму роботи кожного суду. Наголошено, що питання правової основи діяльності судів в умовах надзвичайних правових режимів потребує подальшого розвитку шляхом формування єдиної концепції правового забезпечення правосуддя.

Ключові слова: суд, правосуддя, судочинство, правова основа, надзвичайний стан, воєнний стан, правовий режим, доступ до правосуддя.

Shliakhovchuk M.

The Legal Framework for the Functioning of Courts of Ukraine under Extraordinary Legal Regimes

The article provides a comprehensive analysis of the organization and functioning of Ukrainian courts under extraordinary legal regimes. The study covers the normative aspects of court operations during martial law, including the introduction of remote justice, changes in territorial jurisdiction, and the ensuring of participants' safety.

The purpose of the article is to define the legal framework for the functioning of courts during extraordinary legal regimes, to identify its structural elements and hierarchy, and to determine the legal mechanisms that ensure the continuity and legality of judicial authority in extraordinary conditions.

The research methodology combines systemic, comparative-legal, and formal-legal analysis aimed at identifying the content, structure, and mechanisms of operation of the legal framework of the judiciary under extraordinary legal regimes. This approach provides comprehensive coverage of all levels of normative regulation.

The concept of «legal framework» is clarified and distinguished from related terms. It is established that the legal framework is the normative foundation; legal regulation is the process of the norms' influence on social relations; and legal support is the mechanism for organizing and maintaining the implementation of legal provisions. It is proposed

to define the legal framework for the functioning of courts under extraordinary legal regimes as a hierarchical set of legal acts of varying legal force that determine their organization, powers, and procedures to ensure the continuity, stability, and legality of justice even under extraordinary conditions.

Among the key features of the legal framework of courts under extraordinary conditions are: a multi-level structure (constitutional, international, legislative, subordinate, and local levels), procedural flexibility (adaptation of procedural norms to remote participation, changes in jurisdiction, and electronic document management), and a balance between access to justice and security ensured through an individual approach to each court's operational mode. It is emphasized that the issue of the legal framework for the functioning of courts under emergency legal regimes requires further development through the formation of a unified concept of the legal support of justice.

Keywords: court, justice, judiciary, legal framework, state of emergency, martial law, legal regime, access to justice.

Постановка проблеми. Питання правової основи здійснення судочинства є актуальним від моменту появи судів, адже саме вона визначає межі, зміст і механізми реалізації судової влади. Як слушно зазначає М. І. Піпняк, чіткі та однозначні правові норми забезпечують стабільність судової практики, тоді як нечіткі чи фрагментарні положення породжують правову невизначеність і різне тлумачення [1, с. 100].

В умовах дії надзвичайних правових режимів це питання набуває особливої значущості, оскільки суди мають не лише оперативно адаптувати свою діяльність до надзвичайних обставин, а й забезпечувати реалізацію права кожної особи на справедливий суд, гарантованого Конституцією України та міжнародними стандартами. Навіть під час війни чи надзвичайного стану держава не може припиняти доступ до правосуддя, а отже, правова основа судочинства має залишатися стійкою, узгодженою та здатною забезпечити безперервність і законність судового процесу.

Мета дослідження – визначити правову основу роботи судів у період надзвичайних правових режимів, її структурні елементи та ієрархію, а також виявити правові механізми, що забезпечують безперервність і законність функціонування судової влади в надзвичайних умовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Організація та діяльність судів України в умовах надзвичайних правових режимів була предметом досліджень низки вітчизняних науковців. Т. Федоренко зазначає, що продовження воєнного стану спричинило прийняття законів у сфері правосуддя з доповнюючим характером [2]. В. І. Теремецький та інші автори підкреслюють, що запровадження дистанційної роботи судів і проведення засідань у режимі відеоконференції забезпечило безпеку, безперервність правосуддя і відповідність принципам справедливого та публічного суду. Втім вони наголошують на необхідності уніфікації правил використання інформаційних технологій та вдосконалення правової і методичної бази їх застосування [3; 4].

Л. П. Нестерчук слушно зауважує, що активізація законодавчої діяльності у сфері правозастосування є позитивним фактором, проте зміни мають прийматися виважено, з належним теоретичним обґрунтуванням та з урахуванням національних і міжнародних стандартів [5]. О. М. Козакевич зазначає, що режим роботи конкретного адміністративного суду у період воєнного стану визначається індивідуально залежно від ситуації у регіоні, при цьому законодавець запроваджує процедурні спрощення та змінює територіальну підсудність [6]. М. І. Смокович підкреслює недоцільність імперативного врегулювання організаційно-правових питань: зміна підсудності має здійснюватися на основі дискреційного рішення голови Верховного Суду з урахуванням безпеки суду, а забезпечення правосуддя повинно поєднувати доступність для громадян із безпечними умовами роботи суддів [7]. Отже, забезпечення ефективного функціонування судової системи в умовах надзвичайних правових режимів є складним та багаторівневим завданням. Відповідно, потребує окремого дослідження та систематизації правова основа діяльності судів у таких умовах для гарантування безпечного та доступного правосуддя.

Виклад основного матеріалу дослідження. Під поняттям «правова основа» у сфері публічної влади розуміють систему нормативних актів, що визначають функції та компетенцію органів державної влади й місцевого самоврядування, переважно через імперативні приписи [8]. У науковій літературі поряд із ним вживаються також поняття «правове регулювання» та «правове забезпечення», які не слід ототожнювати. Правове регулювання розуміють як впорядкування суспільних відносин шляхом встановлення обов'язкових правил поведінки [9]. Натомість правове забезпечення стосується створення умов для реалізації правових норм: організаційних, інформаційних, методичних заходів, що підтримують ефективну діяльність судів [10, с. 26].

Отже, правова основа – це нормативний фундамент; правове регулювання – процес впливу норм на суспільні відносини; правове забезпечення – механізм організації й підтримки реалізації правових положень. Спільною ланкою між цими поняттями є правова норма – базовий елемент правової системи. Саме через норми визначаються межі поведінки суб'єктів та механізми реалізації їхніх прав і обов'язків.

Б. Б. Мельниченко підкреслює, що через складність публічного управління правові норми, маючи спільний юридичний зміст, різняться за галузевою належністю (конституційні, адміністративні, фінансові) та за роллю – матеріальні чи процесуальні [11, с. 174]. Така диференціація зумовлює потребу у впорядкуванні норм у межах системи нормативно-правових актів.

Нормативно-правовий акт є офіційним документом, прийнятим уповноваженим суб'єктом у визначеному законом порядку, який містить норми права та розрахований на багаторазове застосування [12]. Сучасне українське законодавство характеризується значною кількістю та різноманітністю таких актів, що обумовлює потребу в їх чіткій класифікації. Найпоширенішою є класифікація нормативно-правових актів за юридичною силою: Конституція, закони, міжнародно-правові акти; їх акти тлумачення, нормативно-правові договори, підзаконні акти [13, с. 159].

Правова основа діяльності судів України в умовах надзвичайних правових режимів також ґрунтується на ієрархії нормативно-правових актів, яка визначає межі та механізми функціонування судової влади. Тому аналіз правової основи логічно розпочати з актів найвищої юридичної сили – конституційних норм. Конституція України гарантує кожному право на судовий захист (ст. 55) і прямо встановлює, що це право не може бути обмежене навіть під час воєнного чи надзвичайного стану (ст. 64) [14]. Питання допустимості обмеження прав у надзвичайних умовах визначені і міжнародними актами. Європейська конвенція про захист прав людини 1950 р. (ст. 15) дозволяє державі тимчасово відступати від частини зобов'язань, але лише в межах реальної необхідності та без порушення фундаментальних прав людини – права на життя, заборони катувань, рабства та принципу «нема покарання без закону» [15]. Отже, дотримання принципу законності (ст. 7 Конвенції) можливе лише за умови безперервної роботи судів. Аналогічні підходи містять Міжнародний пакт про громадянські і політичні права та Сіракузькі принципи, які наголошують, що юрисдикція звичайних судів має зберігатися під час надзвичайних станів [16].

Особливе місце серед нормативних актів посідають закони – вищі за юридичною силою акти, що встановлюють найбільш значущі правила поведінки, приймаються парламентом та мають особливу структуру і реквізити [17, с. 18]. Важливість законів як елемента правової основи здійснення судочинства в Україні під час дії надзвичайних правових режимів полягає в тому, що вони деталізують конституційні положення щодо виключності здійснення правосуддя судами (ст. 124) і заборону передачі їхніх функцій іншим органам [14]. Так, Закон «Про правовий режим надзвичайного стану» (ст. 31) та Закон «Про правовий режим воєнного стану» (ст. 10) забороняють будь-які скорочені чи особливі форми судочинства, гарантують неперервність повноважень судів [18; 19], а Закон «Про судоустрій та статус суддів» встановлює заборону створювати надзвичайні чи спеціальні суди (ст. 3) [20].

До спеціального законодавства, що безпосередньо регулює діяльність судової влади, крім Закону України «Про судоустрій та статусу суддів» належать також закони «Про судовий збір», «Про судову експертизу», «Про забезпечення права на справедливий суд», «Про доступ до судових рішень», «Про гарантії держави щодо виконання судових рішень», «Про виконання рішень та застосування практики ЄСПЛ» тощо [21, с. 73]. Останні формують базові організаційні засади функціонування судів у звичайних і надзвичайних умовах.

Однак здійснення правосуддя неможливе без процесуального законодавства, яке визначає порядок розгляду справ. Тому правову основу судочинства в особливих умовах доцільно розглядати як поєднання двох груп актів: 1) організаційні закони; 2) процесуальні закони – ЦПК, ГПК, КАС та КПК України. Саме процесуальні норми забезпечують реальну можливість реалізації права на судовий захист. У зв'язку з пандемією COVID-19 та запровадженням воєнного стану такі норми зазнали істотних змін: Законом № 540-IX (30.03.2020 р.) вперше дозволено участь у судових засіданнях у режимі відеоконференції поза приміщенням суду [22], а Законом № 3755-IX (24.05.2024 р.) деталізовано порядок подання заяви про таку участь – не пізніше ніж за п'ять днів до засідання [23]. Таким чином, саме поєднання організаційних і процесуальних актів забезпечує цілісну та стійку правову основу, яка гарантує безперервність і доступність правосуддя навіть у надзвичайних умовах.

Правова основа функціонування судів у надзвичайних умовах значною мірою спирається на підзаконні акти, які деталізують та адаптують положення законів до реальних умов, перетворюючи ідеальне право на реально діюче, забезпечуючи практичну реалізацію законодавчих норм [24, с. 39–40].

Підзаконний нормативно-правовий акт – це акт, прийнятий (виданий) уповноваженим суб'єктом на основі Конституції, законів і міжнародних договорів і спрямований на їх реалізацію [12]. Як підкреслює В. П. Бойко, важливу роль відіграють підзаконні акти, що приймаються органами публічної адміністрації судової влади [25, с. 128], оскільки саме вони першими забезпечують практичні механізми безперервності правосуддя. Прикладом такого акта є наказ Державної судової адміністрації України (далі – ДСА України) від 29.01.2019 № 93, який затвердив Типовий план забезпечення безперервної роботи суду і рекомендації щодо безпеки у надзвичайних ситуаціях. Останній містить чіткий алгоритм дій при порушенні нормального режиму роботи, є універсальним і адаптивним до різних видів надзвичайних обставин, включно з епідеміями [6, с. 268].

Пандемія COVID-19 стала першим серйозним випробуванням цих механізмів. На її початку Рада суддів України (далі – РСУ) затвердила рекомендації щодо особливого режиму роботи судів, які передбачали обмеження діяльності до невідкладних справ, проведення засідань у відеоконференції чи письмовому провадженні, дистанційне ознайомлення з матеріалами справи тощо [26]. Ці заходи забезпечили безперервність правосуддя під час пандемії, й стали основою для адаптації судів після початку повномасштабної агресії РФ.

24 лютого 2022 року РСУ ухвалила рішення № 9, в якому наголосила, що робота судів не може бути зупинена навіть у воєнний час, за винятком ситуацій, коли існує пряма загроза життю та безпеці працівників і відвідувачів [27]. Під час дії воєнного стану функції органів суддівського самоврядування, передбачені ст. 130 Конституції України [11], набувають особливої ваги, адже саме ці органи оперативно визначають внутрішній порядок роботи судів.

У березні 2022 року РСУ видала додаткові рекомендації щодо організації роботи судів в умовах воєнного стану, передбачивши можливість відкладення розгляду справ та проведення судових засідань у форматі відеоконференції [28]. Надалі РСУ прийняла ще низку рішень, зокрема: від 05.08.2022 № 23 – рекомендації щодо планів реагування судів у воєнний період; від 05.08.2022 № 26 – щодо розширення використання електронних засобів судочинства в умовах обмеженого фінансування.

У сукупності ці акти сформували практичний механізм організації роботи судів у період дії воєнного стану. Конституція України та закони гарантують лише загальні засади безперервності здійснення судової влади, тоді як рішення РСУ забезпечують регулювання внутрішньої діяльності судів і відіграють ключову роль у підтриманні функціонування судової системи під час дії надзвичайних правових режимів.

Серед підзаконних актів, що формують правову основу діяльності судів у надзвичайних умовах, особливе значення мають рішення, постанови й ухвали Вищої ради правосуддя (далі – ВРП) – конституційного органу суддівського врядування. Зокрема, рішенням від 17.08.2021 № 1845/0/15-21 затверджено Положення про функціонування окремих підсистем ЄСІТС, завдяки чому під час пандемії та воєнного стану забезпечено можливість електронного судочинства й безперервного розгляду справ. ВРП також затвердила Положення про ДСА України (рішення від 17.01.2019 № 141/0/15-19), Порядок ведення Єдиного державного реєстру судових рішень (рішення від 19.04.2018 № 1200/0/15-18) та інші документи, важливі для організації роботи судів.

До березня 2022 року саме ВРП мала повноваження змінювати територіальну підсудність судів. Але після втрати повноважного складу та в умовах активних бойових дій це повноваження тимчасово передано Верховному Суду. Так, розпорядженням Голови Верховного Суду від 08.03.2022 № 2/0/9-22 змінено підсудність справ судів Харківщини та Чернігівщини; аналогічні рішення стосувалися судів Луганської, Донецької, Херсонської, Миколаївської та інших областей. Ці розпорядження дозволили забезпечити безперервний доступ до правосуддя на територіях, де існувала реальна загроза окупації або бойових дій [25, с. 302–303].

Після формування нового складу ВРП у січні 2023 року вона відновила прийняття рішень, зокрема щодо зміни підсудності та відновлення роботи судів. Зокрема, рішенням від 30.05.2023 № 566/0/15-23 було змінено підсудність судів Херсонської області з 1 червня 2023 року [29].

Окремий блок правової основи становлять організаційно-розпорядчі акти Верховного Суду, спрямовані на забезпечення роботи судів у зоні бойових дій. Так, розпорядження Голови ВС від 13.03.2022 № 6/0/9-22 містить чіткий алгоритм дій на випадок загрози захоплення населеного пункту: порядок евакуації суддів, вивезення справ, серверів, бухгалтерських документів та знищення матеріалів, що містять державну таємницю. Особливий акцент зроблено на евакуації справ, що перебувають у провадженні, зокрема кримінальних, резонансних та щодо неповнолітніх; якщо ж вивезення неможливе – рекомендовано забезпечити їх зберігання у сейфах приміщення суду [30].

При розгляді правової основи судочинства в умовах надзвичайних правових режимів важливо враховувати локальні акти судів. За визначенням Сучасної правової енциклопедії, локальні правові норми регулюють внутрішні відносини в організаціях і забезпечують ефективну реалізацію законів з урахуванням специфіки місцевих умов [31, с. 180–181].

Локальні акти мають управлінську природу і видаються уповноваженими особами: головою суду, керівником апарату або зборами суддів у межах їх компетенції [10, с. 37–38]. Наприклад, організаційно-розпорядчі документи голови суду на сайті Хмельницького апеляційного суду визначають порядок внутрішніх процедур, забезпечують ефективне функціонування суду та здійснення правосуддя. Накази та розпорядження голови суду, відповідно до Закону України «Про судоустрій і статус суддів», є обов'язковими до виконання працівниками суду та конкретизують організаційні заходи, зокрема встановлюють особливий режим роботи суду під час дії воєнного стану (наприклад, розпорядження голови Шостого апеляційного адміністративного суду від 08.04.2022 № 2 [32]). Аналогічні повноваження має керівник апарату суду щодо затвердження положень про структурні підрозділи та посадові інструкції [33].

Отже, локальні акти забезпечують адаптацію роботи суду до умов дії особливих правових режимів, мінімізують ризики для працівників і відвідувачів та гарантують безперервність здійснення судочинства.

Висновки. Таким чином, правова основа роботи судів в умовах дії надзвичайних правових режимів є ієрархічною сукупністю нормативно-правових актів різної юридичної сили, що визначають їх організацію, повноваження та процедури з метою забезпечення безперервності, стабільності і законності здійснення правосуддя навіть у надзвичайних умовах.

Особливостями правової основи роботи судів під час дії надзвичайних правових режимів є:

1) багаторівнева структура, що базується на загальноприйнятій ієрархії нормативно-правових актів: а) конституційний рівень – гарантує право на судовий захист, безперервність правосуддя та заборону надзвичайних судів; б) міжнародно-правовий рівень – Конвенція про захист прав людини, Міжнародний пакт про громадянські та політичні права визначають межі допустимих обмежень прав у надзвичайних умовах; в) законодавчий рівень – організаційні закони («Про судоустрій та статус суддів», «Про правовий режим воєнного стану», «Про правовий режим надзвичайного стану») та процесуальні кодекси (ЦПК України, ГПК України, КАС України, КПК України), адаптовані під надзвичайні умови; г) підзаконний рівень – укази Президента України, постанови Кабінету Міністрів України, накази ДСА України, акти ВРП та Голови Верховного Суду, що забезпечують оперативне реагування і фактичну реалізацію конституційних гарантій; г) локальний рівень – акти голів судів та керівників апаратів, що регулюють внутрішні процеси суду та адаптують його роботу до реальної ситуації;

2) процедурні спрощення та гнучкість: процесуальні норми адаптовані до зміни територіальної підсудності суду, дистанційної участі, подання документів онлайн та інших особливостей воєнного або надзвичайного стану;

3) баланс між доступом до правосуддя та безпекою: під час надзвичайних умов суди мають гарантувати не лише доступ громадян до суду, але й безпечні умови для працівників та учасників процесу, а тому особливий режим роботи визначається для кожного суду окремо.

У сукупності наведені особливості правової основи роботи судів гарантують безперервність функціонування судової влади та реалізацію права людини на судовий захист в умовах надзвичайних правових режимів. Водночас попри розвинену нормативну базу питання правової основи діяльності судів у період дії надзвичайних правових режимів потребує подальшого розвитку. Зокрема, необхідно розробити єдину концепцію правового забезпечення правосуддя в надзвичайних ситуаціях, що має стати напрямком подальших наукових досліджень.

Список використаних джерел

1. Пипяк М. І. Адміністративний суд у системі органів державної влади : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Львів, 2016. 191 с.
2. Федоренко Т. В. Особливості здійснення судочинства в умовах воєнного стану. *Сучасний науковий журнал*. 2023. Вип. № 1(1). С. 46–51.
3. Teremetskyi, V., Zhuravlov, D., Boiko, V., Stratonov, V., Ilchenko, O., Glukh, M. & Chudyk, N. (2023). Organization of courts operation in Ukraine in the period of martial law: comparative and legal research. *Revista De Gestão E Secretariado*, 14(10), 18976–18991.
4. Теремецький В. І., Дуліба Є. В. Особливості впровадження та функціонування Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи як інструмента електронного правосуддя. *Форум права*. 2023. № 2

- (75). С. 130–143. DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.10007341>. URL: https://forumprava.pp.ua/files/130-143-2023-2-FP-Teremetskyi,Duliba_12.pdf
5. Нестерчук Л. П. Організація діяльності судів в умовах воєнного стану в Україні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2022. № 56. С. 127–131.
 6. Козакевич О. М., Романенко А. О. Особливості адміністративної юрисдикції в умовах правового режиму воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 5. С. 301–304.
 7. Смокович М. І. Здійснення правосуддя в умовах воєнного стану: до питання законодавчих змін. *Науковий вісник УжНУ. Серія «Право»*. 2022. Вип. 70. С. 450–455.
 8. Багмет М. О., Коваль Г. В. Історія та практика державного управління і місцевого самоврядування в Україні : у 2-х т. : навч. посіб. Миколаїв: Чорномор. держ. ун-т ім. Петра Могили, 2012. 143 с.
 9. Прилипко В. М. Правове регулювання суспільних відносин: їх типи та ефективність. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 2. С. 62–64.
 10. Правові основи адміністрування у суді: навч. посіб. для студентів юрид. спеціальностей вищих навч. закладів / Москвич Л. М., Іванцова А. В., Овсяннікова О.О. та ін. Харків : Вид-во «Юрайт», 2018. 254 с.
 11. Мельниченко Б. Правова основа організації та діяльності органів публічного управління в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 12. С. 174–177.
 12. Про правотворчу діяльність: Закон України від 24.08.2023 № 3354-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20#Text> (дата звернення 01.10.2025).
 13. Котюк В. О. Поняття і види нормативних актів. *Соціологія права*. 2015. № 3–4 (14–15). С. 157–161.
 14. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 01.10.2025)
 15. Європейська конвенція з прав людини від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 01.10.2025).
 16. The Siracusa Principles on the Limitation and Derogation Provisions in the International Covenant on Civil and Political Rights E/CN.4/1985/4. URL: <https://www.icj.org/wp-content/uploads/1984/07/Siracusa-principles-ICCPR-legal-submission-1985-eng.pdf> (дата звернення: 01.10.2025).
 17. Матвеева Ю. І. Тлумачення поняття «закон» як вимога принципу правової визначеності. *Наукові записки НАУКМА. Юридичні науки*. 2014. Т. 155. С. 18–20.
 18. Про правовий режим надзвичайного стану: Закон України від 16.03.2000 № 1550-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1550-14#Text> (дата звернення: 01.10.2025)
 19. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 01.10.2025)
 20. Про судоустрій та статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 389-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (дата звернення 01.11.2025).
 21. Бойко В. П. Класифікація нормативно-правових актів у сфері регулювання органів судової влади в Україні. *Науковий вісник публічного і приватного права*. 2020. Вип. 6. С. 68–74.
 22. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19): Закон України від 30.03.2020 № 540-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/540-20#Text> (дата звернення: 01.10.2025).
 23. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України та Кодексу адміністративного судочинства України щодо вдосконалення участі у судовому засіданні в режимі відеоконференції: Закон України від 23.05.2024 № 3755-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3755-20#Text> (дата звернення: 01.10.2025).
 24. Теплюк М. О., Ющик О. І. Поняття та класифікація правових актів: юридичний вимір. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2024. Т. 31. № 2. С. 34–45. DOI: <http://doi.org/10.31359/1993-0909-2024-31-2-34>.
 25. Бойко В. П. Адміністративно-правові засади правосуддя в Україні: дис. ... д-ра юрид. наук; 12.00.07. Київ, 2023. 427 с.
 26. Рекомендації Ради суддів України щодо встановлення особливого режиму роботи судів України задля убезпечення населення України від поширення гострих респіраторних захворювань та коронавірусу COVID-19, який віднесено до особливо небезпечних інфекційних хвороб від 17.03.2020 № 19. URL: <https://ds.cn.court.gov.ua/userfiles/media/sud2506/News/karantin.pdf> (дата звернення: 01.10.2025)

27. Щодо вжиття невідкладних заходів для забезпечення сталого функціонування судової влади в Україні в умовах припинення повноважень Вищої ради правосуддя та воєнних дій з боку Російської Федерації: Рішення Ради Суддів України від 24.02.2022 № 9. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MUS36788?an=1> (дата звернення: 01.10.2025)
28. Окремі рекомендації організації роботи судів та суддів в умовах воєнного стану: Рішення Ради Суддів України від 13.03.2022 № 10. URL: <https://zib.com.ua/ua/150884.html/> (дата звернення: 01.10.2025)
29. Про відновлення роботи Херсонського міського суду Херсонської області, зміну територіальної підсудності судових справ окремих судів Херсонської області, відтермінування початку відновлення роботи Білозерського районного суду Херсонської області: Рішення Вищої ради правосуддя від 30.05.2023 № 566/0/15-23. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/rozporядjennya/566_30_05_2023.pdf (дата звернення: 04.10.2025)
30. Рекомендації судам першої та апеляційної інстанції на випадок захоплення населеного пункту та/або суду чи безпосередньої загрози його захоплення: Розпорядження Голови Верховного Суду від 13.03.2022 № 6/0/9-22. URL: https://oda.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/dsa/rozp_6_VC_13_03_22.pdf (дата звернення: 01.10.2025).
31. Сучасна правова енциклопедія / О.В. Зайчук, О.Л. Копиленко, В.С. Ковальський [та ін.]; за заг. ред. О. В. Зайчука; Ін-т законодавства Верховної Ради України. 2-ге вид., перероб і допов. Київ : Юрінком Інтер, 2013. 408 с.
32. Про особливості роботи суду в умовах воєнного стану: Розпорядження Голови Шостого апеляційного адміністративного суду від 08.04.2022 № 2. URL: <https://6aas.gov.ua/ua/media-kaas/news/4947-pro-osoblivosti-roboti-sudu-v-umovakh-voennogo-stanu.html> (дата звернення: 03.10.2025).
33. Про затвердження Типового положення про апарат суду: Наказ Державної судової адміністрації України від 08.02.2019 № 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0131750-19#Text> (дата звернення: 03.10.2025).

References

1. Pypiak, M. I. (2016). *Administratyvnyi sud u systemi orhaniv derzhavnoi vlady* [Administrative court in the system of state authorities]. *Candidate's thesis*. Lviv [in Ukrainian].
2. Fedorenko, T. V. (2023). *Osoblyvosti zdiisnennia sudochynstva v umovakh voiennoho stanu* [Peculiarities of judicial administration in the period of martial law]. *Suchasnyi naukovyi zhurnal – Modern scientific journal*, 1(1), 46–51 [in Ukrainian].
3. Teremetskyi, V., Zhuravlov, D., Boiko, V., Stratonov, V., Ilchenko, O., Glukh, M. et. al. (2023). Organization of courts operation in Ukraine in the period of martial law: comparative and legal research. *Revista De Gestão E Secretariado*, 14(10), 18976–18991 [in English].
4. Teremetskyi, V. I. & Duliba, Ye. V. (2023). *Osoblyvosti vprovadzhennya ta funktsionuvannya Yedynoyi sudovoyi informatsiyno-telekomunikatsiynoyi systemy yak instrumenta elektronnoho pravosuddya* [Peculiarities of Implementation and Functioning of the Unified Judicial Information and Telecommunication System as an E-Justice Tool]. *Forum Prava - Forum of Law*, 75(2), 130–143. Retrieved from <http://doi.org/10.5281/zenodo.10007341> [in Ukrainian].
5. Nesterchuk, L. P. (2022). *Orhanizatsiia diialnosti sudiv v umovakh voiennoho stanu v Ukraini* [Organization of court operations in the period of martial law in Ukraine]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Ser.: Yurysprudentsiia – Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Ser.: Jurisprudence*, 56, 127–131 [in Ukrainian].
6. Kozakevych, O. M. & Romanenko, A. O. (2024). *Osoblyvosti administratyvnoi yurysdyksii v umovakh pravovoho rezhymu voiennoho stanu*. [Specifics of administrative jurisdiction under the legal regime of martial law]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal – Legal Scientific Electronic Journal*, 5, 301–304 [in Ukrainian].
7. Smokovych, M. I. (2022). *Zdiisnennia pravosuddia v umovakh voiennoho stanu: do pytannia zakonodavchykh zmin* [Administration of justice under martial law: on the issue of legislative changes]. *Naukovyi visnyk UzhNU. Ser. «Pravo» – Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Law Ser.*, 70, 450–455 [in Ukrainian].

8. Bahmet, M. O. & Koval, H. V. (2012). *Istoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia i mistsevoho samovriaduvannia v Ukraini [History and practice of state administration and local self-government in Ukraine]*. Mykolaiv: Chornomor. derzh. un-t im. Petra Mohyly. Mykolaiv [in Ukrainian].
9. Prylypko, V. M. (2022). Pravove rehuliuvannia suspilnykh vidnosyn: yikh typy ta efektyvnist [Legal regulation of social relations: their types and effectiveness]. *Yurydychnyi naukovi elektronnyi zhurnal – Legal Scientific Electronic Journal*, 2, 62–64 [in Ukrainian].
10. Moskvych, L. M., Ivantsova, A. V., Ovsiannikova, O. O. et al. (2018). *Pravovi osnovy administruvannia u sudi [Legal foundations of administration in court: a manual for students of law]*. Kharkiv: Vyd-vo «Jurait» [in Ukrainian].
11. Melnychenko, B. (2017). Pravova osnova orhanizatsii ta diialnosti orhaniv publicznego upravlinnia v Ukraini [Legal basis of the organization and activities of public administration bodies in Ukraine]. *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo – Entrepreneurship, Economy and Law*, 12, 174–177 [in Ukrainian].
12. *On Law-Making Activity [Pro pravotvorochu diialnist]*. Zakon Ukrainy vid 24.08.2023 № 3354-IX. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20#Text> [in Ukrainian].
13. Kotiuk, V. O. (2015). Poniattia i vydy normatyvnykh aktiv [The concept and types of normative acts]. *Sotsiologhiia prava – Sociology of Law*, 3–4 (14–15), 157–161 [in Ukrainian].
14. *Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine]*. Zakon Ukrainy vid 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> [in Ukrainian].
15. *Yevropeiska konventsiiia z prav liudyny [European Convention on Human Rights]* vid 04.11.1950. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text [in Ukrainian].
16. The Siracusa Principles on the Limitation and Derogation Provisions in the International Covenant on Civil and Political Rights, E/CN.4/1985/4. Retrieved from <https://www.icj.org/wp-content/uploads/1984/07/Siracusa-principles-ICCPR-legal-submission-1985-eng.pdf> [in English].
17. Matvieieva, Yu. I. (2014). Tlumachennia poniattia «zakon» yak vymoha pryntsyphu pravovoi vyznachenosti [Interpretation of the concept of “law” as a requirement of the principle of legal certainty]. *Naukovi zapysky NaUKMA. Yurydychni nauky – Scientific Notes of NaUKMA. Legal Sciences*, 155, 18–20 [in Ukrainian].
18. *Pro pravovyi rezhym nadzvychainoho stanu [On the Legal Regime of a State of Emergency]*. Zakon Ukrainy vid 16.03.2000 № 1550-III. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1550-14#Text> [in Ukrainian].
19. *Pro pravovyi rezhym voiennoho stanu [On the Legal Regime of Martial Law]*. Zakon Ukrainy vid 12.05.2015 № 389-VII. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> [in Ukrainian].
20. *Pro sudoustrii ta status suddiv [On the Judiciary and Status of Judges]*. Zakon Ukrainy vid 02.06.2016 № 1402-19. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> [in Ukrainian].
21. Boiko, V. P. (2020). Klasyfikatsiia normatyvno-pravovykh aktiv u sferi rehuliuvannia orhaniv sudovoi vlady v Ukraini [Classification of normative legal acts in the sphere of regulation of the judiciary in Ukraine]. *Naukovi visnyk publicznego i pryvatnoho prava – Scientific Bulletin of Public and Private Law*, 6, 68–74 [in Ukrainian].
22. *Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy, spriamovanykh na zabezpechennia dodatkovykh sotsialnykh ta ekonomichnykh harantii u zviazku z poshyrenniem koronavirusnoi khvoroby (COVID-19) [On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Aimed at Ensuring Additional Social and Economic Guarantees in Connection with the Spread of COVID-19]*. Zakon Ukrainy vid 30.03.2020 № 540-IX. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/540-20#Text> [in Ukrainian].
23. *Pro vnesennia zmin do Hospodarskoho protsesualnoho kodeksu Ukrainy, Tsyvilnoho protsesualnoho kodeksu Ukrainy ta Kodeksu administratyvnoho sudochynstva Ukrainy shchodo vdoskonalennia uchasti u sudovomu zasidanni v rezhymi videokonferentsii [On Amendments to the Commercial Procedural Code of Ukraine, the Civil Procedural Code of Ukraine and the Code of Administrative Procedure of Ukraine Regarding the Improvement of Participation in Court Hearings via Videoconference]*. Zakon Ukrainy vid 23.05.2024 № 3755-IX. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3755-20#Text> [in Ukrainian].
24. Teplyuk, M. O. & Yushchik, O. I. (2024). Poniattia ta klasyfikatsiia pravovykh aktiv: yurydychnyi vymir [The concept and classification of legal acts: a legal dimension]. *Visnyk Natsionalnoi akademii pravovykh nauk Ukrainy – Bulletin of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 31(2), 34–45 [in Ukrainian].
25. Boiko, V. P. (2023). Administratyvno-pravovi zasady pravosuddia v Ukraini [Administrative and Legal Foundations of Justice in Ukraine]. *Doctor's Thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
26. *Rekomendatsii Rady suddiv Ukrainy Shchodo vstanovlennia osoblyvoho rezhymu roboty sudiv Ukrainy zadlia ubezpechennia naselennia Ukrainy vid poshyrennia hostrykh respiratornykh zakhvoriuvan ta koronavirusu*

- COVID-19, yakyi vidneseno do osoblyvo nebezpechnykh infektsiinykh khvorob [Recommendations of the Council of Judges of Ukraine On establishing a special regime of court operation for protection against COVID-19] vid 17.03.2020 № 19. Retrieved from: https://ds.cn.court.gov.ua/userfiles/media/sud_2506/News/karantin.pdf [in Ukrainian].*
27. *Shchodo vzhytta nevidkladnykh zakhodiv dlia zabezpechennia staloho funktsionuvannia sudovoi vlady v Ukraini v umovakh prypynennia povnovazhen Vyschoi rady pravosuddia ta voiennykh dii z boku Rosiiskoi Federatsii [On urgent measures to ensure stable functioning of the judiciary during termination of the HCJ's powers and military aggression]. Rishennia Rady Suddiv Ukrainy vid 24.02.2022 № 9. Retrieved from <https://ips.ligazakon.net/document/MUS36788?an=1> [in Ukrainian].*
28. *Okremi rekomendatsii orhanizatsii roboty sudiv ta suddiv v umovakh voiennoho stanu [On certain recommendations for organizing the work of courts and judges under martial law]. Rishennia Rady Suddiv Ukrainy vid 13.03.2022 № 10. Retrieved from: <https://zib.com.ua/ua/150884.html/> [in Ukrainian].*
29. *Pro vidnovlennia roboty Khersonskoho miskoho sudu Khersonskoi oblasti, zminu terytorialnoi pidsudnosti sudovykh sprav okremykh sudiv Khersonskoi oblasti, vidterminuvannia pochatku vidnovlennia roboty Bilozerskoho raionnoho sudu Khersonskoi oblasti [On restoring the operation of Kherson City Court, changing territorial jurisdiction, and postponing reopening of Bilozerskyi District Court]. Rishennia Vyschoi rady pravosuddia vid 30.05.2023 № 566/0/15-23. Retrieved from: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/rozporjadzhennya/566_30_05_2023.pdf [in Ukrainian].*
30. *Rekomendatsii sudam pershoi ta apeliatsiinoi instantsii na vypadok zakhoplennia naselenoho punktu ta/abo sudu chy bezposerednoi zahrozy yoho zakhoplennia [Recommendations for courts in case of occupation or imminent threat]. Rozporiadzhennia Holovy Verkhovnoho Sudu vid 13.03.2022 № 6/0/9-22. Retrieved from: https://oda.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/dsa/rozp_6_VC_13_03_22.pdf [in Ukrainian].*
31. Zaichuk, O. V. et al (2013). *Suchasna pravova entsyklopediia [Modern Legal Encyclopedia].* Kyiv : Yurinkom Inter [in Ukrainian].
32. *Pro osoblyvosti roboty sudu v umovakh voiennoho stanu [On the specifics of court operation under martial law]. Rozporiadzhennia Holovy Shostoho apeliatsiinoho administratyvnoho sudu vid 08.04.2022 № 2. Retrieved from <https://6aas.gov.ua/ua/media-kaas/news/4947-pro-osoblivosti-roboti-sudu-v-umovakh-voennogo-stanu.html> [in Ukrainian].*
33. *Pro zatverdzhennia Typovoho polozhennia pro aparat sudu [On Approval of the Standard Regulation on the Court Apparatus]. Nakaz Derzhavnoi sudovoi administratsii Ukrainy vid 08.02.2019 № 131. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0131750-19#Text> [in Ukrainian].*

Стаття надійшла 07.10.2025

Стаття прийнята до друку 05.11.2025

Serhiy Banakh,

Doctor of Legal Sciences,

Dean of the Faculty of Law,

West Ukrainian National University

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-2300-1220>

Olha Kovalchuk,

Doctor of Legal Sciences,

Ph.D. in Physics and Mathematics,

Associate Professor of the Theory of Law and

Constitutionalism Department,

West Ukrainian National University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6490-9633>

IMPLEMENTATION OF SMART TECHNOLOGIES IN THE JUDICIAL SYSTEM: FOREIGN EXPERIENCE OF IMPLEMENTATION

The article examines foreign experience in implementing smart technologies in judicial systems. The relevance of digital transformation of justice, driven by the need to increase efficiency and transparency of judicial proceedings, has been analyzed. The most common forms of smart technological solutions are being examined within contemporary judicial processes. It has been determined that online dispute resolution systems are actively used in the Netherlands, the United Kingdom, the USA, India, China, Kazakhstan, through international platforms eBay, Smartsettle, Virtual Courthouse, and Modria. Blockchain technologies and smart contracts are utilized to automate the fulfillment of contractual obligations. However, their implementation gives rise to new types of disputes due to the complexity of interpretation and technical vulnerabilities.

China's experience as a pioneer in creating virtual "internet courts" has been highlighted. It is noted that since 2022, Chinese judges have been required to consult with artificial intelligence systems when considering cases. The system has access to government agency databases and controls the execution of court decisions. However, the Chinese model creates risks of violating the principles of separation of powers and strengthening state control. Unique foreign practices have been analyzed: court proceedings in the metaverse in Colombia, the use of ChatGPT by British judges for writing decisions, the virtual enforcement court in Saudi Arabia, and the Italian mobile application "Collega" for finding lawyers. Digitalization strategies of Kazakhstan (Torelik portal), Brazil (100% digital court), India (virtual courts for minor disputes), the Netherlands (Virtual Court platform), and the USA (virtual courtrooms) have been studied.

It is emphasized that the choice of technologies depends on the characteristics of national judicial proceedings, legislation, and technological capabilities of the country. Recommendations for Ukraine have been formulated regarding the implementation of an online dispute resolution system based on the experience of the Netherlands and the USA, specialized applications for legal assistance to military personnel and internally displaced persons. The need for comprehensive legal regulation to maximize advantages (accessibility of justice, transparency, reduction of corruption) and minimize threats (technical failures, cybercrime, algorithm biases, violation of the right to a fair trial) has been emphasized.

Keywords: smart technologies, digitalization of justice, online dispute resolution, smart contracts, blockchain, virtual courts, artificial intelligence, judicial system.

Банях С., Ковальчук О.

Імплементация смарттехнологий у судову систему: зарубіжний досвід впровадження

У статті досліджено зарубіжний досвід впровадження смарттехнологій у судові системи. Проаналізовано актуальність цифрової трансформації правосуддя, зумовлену необхідністю підвищення ефективності та транспарентності судочинства. Розглянуто найпоширеніші форми смарттехнологій у сучасному судочинстві. Визначено, що системи онлайн вирішення спорів активно використовуються в Нідерландах, Великобританії, США, Індії, Китаї, Казахстані через міжнародні платформи eBay, Smartsettle, Virtual Courthouse, Modria. Технології блокчейн та смартконтракти застосовуються для автоматизації виконання договірних зобов'язань, хоча їх впровадження породжує нові типи спорів через складність інтерпретації та технічні

вразливості.

Висвітлено досвід Китаю як піонера створення віртуальних «інтернет-судів». Зазначено, що 2022 року китайські судді зобов'язані консультуватися з системами штучного інтелекту при розгляді справ. Система має доступ до баз даних державних органів та контролює виконання судових рішень. Проте китайська модель створює ризики порушення принципів поділу влади та посилення державного контролю. Проаналізовано унікальні зарубіжні практики: судові процеси у метавсесвіті в Колумбії, використання ChatGPT британськими суддями для написання рішень, віртуальний суд примусового виконання в Саудівській Аравії, італійський мобільний додаток «Collega» для пошуку адвокатів. Досліджено стратегії цифровізації Казахстану (портал Torelik), Бразилії (100%-й цифровий суд), Індії (віртуальні суди для дрібних спорів), Нідерландів (платформа Virtual Court), США (віртуальні зали судових засідань).

Підкреслено, що вибір технологій залежить від особливостей національного судочинства, законодавства та технологічних можливостей країни. Сформульовано рекомендації для України щодо впровадження системи онлайн вирішення спорів за досвідом Нідерландів та США, спеціалізованих додатків для правової допомоги військовослужбовцям та внутрішньо переміщеним особам. Наголошено на необхідності комплексного правового регулювання для максимізації переваг (доступність правосуддя, прозорість, зниження корупції) та мінімізації загроз (упередження та галюцинації алгоритмів, кіберзлочинність, технічні проблеми, порушення права людини на справедливий суд).

Ключові слова: смарттехнології, цифровізація правосуддя, онлайн вирішення спорів, смартконтракти, блокчейн, віртуальні суди, штучний інтелект, судова система.

Statement of the problem. In the realm of modern justice, there is an urgent need for understanding and implementing innovative technological solutions, particularly smart technologies, as an integral component of the judicial system. This paradigm is driven not only by progressive trends in digitalization of social relations, but also by the imperative to increase efficiency and transparency of judicial proceedings.

Developed countries, which are at the forefront of technological innovation, have already accumulated significant empirical material regarding the integration of smart solutions into judicial practice. Their experience provides a valuable epistemological foundation for the further development and improvement of judicial systems on a global scale. An analysis of foreign experiences in implementing smart technologies in court activities opens new horizons for the modernization of justice, creating a foundation for synergy between traditional legal institutions and innovative technological solutions.

The state of research on the problem. A review of scientific literature on the implementation of smart technologies in judicial proceedings [1–5] provides grounds to assert that the institutional and organizational foundation of this process is the phenomenon of smart applications, the prevalence of mobile technologies, and the lack of effective public services [6]. The development of the smart justice environment has become a global trend today. The number of scientific publications devoted to the implementation of «smart» technologies in judicial systems worldwide is growing. In particular, these issues have been studied by P. Sathyaprakasan, G. Lupo, D. Carnevali, K. Demertzis, M. Wojcik, A. Zhuk, D. Barysè, and other researchers. An international environment for the fruitful exchange of ideas and best practices in this field has been formed to date. However, it remains insufficiently studied. Moreover, information technologies are developing rapidly, constantly offering new technological solutions. Therefore, scientific research on the problems of implementing «smart» technologies in court activities is extremely relevant and promising.

The research aims to conduct a comparative analysis of foreign experience in integrating smart technologies into justice systems and identifying optimal pathways for their adaptation to improve judicial proceedings in Ukraine.

Presentation of the main research material. Numerous countries globally are rapidly implementing smart tools in judicial systems. They integrate modern technologies into judicial processes by moving court hearings online, reducing human intervention, and increasing automation of procedures. «Smart» courts use innovative technologies to increase the efficiency of judicial processes. Modern smart justice has reached such a level of development that the entire procedure can be conducted online [7].

One of the most widespread smart technologies used by progressive countries today is online dispute resolution. In particular, these are the Netherlands, the United Kingdom, India, the USA, the United Arab Emirates, Malaysia, Kazakhstan, Pakistan, South Korea, Singapore, and China. Various international commercial platforms commercialize their own online dispute resolution systems. The most well-known among them are the dispute resolution platforms eBay, Smartsettle, VirtualCourthouse, and Modria [8]. This technology has evolved into smart courts, which include blockchain technologies and smart contracts [9].

«Smart contracts» are software that automatically execute contracts based on blockchain technology. They are designed to ensure the execution and verification of contractual terms in a decentralized, transparent, secure, and reliable manner. Implementing blockchain-based smart contracts can effectively solve traditional problems of involving third parties, eliminate the influence of external factors, ensure the authenticity and reliability of information, and prevent fraud. Smart contracts implement the definition of rights and obligations, as well as protect the legitimate rights of both parties to the agreement [10].

However, due to the complexity and technical nature of smart contracts, it is almost impossible to completely avoid situations where discrepancies arise in the interpretation of their content. Problems also arise with their execution due to inconsistency and vulnerability. The question arises as to how such disputes between parties should be resolved. Uncertainty also exists concerning dispute resolution mechanisms for smart contracts. Consequently, their implementation may generate novel types of disputes that will require alternative conflict resolution mechanisms based on blockchain technology. Blockchain-based contracts are a source of new disputes that require resolution [9]. At the same time, they are a technology enabling the development of novel dispute resolution approaches. Notwithstanding its capabilities, blockchain adoption in jurisprudence requires careful study and resolution of a series of legal, regulatory, and technological issues.

Decentralized justice platforms are smart courts that use blockchain technology. They are designed to settle disputes through jury participation. The adjudication procedure on such platforms is encoded as blockchain-based smart contracts to prevent legal ambiguity. These frameworks primarily replicate digital dispute resolution workflows. These mechanisms largely model online dispute resolution processes. The first smart court in the world was a court in China. The basic structure of a nationwide «smart court» in this country has already been formed. China is implementing the «Smart Courts» Initiative and creating fully virtual «internet courts». This is a component of reforming and modernizing the justice and governance system [11].

To date, there is no universal definition of the concept of «smart court». This stems particularly from the reality that various judicial institutions employ different smart technologies. The traditional understanding of this term includes the presence of a data platform used in the courtroom. Such a platform integrates judicial processes, personnel, applications, data, processing of judicial information, and dynamic monitoring of the judicial process. It uses AI to collect evidence, analyze cases, read and analyze legal documents, and provide information support for «smart» judicial proceedings [11].

A smart court is not necessarily a court where everything is fully automated, and a «robot judge, which is self-learning, considers cases without human intervention. It is a court where judges use software to conduct judicial proceedings in a digital environment, and the capabilities of intelligent programs that can provide expert legal advice or make decisions leveraging large-scale data analytics and without human intervention are still limited [12].

Records indicate that beginning in 2022, judges in China have been mandated to seek consultation with AI systems when considering each case. If the judge's decision does not coincide with the AI recommendation, a detailed written justification must be provided. China's «smart» judicial system has gained direct access to extensive databases of the police, the prosecutor's office, and other government agencies. AI also controls the execution of court decisions, which was previously problematic due to staff shortages. Thanks to access to various databases, the system can quickly locate and seize the property of convicts, putting it up for online auctions. In addition, it can apply other sanctions, such as prohibiting the use of transport, air travel, or social services for debtors [13]. However, the «smart» judicial system, created with the participation of Chinese technology giants, may grant excessive power to a small group of technical specialists who developed the code, algorithms, or manage the database. Moreover, smart technologies are used in China to strengthen state control over the judicial system and collect data on citizens. This contradicts adherence to the principles of separation of powers and rule of law, which are components of human rights protection..

Italian courts use the smart application «Collega». It is designed to search for a legal representative by place of residence, replace a lawyer at a hearing, or find a lawyer who may participate in administrative activities. The application operates under an agreement with the Italian Association of Young Lawyers (Associazione Italiana Giovani Avvocati) [14].

In Saudi Arabia, a virtual enforcement court has been operating since 2022. It provides users with services on the enforcement of court decisions without human intervention. The process is fully automated – from applying through a web portal to issuing a final verdict. All electronic enforcement documents are certified through the Nafith platform. Such effective implementation of smart technologies in the digital transformation of the judicial system

contributes to achieving swift justice and prompt delivery of legal services. At the same time, the fundamental rights of all parties and the interests of society are ensured [15].

Another country that is actively implementing smart technologies in judicial proceedings is Colombia. It is one of the first in the world to test real court hearings in the metaverse [16].

The metaverse is a digital space where people and objects interact using modern technologies. It is an alternative reality that blurs the boundaries between the real and imaginary worlds. In the metaverse, users «enter» a virtual space and lead a full life there through their avatars. They can interact with other avatars and virtual objects, exchange information, and communicate [17]. A court hearing in which a case in proceedings will be considered can take place in such a format.

On the 24th of February 2023, Colombia's administrative tribunal held the first court trial in the metaverse. Each participant was represented by a digital avatar in a virtual courtroom. The trial in virtual reality lasted two hours. Quiñones (the judge-avatar) confirmed the constitutional legitimacy of the virtual court [18]. The use of the metaverse in court proceedings in Colombia is only at the experimental stage. Its implementation requires specialized technical equipment. Entry into the digital realm that merges physical, augmented, and virtual dimensions is feasible with a personal computer, laptop, or expensive VR glasses. This creates problems for ensuring equality and accessibility of justice. However, Colombia is actively engaging innovative smart technologies.

The United Kingdom has been experimenting with video technology in courts since 1999. In particular, in 2023, judges in England and Wales were allowed to use ChatGPT for writing court decisions, despite concerns that AI may fabricate fictitious cases. This technology can be useful for analyzing large volumes of texts or for administrative tasks. This country is actively implementing «smart» technologies that provide “powerful opportunities to create better, faster and more cost-effective digital justice» [19].

Kazakhstan introduced smart technologies in courts in 2013 and continues this process. It is implementing several national strategies. In particular, the Strategy for Digitalization of the Judicial System of the Republic. The Supreme Court of Kazakhstan endorsed it in 2019. According to this Strategy, innovative technologies were to be implemented in every aspect of the Kazakh judicial system by 2022. The main focus of the Strategy is on the Torelik system. This is a judicial internet portal visited by 5,000 users daily. Smart contracts and blockchain technologies in Kazakhstan are developing mainly in the private sector. This is due to the limitations of the aforementioned national strategy [20].

Brazil is actively implementing smart solutions in its judicial system to optimize judicial processes, increase efficiency and manage a substantial backlog of cases. The National Judicial Council, in October 2020, allowed Brazilian courts to introduce a 100% digital court. In this system, all procedural actions are carried out exclusively in electronic format and remotely via the Internet. Resolution No. 345/2020 establishes what information the parties to the process must provide, and regulates the conduct of hearings and sessions, the presence of lawyers, and, along with the voluntary character of the complete digital court option [21].

India has developed a concept of effective use of court resources and providing parties to judicial proceedings with an effective way to resolve minor disputes. The concept provides for the non-obligatory presence of the plaintiff or lawyer in court when considering cases on a virtual platform. A virtual court can be managed by a judge through a virtual electronic platform. Its jurisdiction can extend to the entire state and operate 24/7. The judicial process can be conducted without the physical presence of the judge and participants in the process. Virtual courts are used to consider cases in which it is possible for the accused to plead guilty or for the defendant to ensure compliance with the terms of the court decision after receiving an electronic summons. Such cases can be resolved by paying a fine [22]. This country continues to introduce new technologies into the judicial system. The spread of smart solutions should guarantee that all people can obtain justice without unnecessary delays or costs.

The Netherlands implemented pilot projects for conducting videoconferences in courts since 2002. In 2011, many courtrooms were redesigned to use videoconferencing technologies. These «irtual» courts were actually one court divided into two physical parts. One housed the judge, prosecutor, secretary, and representatives of the public. The second physical component of the digital courtroom was situated within the correctional facility. It was attended by the defendant, defense counsel, and, if necessary, an interpreter [23]. Today, Dutch courts are actively implementing smart technologies in judicial proceedings. This country is implementing a concept aimed at eliminating the presence of the plaintiff or lawyer in court and considering the case online. In particular, the digital platform «Virtual Court» provides participants in the judicial process with the opportunity to file a lawsuit in electronic form through a special e-Filing service, pay a court fee or fine online [24].

The USA is purposefully implementing innovative technologies in judicial proceedings. Many court hearings occur within virtual courtrooms. One of the reasons for the rapid implementation of virtual justice is

delays in court proceedings due to the non-appearance of hearing participants [25]. Virtual court simplifies access to justice for all participants in the judicial process. For example, low-income Americans do not receive the necessary legal assistance to resolve 92% of their serious civil law problems [26]. Virtual courts can increase the efficiency of judicial proceedings, thanks to which access to it will become available to everyone. Smart courts provide faster processing, storage, and transmission of evidence.

Each country implements different smart technologies in its judicial system. Their choice depends on the peculiarities of judicial proceedings in each specific country, current legislation on the use of innovative technologies, the country's technological capabilities, and the readiness of the system itself and society. China should be especially noted. This is a highly technological country that uses smart technologies for state control and coercion of judges. There exists a possibility of its expansion its technologies to other countries as well. This poses a serious threat to ensuring fundamental human rights and freedoms and ensuring the independence of the judiciary.

Ukraine can adopt the successful experience of implementing smart technologies in the judicial systems of other countries, which will significantly accelerate the process of digital transformation of judicial proceedings and increase their efficiency. For example, under the circumstances of the legal regime of martial law, the experience of the British, the USA, and the Netherlands in introducing a comprehensive system of online dispute resolution and virtual courts is interesting. It is also advisable to introduce specialized mobile applications for quick search and replacement of lawyers, following the example of the Italian «Collega». This is especially relevant for cases concerning the safeguarding of rights of internally displaced persons, military personnel, and war victims. Such a tool will also contribute to the integration of the Ukrainian legal system into the European space, where digital solutions for providing legal assistance have already become the norm.

At the same time, to maximize the advantages of implementing smart solutions in the judicial system, in particular, convenient and quick access of citizens to justice, reduction of bureaucratic red tape, transparency of case consideration, and reduction of corruption risks, Ukraine must implement these technologies based on comprehensive legal regulation. It is important to minimize potential threats, such as technical failures, cybercrime, possible algorithm biases, violation of the right to a fair trial, and ethical dilemmas, by ensuring effective control mechanisms, independent oversight, and continuous improvement of digital solutions.

Conclusion. The conducted comparative examination of international practices in adopting smart technologies in judicial systems demonstrates a global trend of digitalization of judicial proceedings, which has encompassed countries of different legal systems and levels of economic development. The most common smart technologies are online dispute resolution, virtual courts, blockchain technologies, artificial intelligence, and court hearings in the metaverse. Each country chooses a specific trajectory for implementing smart solutions depending on the peculiarities of national judicial proceedings, current legislation, and technological capabilities. China demonstrates a radical approach with mandatory use of AI systems by judges, which raises concerns about the independence of the judiciary. European countries choose a moderate path, maintaining a balance between technological modernization and adherence to fundamental principles of justice. The adoption of smart technologies creates significant advantages: increasing accessibility of justice, accelerating judicial processes, minimizing corruption vulnerabilities, and effective resource management. At the same time, there are potential risks: technological inequality, cybersecurity threats, algorithmic biases of AI, excessive state control, and possible violation of the right to a fair trial.

For Ukraine, the selective adoption of successful practices is relevant, taking into account the legal regime of martial law and European integration processes. Priority directions are the implementation of an online dispute resolution system, development of specialized mobile applications for legal assistance to internally displaced persons and military personnel, phased introduction of virtual courts, and creation of a regulatory framework for blockchain technologies. Effective adoption necessitates a holistic strategy: detailed legal regulation, ensuring technological infrastructure, training of judges, creating control mechanisms, guaranteeing independence of courts, and ensuring cybersecurity. Prospects' subsequent investigation resides in creating particular frameworks for implementing smart technologies, analysis of legal mechanisms for regulating AI in judicial proceedings, and examining the ethical dimensions of judicial digitalization.

References

1. Andrade, A., Joia, L. A. (2012). Organizational structure and ICT strategies in the Brazilian Judiciary System. *Government Information Quarterly*. Vol. 29. P. 32–42. [in English].

2. Brownsword, R. (2024). Law, Technology, and Our Governance Dilemma. *Laws*. Vol. 13. Article 30. [in English].
3. Brownsword, R., Harel, A. (2019). Law, Liberty and Technology – Criminal Justice in the Context of Smart Machines. *International Journal of Law in Context*. Vol. 15. P. 107–25. [in English].
4. Chesterman, S. (2021). *We the Robots? Regulating Artificial Intelligence and the Limits of the Law*. Cambridge: Cambridge University Press. Retrieved from <https://books.google.com.ua/> [in English].
5. Hildebrandt, M. (2015). *Smart Technologies and the End(s) of Law*. Cheltenham : Elgar. Retrieved from <https://books.google.com.ua/books> [in English].
6. Lupo, G., Carnevali, D. (2022). Smart Justice in Italy: Cases of Apps Created by Lawyers for Lawyers and Beyond. *Laws*. Vol. 11. Article 51 [in English].
7. Tang, Z. (2022). Smart Court in Cross-border Litigation. *The Rabel Journal of Comparative and International Private Law*. Vol. 87. P. 118–143 [in English].
8. Chaisse, J. (2022). Smart Courts, Smart Contracts, and the Future of Online Dispute Resolution. *Stanford Journal of Blockchain, Law, and Policy*. 5 Jan, 2022 [in English].
9. Teremetskyi, V., Kovalchuk, O. (2023). Smart Technologies in Justice: Perspectives for Ukraine. *Entrepreneurship, Economy and Law*. Vol. 5. P. 86–95 [in English].
10. Kovalchuk, O. (2023). Smart Judiciary and Blockchain: Legal Regulation of Cryptocurrencies. *Legal Economic Science and Praxis*. Vol. 8. P. 4–8 [in English].
11. Papagiannas, S. (2022). Smart Courts: toward the digitisation and automation of justice. *Australian Centre on China in the World*. 21 Aug., 2020. Retrieved from <https://www.thechinastory.org/smart-courts-toward-the-digitisation-and-automation-of-justice/> [in English].
12. Shi, S., Sourdin, T. & Li, B. (2021). The Smart Court – A New Pathway to Justice in China? *International Journal for Court Administration*. Vol. 12 (1). Article 4 [in English].
13. Shen, S. (2022). China's court AI reaches every corner of justice system, advising judges and streamlining punishment. *SCMP*. 13 July 2022. Retrieved from <https://techtoday.lenovo.com/> [in English].
14. Collega. Retrieved from <https://collegaonline.it/> [in English].
15. Justice Minister Inaugurates Virtual Enforcement Court in Saudi Arabia. *Saudi Gazette*. March 28, 2022. Retrieved from <https://www.zawya.com> [in English].
16. Woodford, I. (2023). Colombia court moves to metaverse to host hearing. *Reuters*. Feb. 25, 2023. Retrieved from <https://www.reuters.com/> [in English].
17. Mystakidis, S. (2022). Metaverse. *Encyclopedia*. Vol. 2(1). Article 486–497 [in English].
18. Guthrie, A. (2023). Colombia to Hold Court Hearing in the Metaverse. *Law.com*. 14 February, 2023. Retrieved from <https://www.law.com/> [in English].
19. Judges allowed to use ChatGPT to write legal rulings. *The Week*. Decem. 12, 2023. Retrieved from <https://theweek.com/> [in English].
20. Akhmetzairov, N. (2020). Digitalizing Kazakhstan's Courts: Keeping Up with the Times. *Legal Issues in the Digital Age*. Vol. 2(2). P. 173–177 [in English].
21. 100% digital court is implemented in Brazilian courts. *RMS*. Feb. 15, 2021. Retrieved from <https://rms.adv.br/> [in English].
22. Virtual Courts. e-Committee. Supreme Court of India. Retrieved from <https://ecommitteesci.gov.in/service/virtual-courts/> [in English].
23. Young, J. (2011). A Virtual Day in Court: Design Thinking & Virtual Courts. *Legal Design Lab*. Retrieved from <https://www.legaltechdesign.com/2013/12/a-virtual-day-in-court-pdf/> <https://techtoday.lenovo.com/> [in English].
24. Virtual Court. Retrieved from <https://vcourts.gov.in/virtualcourt/>. <https://techtoday.lenovo.com/> [in English] <https://techtoday.lenovo.com/>
25. Virtual Courtroom. Retrieved from <https://techtoday.lenovo.com/> <https://techtoday.lenovo.com/> [in English]
26. The Justice Gap: The Unmet Civil Legal Needs of Low-income Americans. (2022). *LSC*. Retrieved from <https://techtoday.lenovo.com/> <https://techtoday.lenovo.com/> [in English].

Стаття надійшла 10.09.2025

Стаття прийнята до друку 17.10.2025

Andrii Hachkevych,
Candidate of Juridical Sciences, Docent,
Associate Professor of the Department of
International and Criminal Law at the Institute
for Law, Psychology and Innovative Education
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8494-1937>

PROCESS AUTOMATION IN PUBLIC ADMINISTRATION IN UKRAINE AND ENSURING LEGALITY OF AI-DRIVEN DECISION-MAKING

The article addresses the issue of ensuring legality in public administration when using AI systems. On the one hand, they showcase remarkable effectiveness in performing various tasks, and on the other hand, they also pose new risks. As automated decision-making processes become more prevalent in Ukraine, the urgency of discussing this issue increases. The author explains that automated decision-making is part of a broader category of automated processes, where decisions are made by an automated system or mean, rather than by a human selecting from available options. The forms of automated decision-making vary depending on the level of autonomy involved. The purpose of the article is to identify and describe the main challenges associated with ensuring legality in the AI-driven automated decision-making practices of public authorities in Ukraine. To achieve this purpose, the author utilizes several methods. Abstraction is used to determine the most essential features of the concept of automated decision-making. Generalization distinguishes the problems which are related to identified challenges. Finally, case method illustrates the examples of the implementation of AI systems in public administration. These examples form an important part of the article and involve address placement algorithm for educational sector from the Ministry of Education and Science of Ukraine, verification of compliance with employment quotas for persons with disabilities by the Fund for Social Protection of Persons with Disabilities, and the issuance of veterinary licenses based on the preliminary analysis of applications by an AI system (the State Service of Ukraine on Food Safety and Consumer Protection). The results of the study indicate that key challenges to maintaining legality include ensuring that public authorities possess the appropriate powers, the rationality of the AI system, compliance with personal data protection rights, the ability to contest decisions, and the oversight of civil servants over automated processes.

Keywords: automated decision-making; AI-driven decision-making; process automation in public administration; respect for human rights; rationality of a decision; AI systems; personal data protection; human oversight.

Гачкевич А.

Автоматизація процесів державного управління в Україні та забезпечення законності прийняття рішень з використанням систем штучного інтелекту.

Стаття присвячена проблемі забезпечення законності у державному управлінні при використанні систем штучного інтелекту. З одного боку вони демонструють унікальну результативність при виконанні різних задач, а з іншого – породжують нову небезпеку. Зі все більш розповсюдженою автоматизацією процесів прийняття рішень в Україні, актуальність порушеної проблеми зростає. Автор пояснює, що автоматизоване прийняття рішень, належачи до загальної групи автоматизованих процесів, позначає ситуацію, коли в результаті застосування автоматизованої системи (або засобу) відбувається прийняття рішень. Будучи свого роду альтернативою до вибору людиною одного з можливих варіантів, автоматизоване прийняття рішень має різні форми, залежно від того, наскільки високим є рівень автономності система штучного інтелекту. Мета статті – виявити та охарактеризувати основні виклики, пов'язані з забезпеченням законності при автоматизованому прийнятті рішень органами державної влади в Україні. Для досягнення мети автор використовує такі методи, як абстрагування, виділяючи найважливіші ознаки поняття автоматизованого прийняття рішень, узагальнення, показуючи проблеми, пов'язані з виявленими викликами, та метод кейсів – коли наводить приклади застосувань штучного інтелекту в діяльності органів державної влади України. Наведені приклади є важливою частиною статті та свідчать про активне впровадження систем штучного інтелекту для прийняття рішень у сфері державного управління, включаючи адресне розміщення у цілях розподілу абітурієнтів від Міністерства освіти і науки України, перевірку виконання нормативу робочих місць для осіб з інвалідністю Фондом соціального захисту осіб з інвалідністю, а також оформлення ветеринарної ліцензії за підсумками попереднього аналізу заявки системою штучного інтелекту (Державна служба України з питань безпечності

харчових продуктів та захисту споживачів). Результати проведеного дослідження показують, що серед викликів забезпеченню законності – наявність відповідних повноважень в органів державної влади, здатність системи штучного інтелекту бути раціональною, дотримання прав щодо захисту персональних даних та гарантування можливості оспорювати прийняті рішення, а також – збереження контролю державних службовців над автоматизованими процесами.

Ключові слова: автоматизоване прийняття рішень; прийняття рішень з використанням систем штучного інтелекту; автоматизація процесів державного управління; дотримання прав людини; раціональність рішення; системи штучного інтелекту; захист персональних даних; людський нагляд.

Problem statement. With the widespread availability and extensive functionality of AI systems, which facilitate automate public administration processes and enable public authorities to exercise their powers more effectively, the challenges and risks of ensuring legality in public administration are becoming increasingly relevant. AI-driven decision-making, despite its remarkable effectiveness in performing various tasks, also carries risks. Its unrestricted use, accompanied by a lack of user awareness that borders on irresponsibility, can lead to negative consequences, including human rights violations. This article addresses the issue of ensuring legality in public administration when utilizing AI systems, a concern that is growing in Ukraine as decision-making processes become more automated.

Analysis of recent studies and publications. In recent years, Ukrainian authors have provided a comprehensive analysis of the application of artificial intelligence in public administration. This topic has been researched by I. Ardelian, O. Bardakh, A. Bohonis, V. Furashev, Yu. Karpenko, I. Korzh, S. Kukhar, S. Kvitka, Yu. Lukianchuk, I. Niniuk, M. Niniuk, N. Novichenko, L. Trebyk, N. Vavdiuk, T. Yarovoi, K. Yesennikov, A. Zemko, and others. It is often raised in the context of such phenomena as the digitalization of public administration, as well as its modernization and transformation.

The issue of ensuring legality has largely been overlooked, with only a few articles addressing it (e.g., [1, 2, 3, 4]). However, the legal frameworks governing the use of artificial intelligence, in general and without specifying the domain of public administration, is a highly popular area of research within Ukrainian legal scholarship.

The phenomenon of automated decision-making-often referred to as «algorithmic decision-making»-in the practices of public authorities has primarily been explored by O. Buhai, particularly in her PhD thesis on the use of AI tools for managerial decision-making related to territorial restoration and development [5]. Other contributors to this scope of research include N. Haletska, E. Laniuk, O. Ostapenko, L. Tereniak, V. Tokareva, O. Voronov, and V. Yatsenko.

Despite these contributions, Ukrainian legal scholarship has yet to explore the relationship between ensuring legality in public administration and the use of AI-driven decision-making.

The purpose of the article is to identify and describe the main challenges associated with ensuring legality in the AI-driven automated decision-making practices of public authorities in Ukraine. An important part of this article demonstrates examples of the implementation of AI systems in public administration.

Main results. Decision-making through AI systems is a specific form of automated decision-making. Generally, automated decision-making refers to situations where automated systems or means are utilized-the term of automated mean is mentioned in the Law of Ukraine «On the Protection of Personal Data» [6]. The use of algorithms is central to this process, which results in decisions being made.

AI-driven decision-making process can be in a range from partially automated to fully. In a partially automated process, a civil servant makes the final decision while artificial intelligence serves as a support tool. Conversely, in a fully automated process, decisions are made entirely by an AI system. Automated decision-making encompasses a diverse range of processes with different levels of automation: assisted, verified, delegated, and autonomous decision-making [7]. It is important to note that not all decisions require analysis regarding their legality; only those that have legal consequences for the individuals affected should be considered, as outlined in the EU General Data Protection Regulation.

We aim to clarify the understanding of automated decision-making in accordance with the documents adopted within the systems of Council of Europe and the EU, along with other interpretations (table 1).

Table 1

Source of origin	Definitions
Committee of Ministers (Council of Europe)	a system that uses automated reasoning to aid or replace a decision-making process that would otherwise be performed by humans [8].
Article 29 Data Protection Working Party (EU)	the ability to make decisions by technological means without human involvement, based on any type of data [9, p. 8].
European Law Institute (NPO)	a (computational) process, including AI techniques and approaches, that, fed by inputs and data received or collected from the environment, can generate, given a set of predefined objectives, outputs in a wide variety of forms (content, ratings, recommendations, decisions, predictions, etc) [10, p. 8].
Legal scholarship	a process or a system where the human decision is supported by or handed over to an algorithm (ADM (commonly used abbreviation. – A.H.) is increasingly used in several sectors of our society and by different actors (both private and public) [11]; the process of digital (electronic) analysis of information inputs and making certain conclusions or decisions based on previously set parameters in a specific computer program (software) [12].

Therefore, automated decision-making is part of a broader category of automated processes, where decisions are made by an automated system or mean, rather than by a human selecting from available options.

Having searched through Google, we conducted an analysis of news reports regarding the use of AI-driven decision-making by public authorities in Ukraine (table 2). Our research revealed several intriguing examples, summarized in a table. In addition to outlining the sectors where AI is applied and the associated purposes, we also examined the legal and regulatory framework that supports such usage (in the reference list we provide laws, decrees and orders that may validate it in the future, although we recognize that they lack supporting provisions at the present).

Notably, one of the examples is set to be fully implemented in the future and focuses on leveraging AI to overcome the devastating consequences of war. In October 2024, information was reported regarding the intentions to develop such a system [13]. In May 2025, it was announced that a new platform was being created [14].

Table 2

Examples	Sector	Purpose
Automatic fines for noncompliance with employment standards for individuals with disabilities	Social welfare (Ministry of Social Policy, Family and Unity of Ukraine, Fund for Social Protection of Persons with Disabilities)	Verification of compliance with the standard regarding the employment of persons with disabilities [15]
Address placement algorithm	Education (Ministry of Education and Science of Ukraine)	Providing applicants with recommendations for enrollment in educational programs [16]
Automatic registration of property rights	Construction and real estate (Ministry of Communities and Territories Development, Ministry of Justice, Ministry of Digital Transformation)	Ensuring registration of ownership rights to real estate after construction completion, without the involvement of the State Registrar [17; 18]
Applications for veterinarian license verification by an AI system	Veterinary medicine; economic activity (Ministry of Economy, Environment and Agriculture, Ministry of Digital Transformation; State Service of Ukraine on Food Safety and Consumer Protection)	Verification of the documents submitted for obtaining a veterinary license [19]
Prioritization system in humanitarian demining	Security (Ministry of Economy, Environment and Agriculture)	Prioritizing demining areas based on a number of coefficients

The use of AI-driven decision-making in public administration in Ukraine encounters several challenges. These challenges arise from both the unique characteristics of artificial intelligence, which set AI-based programs apart from others, and the specific features of public administration.

One of the main challenges facing public authorities is the need for appropriate powers and permissions, as defined by applicable law, to carry out specific activities aimed at achieving socially beneficial goals. First, the technical task assigned to an AI system, which involves making a particular decision, must fall within the authority of that public authority. In other words, if an AI system is tasked with assessing compliance with certain standards, a public authority utilizing it must possess the competence to make such assessments.

Second, there is an unwritten rule that allows public servants to use any programs in their work, typically favoring the one that is publicly available and have broad functionality. However, recent trends have shown that higher-level directives are increasingly restricting this unwritten right. Certain programs are now strongly discouraged, along with ambiguous methods of use, particularly those that involve entering personal data. For instance, in Canada, public authorities are required to assess potential risks before implementing a specific AI system. Similarly, in many European countries, the use of the Chinese service Deepseek is advised against in public administration.

Some potential challenges of using AI-based decision-making relate to the principle of respect for human rights, including compliance with personal data protection rights and ensuring the opportunity to contest decisions. Many decisions made by public authorities affect personal data in one way or another and fall under the categories of personal data processing or automated processing when conducted by AI systems. According to established standards in personal data protection, individuals are entitled to enhanced protection against automated processing. For example, the Law of Ukraine «On the Protection of Personal Data» defines protection against automated decisions that have legal consequences for the data subjects as one of their rights [6].

Additionally, it is equally important to ensure that individuals have legal options to contest any decision made, as this aligns with the core principles of a democratic society, including AI-driven decision-making. At the same time, mechanisms for addressing such challenges are currently lacking, and unfortunately, in many cases, the mere use of using artificial intelligence remains undisclosed.

To what extent are artificial intelligence systems capable of making intelligent decisions that determine the optimal option among all available choices? This question is tied to ongoing research into the ability of artificial intelligence to mimic human cognitive abilities, a scope of research that continues to evolve each year. At the same time, the rationality of an AI system depends on several factors considered during its development, as well as the skills of civil servants who use it. The current level of technology demonstrates that high-quality training datasets, including data related to past human decisions, significantly enhance to the ability of AI systems to make decisions by imitating human behavior.

We identified another challenge in our research—maintaining civil servants' control over automated processes. The level of autonomy of such system earlier mentioned reflects the extent to which, or how much humans can intervene in the decision-making process. If an AI system serves as a support tool—where the decision is ultimately made by a civil servant who can use chosen by AI option as a reference—then the issue of accountability is not as critical. However, if the system makes fully automated decisions, the concern becomes more significant. In our view, fully automated decisions should not be a common practice in public administration, especially when they could impact individuals' interests.

Conclusions. The automation of public administration, facilitated by the integration of AI systems into the activities of public authorities, results in an increase in the number of decisions made by automated systems or means. These decisions can range from providing assistance to achieving complete autonomy. We have demonstrated the examples of such applications in Ukrainian practices and have outlined the potential challenges associated with them. These challenges arise from both the unique characteristics of artificial intelligence and the specific features of public administration.

The results of the study indicate that key challenges to maintaining legality include ensuring that public authorities possess the appropriate powers, the rationality of the AI system, compliance with personal data protection rights, the ability to contest decisions, and the oversight of civil servants over automated processes concerning the issue of accountability.

References

1. Zemko, A. M., Vavdiuk, N. S., Lukianchuk, Yu. A. (2025). Shtuchnyi intelekt u publichnomu sektori: etychni pryntsyipy, standarty bezpeky ta vidpovidalnist derzhavnykh sluzhbovtziv [Artificial Intelligence in the Public Sector: Ethical Principles, Security Standards and Responsibility of Public Servants]. *Aktualni problemy staloho rozvytku – Actual problems of sustainable development*, 2(3), 151-156 [In Ukrainian].
2. Karpenko, Yu. V. (2019). Etychni pryntsyipy zastosuvannia shuchnoho intelektu v publichnomu upravlinni [Ethical Principles of Artificial Intellectual Application in Public Administration]. *Visnyk Natsionalnoi akademii derzhavnoho upravlinnia pry Prezydentovi Ukrainy. Seriya : Derzhavne upravlinnia - Bulletin of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine. Series : Public Administration*, 4 , 93-97 [In Ukrainian].

3. Nyniuk, I. I. (2024). Vykyky pravovoho rehuliuвання shtuchnoho intelektu v derzhavnomu upravlinni Ukrainy [Challenges of Legal Regulation of Artificial Intelligence in Public Administration of Ukraine]. *Natsionalni interesy Ukrainy – National Interests of Ukraine*, 5(5), 523–533 [In Ukrainian].
4. Furashov, V.M., Korzh, I.F. (2025). Shtuchnyi intelekt ta administratyvna (kontrolna) diialnist publichnoi vlady: yevropeyskyi pohliad [Artificial Intelligence and Administrative (Control) Activities of Public Authorities: A European Perspective]. *Informatsiia i pravo - Information and Law*, 1(52), 51-61 [In Ukrainian].
5. Buhai, O.V. (2024). Instrumentarii shtuchnoho intelektu u protsesakh pryiniattia upravlynskykh rishen schodo terytorialnoho vidnovlennia ta rozvytku : dys. ... d-ra filos. : 281 «Publichne upravlinnia ta administruvannia» [Artificial intelligence tools in management decision-making processes for territorial restoration and development: dissertation ... PhD: 281 «Public Management and Administration»]. Kyiv, 2024. 249 s. [In Ukrainian].
6. Zakon Ukrainy «Pro zakhyst personalnykh danykh» vid 1 chervnia 2010 r. #2297-VI [Law of Ukraine “On the Protection of Personal Data” dated June 1, 2010, No. 2297-VI]. *Ofitsiyni portal Verkhovnoi Rady Ukrainy - Verkhovna Rada of Ukraine Official Portal*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text> (data zvernennia: 20.09.2025) [In Ukrainian].
7. Recommendation CM/Rec(2021)8 of the Committee of Ministers to member States on the protection of individuals with regard to automatic processing of personal data in the context of profiling. Council of *Europe's Committee of Ministers*. Retrieved from: <https://rm.coe.int/0900001680a46147> [In English].
8. Alam T. The Four Levels of AI Decision-Making: From Assistance to Autonomy. *ApplyData AI*. Retrieved from: <https://applydataai.com/artificial-intelligence/the-four-levels-of-ai-decision-making-from-assistance-to-autonomy/> [In English].
9. Guidelines on Automated individual decision-making and Profiling for the purposes of Regulation 2016/679. *European Commission*. Retrieved from: <https://ec.europa.eu/newsroom/article29/items/612053> [In English].
10. Guiding Principles for Automated Decision-Making in the EU. *European Law Institute*. Retrieved from: https://www.europeanlawinstitute.eu/fileadmin/user_upload/p_eli/Publications/ELI_Innovation_Paper_on_Guiding_Principles_for_ADM_in_the_EU.pdf [In English].
11. Ducato, R. (2021). Automated Decision Making. *Glossary of Platform Law and Policy Terms / ed. by L. Belli, N. Zingales, Y. Curzi*. FGV Direito Rio. Retrieved from: <https://platformglossary.info/automated-decision-making/> [In English].
12. Jovanovic, Z., Andonovic, S. (2021). Automated decision making in administrative procedure: Myth or reality? *Nauka bezbednost policija - Safety lessons police*, 25(3), 59-69 [In English].
13. Ihor Bezkaravainyi predstaviv kontseptsiiu systemy priorityzatsii dlia humanitarnoho rozminuvannia [Ihor Bezkaravainyi presented the concept of a prioritization system for humanitarian demining]. *Ministerstvo ekonomiky, dovkillia ta silskoho hospodarstva Ukrainy - Ministry of Economy, Environment, and Agriculture of Ukraine*. Retrieved from: <https://me.gov.ua/News/Detail/5fe779bf-4c7c-4bcc-ab99-85fd692ec25c?lang=uk-UA&title=IgorBezkaravainiiPredstavivKontseptsiiuSistemiPriorityzatsiidiDliaGumanitarnogoRozminuvannia> [In Ukrainian].
14. Priorityzatsiia v humanitarnomu rozminuvanni: ukrainski rozrobnyky stvoryly platformu iz ponad 100 naboramy danykh [Prioritization in humanitarian demining: Ukrainian developers have created a platform with over 100 data sets]. *Ministerstvo ekonomiky, dovkillia ta silskoho hospodarstva Ukrainy - Ministry of Economy, Environment and Agriculture of Ukraine*. Retrieved from: <https://me.gov.ua/News/Detail/1207658b-0ef1-4648-910a-e9e45b0?lang=uk-UA&title=PriorityzatsiiaVGumanitarnomuRozminuvanni-UkrainskiRozrobnykyStvoriliPlatformuIzPonad100-NaboramiDanykh> [In Ukrainian].
15. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 31.01.2007 r. «Deiaki pytannia realizatsii norm Zakoniv Ukrainy “Pro osnovy sotsialnoi zakhyschenosti osib z invalidnistiu v Ukraini” ta “Pro zainiatist naselennia”» [Decree issued by the Cabinet of Ministers of Ukraine on January 31, 2007, regarding the implementation of both: The Law of Ukraine «On the Fundamentals of Social Protection of Persons with Disabilities in Ukraine» and the Law of Ukraine «On Employment of the Population»]. *Ofitsiyni portal Verkhovnoi Rady Ukrainy - Verkhovna Rada of Ukraine Official Portal*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/70-2007-%D0%BF#Text> [In Ukrainian].
16. Nakaz Ministerstva nauky i osvity Ukrainy vid 10.02.2025 «Pro zatverdzhennia Poriadku pryiomu na navchannia dlia zdobuttia vyschoi osvity v 2025 rotsi» [Order of the Ministry of Science and Education of Ukraine dated February 10, 2025, on the approval of the Procedure for admission to higher education for the year 2025]. *Ofitsiyni portal Verkhovnoi Rady Ukrainy - Verkhovna Rada of Ukraine Official Portal*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0312-25#Text> [In Ukrainian].

17. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 26.10.2011 r. «Pro zatverdzhennia Poriadku vedennia Derzhavnoho reiestru rechovykh prav na nerukhome maino» [Decree issued by the Cabinet of Ministers of Ukraine on October 26, 2011, on the approval of the Procedure for maintaining the State Register of property rights to real estate]. *Ofitsiyni portal Verkhovnoi Rady Ukrainy - Verkhovna Rada of Ukraine Official Portal*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1141-2011-%D0%BF#Text> [In Ukrainian].
18. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 23.06.2021 r. «Deiaki pytannia zabezpechennia funktsionuvannia Yedynoi derzhavnoi elektronnoi systemy u sferi budivnytstva» [Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated June 23, 2021, regarding certain issues related to the functioning of the Unified State Electronic System in the construction sector]. *Ofitsiyni portal Verkhovnoi Rady Ukrainy - Verkhovna Rada of Ukraine Official Portal*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/681-2021-%D0%BF> [In Ukrainian].
19. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 04.11.2015 r. «Pro zatverdzhennia Litsenziinykh umov provadzhennia hospodarskoi diialnosti z veterynarnoi praktyky» [Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated November 4, 2015, on the approval of the licensing conditions for conducting veterinary practice business activities]. *Ofitsiyni portal Verkhovnoi Rady Ukrainy - Verkhovna Rada of Ukraine Official Portal*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/896-2015-%D0%BF#Text> [In Ukrainian].

Стаття надійшла 22.09.2025

Стаття прийнята до друку 28.10.2025

Kostyantyn Flissak,

*Doctor of sciences (in Economics), professor,
Professor of the department of international
and European law, West Ukrainian National
University*

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-0980-2398>

LEGAL IMPERATIVES AND MECHANISMS FOR PROTECTION OF NATIONAL INTERESTS IN INTERNATIONAL INVESTMENT ACTIVITIES

Acknowledgements

This work was supported by the Erasmus+ program of the European Union (project 101239881 - EUROWUNU - ERASMUS-JMO-2025-HEI-TCH-RSCH "Jean Monnet Chair of European Integration at West Ukrainian National University" (EUROWUNU)). The European Commission support for the publication of this article does not constitute an endorsement of the contents, which reflects the views of the authors only, and the Commission cannot be held responsible for any use, which may be made of the information contained therein.

Ця стаття підготовлена за підтримки програми Еразмус+ Європейського Союзу (проект 101239881 - EUROWUNU - ERASMUS-JMO-2025-HEI-TCH-RSCH "Кафедра Жана Моне з європейської інтеграції в ЗУНУ" (EUROWUNU)). Проте підтримка Європейською Комісією публікації цієї статті не є автоматичною підтримкою її змісту, який відображає лише погляди автора. Комісія не несе відповідальності за будь-яке використання інформації, що наведена в статті.

Investment activity is one of the cornerstones of socio-economic development of territories, countries, and regional formations, as well as one of the main criteria for classifying states as developed or developing. This topic has not lost its relevance for decades. The problems of investment, investment activities, and investment processes are constantly in the field of view of economists, scientists, practitioners, politicians, and statesmen. Long-term investment of capital, its movement between countries in the context of the international division of labour and globalization processes is one of the main factors for creating the necessary material potential for the development of the economy of the relevant countries. At the same time, cross-border capital movement characterizes the openness of national economies and confirms their market status.

This process is a component of international economic relations and manifests itself in the form of capital exports. At the same time, there are differences in estimates and the impact of exports of goods and services on the formation of gross domestic product and capital exports for national economies. If the export of goods and services clearly has a positive impact, then the export of capital can be evaluated differently and have a different impact on national economies: on the one hand, it is the attraction of capital, in particular, foreign direct investment, on the other hand, it is the outflow of funds outside the country, and in some cases, the direct flight of capital. In such circumstances, a conflict of interest inevitably arises between states, individual enterprises that are subjects of investment activity, and multinational corporations.

Thus, the problem of protecting national interests may become more acute. This makes it necessary to form and constantly develop appropriate mechanisms for guaranteeing investments and protecting them, that is, the problem of taking into account and developing the necessary imperatives for protecting national interests in investment activities, especially in the field of international economic relations, remains relevant. This applies not so much to economic levers of influence as to effective regulatory mechanisms at the national and international levels.

Based on the above, the article considers the issue of the need to implement modern imperatives of protecting the national interests of states in the process of international capital movements and the form of direct investment, depending on the interest in attracting them to the national economy or in investing abroad. There is drawn attention to the fragmentation and grouping of countries depending on interest in transnational investment. Investment protection tools in the system of international investment law are investigated and the main criteria requirements for the actions of countries participating in the cross-border investment process are structured. Attention is focused on investment risks and investment threats to national interests and national security, the origin of which can be both internal and external. The article highlights the peculiarities of imperatives and mechanisms for protecting national interests in international investment activities of the European Union, the United States of America, the Federal Republic of Germany, Japan and

India. There are formulated conclusions on the problems of international investment law in terms of actions aimed at investments protecting.

Keywords: international law, international relations, international economic relations, international economic law, national security law, national interests, foreign direct investment, protection and guarantee of investments.

Фліссак К.

Правові імперативи і механізми захисту національних інтересів у міжнародній інвестиційній діяльності

Одним із наріжних каменів соціально-економічного розвитку територій, країн, регіональних формувань, а також одним з головних критеріїв віднесення держав до рівня розвинутих чи тих, що розвиваються, є інвестиційна діяльність. Дана тема не втрачає актуальності впродовж десятиліть. Проблематика інвестицій, інвестиційної діяльності, інвестиційних процесів постійно перебуває в полі зору економістів, науковців, практиків, політиків, державних діячів. Довгострокові вкладення капіталу, його переміщення між країнами в умовах міжнародного розподілу праці і глобалізаційних процесів є одним із головних факторів створення необхідного матеріального потенціалу для розвитку економіки відповідних країн. Одночасно транскордонне переміщення капіталів характеризує відкритість національних економік та підтверджує їх ринковий статус.

Даний процес виступає складовою міжнародних економічних відносин і проявляється у формі експорту капіталу. При цьому існують відмінності в оцінках та впливу експорту товарів і послуг на формування валового внутрішнього продукту і експорту капіталу для національних економік. Якщо експорт товарів і послуг однозначно має позитивний вплив, то експорт капіталу може по різному оцінюватись і мати різний вплив на національні економіки: з одного боку – це залучення капіталу, зокрема, прямих іноземних інвестицій, з другого боку – це відплив коштів за межі країни, а в ряді випадків і пряма втеча капіталу. В таких обставинах неминуче виникає конфлікт інтересів між державами, окремими підприємствами - суб'єктами інвестиційної діяльності, транснаціональними корпораціями.

Таким чином може загострюватись проблема захисту національних інтересів. Зазначене обумовлює необхідність формування і постійного розвитку відповідних механізмів гарантування інвестицій і їх захисту, тобто актуальною залишається проблематика врахування і вироблення необхідних імперативів захисту національних інтересів в інвестиційній діяльності, особливо у сфері міжнародних економічних відносин. Стосується це не стільки економічних важелів впливу, як ефективних нормативно-правових механізмів національного і міжнародного рівня.

Виходячи із зазначеного у статті розглянуто питання необхідності реалізації сучасних імперативів захисту національних інтересів країн в процесі міжнародного руху капіталів і формі прямих інвестицій в залежності від зацікавленості в залученні їх у національну економіку чи у вкладенні за кордоном. Привернуто увагу до фрагментації і групування країн залежно від зацікавленості у напрямках транснаціонального інвестування. Досліджено інструменти захисту інвестицій в системі міжнародного інвестиційного права та структуровано основні критеріальні вимоги щодо дій країн-учасників інвестиційного процесу транскордонного характеру. Акцентовано увагу на інвестиційних ризиках та інвестиційних загрозах для національних інтересів і національної безпеки, походження яких може мати як внутрішній, так і зовнішній характер. Висвітлено особливості імперативів та механізмів захисту національних інтересів у міжнародній інвестиційній діяльності Європейського Союзу, Сполучених Штатів Америки, Федеративної Республіки Німеччини, Японії та Індії. Сформульовано висновки щодо проблематики міжнародного інвестиційного права в частині дій, орієнтованих на захист інвестицій.

Ключові слова: міжнародне право, міжнародні відносини, міжнародні економічні відносини, міжнародне економічне право, право національної безпеки, національні інтереси, прямі іноземні інвестиції, захист і гарантування інвестицій.

Formulation of the problem. Investment activity is one of the cornerstones of socio-economic development of territories, countries, and regional formations, as well as one of the main criteria for classifying states as developed or developing. The topic that has not lost its relevance for decades. The problems of investment, investment activities, and investment processes are constantly in the field of view of economists, scientists, practitioners, politicians, and statesmen. Long-term investment of capital, its movement between countries in the context of the international division of labour and globalization processes is one of the main factors for creating the necessary material potential for the development of the economy of the relevant countries. At the same time, cross-border capital movement characterizes the openness of national economies and confirms their market status.

This process is a component of international economic relations and manifests itself in the form of capital exports. At the same time, there are differences in estimates and the impact of exports of goods and services on the

formation of gross domestic product and capital exports for national economies. If the export of goods and services clearly has a positive impact, then the export of capital can be evaluated differently and have a different impact on national economies: on the one hand, it is the attraction of capital, in particular, foreign direct investment, on the other hand, it is the outflow of funds outside the country, and in some cases, the direct flight of capital. In such circumstances, a conflict of interest inevitably arises between states, individual enterprises that are subjects of investment activity, and multinational corporations.

Thus, the problem of protecting national interests may become more acute. This makes it necessary to form and constantly develop appropriate mechanisms for guaranteeing investments and protecting them, that is, the problem of taking into account and developing the necessary imperatives for protecting national interests in investment activities, especially in the field of international economic relations, remains relevant. This applies not so much to economic levers of influence as to effective regulatory mechanisms at the national and international levels.

The analysis of recent research and publications. The topics of investment activity, ensuring the efficiency of investments, forming a favourable investment climate and administrative legal support of investment processes have been the subject of research and the object of attention of scientists and practitioners around the world for many decades. The range of research areas cover investment activity and segments of the role of state, regional and international management and financial structures in a globalized world. However, the dynamics of world development and international relations are constantly changing. A significant part of such changes arise primarily on the basis of conflicts of interest. Such phenomena require the necessary response both at the level of national governments of states and specialized international organizations. Accordingly, the needs and requests of practice for scientific justification of the necessary effective solutions are formed, which stimulates scientific interest to the consideration of the problem. Currently, the attention of scientists and practitioners to the topic under consideration is represented by a significant range of published works by both Ukrainian and foreign authors.

In this context, professional literature highlights the peculiarities of investment activity and investment processes in theoretical terms, from the point of view of financial support, in the context of state regulation, in terms of regulatory framework, in the segment of forming guarantees and ensuring protection. Among the Ukrainian and foreign authors who study this issue are such as S.I. Abramov, A. Arcuri, V.D. Bazylevych, C. Borman, M.P. Denysenko, U.Ermschel, G.Feldmayr, P.Grecaud, V.M. Heetz, V.M. Hopchan, J.K.Jakson, L.T.Jasper, J.N.Köpl, T.V. Majorova, Ch.Mobius, F.Montanaro, O.E. Najdenko, A.A. Peresada, K.Poggensee, A.M. Poruchnyk, L.Rosanus, H.G.Sönksen, O.P. Suschch, St. Schill, S.Trautmann, H. Wengert, T. Wolf and a number of others. Such Ukrainian researchers as M.M. Blikhar [1], V.M. Vazhinsky [2], V.P. Petryna [3] pay attention to the issues of regulatory support and legal regulation of investments at the national level.

At the same time, remain ignored by modern researchers some key positions related to the investigated issue. Among them are: the current aspects of modern imperatives in the segment of protecting the national interests of countries in the process of international capital movement in the form of foreign direct investment, dependence on the interest in attracting these investments to the national economy or on investing appropriate capital abroad, when exporting capital in order to implement long-term strategic goals of an economic and not only economic nature.

Presentation of the main research material. The importance and significance of considering the formation of regulatory mechanisms in the system of regulation of investment activities in the context of defending national interests is confirmed by statistical data on the movement of investment funds, the dynamics of foreign direct investment in the areas of attraction to the national economy and investments outside the relevant countries. According to the UN Trade and Development Conference (UNCTAD), the annual volume of attracted foreign direct investment in the world as a whole increased from 204.9 billion USD in 1990 up to 1,508.8 billion in 2024 (an increase of 7.4 times), including in the European Union for the same period – from 65.1 billion USD up to 267.8 billion USD (growth of 4.1 times). At the same time, the annual volume of direct investment of countries invested abroad on a global scale increased from 243.9 billion USD in 1990, up to 1,608.9 billion USD in 2024 (an increase of 6.6 times), and in the European Union – from 114.2 billion USD up to 446.1 billion USD (growth of 3.9 times) [4, P.253-256].

Such dynamics strongly indicate the need and importance of applying effective mechanisms to influence, stimulate, regulate, protect and guarantee investments. This is particularly important in the context of protecting national interests and ensuring the national security of countries. Thus, in the Strategy of national security of Ukraine, factors that hinder the attraction of internal and external investment are classified as threats to national security and national interests [5].

Research and analysis of the dynamics of investment processes and investment cooperation in countries with different levels of market status of the economy give grounds to formulate fragmentation of interest in different aspects of investment activity. Collectively, they can be divided into three groups.

The first is countries where investment requests and needs for the maximum possible attraction of foreign direct investment prevail, their main goal is the technical and technological development of the potential of the national economy within the country itself with all its derivatives. In this case, attracting foreign direct investment is primarily focused on solving problems of socio-economic development and implementing relevant programs within the country.

The second is countries that are more interested in investing abroad, with the goal of creating an appropriate production and technological infrastructure and material base there, aimed at prospectively expansion of their presence in foreign markets. The main goal is to expand in foreign markets, expand its presence in other countries, and implement strategic tasks of an economic and non-economic nature.

The third is countries with a high level of participation in international cooperation (industrial, technical, technological, scientific, logistics). Investment and cross-border movement of capital in this case is subject to the goal of joint implementation of the efforts of partner countries in competition in international markets. At the same time, «investment flows are distributed among countries depending on the economic potential of partners, political and economic stability, investment climate, living standards and development of the social protection system of the population, depending on the role of a particular country in the system of international cooperation» [6; 7, P.114].

In accordance with the global interests of these groups of countries is being formed the architecture of state regulation of investment activities, regulatory support for guaranteeing and protecting investments. Along the way, attention should be paid to periodically emerging discussions and controversial issues regarding the interaction and interdependence of national and international legal norms in the field of investment activity.

Objectively assessing this problem, it should be noted that the international law of investment protection in recent decades has become the most dynamically developing sphere of international law and international dispute resolution. This situation is explained not only by the growth of practical significance, but also by the increased attention paid to the development of the theory of law. However, as notes St. Schill, this branch of law periodically faces serious challenges, when states, investors, non-governmental organizations, as well as legal doctrine (both at the level of international law and at the level of national public law) often raise questions about the very legitimacy of international investment protection law [8]. In this situation, we cannot but agree with the statement that international investment protection law serves not only to ensure the arrangements reached in the agreement between a foreign investor and the host state. It also performs a regulatory and political function that goes beyond these limits at the level of the world economic order in the era of globalization. This regulatory and political function consists in the fact that investment protection agreements establish principles that provide foreign investors with property protection, legal protection and treatment in accordance with the postulates of a legal state (rule of law). These principles guarantee the reduction of the so-called «political risk» in the provision of foreign investment. Thus, although the right to protect investments resorts to arbitration actions for the purpose of resolving investment disputes, it assumes the performance of functions that are closer to (national) administrative and constitutional law than to the private-law principles of commercial arbitration [8].

In the system of international investment law in a globalized economy, imperatives are formed to promote the global interests of participants in the investment process. As rightly noted by Schill S.W. and Djanic V., the implementation of the norms of international investment law: 1) strengthens the organization of management of international investment relations in the developing global economy; 2) serves the purpose of strengthening the rule of law both at the international and domestic levels through the operation of the mechanism for ensuring compliance with its norms and the efforts of states to fulfil their obligations; 3) restrictions imposed on states contribute to the formation of institutional requirements necessary for economic growth; 4) the economic benefits of international investment law act as a catalyst for creating a financial basis for the realization of global public interests, including those related to sustainable development [9, P.34-41].

In the conditions of the modern world economic system, international law, thus, in the segment of international investment activity legalizes the general principles on the basis of which mechanisms for protecting and guaranteeing investments are formed. These are, first of all, such as the national regime, legality, security and full protection, restrictions on expropriation, mechanisms for resolving and settlement disputed issues.

Investment protection tools in the system of international investment law, as evidenced by the practice of international investment cooperation, include the following:

1) bilateral agreements concluded between states to define framework conditions, establish rules and standards for investment protection;

2) multilateral international conventions, the main purpose of which is to form a system for resolving controversial issues and disputes. One of the important documents of international investment law is the Convention on the settlement of investment disputes between States and nationals of other States, signed in Washington on 18.03.1965 and ratified by the law of Ukraine of 16.03.2000 No. 1547-III (1547-14) [10].

In addition, the system of international law itself, which forms a set of principles and norms that regulate the movement of foreign investments, has structured the main criteria for the actions of countries participating in the cross-border investment process. These principles and norms include: legality; compliance with a minimum international standard; security and full protection; nationalization; ensuring access to dispute resolution mechanisms. Legality in this case means that all measures relating to investor rights must be based exclusively on the letter of the law. At the same time, the state accepting investments must provide foreign investors with an investment regime that is not lower than the minimum international standard, as well as an appropriate level of protection against material damage. As for possible precedents for the nationalization of investors' property by states, this is allowed only in accordance with international legal norms.

Despite the importance and significance of international law as one of the main mechanisms regulating international investment relations, one should not lose sight of the second, no less important component of regulating these relations – the national legal norms of the states participating in investment processes. Since, as noted above, there are different vectors of national interests in investment activities, national legal norms regarding investment activities are formed accordingly. This concerns, first of all, the protection of national security from possible risks that may arise in the process of movement of investment funds, in other words, to ensure investment security.

To this point, A.M. Chorna and I.I. Syadrist draw attention, emphasizing that in order to ensure the investment security of the national economy, in particular in Ukraine, it is necessary to: work out legal mechanisms for state regulation of security in the investment sphere; form an appropriate regulatory framework for creating and improving a favourable investment climate; form legal mechanisms for developing and improving the quality of investment potential of the national economy; legal regulation of the functioning of the ensuring investment security levels with the definition of the range of subjects and their competence to carry out such activities; regulation of the forms and procedure for interaction of subjects engaged in activities in the field of ensuring investment security [11, p. 208].

The algorithm for forming a mechanism for ensuring investment security in the context of protecting national interests is proposed by T.H. Bondaruk and O.S. Bondaruk, who believe that it is based on a principled scheme that assumes the presence of three components: 1) national interests (in particular, interests in the investment sphere); 2) threats as factors that create a danger to the implementation of national interests; 3) a system of measures aimed at eliminating threats, their foresight and timely prevention. At the same time, the authors include, first of all, a system of organizational, economic, institutional and legal measures of influence among the components of the mechanism for ensuring investment security [12, p.85-86].

Since the issue of investment security is an independent, rather voluminous topic, we will only note here that a prerequisite for the effectiveness of the mechanism for protecting national interests from the perspective of investment security for state governments is to take into account investment risks and investment threats, the origin of which can be both internal and external. These include currency and inflation risks, interest rate and credit risks, industry and territorial risks (investment countries). Investment threats may include threats of an organizational, legal and financial nature, in particular gaps in legislation, lack of an investment strategy, lack or weakness of a system of protection, guarantees and insurance of investments, the impact of economic and financial crises.

Regarding the imperatives of protecting national interests in investment activities in the context of ensuring economic security, the practice of the European Union, as well as a number of leading countries, is of interest.

Thus, the instruments for restricting investment in fixed assets in the USA are: 1) internal investment control (carried out by The Committee on Foreign Investment in the United States (CFIUS). «CFIUS is an interagency committee authorized to review certain transactions involving foreign investment in the United States and certain real estate transactions by foreign persons, in order to determine the effect of such transactions on the national security of the United States. ») [13]; 2) Control over foreign investments (checking of outbound investments); 3) The CHIPS and Science Act (is a U.S. federal statute enacted by the 117th United States Congress and signed into law by President Joe Biden on August 9, 2022); 4) Location restrictions; 5) Sanctions regime (USA, UN).

In Germany, to restrict investments in fixed assets, are used such instruments as, firstly, a system of internal investment control and, secondly, the introduction of a sanctions regime (in accordance with EU and UN

regulations). In the European Union, such instruments include: 1) coordination measures; 2) EU screening regulation; 3) ACI – Accelerating Community Investment system, which allows to improve the state of public finances, create opportunities for public development financing agencies, interact with investors focused on specific goals and broader capital markets; 4) EU sanctions regime [14].

UNCTAD data shows that there was no clear preference for investing abroad or attracting to the country in the US between 2000 and 2024. Thus, the annual volume of attracted foreign direct investment (FDI) during this period ranged from 53.2 billion USD up to 467 billion USD, and the annual volume of American investments abroad – from 15.4 billion USD up to 396.5 billion USD [4]. Accordingly oriented are the state's mechanisms and regulatory framework for protecting and guaranteeing investments in the context of protecting national interests. However, in any case, the first mandatory requirement for all national entities conducting business, including in the field of investment activities, is the requirement declared in developed and implemented the bill of rights for American business: the general basis for determining the nature and degree of support of the US government for a specific offer of an international transaction should be the national interest of the United States. Determining this interest will help, first of all, to weigh and evaluate the intended material benefits to the American economy that can be obtained from this project and evaluate the essence of the application for government assistance related to this particular offer or transaction [15]. The national interest in this case is shown in the fact that the promotion of global direct investment through appropriate mechanisms used by the Department of Commerce is aimed at active behaviour of the United States in the development of new markets in developing countries [16].

Certain positive experience in guaranteeing and protecting investments has been accumulated in the Federal Republic of Germany. Investment protection is ensured in accordance with German constitutional law. At the same time, German legislation on the protection of foreign investments is invariably guided by the principle of freedom of investment. The German legal regime regarding economic activity is characterized by continuous freedom and the principle of equal treatment within the country. With regard to asset protection, foreign investors and their investments must primarily be treated in accordance with German civil, criminal and administrative law, as well as the relevant regulatory and procedural rules in force in Germany [17].

With regard to market access, we can also talk about the principle of freedom of investment, focused on equal treatment within the country. The principle as such, although not enshrined in law, is the result of the interplay of various provisions protecting individual business acts necessary for the implementation of investments, in particular freedom of enterprise [18], the right to establish private and corporate companies [19] and foreign economic freedom [20].

On the other hand, citizenship-related restrictions on commercial activities or foreign economic relations exist only in a few areas. In general, it should be noted that asset protection and access of foreign investment to German markets are guaranteed on a legislative basis, with some exceptions on the basis of equal treatment within the state. These include the rules of residence, the provisions of the Law on the control of military weapons, the Law on explosives and weapons, the Prohibition of trade in respect of foreign legal entities whose legal capacity is not recognized within the state, and the right of foreign economic intervention and control in respect of foreign investment in accordance with the provisions of the Law on foreign economic activity (*Außenwirtschaftsgesetz*).

Investment guarantees protect direct investments of German companies in markets and in developing countries from political risks, such as: nationalization, expropriation, encroachments amounting to expropriation; wars, riots, as well as individual political terrorist acts; risks of conversion or transfer; bans or moratoriums on payments; violation of state obligations. At the same time, investment guarantees provide long-term security due to the fact that the federal government: 1) through active anti-crisis management prevents damage; 2) if necessary, participates in the costs of preventing losses; 3) pays compensation for losses incurred in the event of damage; 4) guarantees represent a value security for capital creditors [21, P.30]. In accordance with bilateral agreements on framework conditions, rules and standards for investment protection, the Federal Government may take measures of protection in the foreign market based on the national legal system to the extent that this legal system protects projects of German investors. At the same time, there are no volume restrictions for investments that are subject to hedging, but there is a maximum hedging limit of 3 billion Euro per company in the destination country [21, P.30].

When considering the legal imperatives of protecting national interests in the field of investment activity, the long-term practice of Japan is of interest. A country with the status of a market economy, with a high level of its efficiency, with a resource deficit differs from other economically developed countries by a high level of state regulation of the economy, including foreign economic activity. Among the main elements of the Japanese model of economic regulation are such as: selective protectionism to protect the domestic market, strict regulation of financial markets, restriction of foreign direct investment [22, P. 521-522].

A special feature of Japan's investment activity is the long-term significant predominance of the volume of investments made abroad over the volume of attracted foreign direct investment. Thus, in 1990 the ratio of attracted FDI to invested abroad was 1.8 billion USD to 50.8 billion USD, in 2000 – 8.3 billion USD to 31.6 billion USD, in 2020 – 11.8 billion USD to 99.7 billion USD, in 2024 – 13.4 billion USD to 204.4 billion USD [4]. The emphasis on capital exports is based on Japan's national interests. Investment abroad is considered as an important factor (with a resource deficit) in achieving stability in the country's supply of raw materials and agricultural products. According to the conclusions of the Japanese Export-Import Bank, when investing capital in extractive industries, agriculture and forestry, it is these motives that prevail, which meets the national interests [23, P. 81-82].

Its own specifics of protecting national interests in the process of investment activities in India. If it is interested in attracting foreign investors, the Government of India encourages investment in energy, transport infrastructure, mechanical engineering, information technology, pharmaceuticals, oil and gas and petrochemical complexes of the country, especially if the products produced by these enterprises can be exported.

However, it should be borne in mind that an India's characteristic feature in investment cooperation with other countries is strict regulation of the level of admission of foreign direct investment in the relevant industries. This position is due to competition in international markets and the country's national interests in the development of relevant sectors of the economy and their impact on socio-economic development and national security of the state. In particular, for foreign direct investment, there are restrictions in the following industries and areas of activity: oil refining and natural gas production (public sector enterprises) – up to 49% in the mode of automatic admission; defence industry – up to 49% in the mode “approved by the government”, more than 49% – by the decision of the Security Committee of the Government in some cases in order to modernize weapons; television, cable networks – up to 49% in automatic mode; terrestrial radio broadcasting in the FM band – up to 26%; publication of newspapers, news magazines – up to 26% in the mode “approved by the government”; insurance – up to 26% automatic admission; energy exchange – up to 26% in automatic mode; banking (private banks) – up to 49% automatic admission, from 49% to 74% in the mode “approved by the government”; banking (public sector) – up to 20% of direct and portfolio foreign investments in total. In addition, the country's legislation prohibits any form of foreign investment in nuclear energy, lottery and gaming business, tobacco production, as well as in the field of railway transport (except for high-speed transport systems for mass passenger transportation) [24, P. 32]. By applying such imperatives in investment activities, the Government of India seeks to ensure a balance between national interests and international capital flows in the context of implementing socio-economic development programs of the country.

Conclusions. The study of the problems of international law in the field of investment activity, which is classified as international investment law in the system of branches of law, indicates periodic discussions about material international legal norms focused on investment protection. The study of this issue became the basis for the following conclusions.

1. In the conditions of the modern world economic system, international law in the segment of international investment activity legalizes the general principles on the basis of which mechanisms for protecting and guaranteeing investments are formed. These are, first of all, such as the national regime, legality, security and full protection, restrictions on expropriation, mechanisms for resolving controversial issues and disputes.

2. Foreign direct investment, in addition to significant advantages and economic benefits (creating new jobs, increasing labour productivity, technology transfer), can also carry certain risks to the national security of the country. In this regard, states are forced to apply appropriate regulatory mechanisms to protect national interests, prevent potential threats, and control the impact of foreign investment on strategically important sectors of the economy.

3. In accordance with the global interests of countries with different vectors of national interests in investment activity, the architecture of state regulation of investment activity, national legal norms in this area, regulatory and legal support for guaranteeing and protecting investments is being formed. This applies, first of all, to protecting national security from possible risks that may arise in the process of movement of investment funds, i.e. to ensuring investment security.

4. Regarding the imperatives of protecting national interests in investment activities in the context of ensuring economic security, the practice of the European Union, as well as the world's leading economies (USA, Germany, Japan, India) with characteristic features and practice of application is of interest in the context of further research.

References

1. Blikhar, M. M. (2014). Investytsiyna diyalnist yak object pravovogo reguluvannya [Investment activity as an object of legal regulation]. *Naukovij visnik Mizhnarodnogo humanitarnogo universytetu. Seriya: Yurysprudentziya – Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Series: Jurisprudence, 10-1*, vol. 1, 174-177 [in Ukrainian].
2. Vazhynskij V.M. (2022). Investytsiyna diyalnist' yak object publichnoho upravlinnya ta okhoronu [Investment activity as an object of public administration and protection]. *Visnyk kryminalnoho sudochynstva – Bulletin of criminal proceedings, 1-2*, 148-155 [in Ukrainian].
3. Petryna, V. P. (2020). Investytsiyna diyalnist' yak predmet pravovogo reguluvannya [Investment activity as a subject of legal regulation]. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava – Journal of the Kyiv University of law, 3*, 109-115 [in Ukrainian].
4. *World Investment Report 2025 International investment in the digital economy*. (2025). United Nations. Retrieved from <https://unctad.org/topic/investment/world-investment-report> [in English].
5. Stratehiya natsionalnoi bezpeky Ukrainy (2020). *Zatverdzhena Ukazom Prezydenta Ukrainy vid 14 veresnya 2020 r. № 392/2020 [National Security Strategy of Ukraine. Approved by Decree of the President of Ukraine dated September 14, 2020 No. 392/2020]*. Retrieved from <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037> [in Ukrainian].
6. Flissak, K. A. (2008). Kooperatsijna model rozvytku dvostoronnikh ekonomichnyh vidnosyn Ukrainy i Nimechchyny [Cooperative model for the development of bilateral economic relations between Ukraine and Germany]. *Dys. kand. ekon. nauk – Doctoral dissertation*. Ternopil: TNEU [in Ukrainian].
7. Flissak, K. A. (2009). *Formuvannya kooperatsijnoji modeli rozvytku bilateralnykh ekonomichnyh vidnosyn Ukrainy i Nimechchyny [Formation of a cooperative model for the development of bilateral economic relations between Ukraine and Germany]*. Ternopil: Novyj kolir [in Ukrainian].
8. Schill, St. (2011). Internationales Investitionsschutzrecht und Vergleichendes Öffentliches Recht: Grundlagen und Methode eines öffentlich-rechtlichen Leitbildes für die Investitionsschiedsgerichtsbarkeit. *Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht*. Retrieved from https://dpp.mpil.de/01_2012/01_2012_71_123.pdf [in German].
9. Schill S.W., Djanic V. (2018) Wherefore art thou? Towards a public interest-based justification of international investment law. *ICSID Review*. Oxford. Vol. 33, № 1. 29-55 [in English].
10. *Konventziya pro poryadok vyrishennya investytsijnykh sporiv mizh derzhavamy ta inozemnymi osobamy (ratyfikovana Zakonom Ukrainy №1547 1547-III (1547-14) vid 16.03.2000) [The Convention on the settlement of investment disputes between States and nationals of other States (ratified by Law of Ukraine № 1547-III (1547-14) of 16.03.2000)]* (2000). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_060#Text [in Ukrainian].
11. Chorna, A. M., Syadrysta, I. I. (2022). Investytsiyna bezpeka derzhavy: pravovij ta ekonomichnyj aspekty [Investment security of the state: legal and economic aspects]. *Aktualni pytannya zabezpechennya finansovoji bezpeky derzhavy v umovakh globalizatsiji – Current issues of ensuring the financial security of the state in the context of globalization*. Kharkiv, 205-209 [in Ukrainian].
12. Bondaruk, T. H. & Bondaruk, O. S. (2019). Investytsiyna bezpeka derzhavy: strategichni tzili ta mekhanizm zabezpechennya [Investment security of the state: strategic goals and mechanism for ensuring]. *Statysyka Ukrainy – Statistics of Ukraine, 2*, 83-91 [in Ukrainian].
13. *The Committee on Foreign Investment in the United States (CFIUS)*. Retrieved from <https://home.treasury.gov/policy-issues/international/the-committee-on-foreign-investment-in-the-united-states-cfius> [in English].
14. Medunic, F. (2025) Wirtschaftssicherheit in unsteten Zeiten. *DGAP Policy*. Brief Nr. 11, Mai. 7. Retrieved from: <https://dgap.org/de/forschung/publikationen/wirtschaftssicherheit-unsteten-zeiten> [in German].
15. *US State Department's Advocacy Guidelines*. Retrieved from https://1997-2001.state.gov/about_state/business/cba_business_pub.html [in English].
16. *Trade and Investment. U.S. Department of Commerce*. Retrieved from www.commerce.gov/page/trade-and-investment [in English].
17. Schill Stephan, W. (2018). Investitionsschutz in EU-Freihandelsabkommen: Erosion gesetzgeberischer Gestaltungsmacht? Eine rechtsvergleichende Analyse im Mehrebenengeflecht von Verfassungs-, Unions- und Völkerrecht am Beispiel des EU-Freihandelsabkommens mit Kanada (CETA). *Zeitschrift für ausländisches*

- öffentliches Recht und Völkerrecht. Heidelberg Journal of International Law*, 78. Retrieved from https://www.zaoerv.de/78_2018/78_2018_1_a_33_92.pdf [in German].
18. *Gewerbeordnung In der Fassung der Bekanntmachung vom 22.02.1999 (BGBl. I S. 202) zuletzt geändert durch Gesetz vom 27.12.2024 (BGBl. I S. 438) m.W.v. 30.12.2024*. Stand: 01.11.2025 aufgrund Gesetzes vom 23.10.2024 (BGBl. I S. 323). Retrieved from <https://dejure.org/gesetze/GewO> [in German].
 19. *Vereinsgesetz (Gesetz zur Regelung des öffentlichen Vereinsrechts) Gesetz vom 05.08.1964 (BGBl. I S. 593) zuletzt geändert durch Gesetz vom 30.11.2020 (BGBl. I S. 2600) m.W.v. 01.01.2021*. Retrieved from <https://dejure.org/gesetze/VereinsG> [in German].
 20. *Außenwirtschaftsgesetz vom 6. Juni 2013 (BGBl. I S. 1482), das zuletzt durch Artikel 2 des Gesetzes vom 27. Februar 2024 (BGBl. 2024 I Nr. 71) geändert worden ist*. Retrieved from https://www.gesetze-im-internet.de/awg_2013/BJNR148210013.html [in German].
 21. *Grundlagen der Investitionsgarantien. Investitionsgarantien Jahresbericht 2023*. (2024). Bundesministerium für Wirtschaft und Klimaschutz (BMWK). Berlin. 36. [in German].
 22. Flissak, K. A. (2016), *Ekonomichna dyplomatiya u systemi zabezpechennya natzionalnyh interesiv Ukrainy [Economic diplomacy in the system of ensuring the national interests of Ukraine]*. Ternopil, Novyj Kolir [in Ukrainian].
 23. *Harmonization of Japan and Australia economic politics*. Rep. No 3. [in English].
 24. *Annual Report 2018-19* (2020). Ministry of Finance. Department of Economic Affairs. Retrieved from <http://www.dea.gov.in/annual-reports/annual-report-2018-19> [in English].

Стаття надійшла 15.10.2025
Стаття прийнята до друку 09.11.2025

3. ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС. СІМЕЙНЕ ПРАВО. ТРУДОВЕ ПРАВО. МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО. ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО. ГОСПОДАРСЬКО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО

DOI:10.35774/app2025.04.072
УДК 347.956(477)

Ігор Береговий,
аспірант кафедри приватного права
Хмельницького університету управління та
права імені Леоніда Юзькова.
ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-3304-7313>

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ВІДМОВИ ВІД АПЕЛЯЦІЙНОЇ СКАРГИ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ

Наукова стаття присвячена особливостям здійснення такої процесуальної дії, як відмова від апеляційної скарги у цивільному судочинстві України. Проаналізовано праці науковців, які вивчали загальні засади апеляційного провадження у цивільному судочинстві та процесуальний порядок відмови від апеляційної скарги. Вивчено цивільне процесуальне законодавство та постанову Пленуму Верховного Суду України, присвячену проблемам апеляційного провадження.

Зроблено висновок, що відмова від апеляційної скарги – це суб'єктивне процесуальне право апелянта, яке може бути реалізоване у разі відкриття апеляційного провадження, та призводить до відповідних юридичних наслідків. Вказано, що юридичні наслідки відмови від апеляційної скарги можуть полягати у закритті апеляційного провадження, набранні чинності рішенням суду першої інстанції, неможливості повторного оскарження цього судового рішення та приєднання до апеляційної скарги. Розкрито відмінності між відмовою від апеляційної скарги та укладенням мирової угоди або відкликанням апеляційної скарги.

Визначено окремі етапи розгляду заяви про відмову від апеляційної скарги: підготовка та подання заяви про відмову від апеляційної скарги, розгляд клопотання під час судового засідання, встановлення підстав для закриття апеляційного провадження або обставин, які перешкоджають прийняттю такого рішення, оголошення ухвали про закриття апеляційного провадження або про відмову у цьому рішенні, касаційне оскарження ухвали про закриття апеляційного провадження.

Висловлено пропозиції щодо внесення змін до цивільного процесуального законодавства України. Обґрунтовано доцільність установлення обов'язку суду роз'яснювати стороні, яка подала заяву про відмову від апеляційної скарги, процесуальні наслідки прийняття такого рішення. Запропоновано детально врегулювати

© Ігор Береговий, 2025

можливість часткової відмови від вимог, висловлених в апеляційній скарзі.

Ключові слова: апеляційна скарга, правове регулювання, процесуальне законодавство, апеляційне провадження, відмова, відкликання, мирова угода.

Beregovyi I. V.

Legal principles of refusal of an appeal in civil proceedings of Ukraine

This scientific article is devoted to the peculiarities of such procedural action as withdrawal of an appeal in civil proceedings in Ukraine. The works of scholars who studied the general principles of appeal proceedings in civil proceedings and the procedural order of withdrawal of an appeal are analysed. Civil procedural legislation and the resolution of the Plenum of the Supreme Court of Ukraine on the problems of appeal proceedings have been studied.

It is concluded that the withdrawal of an appeal is a subjective procedural right of the appellant, which can be exercised in the event of the opening of appeal proceedings and leads to corresponding legal consequences. It is indicated that the legal consequences of withdrawal of an appeal may consist in the closure of the appeal proceedings, the entry into force of the decision of the court of first instance, the impossibility of re-appealing this court decision and joining the appeal. The differences between withdrawal of an appeal and conclusion of a settlement agreement or withdrawal of an appeal are explained.

The following stages of consideration of a motion to withdraw an appeal have been defined: preparation and submission of a motion to withdraw an appeal, consideration of the motion during the court hearing, establishment of grounds for closing the appeal proceedings or circumstances that prevent such a decision from being made, announcement of the decision to close the appeal proceedings or to refuse such a decision, cassation appeal against the decision to close the appeal proceedings.

Proposals have been made to amend the civil procedural legislation of Ukraine. The expediency of establishing the court's obligation to explain to the party that has filed a motion to withdraw an appeal the procedural consequences of such a decision has been substantiated. It has been proposed to regulate in detail the possibility of partial withdrawal of the claims expressed in the appeal.

Keywords: appeal, legal regulation, procedural legislation, appeal proceedings, refusal, revocation, settlement agreement.

Постановка проблеми. Апеляційне провадження покликане забезпечити перевірку законності й обґрунтованості судових рішень, ухвалених судами першої інстанції. Водночас під час апеляційного провадження особа, яка подала апеляційну скаргу, має право відмовитися від неї. Причини вчинення такої процесуальної дії можуть бути досить різними, а її процесуальні наслідки за загальним правилом полягають у закритті апеляційного провадження в межах відповідної скарги та набранні оскаржуваним судовим рішенням законної сили за відсутності інших апеляційних скарг. Відмова від апеляційної скарги, здійснена одним учасником провадження, не повинна порушувати права та законні інтереси інших осіб, які беруть участь у справі. Вивчення процесуального порядку та умов прийняття судом заяви про відмову від апеляційної скарги є актуальним, оскільки необхідно враховувати як інтереси апелянта, так і інших учасників провадження.

Мета наукового дослідження полягає у з'ясуванні правової природи відмови від апеляційної скарги та визначенні процесуального порядку її здійснення в цивільному судочинстві України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми правового регулювання апеляційного провадження відображені у значній кількості наукових публікацій. Для з'ясування сутності та завдань стадії апеляційного оскарження були корисними дослідження В. І. Теремецького [1], О. С. Захарової [2], А. В. Гапонова [3] та Д. Ю. Цихоні [4]. Питання реалізації процесуального права на відмову від апеляційної скарги комплексно розглянуто у працях У. Б. Воробель [5] та О. В. Батрин [6]. Однак зазначені наукові праці були опубліковані до грудня 2017 року, тобто до моменту, коли були внесені суттєві зміни до ЦПК України, які істотно змінили порядок вчинення багатьох процесуальних дій, зокрема й у межах апеляційного провадження.

Окремі аспекти відмови від апеляційної скарги розглядаються у працях А. О. Згами [7] та І. В. Бітова [8], проте порядок вчинення цієї процесуальної дії не був самостійним предметом їх досліджень, що зумовлює необхідність більш поглибленого аналізу відповідного інституту з урахуванням чинної редакції процесуального законодавства.

Оскільки відмова від апеляційної скарги законним представником не повинна порушувати прав та інтересів неповнолітніх дітей, у дослідженні було використано працю Г. О. Світличної, присвячену процесуальному статусу законних представників у цивільному судочинстві [9]. Для з'ясування можливостей

оскарження ухвали про закриття апеляційного провадження в касаційному порядку доцільним було звернення до дослідження А. В. Помазанова [10]. Аналіз роботи С. Д. Гринько та М. І. Ромась дав змогу чітко розмежувати такі процесуальні дії, як відмова від апеляційної скарги та укладення мирової угоди [11]. Використання праць зазначених авторів дало змогу не лише комплексно охарактеризувати обрану проблематику, а й сформулювати відповідні висновки за результатами дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Процесуальні права учасників цивільного судочинства закріплені у статтях 43, 48 і 49 ЦПК України. Зокрема, згідно з пунктами 3 і 5 ч. 1 ст. 43 ЦПК України учасники справи мають право подавати заяви та клопотання, а також оскаржувати судові рішення у визначених законом випадках [12].

В. І. Теремецький справедливо зазначає, що сутність апеляційного провадження полягає у перевірці законності та обґрунтованості судового рішення, яке ще не набрало законної сили [1, с. 221]. Досліджуючи інститут апеляції в цивільному процесі, О. С. Захарова доходить висновку, що перегляд рішення суду першої інстанції здійснюється виключно за ініціативою сторони, а не суду. Саме учасники справи реалізують право звернення до суду з апеляційною скаргою, що й зумовлює здійснення перегляду у порядку апеляційного провадження [2, с. 131].

А. В. Гапонов підкреслює, що право на апеляційне оскарження передбачає можливість сторони звернутися до апеляційного суду з метою перегляду судового рішення, яке вона вважає незаконним або необґрунтованим [3, с. 228]. Отже, сторони цивільного процесу (позивач і відповідач) наділені правом ініціювати апеляційний перегляд рішення суду першої інстанції шляхом подання апеляційної скарги.

Водночас у главі 4 розділу І ЦПК України («Учасники судового процесу») не міститься прямої норми, яка б передбачала право учасників справи на відмову від апеляційної скарги. Ця процесуальна правомочність впливає з інших положень ЦПК України, зокрема із засад диспозитивності цивільного процесу та прав учасників справи, закріплених у ст. 43. Крім того, її можна логічно вивести з аналізу статей 362, 364 та 362–366 ЦПК України, які регулюють порядок подання та розгляду апеляційної скарги, а також процесуальні наслідки ухвалення судом відповідних рішень.

Порядок розгляду апеляційних скарг в апеляційному суді визначений у ст. 351–387 ЦПК України. При цьому ст. 364 ЦПК України прямо передбачає можливість подання заяви про відмову від апеляційної скарги [12]. Учасники справи можуть реалізовувати всі процесуальні права, надані їм цивільним процесуальним законодавством.

А. О. Згама зауважує, що учасники справи можуть реалізувати своє волевиявлення у різних формах: позивач – шляхом відмови від позову, відповідач – шляхом відмови від апеляційної скарги; водночас обидві сторони можуть примиритися [7, с. 69]. У. Б. Воробель підкреслює, що відмова від апеляційної скарги повинна розумітися як припинення апелянтом реалізації раніше здійсненого права на оскарження судового рішення, що, на її думку, призводить до вичерпання права на апеляційне оскарження у межах конкретної справи [5, с. 387]. О. В. Батрин розглядає право особи на відмову від апеляційної скарги як складову свободи апеляційного оскарження [6, с. 246].

Отже, особа, яка вже подала апеляційну скаргу, може відмовитися від її подальшого розгляду шляхом подання відповідної заяви до суду.

Чимало процесуальних питань, пов'язаних із апеляційним оскарженням судових рішень врегульовано постановою Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику розгляду цивільних справ в апеляційному порядку» від 24.10.2008 № 12 (далі – ППВС України № 12). У п. 12 ППВС України № 12 уточнено, що особа може відмовитися від поданої апеляційної скарги протягом усього часу розгляду цивільної справи [13]. В цьому полягає суттєва різниця між відмовою від апеляційної скарги та відкликанням такої скарги. Адже відповідно до ч. 3 ст. 364 ЦПК України відкликати апеляційну скаргу особа, яка її подала, може лише до постановлення ухвали про відкриття апеляційного провадження [12]. Отже, якщо апеляційний суд вже прийняв рішення про відкриття апеляційного провадження, то відмовитися від підтримки апеляційної скарги можна лише шляхом подання заяви про відмову, а не відкликання апеляційної скарги. Розгляд апеляційної скарги може тривати певний період часу і охоплювати проведення одного або декількох судових засідань. Протягом всього періоду розгляду справи в апеляційному суді апелянт може подати заяву про відмову від апеляційної скарги.

Відповідно до ст. 14 та ст. 182 ЦПК України передбачена письмова форма для подання позовних та інших заяв, скарг до суду із реєстрацією в Єдиній судовій інформаційно-комунікаційній системі. Згідно зі ст. 183 ЦПК України будь-яка заява, що подається до суду в письмовій формі, повинна містити найменування суду, до якого вона подана, прізвище, ім'я, по батькові та місце проживання заявника, номер справи,

прізвище та ініціали судді, зміст питання, яке має бути розглянуто судом, та прохання заявника. Також слід вказати підстави для подання заяви та перелік документів або інших доказів, які додаються до неї [12]. Оскільки вирішення питання про відмову від апеляційної скарги не потребує жодних обґрунтувань, то в заяві про відмову від неї не варто вказувати будь-які причини, підстави або пояснення для прийняття такого рішення. Але ж загальні вимоги щодо зазначення найменування суду, номера справи, прізвища, ім'я та по-батькові заявника повинні бути виконані.

Згідно з п. 1 ч. 1 ст. 362 ЦПК України суд апеляційної інстанції закриває апеляційне провадження у разі подання заяви (клопотання) про відмову від апеляційної скарги [12]. І. В. Бітов визначає закриття апеляційного провадження як процесуальну дію суду апеляційної інстанції, що оформлюється постановленням ухвали, спрямованої на закінчення розгляду справи цим судом; при цьому апеляційна скарга по суті не розглядається, а рішення суду першої інстанції залишається без змін [8, с. 170–171]. Отже, процесуальним наслідком подання заяви про відмову від апеляційної скарги є постановлення судом ухвали про закриття апеляційного провадження.

Відповідно до п. 12 ППВС України № 12 питання про закриття апеляційного провадження вирішується у судовому засіданні [13]. О. В. Батрин зазначає, що у разі надходження заяви про відмову від апеляційної скарги суд у призначений для розгляду справи день відкриває судові засідання, оголошує склад суду, роз'яснює учасникам справи їхні процесуальні права, після чого оголошує зміст заяви про відмову від апеляційної скарги та переходить до її обговорення [6, с. 244]. Таким чином, розгляд питання про відмову від апеляційної скарги повинен здійснюватися у судовому засіданні з обов'язковим обговоренням поданої заяви.

Існує декілька процесуальних перешкод для закриття апеляційного провадження у разі подання заяви про відмову від апеляційної скарги. По-перше, відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 362 ЦПК України апеляційне провадження може бути закрито лише за умови відсутності заперечень інших осіб, які приєдналися до апеляційної скарги. Право на приєднання до апеляційної скарги передбачене ст. 363 ЦПК України [12]. Якщо співвідповідачі або співпозивачі приєдналися до апеляційної скарги раніше, ніж апелянт подав заяву про відмову від неї, вони мають право заперечити проти закриття апеляційного провадження. У такому разі суд не може ухвалити рішення про закриття провадження. Таким чином, один із співучасників дійсно може відмовитися від власної апеляційної скарги, але інші учасники апеляційного провадження можуть продовжувати її підтримувати.

Варто наголосити, що відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 389 ЦПК України ухвали суду апеляційної інстанції можуть бути оскаржені в касаційному порядку [12]. А. В. Помазанов справедливо зазначає, що перегляд судових рішень у касаційному порядку є одним із механізмів судового контролю за законністю рішень, ухвалених судами першої та апеляційної інстанцій [10, с. 134]. Таким чином, особи, які приєдналися до апеляційної скарги, мають право оскаржити ухвалу апеляційного суду про закриття апеляційного провадження, прийняту у зв'язку з відмовою апелянта від апеляційної скарги, навіть якщо відповідну заяву про відмову подав лише один із співучасників (співпозивачів або співвідповідачів).

По-друге, згідно з ч. 6 ст. 364 ЦПК України та ч. 5 ст. 206 ЦПК України суд апеляційної інстанції має право не приймати відмову від апеляційної скарги, якщо така процесуальна дія законного представника суперечить інтересам особи, яку він представляє [12]. Відповідно до ст. 242 ЦК України законними представниками малолітніх та неповнолітніх осіб є їхні батьки, а законним представником особи, визнаної судом недієздатною, є опікун [12]. Аналогічні положення містяться у ст. 59 ЦПК України [12].

Г. О. Світлична слушно зазначає, що законні представники малолітніх та недієздатних осіб повинні діяти в межах наданих процесуальних прав і виключно в інтересах осіб, яких вони представляють [9, с. 39]. Тож суд має право відмовити у прийнятті відмови від апеляційної скарги, якщо відповідну заяву подано законним представником малолітньої, неповнолітньої чи недієздатної особи, а така відмова суперечить інтересам особи, яку він представляє.

Відповідно до ч. 2 ст. 258 ЦПК України у разі неприйняття відмови від апеляційної скарги суд постановляє ухвалу, оскільки процедурні питання, пов'язані з рухом справи в суді, вирішуються саме ухвалами [12]. Це породжує цілком логічне питання щодо назви такого процесуального документа: чи має це бути ухвала про відмову у прийнятті відмови від апеляційної скарги, ухвала про відмову у задоволенні заяви про відмову від апеляційної скарги, ухвала про продовження розгляду апеляційного провадження чи ухвала про відмову у закритті апеляційного провадження. З огляду на це законодавцю доцільно чіткіше визначити зміст та найменування процесуального документа, який постановляється у разі відмови суду апеляційної інстанції прийняти заяву про відмову від апеляційної скарги.

Існує декілька процесуальних наслідків подання заяви про відмову від апеляційної скарги. Зокрема, відповідно до ч. 5 ст. 364 ЦПК України у разі закриття апеляційного провадження у зв'язку з поданням апелянтом заяви про відмову від апеляційної скарги він втрачає право повторно оскаржити судові рішення [12]. Тобто, якщо позивач або відповідач змінить своє рішення і намагатиметься повторно оскаржити рішення суду першої інстанції, апеляційний суд не повинен відкривати апеляційне провадження за такою скаргою. Це прямо випливає з п. 2 ч. 1 ст. 358 ЦПК України, згідно з яким суд відмовляє у відкритті апеляційного провадження, якщо апеляційне провадження у справі вже відкривалося і було закрито у зв'язку з поданням заяви цією ж особою про відмову від апеляційної скарги [12]. Отже, приймаючи рішення про відмову від апеляційної скарги, апелянту слід враховувати неможливість подальшого оскарження цього ж судового рішення у майбутньому.

Чинне цивільне процесуальне законодавство України не встановлює обов'язку суду апеляційної інстанції роз'яснювати апелянту юридичні наслідки подання заяви про відмову від апеляційної скарги. Водночас у п. 12 ППВС України № 12 зазначається, що апеляційний суд відповідно до частини четвертої статті 10 ЦПК України повинен роз'яснити наслідки прийняття відмови від скарги [13]. Однак чинна редакція ч. 4 ст. 10 ЦПК України такої норми вже не містить. Проблема полягає в тому, що ППВС України № 12 була прийнята у 2008 році, а з того часу ЦПК України зазнав суттєвих змін. Так, відповідно до частини четвертої статті 10 ЦПК України в редакції станом на 03 серпня 2017 року суд був зобов'язаний роз'яснювати сторонам правові наслідки вчинення або невчинення процесуальних дій і сприяти здійсненню їхніх прав [12]. Натомість чинна редакція ЦПК України такого обов'язку вже не передбачає. Тому вважаємо за доцільне законодавчо закріпити обов'язку суду роз'яснювати апелянту наслідки задоволення заяви про відмову від апеляційної скарги, зокрема шляхом внесення відповідних змін до ст. 364 ЦПК України.

Відмову від апеляційної скарги слід відрізнити від укладення мирової угоди між сторонами судового процесу. Відповідно до ч. 7 ст. 49 ЦПК України сторони можуть примиритися на будь-якій стадії судового процесу, а результат таких домовленостей оформлюється шляхом укладення мирової угоди [12]. Тож укладення мирової угоди є можливим і на стадії апеляційного перегляду рішення суду. Згідно з ч. 4 ст. 207 ЦПК України мирова угода, укладена сторонами, підлягає затвердженню ухвалою суду, при цьому в резолютивній частині ухвали мають бути зазначені умови цієї угоди [12].

С. Д. Гринько та М. І. Ромась слушно зазначають, що мирова угода є двостороннім договором зі специфічними предметом, суб'єктом складом, правами та обов'язками сторін, який укладається у письмовій формі та затверджується ухвалою суду [11, с. 167]. Отже, якщо сторони досягають домовленості про примирення під час апеляційного перегляду справи, умови мирової угоди повинні бути затверджені ухвалою апеляційного суду.

Сторони інколи досягають неформальних домовленостей щодо часткового виконання відповідачем зобов'язань, спрямованих на компенсацію шкоди позивачу, без укладення мирової угоди. Наприклад, позивач може відмовитися від апеляційної скарги в обмін на обіцянку відповідача сплатити певну суму коштів. Проте у разі відмови від апеляційної скарги повторне оскарження судового рішення є неможливим, що суттєво підвищує ризик невиконання відповідачем своїх усних обіцянок. Відповідач може ухилитися від виконання таких домовленостей після закриття апеляційного провадження. Тому з метою запобігання можливим зловживанням та захисту прав і інтересів позивача будь-які компромісні домовленості між сторонами доцільно оформлювати шляхом укладення мирової угоди, а не шляхом подання заяви про відмову від апеляційної скарги.

Іншим юридичним наслідком подання заяви про відмову від апеляційної скарги є набрання законної сили рішенням суду першої інстанції. Відповідно до ч. 2 ст. 273 ЦПК України рішення суду першої інстанції набирає законної сили у разі закриття апеляційного провадження [12]. О. В. Батрин справедливо наголошує, що наслідком відмови від апеляційної скарги є саме набрання чинності рішенням суду першої інстанції [6, с. 242]. Тож, подаючи заяву про відмову від апеляційної скарги, апелянт фактично погоджується з рішенням суду першої інстанції та зумовлює припинення можливості його перегляду в апеляційному порядку.

У пункті 12 ППВС України № 12 наголошується, що внаслідок відмови від апеляційної скарги втрачається можливість розгляду заяви про приєднання до апеляційної скарги. Це пояснюється тим, що заява про приєднання не має самостійного значення без існування апеляційної скарги, до якої вона подається [13]. Д. Ю. Цихоня слушно зазначає, що приєднання до апеляційної скарги означає підтримку вимог, заявлених одним з учасників судового процесу в апеляційному провадженні [4, с. 377].

Таким чином, після закриття апеляційного провадження у зв'язку з відмовою апелянта від апеляційної скарги інші учасники справи не можуть приєднатися до вже поданої апеляційної скарги. Водночас вони мають право звернутися зі своєю апеляційною скаргою та клопотанням про поновлення строку на апеляційне оскарження, якщо цей строк був пропущений з поважних причин.

Досить цікаву думку висловлює О. В. Батрин, зазначаючи, що апелянт може відмовитися від вимог, сформульованих в апеляційній скарзі, як повністю, так і частково [6, с. 245]. Водночас чинне законодавство прямо не передбачає можливості часткової відмови від апеляційної скарги, хоча й не містить заборони для подання заяви про відмову від окремих вимог, викладених в апеляційній скарзі. У зв'язку з цим вважаємо, що зазначене питання потребує більш детального законодавчого врегулювання.

Висновки. Відмова від апеляційної скарги є суб'єктивним процесуальним правом апелянта, яке може бути реалізоване після відкриття апеляційного провадження та тягне за собою низку юридичних наслідків. Аналіз чинного цивільного процесуального законодавства та наукових підходів дає змогу сформулювати такі основні наслідки прийняття судом заяви про відмову від апеляційної скарги:

1. Апеляційне провадження підлягає закриттю відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 362 ЦПК України.
2. Рішення суду першої інстанції набирає законної сили, що прямо впливає з ч. 2 ст. 273 ЦПК України.
3. Апелянт втрачає право на повторне апеляційне оскарження цього самого судового рішення (ч. 5 ст. 364 ЦПК України).

Інші учасники справи втрачають можливість приєднатися до апеляційної скарги, оскільки після закриття апеляційного провадження відсутній об'єкт для приєднання.

Існують такі основні етапи розгляду заяви (клопотання) про відмову від апеляційної скарги:

1. Підготовка заяви про відмову від апеляційної скарги відповідно до загальних вимог, установлених ЦПК України для процесуальних документів, що подаються до суду.
2. Подання заяви до апеляційного суду, яке може бути здійснене на будь-якому етапі апеляційного провадження до ухвалення рішення за результатами розгляду скарги по суті.
3. Оголошення та розгляд заяви судом у судовому засіданні, під час якого суд встановлює факт її надходження, з'ясовує позицію інших учасників справи та роз'яснює їм процесуальні права.
4. Перевірка наявності підстав для закриття апеляційного провадження, а також виявлення обставин, що перешкоджають прийняттю заяви про відмову від апеляційної скарги (наприклад, заперечення учасників, які приєдналися до скарги; суперечність дій законного представника інтересам малолітньої, неповнолітньої чи недієздатної особи згідно з ч. 6 ст. 364 ЦПК України).

5. Постановлення ухвали про закриття апеляційного провадження у зв'язку з відмовою апелянта від апеляційної скарги за наявності всіх необхідних підстав, передбачених п. 1 ч. 1 ст. 362 ЦПК України.

6. Постановлення ухвали про відмову у закритті апеляційного провадження, якщо існують передбачені законом перешкоди:

- інші учасники, які приєдналися до апеляційної скарги, продовжують її підтримувати;
- заява подана законним представником, і її прийняття суперечить інтересам особи, яку він представляє;
- наявні інші процесуальні обставини, які роблять неможливим закриття провадження.

7. Оскарження ухвали про закриття апеляційного провадження в касаційному порядку іншими учасниками справи, які приєдналися до апеляційної скарги, відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 389 ЦПК України.

Відмову від апеляційної скарги слід чітко відмежовувати від відкликання апеляційної скарги та від укладення мирової угоди за такими критеріями:

1. Відкликання апеляційної скарги можливе лише до відкриття апеляційного провадження, тоді як відмова від апеляційної скарги здійснюється після відкриття апеляційного провадження, і лише в межах цієї стадії процесу.

2. Мирова угода передбачає досягнення взаємного компромісу між сторонами, що оформлюється договором і підлягає затвердженню ухвалою суду, тоді як подання заяви про відмову від апеляційної скарги є односторонньою дією (волевиявленням) апелянта, що не потребує погодження з іншими учасниками справи, якщо вони не приєдналися до скарги.

З метою вдосконалення правового регулювання інституту відмови від апеляційної скарги доцільно внести такі зміни до ст. 364 ЦПК України:

1. Установити обов'язок суду постановити ухвалу про відмову у закритті апеляційного провадження у випадках, коли:

– прийняття відмови від апеляційної скарги суперечить інтересам малолітніх, неповнолітніх або недієздатних осіб;

– інші учасники справи, які приєдналися до апеляційної скарги, продовжують її підтримувати та заперечують проти закриття апеляційного провадження.

2. Закріпити обов'язок суду роз'яснювати апелянту процесуальні наслідки подання заяви про відмову від апеляційної скарги, оскільки чинна редакція ЦПК України такого обов'язку не містить.

3. Передбачити можливість часткової відмови апелянта від вимог, викладених в апеляційній скарзі, що відповідало б принципу диспозитивності та дозволило б більш гнучко використовувати апеляційне провадження для захисту прав учасників.

Перспективи подальших наукових досліджень убачаються у поглибленому аналізі можливих напрямів удосконалення законодавства, що регулює порядок розгляду заяви про відмову від апеляційної скарги та пов'язаних із цим процесуальних наслідків.

Список використаних джерел

1. Теремецький В. І. Юридичний зміст і структура права апеляційного оскарження рішення. *Право і безпека*. 2014. № 4. С. 219–224.
2. Захарова О. С. Сутність інституту апеляції в цивільному процесі України. *Національний юридичний журнал: теорія і практика*. 2015. № 6 (16). С. 129–131.
3. Гапонов А. В. Сутність права на апеляційне оскарження як конституційної гарантії судового захисту. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 8. С. 226–228. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-8/51>.
4. Цихоня Д. Ю. Правовий механізм здійснення права на апеляційне оскарження. *Актуальні проблеми політики*. 2014. № 51. С. 375–383.
5. Воробель У. Б. Правова природа права на відмову від апеляційної скарги у цивільному судочинстві України. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки*. 2016. № 855. С. 384–389.
6. Батрин О. В. Відкликання апеляційної скарги та відмова від неї в цивільному процесі України. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2013. № 2 (61). С. 240–248.
7. Згама А. О. Апеляційний перегляд судових актів за цивільним, господарським та адміністративним процесуальним законодавством: питання уніфікації та диференціації. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2015. № 1. С. 67–70.
8. Бітов І. В. Повноваження суду апеляційної інстанції щодо закриття провадження. *Юридичний вісник*. 2025. № 3. С. 170–177. <https://doi.org/10.32782/yuv.v3.2025.19>.
9. Світлична Г. О. Законне представництво у цивільному судочинстві. *Вісник Верховного Суду України*. 2013. № 10. С. 34–41.
10. Помазанов А. В. Здійснення права на касаційне оскарження та відкриття касаційного провадження. *Вісник Національного технічного університету «Київський політехнічний інститут». Політологія. Соціологія. Право*. 2018. № 2 (38). С. 132–136.
11. Гринько С. Д., Ромась М. І. Мирова угода у цивільному процесі як забезпечення принципу диспозитивності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2023. Випуск 80. Ч. 1. С. 163–169. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.80.1.23>.
12. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 20 листопада 2025 року).
13. Про судову практику розгляду цивільних справ в апеляційному порядку : постанова Пленуму Верховного Суду України від 24.10.2008 № 12. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0012700-08#Text> (дата звернення: 20 листопада 2025 року).
14. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15/text> (дата звернення: 20 листопада 2025 року).

References

1. Teremetskyi V. I. (2024). Yurydychnyi zmist i struktura prava apeliatsiinoho oskarzhennia rishennia [Legal replacement and structure of the law of appeal against a decision]. *Pravo i bezpeka – Law and safety*, 4, 219–224 [in Ukrainian].
2. Zakharova O. S. (2015). Sutnist instytutu apeliatsii v tsyvilnomu protsesi Ukrainy [The importance of the institution of appeal in the civil process of Ukraine]. *Natsionalnyi yurydychnyi zhurnal: teoriia i praktyka – National legal journal: theory and practice*, 6 (16), 129–131 [in Ukrainian].
3. Haponov A. V. (2024). Sutnist prava na apeliatsiine oskarzhennia yak konstytutsiinoi harantii sudovoho zakhystu [The essence of the right to appeal as a constitutional guarantee of judicial protection]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal – Legal scientific electronic journal*, 8, 226–228 [in Ukrainian].
4. Tsykhonja D. Yu. (2014). Pravovyi mekhanizm zdiisnennia prava na apeliatsiine oskarzhennia [Legal mechanism for implementing the right to appeal]. *Aktualni problemy polityky – Current problems of politic*, 51, 375–383 [in Ukrainian].
5. Vorobel U. B. (2016). Pravova pryroda prava na vidmovu vid apeliatsiinoi skarhy u tsyvilnomu sudochynstvi Ukrainy [The legal nature of the right to freedom from appeal in the civil court of Ukraine]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politehnika». Yurydychni nauky – Newsletter of the National University «Lviv Polytechnic». Legal sciences*, 855, 384 – 389 [in Ukrainian].
6. Batryn O. V. (2013). Vidklykannia apeliatsiinoi skarhy ta vidmova vid nei v tsyvilnomu protsesi Ukrainy [The appeal of the appeal and the outcome of it in the civil process of Ukraine]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu vnutrishnikh sprav – Bulletin of the Kharkiv National University of Internal Affairs*, 2 (61), 240–248 [in Ukrainian].
7. Zghama A. O. (2015). Apeliatsiinyi perehliad sudovykh aktiv za tsyvilnym, hospodarskym ta administratyvnym protsesualnym zakonodavstvom: pytannia unifikatsii ta dyferentsiatsii. [Appellate review of judicial acts of civil, state and administrative procedural legislation: nutritional unification and differentiation]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal – Legal scientific electronic journal*, 1, 67–70 [in Ukrainian].
8. Bitov I. V. (2025). Povnovazhennia sudu apeliatsiinoi instantsii shchodo zakryttia provadzhennia [Renewal of importance to the court of appeal before the investigation is closed]. *Yurydychnyi visnyk – Legal newsletter*, 3, 170–177 [in Ukrainian].
9. Svitlychna H. O. (2013). Zakonne predstavnytstvo u tsyvilnomu sudochynstvi. [Legal representation in civil courts]. *Visnyk Verkhovnoho Sudu Ukrainy – Newsletter of the Supreme Court of Ukraine*, 10, 34–41 [in Ukrainian].
10. Pomazanov A. V. (2018). Zdiisnennia prava na kasatsiine oskarzhennia ta vidkryttia kasatsiinoho provadzhennia [Validity of the right to cassation and protection of cassation]. *Visnyk Natsionalnoho tekhnichnoho universytetu «Kyivskiy politekhnichnyi instytut». Politolohiia. Sotsiolohiia. Pravo – Newsletter of the National Technical University «Kyiv Polytechnic Institute». Political science. Sociology. Right*, 2 (38), 132–136 [in Ukrainian].
11. Hryenko S. D., Romas M. I. (2023). Myrova uhoda u tsyvilnomu protsesi yak zabezpechennia pryntsypu dyspozytyvnosti. [The peace of the civil process is ensured by the principle of dispositivity]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriya «Pravo» – Scientific newsletter of Uzhgorod National University. Series «Law»*, 80, 1, 163–169 [in Ukrainian].
12. Tsyvilnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 18.03.2004 № 1618-IV. [Civil procedural Code of Ukraine: Law of Ukraine dated March 18, 2004 № 1618-IV]. (2025, November 20). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> [in Ukrainian].
13. Pro sudovu praktyku rozghliadu tsyvilnykh sprav v apeliatsiinomu poriadku : postanova Plenumu Verkhovnoho Sudu Ukrainy vid 24.10.2008 №12. [About the court practice of considering civil cases in the appellate order: resolution to the Plenum of the Supreme Court of Ukraine dated October 24, 2008 № 12]. (2025, November 20). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0012700-08#Text> [in Ukrainian].
14. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 16.01.2003 № 435-IV. [Civil Code of Ukraine: Law of Ukraine dated January 16, 2003 № 435-IV]. (2025, November 20). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/435-15> [in Ukrainian].

Стаття надійшла 10.10.2025
Стаття прийнята до друку 12.11.2025

Альона Бугаєць,
асистентка кафедри міжнародного та
європейського права Національного
університету «Одеська юридична академія».
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5221-9117>

ДО ПИТАННЯ ПРО ВИЗНАЧЕННЯ АВТОРСЬКОГО ПРАВА В ЕПОХУ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

В статті розглядаються теоретико-правові та практичні питання, породжені необхідністю застосування авторського права в епоху штучного інтелекту. Підкреслюється, що розвиток технологій штучного інтелекту є однією з ключових характеристик сучасного етапу розвитку людства, результатом нової науково-технічної революції, що змінює суспільство та повсякденність в найбільш базових аспектах та в кожній сфері, яку тільки можна уявити.

Розглядаються базові підходи до проблеми авторського права в епоху штучного інтелекту. Наголошується, що відповідне правове регулювання може стати можливим виключно в разі уважного перегляду фундаментальних понять, пов'язаних з авторським правом, таких як «автор», «оригінальність», «творчість», «інтелект». Розглядаються погляди дослідників на ці поняття, зокрема в епоху штучного інтелекту, а також основні правові теорії, що описують сутність та походження авторського права. Робиться спроба прикласти дані теорії до творів, що виникли внаслідок застосування штучного інтелекту. Підкреслюється їхня невідповідність реальності, що виникає з появою штучного інтелекту та потреба в фундаментальній ревізії з метою приведення їх у відповідність фактичним вимогам правового регулювання.

В процесі дослідження застосовано комплекс загальнонаукових та спеціально-правових методів, зокрема формально-юридичний, порівняльно-правовий та системно-структурний, що дозволило всебічно проаналізувати трансформацію правових категорій в умовах сучасного науково-технічного розвитку.

Досліджуються перспективи врегулювання авторського права в епоху штучного інтелекту як індивідуального права людини, права машини, або гібридного права, що належить і людині і машині. Наголошується, що будь-який з цих фундаментальних шляхів вимагатиме, щонайменше частково, відмови від людиноцентричного підходу до авторського права та, ймовірно, до поняття права в цілому як сутності, що може належати лише людині. Досліджуються конкретні кейси, де проблематика визнання авторського права на об'єкти штучного інтелекту мала вирішальний вплив на реєстрацію авторських прав, а також на позицію авторів-людей щодо певних творів. Вказується на недостатню урегульованість піднятих в даних справах проблем, що призвело до двозначних та половинчастих результатів. Робиться висновок, що передумовою розв'язання проблеми авторського права штучного інтелекту є міждисциплінарність у дослідженні відповідної проблематики, що поєднала б методи і досягнення правова, філософії та інших наук.

Ключові слова: право інтелектуальної власності, авторське право, міжнародно-правове регулювання права інтелектуальної власності, штучний інтелект, авторське право в епоху штучного інтелекту.

Buhaiets A.

On the matter of definition of copyright in the era of artificial intelligence

The article examines theoretical, legal and practical issues raised by the need to apply copyright in the era of artificial intelligence. It is emphasized that the development of artificial intelligence technologies is one of the key characteristics of the current stage of human development, the result of a new scientific and technological revolution that is changing society and everyday life in the most basic aspects and in every area imaginable.

The research employs a set of general scientific and specialized legal methods, including the formal-legal, comparative-legal, and systemic-structural approaches, which made it possible to comprehensively analyze the transformation of copyright categories in the context of contemporary scientific and technological development.

The article examines basic approaches to the problem of copyright in the era of artificial intelligence. It is emphasized that appropriate legal regulation can only be possible if the fundamental concepts related to copyright, such as “author”, “originality”, “creativity”, “intelligence”, are carefully reviewed. The views of researchers on these concepts are considered, in particular in the era of artificial intelligence, as well as the main legal theories describing the essence and origin of copyright. An attempt is made to apply these theories to works that have arisen as a result of

the use of artificial intelligence. Their inconsistency with reality, which arises with the advent of artificial intelligence, and the need for a fundamental revision in order to bring them into line with the actual requirements of legal regulation are emphasized.

The prospects for regulating copyright in the era of artificial intelligence as an individual human right, a machine right, or a hybrid right belonging to both a human and a machine are explored. It is emphasized that any of these fundamental paths will require, at least in part, a rejection of the human-centric approach to copyright and, probably, the concept of law as a whole as an entity that can belong only to a person. Specific cases are studied where the issue of recognizing copyright for objects of artificial intelligence had a decisive impact on the registration of copyright, as well as on the position of human authors regarding certain works. The insufficient regulation of the issues raised in these cases is indicated, which led to ambiguous and half-hearted results. It is concluded that the prerequisite for solving the problem of copyright in artificial intelligence is interdisciplinarity in the study of the relevant issues, which would combine the methods and achievements of law, philosophy, and other sciences.

Keywords: intellectual property law, copyright, international legal regulation of intellectual property law, artificial intelligence, copyright in the era of artificial intelligence.

Постановка проблеми. Сучасний період все частіше називають добою штучного інтелекту – і не дарма. Цей феномен проникає в усі сфери життя та щоденно змінює їх. Нова науково-технічна революція, породжена технологією штучного інтелекту, змушує переосмислити цілі галузі та інститути права в світлі нових умов. Звісно, одним з основних питань тут постає питання авторського права. Чи може штучний інтелект бути автором? Якщо так, то чи означає це, що ми відмовляємося від людиноцентричного підходу в авторському праві і взагалі в правах людини? Якщо ж це неможливо, то хто володіє авторським правом на продукти штучного інтелекту? І чи не переходять вони одразу в категорію спільного надбання? Це лише побіжний опис значно ширшого кола питань, що породжені появою штучного інтелекту. В нашій статті ми не претендуємо відповісти на ці питання, розгляд яких потребуватиме значно ширшої праці, ніж наш короткий нарис. Ми прагнемо лише відзначити певні проблеми юридичної науки в сфері досліджень авторського права, що породжені появою штучного інтелекту, і спробуємо показати шляхи, якими потенційно могла б розвиватися науково-правова думка задля вирішення цих проблем.

Метою дослідження є виявлення правових аспектів авторського права в епоху штучного інтелекту.

Стан опрацювання проблематики авторського права в епоху штучного інтелекту можна визначити як двозначний. З одного боку, наявний цілий ряд робіт, та мало не щоденно з'являються нові праці, присвячені даній проблемі. Важливо згадати роботи П. Гольдстайна, С. М. Клейменової, І. В. Кульбабської, К. М. Міліциної, М. Трімбла та інших авторів. З іншого боку, всі ці роботи скоріше ставлять питання, ніж відповідають на них. Це зумовлює потребу в подальшому дослідженні обраної нами проблематики.

Виклад основного матеріалу. Дослідники теорії права [1, с. 373], так само як і юристи-практики [2], справедливо задаються питанням, чи можна штучний інтелект розглядати як автора. Дійсно, здатність бути автором є передумовою для виникнення авторського права та права інтелектуальної власності в більш широкому розумінні. Однак, нам уявляється, що відповідь на це питання передбачає більш глибокий пошук щодо того, що взагалі означає бути автором. Попередньо слід зазначити, що авторство та право власності не є синонімами в авторському праві. Хоча автор твору за помовчанням є першим власником авторського права на твір, така позиція може бути змінена законом. Авторство, як юридичне поняття, еволюціонувало досить по-різному в різних юрисдикціях, головним чином через різні стандарти оригінальності, застосовні для визначення того, чи існує авторське право [3].

Незважаючи на всі розбіжності, ключовим аспектом авторського права в різних юрисдикціях є те, що воно може належати лише людині. Твори, створені силами природи, тваринами та машинами, були позбавлені права на авторське право через відсутність автора-людини. Чинне міжнародно-правове та національно-правове регулювання визнає авторське право лише тоді, коли є авторський твір, який нерозривно пов'язаний із діяльністю людського інтелекту. Отже, будь-який твір, що не був створений людиною, не може вважатися таким, що захищений авторським правом.

Але що насправді означає бути автором? *Prima facie*, автор – це особа, яка створює твір, про який йде мова. Таким є визначення, що наведене в статті 1 Закону України «Про авторське право і суміжні права» [4]. Українське законодавче визначення є настільки стандартним та настільки схожим на визначення автора в праві інших країн, що не вбачається потреби навіть наводити будь-які інші визначення чи проводити будь-які порівняння. Універсально визнаним є те, що автором є той, хто застосовує необхідні нави-

чки та зусилля, пов'язані зі створенням, вибором або збиранням докупи детальних понять чи емоцій, які фіксуються в формі, що може бути сприйнята іншими людьми.

Як слушно стверджує К. М. Міліцина, поняття авторства означає здатність створити твір [5, с. 60]. Це, звичайно, не означає, що автор повинен бути в змозі повністю уявити кінцеву точку своєї роботи. Елементи у творі, які виникають несподівано чи випадково, або без попередньої концепції чи наміру в свідомості автора, все одно будуть захищені. Тим не менш слід вказати, що навіть для творів, створених випадково, має залишатися достатній причинно-наслідковий зв'язок між остаточним виразом і передбачуваним автором задумом [6].

Визначившись з цими попередніми базовими моментами авторства, перейдемо, нарешті, до розгляду того, чи може штучний інтелект бути автором. І перша проблема, з якою ми стикаємося, полягає в тому, що ШІ, принаймні на даному етапі його розвитку, не може самостійно задумати твір. Це означає, що він позбавлений початкового творчого імпульсу. З цього приводу Ч. Л. Сау та Д. Лім пропонують розділяти творчий акт, що відбувається за участі ШІ, на два етапи. Першим є те, що дослідники називають «етапом підказки». Це означає початковий крок, який здійснює користувач, аби надати електронній системі підказку у формі тексту, зображень, аудіо чи відео. Такі підказки самі по собі можуть бути об'єктам, що захищені правом інтелектуальної власності. Аналіз тут посиляється на традиційні принципи авторського права, згідно з якими користувач розглядається як автор підказки та типовий власник авторського права. Після того, як користувач надав підказку та ввів її в систему, ШІ обробляє вхідні дані та створює новий контент. Автори називають це етапом виходу. Такий вихід і є результатом взаємодії користувача з ШІ. Проте наскільки оригінальним є кінцевий продукт залежить як від підказки користувача так і від характеристик системи штучного інтелекту [7].

Тут слід відрізнити роботи, створені за допомогою ШІ, від робіт, створених ШІ повністю. Якщо йдеться про допомогу ШІ (англ. AI-assisted), такий результат, як правило, значною мірою зобов'язаний своїм вираженням підказкам, які надає користувач. У таких випадках вважається, що користувач зберігає достатній авторський контроль над результатом або бере на себе пряму авторську відповідальність за вираження результату. Навпаки, роботи, створені ШІ повністю - це ті, де людський внесок у вираження результату зазвичай розглядається як мінімальний, і таким чином вважається, що результат був створений самим ШІ [8].

Ряд авторів вважає, що ступінь людського внеску може бути чітко визначений шляхом аналізу отриманого результату [9]. Іншим словами, цей підхід полягає в чіткому визначенні того які конкретно елементи створені людиною та надання захисту лише цим елементам твору. Проте постає питання про те як цього можна реально досягти, адже як слушно зауважують М. Фенвік та П. Юркіс, «творчість завжди була продуктом гібридних форм спільної творчості між людиною та машиною – те, що ми можемо охарактеризувати як спільне творіння людини-автора або авторів (у випадку, коли є кілька творців) і технології – і цей генеративний ШІ є лише останньою та найдосконалішою ітерацією такої тенденції» [10, с. 118]. Іншими словами, люди завжди використовували певний інструмент для вираження абстрактної ідеї, задуму, що до того існував лише в їхній свідомості. ШІ тут можна розглядати як ще один в довгому ряді інструментів, який використовує людство. І як глиняну табличку чи пензель художника неможливо розглядати як співавторів, так само і радикальний погляд на ШІ бачить в ньому лише знаряддя, але аж ніяк не самостійного автора.

Підхід, здавалося б, розумний, але не позбавлений вад. Труднощі з ним стосуються способу, у який слід проводити аналіз участі автора у створенні продукту ШІ. Наприклад, з перетворенням тексту у зображення, користувач просто надає текстову підказку, яка має на меті відібрати елементи для кінцевого зображення. З огляду на те як працює технологія ШІ, очевидно, що зв'язок між початковою підказкою користувача та тим як різні елементи представлені у кінцевому результаті виглядатиме слабким. Як стверджує професор Е. Лі, користувач проявляє достатню креативність у деяких кроках, наприклад у відтворенні та подальшій обробці, а також бере креативну участь у тому що дослідник називає «оперативним проектуванням» [11, с. 22]. І дійсно, хоча введення користувача в цьому рівнянні справді має значення для цілей визначення авторства, слід зазначити, що вибір і розташування елементів для майбутнього твору, як такі, не захищені авторським правом. Водночас, трансформаційні можливості ШІ, що постійно розвиваються, продовжують кидати виклик традиційним уявленням про авторське право. Саме в цьому дусі слід відповідати на питання чи можна вважати штучний інтелект автором без надання йому статусу юридичної особи.

Аби відповісти на це питання, слід знов звернутися до деяких теоретичних положень права інтелектуальної власності та згадати про існування двох його теорій. Одна з них заснована на концепції права,

а інша є утилітарною. Теорія, що ґрунтується на праві, походить з праць Локка та Гегеля. Вона виправдовує надання права тим, що автор створив щось нове, що раніше не перебувало в спільній власності [12, с. 177]. На противагу цьому, утилітарна теорія розглядає авторське право як вираження власної особистості автора та втілення його волі [13, с. 52].

В залежності від творчої праці, про яку йдеться, різні теорії використовують різні обґрунтування для надання твору захисту авторським правом, однак неможна не помітити, що вони обидві ґрунтуються на атропоцентричних міркуваннях, і тому, на перший погляд, їх складно прикласти до творів, що виникають (тут ми поки не будемо говорити «створюються»), адже це слово передбачає визнання за машиною творчих здібностей) за допомогою ШІ. Відсутність людини призводить до розпаду обох теорій авторського права, адже ШІ, щонайменше на даному етапі, не має особистості та нездатний до творчості в традиційному розумінні.

Аби авторські права виникли, твір має бути оригінальним. Вимога оригінальності може бути описана в різний спосіб (наприклад, в Україні господарський суд вказав, що оригінальність значить, що твір «не повинен бути скопійований з іншого твору і повинен містити значний обсяг власного творчого матеріалу») [14, с. 32]. Звісно, оригінальність є правовою вимогою та тісно пов'язана з авторством. Як правило, твір вважається оригінальним, якщо він походить від автора шляхом незалежної творчості та має певний мінімальний ступінь творчості [15, с. 8. Творчість, в кінцевому підсумку, повинна мати творчий результат, який не буде скопійованим. Тому важливим питанням слід вважати те, чи створює ШІ оригінальний твір (що може бути захищений авторським правом), або він просто компілює данні з інших джерел (що виключає захист авторським правом).

Таким чином, для встановлення можливості наділення ШІ авторським правом доцільно визначити чи відбувається в процесі його діяльності копіювання, або самостійне творіння. Відповіді на це питання точно наразі уявляється вкрай складним через його природу, яка не є виключно правовою (згадаємо описану вище філософську проблему чорної скриньки). Право тут може лише спостерігати та очікувати більшого осмислення даної проблем засобами інших наук.

Висновки. Питання визнання авторського права за штучним інтелектом давно перестало бути суто теоретичним. В сучасних умовах воно стає надактуальним, повсякденним та таким, що пов'язане з цілком практичними матеріальними наслідками. Відповідь на це питання вимагає цілковито нового погляду на такі фундаментальні поняття як «авторство», «інтелект», «оригінальність» та інші. Право має деякі напрацювання з цього приводу, проте говорити про комплексну картину наразі надто оптимістично. Більше того, виглядає так, що праву в принципі бракує понятійного апарату для опису проблем, що виникають у зв'язку з визначенням авторського права штучного інтелекту. Це означає, що наразі правове регулювання як на міжнародному, так і на національному рівні буде змушене обмежитись спробами прикласти вже існуючі правові концепції до нової реальності. Рішення не надто вдале, проте за відсутності інших вони виглядає найкращим з можливих. Водночас слід констатувати, що поточні спроби врегулювати питання авторського права, пов'язані із штучним інтелектом, приречені на неточність та недосконалість з самого початку. Без осмислення фундаментальних категорій авторства філософією, соціологією та іншими науками право залишається позбавленим достатнього інструментарію для врегулювання поточних проблем. Отже і стан правового регулювання буде різуче відставати від технічного розвитку. Неможна сказати, що ця ситуація цілком нова. Вона проявлялася під час всіх видатних науково-технічних революцій. Вона потребує активного регулювання та застосування міждисциплінарного підходу в розвитку правових норм, що дозволить, зрештою, встановити як авторське право повинне існувати та розвиватися в епоху штучного інтелекту.

Список використаних джерел

1. Кульбабська І.В. Чи може штучний інтелект бути автором? Міжнародне право в період турбулентності міжнародних відносин: збірник матеріалів Всеукр. наук. студент. інтернет-конференції, Одеса, 2021. С. 371–373.
2. Харебава Т. Експертна думка. Авторські права на об'єкт, створений штучним інтелектом, 2024. Електронний ресурс. URL: <https://uba.ua/eng/news/ekspertna-dumka-avtorsk-prava-na-obkt-stvorenij-shtuchnim-ntelektom> (дата звернення: 29.10.2025).
3. Goldstein P., Trimble M. International and Comparative Copyright Law: Cases and Materials. Oxford: University Casebook Series, 2024. 414 p.
4. Про авторське право і суміжні права. Закон України від 01.12.2022 № 2811-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#Text> (дата звернення: 29.10.2025).

5. Міліцина К. М. Еволюція критерію оригінальності в авторському праві України. Актуальні проблеми держави і права. 2022. Вип. 95. С. 56–62.
6. Кісіль Н.В. Як виникають авторські права, 2023. Електронний ресурс. URL: <https://www.kisilnv.com/2023/01/27/%D0%BE%D0%B1%D1%94%D0%BA%D1%82%D0%B8%D0%B0%D0%B2%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D0%B3%D0%BE%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B0%D1%8F%D0%BA%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8%D0%BA%D0%B0%D1%8E/> (дата звернення: 29.10.2025).
7. Saw C. L., Lim D. The Case for AI Authorship in Copyright Law. Електронний ресурс. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=5108423 (дата звернення: 29.10.2025).
8. Спесивцева О. Право sui generis: як штучний інтелект адаптує під себе авторське право? Юридична газета Online. Електронний ресурс. URL: <https://yurgazeta.com/publications/practice/informaciynepravotelekomunikaciyi/pravo-sui-generis-yak-shtuchniy-intelekt-adaptue-pid-sebe-avtorske-pravo.html> (дата звернення: 23.10.2025).
9. Lass D. J. With Enough Human Contribution, AI-Generated Outputs May Be Copyright Protectable. National Law Review. February 6, 2025. URL: <https://natlawreview.com/article/enough-humancontribution-ai-generated-outputs-may-be-copyright-protectable> (дата звернення: 29.10.2025).
10. Fenwick M. Jurcys P. Originality and the future of copyright in the age of generative AI. *Computer Law & Security Review*. 2023. No 51. P. 105-182. P. 118.
11. Lee E. Prompting Progress: Authorship in the Age of AI. *Florida Law Review*. 2024. No 76. P. 22-28.
12. Сенюта В. О. Природниче обґрунтування права інтелектуальної власності у Дж. Локка та Г. Гегеля. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: ПРАВО*. 2017. Вип. 44. Т. 2. С. 177–180.
13. Кохановська О. Основні теорії права інтелектуальної власності та їх вплив на розвиток сучасного законодавства в Україні. *Право України*. 2011. № 5. С. 52–59.
14. Майданик Л. Поняття оригінальності твору в авторському праві: досвід ЄС, України та інших зарубіжних країн. *Підприємництво господарство і право*. 2018. № 10. С. 32–36.
15. Клейменова С. М. Співвідношення понять «оригінальність» та «творчість» як ознаки об'єктів авторського права. *Вісник Одеського національного університету. Серія «Правознавство»*. 2023. Т. 25, № 2. С. 7–9.

References

1. Kulbabska, I.V. (2021). Chy mozhe shtuchnyi intelekt buty avtorom? Mizhnarodne pravo v period turbulentnosti mizhnarodnykh vidnosyn – International Law in Times of Turbulence in International Relations, Odesa, 371–373. [in Ukrainian].
2. Kharebava, T. (2024). Ekspertna dumka. Avtorski prava na ob'ekt, stvorenyi shtuchnym intelektom [Expert opinion. Copyrights to an object created by artificial intelligence]. Retrieved from <https://uba.ua/eng/news/ekspertna-dumka-avtorsk-prava-na-obkt-stvorenijj-shtuchnim-ntelektom> (accessed 29 October 2025). [in Ukrainian].
3. Goldstein, P., & Trimble, M. (2024). International and Comparative Copyright Law: Cases and Materials. Oxford: University Casebook Series.
4. Pro avtorske pravo i sumizhni prava [On Copyright and Related Rights]. (2022). Zakon Ukrainy vid 01.12.2022 № 2811-IKh. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#Text> (accessed 29 October 2025). [in Ukrainian].
5. Milityna, K.M. (2022). Evoliutsiia kryteriiu oryhinalnosti v avtorskomu pravi Ukrainy [Evolution of the originality criterion in Ukrainian copyright law]. Aktualni problemy derzhavy i prava – Actual Problems of State and Law, 95, 56–62. [in Ukrainian].
6. Kisil, N.V. (2023). Yak vynykaiut avtorski prava [How copyright arises]. Retrieved from <https://www.kisilnv.com/2023/01/27/об'єкти-авторського-права-як-виникаю/> (accessed 29 October 2025). [in Ukrainian].
7. Saw, C.L., & Lim, D. (2025). The Case for AI Authorship in Copyright Law. Retrieved from https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=5108423 (accessed 29 October 2025).
8. Spesyvtseva, O. (2025). Pravo sui generis: yak shtuchnyi intelekt adaptuie pid sebe avtorske pravo? [Sui generis right: how artificial intelligence adapts copyright to itself?]. Yurydychna hazeta Online – Legal Newspaper Online. Retrieved from <https://yur-gazeta.com/publications/practice/informaciyne-pravo-telekomunikaciyi/>

- pravo-sui-generis-yak-shtuchniy-intelekt-adaptue-pid-sebe-avtorske-pravo.html (accessed 23 October 2025). [in Ukrainian].
9. Lass, D.J. (2025). With Enough Human Contribution, AI-Generated Outputs May Be Copyright Protectable. *National Law Review*, 6 February 2025. Retrieved from <https://natlawreview.com/article/enough-humancontribution-ai-generated-outputs-may-be-copyright-protectable> (accessed 29 October 2025).
 10. Fenwick, M., & Jurcys, P. (2023). Originality and the future of copyright in the age of generative AI. *Computer Law & Security Review*, 51, 105–182.
 11. Lee, E. (2024). Prompting Progress: Authorship in the Age of AI. *Florida Law Review*, 76, 22–28.
 12. Seniuta, V.O. (2017). Pryrodnyche obgruntuvannia prava intelektualnoi vlasnosti u Dzh. Lokka ta H. Hehelia [Natural justification of intellectual property law in John Locke and G. Hegel]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii: Pravo – Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: Law*, 44(2), 177–180. [in Ukrainian].
 13. Kokhanovska, O. (2011). Osnovni teorii prava intelektualnoi vlasnosti ta yikh vplyv na rozvytok suchasnoho zakonodavstva v Ukraini [Main theories of intellectual property law and their influence on the development of modern Ukrainian legislation]. *Pravo Ukrainy – Law of Ukraine*, 5, 52–59. [in Ukrainian].
 14. Maidanik, L. (2018). Poniattia oryhinalnosti tvoriv v avtorskomu pravi: dosvid YeS, Ukrainy ta inshykh zarubizhnykh krain [The concept of work originality in copyright: experience of the EU, Ukraine and other foreign countries]. *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo – Entrepreneurship, Economy and Law*, 10, 32–36. [in Ukrainian].
 15. Kleimenova, S.M. (2023). Spivvidnoshennia poniat 'oryhinalnist' ta 'tvorchist' yak oznaky obektiv avtorskoho prava [Correlation of the concepts 'originality' and 'creativity' as features of copyright objects]. *Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu. Serii: Pravoznavstvo – Odesa National University Herald. Law*, 25(2), 7–9. [in Ukrainian].

Стаття надійшла 05.10.2025
Стаття прийнята до друку 12.11.2025

Ярослав Іолкін,

кандидат юридичних наук,
провідний науковий співробітник відділу
дослідження прав інтелектуальної власності
та прав людини в сфері охорони здоров'я НДІ
ІВ НАПрН України
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-9030-6809>

Оксана Кашинцева,

керівник Центру розвитку права
інтелектуальної власності УКРНОІВІ,
професорка кафедри безпеки та
правоохоронної діяльності
Західноукраїнського національного
університету,
провідний науковий співробітник НДІ ІВ
НАПрН України, кандидат юридичних
наук, доцент
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-2598-5614>

Олександр Зосименко,

доктор філософії у галузі права, суддя
Богунського районного суду м. Житомир
ORCID <https://orcid.org/0000-0001-6375-0691>

ДОСВІД ВИКОРИСТАННЯ ДОГОВОРІВ КЕРОВАНОГО ДОСТУПУ В КРАЇНАХ ЄС: ТЕНДЕНЦІЇ ТА ВИКЛИКИ

Стаття аналізує досвід застосування договорів керованого доступу (ДКД) у країнах Європейського Союзу як інструменту забезпечення доступу пацієнтів до інноваційних, одноджерельних та дорогавартісних лікарських засобів. Автори досліджують види ДКД, механізми їхнього впровадження та роль європейських інституційних регуляторів, зокрема AIFA та NICE, у формуванні практик розподілу ризиків між виробником ліків і платником. Особливу увагу приділено використанню ДКД, заснованих на терапевтичних результатах, а також впливу реєстрів клінічних даних про терапевтичний ефект на відшкодування та формування ціни відповідного лікарського засобу.

У статті застосовано аналітико-порівняльну та нормативно-правову методологію для дослідження моделей договорів керованого доступу, їх регуляторного забезпечення та практик впровадження в країнах ЄС.

Автори окреслюють концептуальні засади ДКД, виокремлюючи фінансові механізми, результатноорієнтовані угоди та гібридні моделі, що поєднують елементи обох підходів. Особливу увагу приділено динамічній правовій базі, яка регулює ДКД, відмінностям національних переговорних процесів та еволюції термінології, що використовують у міжнародній політиці охорони здоров'я.

У статті підкреслюється світове лідерство Італії у розробці та впровадженні результатноорієнтованих ДКД, що ґрунтуються на розвинених національних реєстрах моніторингу, які адмініструє Італійське агентство з лікарських засобів (AIFA). Ці реєстри забезпечують постійну оцінку ефективності терапії, інформують процеси перегляду умов відшкодування та підтримують інноваційні механізми оплати, такі як *cost sharing*, *risk sharing*, *payment-by-results* та модель «*success fee*». Автори також аналізують роль інших впливових регуляторів - зокрема NICE у Великій Британії, IQWiG у Німеччині та HAS у Франції - у формуванні національних стратегій МЕА, особливо в онкології, орфанних захворюваннях та передових терапіях. Статистичні дані з європейських реєстрів демонструють фінансовий ефект МЕА: країни на кшталт Бельгії, Італії та Франції щорічно економлять сотні мільйонів євро завдяки конфіденційним знижкам, ребейтам та постмаркетинговим коригуванням, що базуються на фактичних результатах лікування.

Попри ці досягнення, зберігаються суттєві системні виклики. У статті визначено значні відмінності в застосуванні та структурі ДКД між країнами ЄС, що зумовлені різницею у національних моделях фінансування систем охорони здоров'я та інституційній спроможності.

Ключові слова: договори керованого доступу, охорона здоров'я, доступ до ліків, фінансування інновацій, інтелектуальна власність.

Iolkin Ya., Kashyntseva O., Zosymenko O.

Experience of using managed entry agreements in the EU: trends and challenges

This article provides a comprehensive analysis of the development, implementation, and regulatory evolution of Managed Entry Agreements (MEAs) across European Union member states, highlighting their growing importance as a strategic mechanism for balancing innovation, affordability, and sustainability within healthcare systems. Faced with rising pharmaceutical expenditures, the increasing prevalence of high-cost therapies, and persistent uncertainty surrounding real-world treatment outcomes, European countries have progressively integrated MEAs as a means of sharing clinical and economic risks between manufacturers and payers. The authors outline the conceptual foundations of MEAs, distinguishing between financial-based schemes, outcome-based agreements, and hybrid models that combine elements of both. Particular attention is given to the dynamic legal framework governing MEAs, the variability of national negotiation processes, and the evolving terminology used in international health policy discourse.

The article employs analytical, comparative, and legal-regulatory methods to examine the structure, implementation mechanisms, and policy frameworks of managed entry agreements across EU member states.

The article underscores Italy's global leadership in designing and implementing outcome-based MEAs, supported by sophisticated national monitoring registries managed by the Italian Medicines Agency (AIFA). These registries enable continuous assessment of therapeutic performance, inform renegotiation of reimbursement conditions, and underpin innovative payment mechanisms such as cost sharing, risk sharing, payment-by-results, and the "success fee" model. The authors also analyse the role of other influential regulators—including NICE in the United Kingdom, IQWiG in Germany, and HAS in France – in shaping country-specific MEA strategies, particularly in oncology, orphan diseases, and advanced therapies. Statistical data from European registries illustrate the financial impact of MEAs, with countries such as Belgium, Italy and France reporting hundreds of millions of euros saved annually through confidential discounts, rebates, and post-marketing adjustments based on observed treatment outcomes.

Despite these achievements, significant systemic challenges persist. The article identifies substantial disparities in the adoption and design of MEAs across EU countries, driven by differences in national healthcare financing models and regulatory capacities.

Keywords: managed entry agreements, access to medicines, healthcare, innovation financing, intellectual property.

Постановка проблеми. Світова потреба збільшення видатків на охорону здоров'я зумовила пошук шляхів розширення доступу населення до лікування, забезпечення реалізації права людини на здоров'я через застосування інноваційних медичних технологій та лікарських засобів. Саме таким правовим інструментом стали договори керованого доступу, в онові яких покладено оцінку медичних технологій засобами сучасного моделювання та прогнозування терапевтичного результату. Очевидно, що сучасна криза європейської системи охорони здоров'я зумовлюється політичними процесами, як у самій Європі (агресія РФ проти України), так і світовими тенденціями до глобальної економічної кризи.

Договори керованого доступу є новим правовим інструментом розширення доступу до інноваційних ліків і як правовий феномен має доволі рухливий категоріальний апарат. У цій статті ми будемо по-слуговуватися терміном ДКД – «договір керованого доступу», у посиланнях в англійських джерелах використовується термін – managed entry agreement (MEAs).

Мета дослідження – прослідкувати тенденції застосування договорів керованого доступу (далі – ДКД) у розширенні доступу до інноваційних односторонніх лікарських засобів у країнах Європи з перспективою екстраполяції їх досвіду для України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зарубіжні науковці визначають ДКД як набір правових та фінансових інструментів для розширення доступу до інноваційних лікарських засобів [1, с. 1271–1278]. На Міжнародному форумі з оцінки технологій охорони здоров'я ДКД визначався як домовленість між виробником та платником або постачальником, яка забезпечувала покриття чи відшкодування вартості медичних технологій на визначених умовах [2, с. 77–83]. У науковій літературі проблематикою ДКД опікуються такі науковці, як С. Булеца, І. Демченко, О. Заліська, Х.-О. Стасів, К. Косяченко, В. Назаркіна, А. Немченко, В. Пашков, Д. Араджа, Т. Боченек, Т. Чатіч, Н. Бююккарамклі, П. Вігфілд, М. Хоанг, М. Клемп, К.

Фронсдал, К. Фейсі, А. Ферраріо, П. Канавос, Ш. Салліван, Л. Гаррісон, П. Нойман, Д. Венстр, Р. Лауна, О. Етген, Г. Зарік, К. Хуарес-Кастельо, Р. Лоренте, Р. Родрігес-Ібеас та інші.

Виклад основного матеріалу дослідження. За своєю юридичною природою договори керованого доступу (ДКД) становлять особливу форму домовленостей між виробником лікарського засобу та платником у сфері охорони здоров'я, укладених в інтересах третьої особи – пацієнта. Їх головна мета полягає у забезпеченні доступу до медичних технологій, що містять високий рівень новизни або клінічної невизначеності. Механізми ДКД можуть набувати різних форм – фінансових угод, угод, що ґрунтуються на досягнутих результатах, або комбінованих моделей.

Попри відмінність у конструкції, усі типи ДКД переслідують спільну мету: перерозподіл клінічних та фінансових ризиків між виробником і платником заради забезпечення інтересів пацієнтів. Такий підхід дозволяє одночасно стимулювати інвестування у новітні технології та мінімізувати ризики оплати у випадках, коли очікуваний терапевтичний ефект не досягається. Особливо актуально це у сферах, де клінічна база традиційно обмежена — наприклад, для орфанних захворювань або при застосуванні дорогівартісних генних терапій.

У випадку застосування інноваційних лікарських засобів через механізм ДКД часто виникає ситуація «win-win»: виробник отримує доступ до масштабних структурованих постмаркетингових даних щодо ефективності ліків, що сприяє удосконаленню клінічного застосування та ідентифікації нових ризиків; пацієнт же отримує доступ до інноваційної терапії, яка без таких механізмів була би недоступною через високу вартість.

На сьогодні ДКД перетворилися з інструменту виняткового застосування на усталену практику для виходу на ринок інноваційних, одноджерельних лікарських засобів. Найчастіше ці моделі застосовуються в онкології, при лікуванні рідкісних захворювань, а також у сфері генної терапії.

За оцінками, від 50% до 60% нових інноваційних препаратів у державах-членах ЄС (Італії, Німеччині, Великій Британії тощо) впроваджуються на ринок з умовами ДКД. ДКД дозволяють забезпечити доступ до терапії ще до накопичення достатнього масиву даних реальної клінічної практики (real-world evidence), що дає можливість економити час та швидше реагувати на нагальні потреби пацієнтів [2].

Європейські дані свідчать про значний економічний ефект. Так, у 2017 році завдяки застосуванню ДКД системи охорони здоров'я зекономили:

Бельгія – 273 млн євро;

Італія – 531,8 млн євро;

Франція – 1,365 млрд євро [3].

За новішими даними італійської AIFA (OsMed 2022), обсяг повернень за ДКД у 2022 році становив приблизно 195,3 млн євро [4, с. 490].

У Великій Британії значну роль відіграє NICE, який розвиває outcome-based схеми, зокрема через Cancer Drugs Fund [5]. Цей інструмент дозволяє збирати RWE-дані після виходу лікарського засобу на ринок, а вже на основі реальних показників визначати доцільність довгострокового фінансування [6].

Німеччина застосовує іншу модель: після оцінки користі препарату Інститутом IQWiG починаються переговори щодо ціни, яка нерідко супроводжується конфіденційними домовленостями про знижки [7].

У Франції HAS допускає фінансування препаратів із недостатньо переконливою доказовою базою лише за умови укладення угод щодо поділу ризиків між виробником і державою [8, с. 39–47].

У практиці ЄС застосовуються два ключові типи ДКД:

1) Фінансові ДКД

Сюди належать:

- ціна/обсяг – контроль витрат шляхом встановлення порогу, після якого виробник компенсує перевищення;

patient-access schemes – знижки або безоплатне постачання у певних циклах лікування.

2) ДКД, засновані на результатах.

Вони поєднують відшкодування вартості з клінічним ефектом. Якщо терапія не забезпечує очікуваного результату, виробник повертає частину коштів або надає наступні цикли лікування безкоштовно [9, с. 131–136].

Італія – безумовний європейський лідер у впровадженні outcome-based ДКД [10]. Саме тут сформована одна з найрозвиненіших систем національних моніторингових реєстрів, які:

- забезпечують коректність і доцільність призначення інноваційних терапій;
- фіксують реальні показники ефективності;

– формують доказову базу для переговорів щодо відшкодувань [11, с.373–381].

Технологічно реєстри фінансуються виробниками, але управління здійснює AIFA, що гарантує нейтральність і незалежність контролю.

Італія застосовує три основні моделі outcome-based угод:

- 1) Cost sharing – знижка на початкові цикли лікування для всіх пацієнтів [12, с. 1–16];
- 2) Risk sharing – часткове відшкодування для випадків, де не досягнуто терапевтичного ефекту [13];
- 3) Payment by results – повне відшкодування за випадки відсутності клінічного результату [14].

Ці моделі створюють потужні стимули для виробників підвищувати ефективність лікування та мінімізувати ризики для платників [12, с. 1–16].

Італія також першою впровадила модель success fee, де оплата здійснюється лише за ті випадки, у яких досягнуто визначений у договорі терапевтичний результат.

Тут виробник фактично кредитує систему охорони здоров'я: препарати сплачуються постфактум, лише за доведену успішність лікування. Такий підхід особливо цінний для препаратів із високою невизначеністю ефективності [15].

Хоча першими країнами, що запровадили ДКД, були Швеція, Італія та Нідерланди, сьогодні такі договори використовуються також у Великій Британії, Австралії, Болгарії, Естонії, Угорщині, Словенії та інших.

Статистика підтверджує: моделі ДКД стали одним з головних фінансових інструментів управління доступом до дорогої інноваційної терапії [16].

1. Недосконалість НТА-оцінки та поява одноразових генних терапій, що потребують нових платіжних механізмів [17].

2. Орфанні захворювання – потреба у структурованих outcome-based матрицях для зниження ризиків.

3. Онкологія – ранній доступ, але підвищені вимоги до доказової бази [17].

4. Цифровізація – країни з розвиненими ІТ-системами частіше застосовують payment-for-performance [18].

5. Європейська гармонізація – ЕУ НТА уніфікує клінічну частину, але переговори лишаються національними [19].

5. Проблеми прозорості – особливо у Бельгії та деяких країнах Центральної Європи.

Європейська практика застосування ДКД демонструє їхню роль як ефективного інструменту балансування між інноваційністю медичних технологій, інтересами пацієнтів та економічною стійкістю систем охорони здоров'я. ДКД сприяють розширенню доступу до лікування, мінімізації фінансових ризиків та накопиченню реальних клінічних даних [19].

Водночас залишаються нерозв'язаними питання:

- нерівність між країнами через різні переговорні та бюджетні можливості,
- фрагментованість підходів;
- потреба в адаптації конкурентних правил до нових моделей фінансування;
- недостатня прозорість адміністрування ДКД у частині країн ЄС.

Подальший розвиток потребує гармонізації, підвищення прозорості, посилення цифрових інструментів та інтеграції даних реального життя у прийняття рішень.

Висновки. За останні роки досвід Європейських країн у сфері укладання ДКД продемонстрував ефективність такого інструменту для балансування між інноваціями, доступом пацієнтів та фінансовою сталістю систем охорони здоров'я. Однак, система не ідеальна. Нами прослідковуються такі тенденції: спрощення адміністрування (наприклад, через цифровізацію); підвищення прозорості (під тиском громадськості та Єврокомісії); гармонізацію підходів між країнами-членами для зменшення фрагментації; розширення використання даних «реального життя» для прийняття рішень. Серед ключових викликів для країн саме ЄС нами вбачається неоднорідність ринку медичних послуг. Країни ЄС мають різні системи охорони здоров'я, можливості для переговорів та правові бази. Це призводить до того, що одна й та сама компанія укладає різні види ДКД в різних країнах, що може спричинити нерівність у доступі до ліків в межах ЄС.

Не вирішеними залишаються питання антимонопольного регулювання. Так, деякі види ДКД (наприклад, ті, що обмежують доступ до певних підгруп) можуть викликати питання щодо відповідності правилам конкуренції в ЄС.

Список використаних джерел

1. Ferrario A., Arāja D., Bochenek T., Čatić T. та ін. The Implementation of Managed Entry Agreements in Central and Eastern Europe: Findings and Implications. *PharmacoEconomics*. 2017. Vol. 35, No. 12. P. 1271–1285.
2. Klemp M., Frønsdal K., Facey K. What principles should govern the use of managed entry agreements? *International Journal of Technology Assessment in Health Care*. 2011. URL: <https://www.cambridge.org/core/journals/international-journal-of-technology-assessment-in-health-care/article/6C92C6ABF762337FC3D326F3F913E45F> (дата звернення: 31.10.2025).
3. Забезпечення пацієнтів інноваційними ліками з використанням договорів керованого доступу. *Ліки в Україні*. 02.11.2020. URL: <https://xn--hladc2i.xn--j1amh/news/021120-7.html> (дата звернення: 10.11.2025).
4. Agenzia Italiana del Farmaco (AIFA). L'Uso dei Farmaci in Italia. Rapporto Nazionale Anno 2022. 2022. URL: <https://www.aifa.gov.it/documents/20142/1967301/Rapporto-OsMed-2022.pdf> (дата звернення: 10.11.2025).
5. Agenzia Italiana del Farmaco (AIFA). Monitoring Registers. 2022. URL: <https://www.aifa.gov.it/en/registri-farmaci-sottoposti-a-monitoraggio> (дата звернення: 10.11.2025).
6. OECD. Pharmaceutical Innovation and Access to Medicines. 2021. URL: <https://www.oecd.org/health/pharmaceutical-innovation-and-access-to-medicines.htm> (дата звернення: 10.11.2025).
7. Ferrario A., Arāja D., Bochenek T., Čatić T., Dankó D., Dimitrova M. та ін. The Implementation of Managed Entry Agreements in Central and Eastern Europe. *Frontiers in Pharmacology*. 2020. URL: <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fphar.2020.00852/full> (дата звернення: 10.11.2025).
8. Ferrario A., Kanavos P. Dealing with uncertainty and high prices of new medicines: a comparative analysis of the use of managed entry agreements in Belgium, England, the Netherlands and Sweden. *Social Science & Medicine*. 2015. No. 124. P. 39–47.
9. Navarria A., Drago V., Gozzo L., Longo L., Mansueto S., Pignataro G., Drago F. Do the Current Performance-Based Schemes in Italy Really Work? “Success Fee”: A Novel Measure for Cost-Containment of Drug Expenditure [Електронний ресурс]. 2019. URL: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/25595244/> (дата звернення: 10.11.2025).
10. Dabbous M., Chachoua L., Caban A., Toumi M. Managed Entry Agreements: Policy Analysis From the European Perspective [Електронний ресурс]. *Value in Health*. 2020. Vol. 23, No. 4. P. 425–433. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jval.2019.12.008> (дата звернення: 10.11.2025).
11. Jommi C., Galeone C. The Evaluation of Drug Innovativeness in Italy: Key Determinants and Internal Consistency. *PharmacoEconomics – Open*. 2023. Vol. 7, No. 3. P. 373–381. URL: <https://link.springer.com/article/10.1007/s41669-023-00393-3> (дата звернення: 10.11.2025).
12. Xoxi E., Facey K. M., Cicchetti A. The Evolution of AIFA Registries to Support Managed Entry Agreements for Orphan Medicinal Products in Italy [Електронний ресурс]. *Frontiers in Pharmacology*. 2021. Vol. 12. Article 699466. DOI: <https://doi.org/10.3389/fphar.2021.699466>. URL: <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fphar.2021.699466/full> (дата звернення: 10.11.2025).
13. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. 2019. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX%3A52020DC0761> (дата звернення: 10.11.2025).
14. Wenzl M., Chapman S. Performance-based managed entry agreements for new medicines in OECD countries and EU member states: How they work and possible improvements going forward. *OECD Health Working Papers*. 2019. URL: <https://www.oecd.org/health/health-systems/pharma-managed-entry-agreements.htm> (дата звернення: 10.11.2025).
15. Buyukkaramikli N. C., Wigfield P., Hoang M. T. A MEA is a MEA is a MEA? Sequential decision making and the impact of different managed entry agreements at the manufacturer and payer level, using a case study for an oncology drug in England. *The European Journal of Health Economics*. 2021. Vol. 22, No. 1. P. 51–73. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10198-020-01228-2>. URL: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/32901420/> (дата звернення: 10.11.2025).
16. Callenbach M. H. E., Vreman R. A., Leopold C., Mantel-Teeuwisse A. K., Goettsch W. G. Managed Entry Agreements for High-Cost, One-Off Potentially Curative Therapies: A Framework and Calculation Tool to Determine Their Suitability [Електронний ресурс]. *PharmacoEconomics*. 2025. Vol. 43, No. 1. P. 53–66.

DOI: <https://doi.org/10.1007/s40273-024-01433-4>. URL: <https://link.springer.com/article/10.1007/s40273-024-01433-4> (дата звернення: 10.11.2025).

17. Callenbach M. H. E., van den Berg S., Hulsbosch A., Hollak C. E. M., Leopold C., Mantel-Teeuwisse A. K., Goettsch W. G. Drivers of managed entry agreements to reduce reimbursement challenges of orphan medicinal products: the development of a matrix [Електронний ресурс]. *Orphanet Journal of Rare Diseases*. 2025. Vol. 20, Article 540. DOI: <https://doi.org/10.1186/s13023-025-04020-8>. URL: <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC12560585/> (дата звернення: 10.11.2025).
18. Hofmarcher T., Berchet C., Dedet G. Access to oncology medicines in EU and OECD countries [Електронний ресурс]. *OECD Health Working Papers*. 2024. No. 170. DOI: <https://doi.org/10.1787/c263c014-en>. URL: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2024/09/access-to-oncology-medicines-in-eu-and-oecd-countries_6cf189fe/c263c014-en.pdf (дата звернення: 10.11.2025).
19. European Medicines Agency. New EU rules for health technology assessments become effective. 2019. URL: <https://www.ema.europa.eu/en/news/new-eu-rules-health-technology-assessments-become-effective> (дата звернення: 10.11.2025).
20. Top J.-C., Haans J., de Morpurgo M., Hudson L. Managed Entry Agreements (MEAs) under scrutiny once more in Belgium. 2024. URL: <https://www.lexology.com/library/detail.aspx?g=7d0242d5-61e5-4a1a-a3a5-781c6f50e6c7> (дата звернення: 10.11.2025).

References

1. Ferrario, A., Arāja, D., Bochenek, T., Čatić, T., et al. (2017). The implementation of managed entry agreements in Central and Eastern Europe: Findings and implications. *PharmacoEconomics*, 35(12), 1271–1285 [in English].
2. Klemp, M., Frønsdal, K., & Facey, K. (2011). What principles should govern the use of managed entry agreements? *International Journal of Technology Assessment in Health Care*. Retrieved from <https://www.cambridge.org/core/journals/international-journal-of-technology-assessment-in-health-care/article/6C92C6ABF762337FCCD326F3F913E45F> [in English].
3. Zabezpechennia patsiientiv innovatsiinymy likamy z vykorystanniam dohovoriv kerovanoho dostupu. (2020, November 2). *Liky v Ukraini*. Retrieved from <https://xn--h1adc2i.xn--j1amh/news/021120-7.html> [in Ukrainian].
4. Agenzia Italiana del Farmaco. (2022). *L'Uso dei farmaci in Italia. Rapporto nazionale anno 2022*. Retrieved from <https://www.aifa.gov.it/documents/20142/1967301/Rapporto-OsMed-2022.pdf> [in Italian].
5. Agenzia Italiana del Farmaco. (2022). *Monitoring Registers*. Retrieved from <https://www.aifa.gov.it/en/registri-farmaci-sottoposti-a-monitoraggio> [in Italian].
6. OECD. (2021). *Pharmaceutical innovation and access to medicines*. Retrieved from <https://www.oecd.org/health/pharmaceutical-innovation-and-access-to-medicines.htm> [in English].
7. Ferrario, A., Arāja, D., Bochenek, T., Čatić, T., Dankó, D., Dimitrova, M., ... Godman, B. (2020). The implementation of managed entry agreements in Central and Eastern Europe. *Frontiers in Pharmacology*. Retrieved from <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fphar.2020.00852> [in English].
8. Ferrario, A., & Kanavos, P. (2015). Dealing with uncertainty and high prices of new medicines: A comparative analysis of the use of managed entry agreements in Belgium, England, the Netherlands and Sweden. *Social Science & Medicine*, 124, 39–47 [in English].
9. Navarra, A., Drago, V., Gozzo, L., Longo, L., Mansueto, S., Pignataro, G., & Drago, F. (2019). Do the current performance-based schemes in Italy really work? “Success fee”: A novel measure for cost-containment of drug expenditure. *Expert Opinion on Drug Safety*. Retrieved from <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/25595244/> [in English].
10. Dabbous, M., Chachoua, L., Caban, A., & Toumi, M. (2020). Managed entry agreements: Policy analysis from the European perspective. *Value in Health*, 23(4), 425–433. Retrieved from <https://doi.org/10.1016/j.jval.2019.12.008> [in English].
11. Jommi, C., & Galeone, C. (2023). The evaluation of drug innovativeness in Italy: Key determinants and internal consistency. *PharmacoEconomics – Open*, 7(3), 373–381. Retrieved from <https://doi.org/10.1007/s41669-023-00393-3> [in English].
12. Xoxi, E., Facey, K. M., & Cicchetti, A. (2021). The evolution of AIFA registries to support managed entry agreements for orphan medicinal products in Italy. *Frontiers in Pharmacology*, 12, 699466. Retrieved from <https://doi.org/10.3389/fphar.2021.699466> [in English].

13. European Commission. (2019). *Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions*. Retrieved from <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52020DC0761> [in English].
14. Wenzl, M., & Chapman, S. (2019). Performance-based managed entry agreements for new medicines in OECD countries and EU member states: How they work and possible improvements going forward. *OECD Health Working Papers*. Retrieved from <https://www.oecd.org/health/health-systems/pharma-managed-entry-agreements.htm> [in English].
15. Buyukkaramikli, N. C., Wigfield, P., & Hoang, M. T. (2021). A MEA is a MEA is a MEA? Sequential decision making and the impact of different managed entry agreements at the manufacturer and payer level, using a case study for an oncology drug in England. *The European Journal of Health Economics*, 22(1), 51–73. Retrieved from <https://doi.org/10.1007/s10198-020-01228-2> [in English].
16. Callenbach, M. H. E., Vreman, R. A., Leopold, C., Mantel-Teeuwisse, A. K., & Goettsch, W. G. (2025). Managed entry agreements for high-cost, one-off potentially curative therapies: A framework and calculation tool to determine their suitability. *PharmacoEconomics*, 43(1), 53–66. Retrieved from <https://doi.org/10.1007/s40273-024-01433-4> [in English].
17. Callenbach, M. H. E., van den Berg, S., Hulsbosch, A., Hollak, C. E. M., Leopold, C., Mantel-Teeuwisse, A. K., & Goettsch, W. G. (2025). Drivers of managed entry agreements to reduce reimbursement challenges of orphan medicinal products: The development of a matrix. *Orphanet Journal of Rare Diseases*, 20, Article 540. Retrieved from <https://doi.org/10.1186/s13023-025-04020-8> [in English].
18. Hofmarcher, T., Berchet, C., & Dedet, G. (2024). *Access to oncology medicines in EU and OECD countries*. OECD Health Working Papers, 170. Retrieved from <https://doi.org/10.1787/c263c014-en> [in English].
19. European Medicines Agency. (2019). *New EU rules for health technology assessments become effective*. Retrieved from <https://www.ema.europa.eu/en/news/new-eu-rules-health-technology-assessments-become-effective> [in English].
20. Top, J.-C., Haans, J., de Morpurgo, M., & Hudson, L. (2024). Managed Entry Agreements (MEAs) under scrutiny once more in Belgium. Retrieved from <https://www.lexology.com/library/detail.aspx?g=7d0242d5-61e5-4a1a-a3a5-781c6f50e6c7> [in English].

Стаття надійшла 17.11.2025

Стаття прийнята до друку 07.12.2025

DOI:10.35774/app2025.04.093
УДК 347

Ірина Лукасевич-Крутник,
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри цивільного права і процесу
Західноукраїнського національного
університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9557-7886>

Наталія Марценко,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права і процесу
юридичного факультету
Західноукраїнського національного
університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0947-5179>

Лілія Паращук,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільного права і процесу
юридичного факультету
Західноукраїнського національного
університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2269-1626>

ЕМАНСИПАЦІЯ ТА ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ ЕМАНСИПОВАНОЮ ОСОБОЮ, ЗА ЦИВІЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Наукова публікація присвячена дослідженню емансипації та відшкодування шкоди, завданої емансипованою особою, за цивільним законодавством України. Актуальність дослідження зумовлена наявністю ряду недоліків у правовому регулюванні емансипації, відсутністю чітких критеріїв розмежування цивільної відповідальності емансипованих та неемансипованих неповнолітніх осіб, а також необхідністю вдосконалення законодавчих положень ЦК України у контексті рекодифікаційних процесів у сфері приватного права.

Метою статті є дослідження емансипації та відшкодування шкоди, завданої емансипованою особою, за цивільним законодавством України на підставі аналізу доктринальних джерел та судової практики.

При написанні наукової статті використано як загальнонаукові, так і спеціально-правові методи наукового пізнання, серед яких: філософсько-діалектичний метод, порівняльно-правовий метод, системний метод, метод правового аналізу, діалектичний метод, метод правового прогнозування, метод моделювання.

У статті проаналізовано правову природу емансипації як інституту дострокового набуття повної цивільної дієздатності, досліджено підстави емансипації за чинним законодавством України, виявлено колізії та прогалини у процедурних механізмах надання повної цивільної дієздатності неповнолітнім особам. Вивчено правове регулювання емансипації за законодавством окремих європейських країн, зокрема Франції, Німеччини та Нідерландів, що дозволило виявити різноманітність законодавчих підходів до регулювання цього інституту. Особливу увагу приділено дослідженню відшкодування шкоди, завданої емансипованою особою. Обґрунтовано необхідність диференціації відповідальності батьків, усиновлювачів або піклувальників залежно від способу надання емансипації та наявності їхньої згоди на набуття неповнолітнім повної цивільної дієздатності. Доведено, що емансипація без згоди законних представників має виключати їхню субсидіарну відповідальність за шкоду, завдану емансипованою особою. Запропоновано концептуальні напрями системної модернізації законодавчого регулювання інституту емансипації, включаючи структурне реформування статті 35 Цивільного кодексу України, доповнення норм про деліктну відповідальність положеннями щодо звільнення законних представників від субсидіарної відповідальності у визначених випадках. Результати дослідження мають як теоретичне, так і практичне значення для вдосконалення цивільного та цивільного процесуального законодавства

України, формування єдиної правозастосовної практики у справах про емансипацію та відшкодування шкоди, завданої емансипованими особами.

Ключові слова: емансипація, емансипована особа, неповна цивільна дієздатність, повна цивільна дієздатність, цивільне законодавство, суд, судова практика, шкода, відшкодування шкоди, збитки, моральна шкода, цивільно-правова відповідальність, фізична особа, неповнолітня особа, повнолітня особа.

Lukasevych-Krutnyk Iryna, Martsenko Nataliia, Parashchuk Liliia.

Emancipation and compensation for damage caused by an emancipated person, under the civil legislation of Ukraine

The scientific publication is devoted to the study of the institution of emancipation and compensation for damage caused by an emancipated person under the civil legislation of Ukraine. The relevance of the study is due to the presence of a number of shortcomings in the legal regulation of emancipation, the lack of clear criteria for distinguishing civil liability of emancipated and non-emancipated minors, as well as the need to improve the legislative provisions of the Civil Code of Ukraine in the context of recodification processes in the field of private law.

The purpose of the article is to study emancipation and compensation for damage caused by an emancipated person under the civil legislation of Ukraine based on the analysis of doctrinal sources and judicial practice.

When writing the scientific article, both general scientific and special legal methods of scientific knowledge were used, including: philosophical-dialectical method, comparative legal method, systemic method, method of legal analysis, dialectical method, method of legal forecasting, modeling method.

The article analyzes the legal nature of emancipation as an institution for early acquisition of full civil capacity, examines the grounds for emancipation under the current legislation of Ukraine, and identifies conflicts and gaps in the procedural mechanisms for granting full civil capacity to minors. The legal regulation of emancipation under the legislation of certain European countries, in particular France, Germany, and the Netherlands, is studied, which allowed us to identify a variety of legislative approaches to regulating this institution. Particular attention is paid to the study of compensation for damage caused by an emancipated person. The need to differentiate the liability of parents, adoptive parents, or guardians is substantiated, depending on the method of granting emancipation and the presence of their consent to the acquisition of full civil capacity by minors. It is proved that emancipation without the consent of legal representatives should exclude their subsidiary liability for damage caused by the emancipated person. Conceptual directions of systemic modernization of legislative regulation of the institution of emancipation are proposed, including structural reform of Article 35 of the Civil Code of Ukraine, supplementing the norms of tort liability with provisions on the exemption of legal representatives from subsidiary liability in certain cases. The results of the study have both theoretical and practical significance for improving the civil and civil procedural legislation of Ukraine, the formation of a unified law enforcement practice in cases of emancipation and compensation for damage caused by emancipated persons.

Keywords: emancipation, emancipated person, incomplete civil capacity, full civil capacity, civil legislation, court, judicial practice, damage, compensation for damage, losses, moral damage, civil liability, individual, minor, adult.

Постановка проблеми. Інститут емансипації є одним із найбільш дискусійних у сучасній науці цивільного права. Емансипована неповнолітня фізична особа займає унікальне положення у системі суб'єктів цивільного права: вона втрачає неповну цивільну дієздатність, набуваючи повної, однак залишається фізично та психологічно неповнолітньою. Це створює низку парадоксів, найбільш гострий з яких стосується цивільно-правової відповідальності за завдану шкоду. Питання про те, чи повинна емансипована особа нести самостійну цивільну відповідальність у повному обсязі на рівні з іншими учасниками цивільних відносин, чи її статус все ж таки потребує певних пільг та преференцій, залишається дискусійним в доктрині цивільного права та потребує однозначного підходу в судовій практиці.

Вищезазначене свідчить про актуальність запропонованого дослідження як з теоретичної, так і практичної точки зору. Потреба ґрунтовного вивчення вказаної тематики підсилюється необхідністю вдосконалення законодавчих положень Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) [1] у контексті рекодифікаційних процесів у сфері приватного права.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В сучасній цивілістичній науці питання емансипації та цивільно-правової відповідальності за завдання шкоди малолітніми та неповнолітніми фізичними особами неодноразово було предметом наукових дискусій у працях Н. Л. Бондаренко-Зелінської, О. О. Голубцової, О. В. Дзери, І. В. Глущенко, Б. П. Карнауха, І. А. Коваленко, Н. М. Павлюка, С. Я. Ременяк, Н. О. Тишук, Ж. Л. Чорної, О. І. Шевчишин та ін.

Однак наявні наукові праці мають суттєві прогалини щодо проблематики, якій присвячена ця стаття. По-перше, досі не розроблено чітких критеріїв розмежування цивільної відповідальності емансипованих неповнолітніх осіб від відповідальності неемансипованих неповнолітніх фізичних осіб. По-друге, залишається невирішеним питання про ступінь та межі залучення батьків (усиновлювачів) або піклувальників до цивільно-правової відповідальності за завдану емансипованою дитиною шкоду.

Тому, незважаючи на наявність досліджень окресленої проблематики, питання відшкодування шкоди, завданої емансипованою неповнолітньою фізичною особою, потребує ґрунтовного теоретичного вивчення.

Метою статті є дослідження емансипації та відшкодування шкоди, завданої емансипованою особою, за цивільним законодавством України на підставі аналізу доктринальних джерел та судової практики.

При написанні наукової статті використано як загальнонаукові, так і спеціально-правові методи наукового пізнання. За допомогою філософсько-діалектичного методу у науковому дослідженні визначено правове регулювання відносин щодо набуття повної цивільної дієздатності неповнолітньою особою та відшкодування шкоди, завданої емансипованою особою. Застосування порівняльно-правового методу дозволило виявити відмінності у правовому регулюванні емансипації за законодавством України та окремих європейських країн. Системний метод використано з метою з'ясування підстав набуття повної цивільної дієздатності неповнолітньою особою. Використання методу правового аналізу надало можливість виявити особливості правового регулювання в сфері відшкодування шкоди, завданої емансипованою фізичною особою. Діалектичний метод дослідження надав змогу розкрити можливості використання іноземного досвіду для покращення національного законодавства України та розробити пропозиції для оптимізації наукових поглядів в досліджуваній сфері. Застосування методу правового прогнозування дозволило передбачити можливі зміни в правотворчій та правозастосовній діяльності щодо відшкодування шкоди, завданої емансипованою особою, а також оцінити доцільність закріплення окремих положень щодо набуття повної цивільної дієздатності в законопроекті Книги першої ЦК України. Метод моделювання використано для формування рекомендацій та пропозицій щодо вдосконалення чинного цивільного та цивільного процесуального законодавства України та практики його застосування.

Виклад основного матеріалу. Термін «емансипація» сягає своїм корінням римського приватного права та походить від латинського слова «емансіро», що означало формальне звільнення від опіки, зокрема усунення влади батьків над дітьми чи онуками [2]. У сучасному цивільному праві під емансипацією розуміють оголошення неповнолітньої особи повністю дієздатною [3]. При цьому термін «емансипація» в цивільному праві використовується виключно щодо фізичних осіб, але не будь-яких, а неповнолітніх фізичних осіб у віці від 14 до 18 років.

ЦК України у ст. 35 закріплює випадки надання повної цивільної дієздатності фізичним особам, які не досягли 18 років. Відповідно до положень вказаної статті, підставами для надання повної цивільної дієздатності є: 1) досягнення 16-річного віку та працевлаштування за трудовим договором; 2) наявність у неповнолітньої особи дитини (запис її матір'ю або батьком); 3) намір 16-річної фізичної особи займатися підприємницькою діяльністю [1]. Припинення вищеперелічених підстав (звільнення з роботи, смерть дитини, припинення підприємницької діяльності) не впливає на набуту повну цивільну дієздатність, вона зберігається.

Щодо процедури емансипації, то вона відрізняється залежно від підстави. Стаття 35 ЦК України побудована таким чином, що в її першій частині зазначається вищевказані перші дві підстави емансипації, а в другій частині прописано, що повна цивільна дієздатність надається за рішенням органу опіки та піклування, а у випадку відсутності згоди батьків – за рішенням суду. Таке формулювання сприяє хибному тлумаченню, що для перших двох підстав процедура емансипації є однаковою, хоча практика вказує на інше.

Надання повної цивільної дієздатності фізичній особі, яка досягла 16-річного віку та працевлаштувалася за трудовим договором, за загальним правилом, відбувається згідно встановленого у ч. 2 ст. 35 ЦК України порядку – за рішенням органу опіки та піклування, якщо заінтересована особа звернулася із заявою, а її батьки (усиновлювачі) або піклувальники надали згоду у письмовій формі. Однак у разі відсутності згоди батьків (усиновлювачів) або піклувальника, питання вирішується судом. А тому відсутність згоди батьків (усиновлювачів, піклувальника) є важливою умовою для віднесення такої категорії справ до компетенції суду [4, с. 86].

В юридичній літературі досі тривають дискусії з приводу того, чи можна неповнолітній фізичній особі звернутися до суду із заявою про надання повної цивільної дієздатності без попереднього звернення до органу опіки та піклування [5, с. 626], чи це можливо лише після звернення до нього [4, с. 86]. На нашу

думку, керуючись ст. 35 ЦК України, у разі відсутності письмової згоди батьків, з відповідною заявою можна звертатись відразу до суду. Тим паче, що Цивільний процесуальний кодекс України (далі – ЦПК України) у ст. 303 вказує, що участь представників органів опіки та піклування у розгляді справи про надання неповнолітній особі повної цивільної дієздатності є обов'язковою. Суд розглядає такі справи також за участю заявника, одного або обох батьків (усиновлювачів) або піклувальника [6].

Другою підставою набуття повної цивільної дієздатності є запис неповнолітньої особи батьком або матір'ю дитини. Для набуття повної цивільної дієздатності неповнолітня особа може звернутися до органу опіки та піклування або ж в порядку Глави 3 Розділу IV ЦПК України до суду. При цьому, як зазначає С. Д. Гринько, згоди батьків (усиновлювачів), піклувальника, органу опіки та піклування для надання повної цивільної дієздатності неповнолітній особі не потрібно [7, с. 84]. Згідно норм сімейного законодавства, а саме ч. 2 ст. 126 Сімейного кодексу України, у разі подання заяви про визнання себе батьком дитини фізичною особою, яка є неповнолітньою, орган державної реєстрації актів цивільного стану зобов'язаний повідомити батьків, опікуна або піклувальника неповнолітнього щодо запису його батьком дитини. Якщо сповістити зазначених осіб неможливо, орган державної реєстрації актів цивільного стану має обов'язково повідомити орган опіки та піклування про запис неповнолітньої особи як батьком дитини [8]. Тобто батьків чи інших законних представників повідомлять про факт державної реєстрації народження дитини, батьком чи матір'ю якої є їх неповнолітній син чи донька. Втім їхньої згоди для набуття останніми повної цивільної дієздатності не потрібно, оскільки соціальний статус неповнолітньої особи як батька чи матері вимагає від останніх реалізації відповідних цивільних прав та обов'язків. Зазначене не відповідає ч. 2 ст. 35 ЦК України, де вказується про обов'язкову письмову згоду батьків. До речі, у Проекті Закону про внесення змін до Цивільного кодексу України у зв'язку із оновленням (рекодифікацією) положень книги першої, що прийнятий 22 жовтня 2025 року Верховною Радою України за основу із продовженням строку підготовки, нову редакцію ч. 2 ст. 35 не запропоновано, її залишено у чинній редакції, за винятком того, що забрано слово «(усиновлювач)» [9]. Очевидно, процедура емансипації за першою та другою підставами дещо відрізняється. Тому, на нашу думку, доречно викласти кожну із вищезазначених підстав та порядок надання повної цивільної дієздатності окремими частинами ст. 35 ЦК України в такій редакції:

«1. Повна цивільна дієздатність може бути надана фізичній особі, яка досягла шістнадцяти років і працює за трудовим договором.

Надання повної цивільної дієздатності провадиться за рішенням органу опіки та піклування за заявою заінтересованої особи за письмовою згодою батьків (усиновлювачів) або піклувальника, а у разі відсутності такої згоди повна цивільна дієздатність може бути надана за рішенням суду.

2. Повна цивільна дієздатність може бути надана неповнолітній особі, яка записана матір'ю або батьком дитини.

Надання повної цивільної дієздатності провадиться за рішенням органу опіки та піклування або за рішенням суду за заявою заінтересованої особи».

Третьою підставою надання повної цивільної дієздатності є бажання фізичної особи, яка досягнула шістнадцятирічного віку, здійснювати підприємницьку діяльність. Важливим для реєстрації такої особи як підприємця є наявність письмової згоди на це законних представників (батьків, усиновлювачів, піклувальника) або органу опіки та піклування. При цьому можливість державної реєстрації фізичної особи підприємцем без письмової згоди в Законі України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань» не передбачено [10]. В Главі 3 Розділу IV ЦПК України, яка присвячена розгляду судом справ про надання неповнолітній особі повної цивільної дієздатності, йдеться про можливість надання повної цивільної дієздатності неповнолітній особі лише з перших двох підстав емансипації (ст. 302) [6]. Тобто згідно чинного законодавства України відсутність письмової згоди законних представників або органу опіки та піклування унеможливує отримання фізичною особою, яка досягла шістнадцяти років, статусу фізичної особи-підприємця, навіть у судовому порядку. В законопроекті Книги першої ЦК України це питання врегульовано: у ч. 3 ст. 35 додано абз. 3, де вказано про можливість надання повної цивільної дієздатності за третьою підставою емансипації на підставі рішення суду у разі відсутності згоди батьків, піклувальника або органу опіки та піклування [9]. За умови внесення системних змін і в інші законодавчі акти, зокрема у ст. 302 ЦПК України, де доречно додати третю підставу емансипації, нова редакція ст. 35 свідчитиме про єдиний підхід законодавця до вирішення питання судового набуття повної цивільної дієздатності.

Важливо, щоб, прийнявши рекодифіковану Книгу першу ЦК України, законодавець застосував єдиний підхід до визначення моменту набуття повної цивільної дієздатності. В чинній редакції ЦК Украї-

ни та законопроекти щодо перших двох підстав емансипації момент набуття емансипації не закріплюється. Аналіз ч.ч. 1, 2 ст. 35 ЦК України дає підставу для висновку, що неповнолітня фізична особа набуває повної цивільної дієздатності, якщо вона працює за трудовим договором або записана батьком/матір'ю дитини, з дати прийняття рішення органом опіки та піклування або набрання чинності рішення суду. Натомість неповнолітня фізична особа-підприємець набуває повної цивільної дієздатності з моменту державної реєстрації. Такий підхід законодавця не можна назвати єдиним, адже у перших двох підставах емансипація набувається не з моменту укладення трудового договору чи внесення запису щодо реєстрації новонародженої дитини, а з моменту винесення чи набрання чинності правовстановлюючого документу – рішення органу опіки та піклування або рішення суду. Тому доречним видається вилучення речення «У такому разі фізична особа набуває повної цивільної дієздатності з моменту державної реєстрації її як підприємця» із абз. 2 ч. 3 ст. 35 ЦК України.

З метою більш глибокого дослідження питання емансипації в умовах оновлення цивільного законодавства України, звернемо увагу на сучасний досвід рекодифікації цивільних кодексів окремих європейських країн, передусім Франції та Німеччини – «бастіонів» приватного права [15, с. 5]. Так, в ЦК Франції питанням емансипації присвячений цілий Розділ III (ст.ст. 413-1 – 413-8), де визначено дві підстави для емансипації: шлюб (незалежно від віку); бажання фізичної особи, яка досягнула шістнадцятирічного віку, бути емансипованою з вагомих причин. При укладенні шлюбу фізична особа емансипується автоматично. У другому випадку емансипація здійснюється суддею з питань опіки та піклування на прохання обох батьків або одного з них. Якщо прохання подається лише одним з батьків, суддя приймає рішення після вислуховування іншого з батьків. Неповнолітній, який залишається без батька чи матері, може бути таким самим чином емансипований на прохання сімейної ради. Здійснення підприємницької діяльності, на відміну від законодавства України, не є самостійною підставою для емансипації, воно може надатись неповнолітній особі за дозволу судді з питань опіки та піклування під час винесення рішення про емансипацію або голови суду, якщо неповнолітня емансипована особа подасть таке прохання після емансипації. Правові наслідки емансипації чітко прописані в цивільному законодавстві Франції: 1) емансипована неповнолітня дитина перестає бути під владою своїх батьків; 2) батьки не несуть відповідальності за будь-яку шкоду, яку неповнолітня дитина може завдати іншим після своєї емансипації [16].

В Німецькому цивільному уложенні поняття та підстави емансипації не закріплюються. Втім у ст. 112 закріплюється право неповнолітньої особи самостійно здійснювати підприємницьку діяльність: якщо законний представник, за згодою сімейного суду, уповноважує неповнолітню особу на самостійне ведення торгівлі або бізнесу, неповнолітня особа має необмежену дієздатність укладати такі договори, які передбачають підприємницькі операції, за винятком правочинів, для яких представник повинен отримати згоду сімейного суду. Дозвіл може бути скасований законним представником лише за згодою сімейного суду [17].

Цікавим є законодавчий досвід Нідерландів. У Цивільному кодексі Нідерландів питання емансипації вирішується в Розділі 1.13.2 Судова емансипація неповнолітньої особи (ст.ст. 1:235 – 1:237). Емансипованою може бути лише неповнолітня особа, яка досягла шістнадцяти років і за згодою батьків з відповідним клопотанням звернулася до суду. Суд у рішенні про емансипацію має чітко визначити коло договорів, які може укладати неповнолітня особа. Однак емансипація не може надати неповнолітньому право розпоряджатися зареєстрованим майном, цінними паперами фондового ринку або вимогами, забезпеченими іпотекою. Неповнолітній може самостійно виступати позивачем або відповідачем у судових процесах щодо питань, що стосуються самої емансипації, та щодо юридичних дій, для яких він набув повної дієздатності відповідно до своєї емансипації. Рішення про емансипацію може бути скасовано районним судом, якщо неповнолітній зловживає своїм емансипованим статусом або якщо існують обґрунтовані побоювання, що він може це зробити. Судове рішення про постанову або скасування емансипації неповнолітнього публікується в «Урядовому віснику» та у двох щоденних газетах, які будуть зазначені в цьому судовому рішенні. У публікації має бути чітко зазначено, які повноваження дорослої особи надаються неповнолітньому та з якою метою видається рішення про емансипацію. До його опублікування ні декрет про емансипацію, ні його скасування не матимуть жодної сили щодо третіх осіб, які про нього не знали [18].

Таким чином, в цивільних кодексах європейських країн по-різному врегульовується питання емансипації та її правових наслідків, відповідальності емансипованих осіб. На наш погляд, цікавим є запозичення досвіду щодо визначення саме моменту емансипації неповнолітньої особи. Тому пропонуємо ст. 35 ЦК України доповнити ч. 6 такого змісту: «Повна цивільна дієздатність набувається неповнолітньою особою з моменту винесення рішення органом опіки та піклування чи набрання чинності рішення суду. Інформація про надання повної цивільної дієздатності публікується у засобах масової інформації». Таке

формулювання зумовить єдиний законодавчий підхід до визначення моменту набуття повної цивільної дієздатності емансипованою особою.

ЦК України презюмує, що емансипована особа отримує повну цивільну дієздатність, яка поширюється на всі цивільні права та обов'язки. Попри це, як влучно зазначає О. О. Голубцова, надання повної цивільної дієздатності поширюється лише на можливість самостійного набуття цивільних прав і обов'язків, їх здійснення та відповідальність за їх невиконання, тоді як у інших сферах (наприклад, виборче право, усиновлення, шлюб, представництво) особа залишається особою, яка не має повної дієздатності [4, с. 88]. Втім навіть окремі цивільні права і обов'язки виникають з досягненням певного віку. Наприклад, право на придбання мисливської гладкоствольної зброї – з 21-річного віку; мисливської нарізної зброї – з 25-річного віку; холодної, охолощеної, пневматичної зброї – з 18-річного віку [11]. Це свідчить про те, що емансипація не є універсальним правовим інструментом, який повністю зрівнює неповнолітнього з повнолітніми у всіх сферах суспільного життя, а має цільове призначення – забезпечення економічної та майнової самостійності емансипованої особи в цивільно-правових відносинах.

Важливим правовим наслідком емансипації є те, що неповнолітня особа, яка набула повної цивільної дієздатності, несе повну юридичну відповідальність за свої дії. Згідно зі ст. 1180 ЦК України емансипована фізична особа несе самостійну відповідальність за заподіяну нею шкоду на загальних підставах.

Дієздатність і деліктоздатність є взаємопов'язаними поняттями в питанні щодо відшкодування шкоди, оскільки відповідальність за шкоду залежить від здатності особи усвідомлювати свої дії [12, с. 99]. Саме тому при здійсненні емансипації судом або органом опіки та піклування важливо не тільки враховувати юридичні факти, викладені у ст. 35 ЦК України (досягнення шістнадцяти років, наявність трудового договору, актовий запис цивільного стану щодо народження дитини), але особливу увагу приділити питанню здатності неповнолітнього особисто реалізовувати свої права і обов'язки, усвідомлювати їх наслідки та нести особисту відповідальність за свої дії. Суд або орган опіки та піклування має встановити, чи володіє неповнолітня особа достатнім рівнем зрілості, свідомості та волі для самостійного набуття цивільних прав і обов'язків, а також здатністю усвідомлювати наслідки своїх дій і нести відповідальність [13, с. 727].

Якщо неповнолітня особа, що отримала повну цивільну дієздатність, завдала шкоди, вона несе відповідальність на рівних умовах із повнолітніми особами, оскільки відшкодовує її самостійно та на загальних підставах (ч. 1 ст. 1180 ЦК України). Проте у випадку відсутності в неї достатніх майнових ресурсів обов'язок відшкодування покладається на осіб, які надали згоду на набуття повної цивільної дієздатності (батьки, усиновлювачі, піклувальники). За загальним правилом, відповідальність батьків, усиновлювачів і піклувальників за шкоду, завдану неповнолітнім, є субсидіарною та настає лише у разі його фінансової неспроможності [14, с. 33]. Водночас вони можуть бути звільнені від відповідальності, якщо доведуть відсутність своєї вини у заподіянні шкоди. З досягненням повноліття особою, яка завдала шкоди, відповідальність її законних представників припиняється, і від цього моменту вона самостійно відповідає за всі зобов'язання. Таким чином, законодавець встановлює баланс між розширенням автономії неповнолітніх осіб та захистом інтересів потерпілих, передбачаючи додаткові гарантії відшкодування шкоди у разі фінансової неспроможності особи, що її завдала.

Втім аналіз ч. 2 ст. 1180 та ч. 2 ст. 1179 ЦК України свідчить про відсутність чітких критеріїв розмежування цивільної відповідальності емансипованих неповнолітніх фізичних осіб від відповідальності неемансипованих неповнолітніх фізичних осіб. В обох випадках «у разі відсутності у неповнолітньої особи, яка набула повної цивільної дієздатності, майна, достатнього для відшкодування завданої нею шкоди, ця шкода відшкодовується в частці, якої не вистачає, або в повному обсязі її батьками (усиновлювачами) або піклувальником, якщо вони не доведуть, що шкоди було завдано не з їхньої вини» [1]. Таке формулювання призводить до зазначення в рішеннях суду одночасно ст. 1179 та ст. 1180 ЦК України. Як свідчать матеріали судової практики, шкода може відшкодовуватися у формі збитків або моральної шкоди [19; 20; 21]. Важливим аспектом, який впливає на розмежування цивільної відповідальності емансипованих та неемансипованих неповнолітніх фізичних осіб є згода батьків (усиновлювачів) або піклувальників на набуття повної цивільної дієздатності. Цей момент є визначальним також для визначення підстав притягнення законних представників до субсидіарної відповідальності за дії їх емансипованої дитини. Якщо повна цивільна дієздатність надана без згоди законних представників, вони не можуть бути зобов'язані відшкодовувати шкоду, завдану неповнолітнім після набуття ним повної цивільної дієздатності, оскільки не брали участі у прийнятті цього рішення. Водночас законні представники можуть бути зобов'язані до часткового чи повного відшкодування шкоди за умови, якщо вони дали згоду на емансипацію. Така практика відповідає тенденціям регулювання правових наслідків емансипації у європейських цивільних кодексах. Тому з

метою створення єдиної правозастосовної практики пропонуємо доповнити ЦК України, а саме ст. 1180 ч. 3 такого змісту: «Батьки (усиновлювачі) або піклувальники звільняються від відповідальності, якщо вони не надавали згоду на набуття неповнолітньою особою повної цивільної дієздатності».

Висновки. Проведене наукове дослідження проблематики емансипації та відшкодування шкоди, завданої емансипованою особою, за цивільним законодавством України, дозволяє констатувати наявність низки прогалин та колізій у правовому регулюванні цього інституту, що зумовлює необхідність його концептуального переосмислення як у доктринальній площині, так і на рівні законодавчого впорядкування.

Передусім варто наголосити, що емансипація в українському цивільному праві характеризується неоднорідністю правового регулювання залежно від підстав набуття повної цивільної дієздатності. Тому законодавча конструкція ст. 35 ЦК України потребує не фрагментарного коригування, а системної реконструкції з урахуванням диференціації процедурних аспектів для кожної з трьох підстав емансипації.

Найбільш проблемним у площині правозастосування залишається питання деліктної відповідальності емансипованої особи та субсидіарної відповідальності її законних представників. Законодавець, формально декларуючи самостійність деліктної відповідальності емансипованої особи, водночас встановлює механізм субсидіарної відповідальності батьків (усиновлювачів) або піклувальників, який є ідентичним для емансипованих та неемансипованих неповнолітніх осіб. Така уніфікація нівелює саме значення емансипації як інституту, що покликаний забезпечити повну юридичну самостійність неповнолітнього.

Принциповим питанням, що потребує законодавчого закріплення, є диференціація відповідальності законних представників залежно від способу надання емансипації. Якщо повна цивільна дієздатність надана за рішенням органу опіки та піклування за згодою батьків (усиновлювачів) або піклувальника, їхня субсидіарна відповідальність за шкоду, завдану емансипованою особою, є виправданою, оскільки така згода презюмує визнання ними достатнього рівня психологічної зрілості неповнолітнього. Натомість у випадку судової емансипації без згоди законних представників покладення на них обов'язку субсидіарного відшкодування шкоди суперечить базовим засадам цивільно-правової відповідальності.

З огляду на процеси оновлення цивільного законодавства України, вважаємо за необхідне запропонувати такі напрями вдосконалення законодавчого регулювання:

1) структурувати ст. 35 ЦК України шляхом виділення кожної підстави емансипації у окрему частину з чітким визначенням процедури та виокремлення частини щодо моменту набуття повної цивільної дієздатності;

2) доповнити ст. 1180 ЦК України положенням про звільнення батьків (усиновлювачів) або піклувальника від субсидіарної відповідальності у разі судової емансипації без їхньої згоди;

3) додати у ст. 302 ЦПК України як третю підставу емансипації у судовому порядку положення, що фізична особа досягла шістнадцяти років та бажає займатися підприємницькою діяльністю.

Список використаних джерел

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV зі змінами. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 20.10.2025).
2. Енциклопедія сучасної України. Термін «емансипація». URL: <https://esu.com.ua/article-17831> (дата звернення: 20.10.2025).
3. Підпригора О. А. Термін «емансипація». Юридична енциклопедія: в 6 томах / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Т. 2: Д-Й. Київ, 1999. 774 с.
4. Голубцова О. О. Емансипація як категорія справ про зміну правового статусу фізичної особи в порядку окремого провадження. Часопис цивілістики. 2019. Випуск 34. Спецвипуск «Цивільний процес». С. 86–89. <http://www.clj.nuoua.od.ua/archive/34/18.pdf> (дата звернення: 25.10.2025).
5. Фурса С.Я., Фурса Є.І., Щербак С.В. Цивільний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар: у 2 т. / за заг. ред. Фурси. Київ: видавець Фурса С.Я. 2007. Т. 2. 807 с.
6. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18 березня 2004 року № 1618-IV зі змінами. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 25.10.2025).
7. Русу С. Д. Коментар до ст. 35 ЦК України. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України: У 2 т. / за ред. О. В. Дзери (кер. авт. кол.), Н. С. Кузнецової, В. В. Луця. К.: Юрінком Інтер, 2006. Т. 1. 832 с.
8. Сімейний кодекс України: Закон України від 10 січня 2002 року № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (дата звернення: 25.10.2025).

9. Проект Закону про внесення змін до Цивільного кодексу України у зв'язку із оновленням (рекодифікацією) положень книги першої. URL: [blob:https://itd.rada.gov.ua/cdf9aed6-5f96-4409-8812-f0cf782a834](https://itd.rada.gov.ua/cdf9aed6-5f96-4409-8812-f0cf782a834) (дата звернення: 25.10.2025).
10. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань: Закон України від 15 травня 2003 року № 755-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/755-15#Text> (дата звернення: 25.10.2025).
11. Про затвердження Інструкції про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної, холодної і охолощеної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами несмертельної дії, та патронів до них, а також боеприпасів до зброї, основних частин зброї та вибухових матеріалів: Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 21 серпня 1998 року № 622. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0637-98#Text> (дата звернення: 25.10.2025).
12. Грабовська Г. М., Бойко О. О. Відшкодування шкоди, завданої неповнолітньою особою. Молодий вчений. 2021. № 4 (92). С. 98-101. URL: <https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/505> (дата звернення: 25.10.2025).
13. Курс цивільного процесу: підручник / В.В. Комаров, В.А. Богун, В.В. Баранкова та ін.; за ред. Комарова В.В. Харків : Право, 2011. 1352 с.
14. Цивільне право України: Особлива частина : підручник / за ред. Дзери О. В., Кузнєцової Н. С. 3-є вид., перероб. і доп. Київ : Юрінком Інтер, 2010. 1176 с.
15. Концепція оновлення Цивільного кодексу України. Київ: Видавничий дім «АртЕк», 2020. 128 с.
16. Code civil. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006070721/ (дата звернення: 25.10.2025).
17. German Civil Code. BGB. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_bgb/englisch_bgb.pdf (дата звернення: 25.10.2025).
18. Dutch Civil Code (Civil Code of the Netherlands). URL: <http://www.dutchcivillaw.com/civilcodegeneral.htm> (дата звернення: 25.10.2025).
19. Рішення Роздільнянського районного суду Одеської області від 03 грудня 2019 року у справі № 511/1458/19. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Reviev/86282448> (дата звернення: 25.10.2025).
20. Рішення Солом'янського районного суду м. Києва від 08 листопада 2016 року в справі № 760/8434/16-ц. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Reviev/62642347> (дата звернення: 25.10.2025).
21. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 08 серпня 2019 року у справі № 569/7517/18. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Reviev/83552816> (дата звернення: 25.10.2025).

References

1. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy [Civil Code of Ukraine]. (2003, January 16). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> [in Ukrainian].
2. Entsiklopediia suchasnoi Ukrainy. Termin «emansypatsiia» [Encyclopedia of Modern Ukraine. The term «emancipation»]. Retrieved from <https://esu.com.ua/article-17831> [in Ukrainian].
3. Pidopryhora, O. A. (1999). Termin «emansypatsiia». Yurydychna entsyklopediia: v 6 tomakh / Redkol.: Yu. S. Shemshuchenko (holova redkol.) ta in. [Encyclopedia of Modern Ukraine. The term «emancipation»]. T. 2: D-Y. Kyiv, 1999 [in Ukrainian].
4. Holubtsova, O. O. (2019). Emansypatsiia yak katehoriia sprav pro zminu pravovoho statusu fizychnoi osoby v poriadku okremoho provadzhennia [Emancipation as a category of cases on changing the legal status of an individual in the order of separate proceedings]. *Chasopys tsyvilistyky – Journal of Civil Studies*, 34, 86-89 [in Ukrainian].
5. Fursa, S.Ya., Fursa, Ye.I., Shcherbak, S.V. (2007). Tsyvilnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy: Naukovo-praktychnyi komentar: u 2 t. T. 2. / za zah. red. Fursy S.Ya. [Civil Procedure Code of Ukraine: Scientific and Practical Commentary: in 2 vols. Vol. 2. / ed. Fursa]. Kyiv : vydavets Fursa S.Ya. [in Ukrainian].
6. Tsyvilnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy [Civil Procedure Code of Ukraine]. (2004, March 18). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> [in Ukrainian].
7. Rusu, S. D. (2006). Komentar do st. 35 TsK Ukrainy. Naukovo-praktychnyi komentar Tsyvilnoho kodeksu Ukrainy: U 2 t. T. 1 / za red. O. V. Dzery (ker. avt. kol.), N. S. Kuznietsovoi, V. V. Lutsia. [Commentary on

- Art. 35 of the Civil Code of Ukraine. Scientific and Practical Commentary on the Civil Code of Ukraine: In 2 vols. Vol. 1/ ed. O. V. Dzera (ed. by O. V. Dzera), N. S. Kuznetsova, V. V. Lutsya]. K.: Yurinkom Inter, 2006 [in Ukrainian].
8. Simeinyi kodeks Ukrainy [Family Code of Ukraine]. (2002, January 10). (2002 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> [in Ukrainian].
 9. Proekt Zakonu pro vnesennia zmin do Tsyvilnoho kodeksu Ukrainy u zviazku iz onovlenniam (rekodyfikatsiei) polozhen knyhy pershoi [Draft Law on Amendments to the Civil Code of Ukraine in connection with the update (recodification) of the provisions of Book One]. Retrieved from [blob:https://itd.rada.gov.ua/cdf9aed6-5f96-4409-8812-f0cf782a834](https://itd.rada.gov.ua/cdf9aed6-5f96-4409-8812-f0cf782a834) [in Ukrainian].
 10. Pro derzhavnu reiestratsiiu yurydychnykh osib, fizychnykh osib - pidpryiemstiv ta hromadskykh formuvan: Zakon Ukrainy [On state registration of legal entities, individual entrepreneurs and public organizations: Law of Ukraine]. (2003, May 15). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/755-15#Text> [in Ukrainian].
 11. Pro zatverdzhennia Instruksii pro poriadok vyhotovlennia, prydbannia, zberihannia, obliku, perevezennia ta vykorystannia vohnepalnoi, pnevmatychnoi, kholodnoi i okholoshchenoi zbroi, prystroiv vitchyznianoho vyrobnytstva dlia vidstrilu patroniv, sporiadzhennykh humovymy chy analohichnymy za svoimy vlastyvostiamy metalnymy snariadamy nesmertelnoi dii, ta patroniv do nykh, a takozh boieprypasiv do zbroi, osnovnykh chastyn zbroi ta vybukhovyykh materialiv: Nakaz Ministerstva vnutrishnikh sprav Ukrainy [On approval of the Instructions on the procedure for the manufacture, acquisition, storage, accounting, transportation and use of firearms, pneumatic, cold and cold weapons, domestically produced devices for shooting cartridges equipped with rubber or similar in their properties projectiles of non-lethal action, and cartridges for them, as well as ammunition for weapons, main parts of weapons and explosive materials: Order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine]. (1998, August 21). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0637-98#Text> [in Ukrainian].
 12. Hrabovska, H. M., Boiko, O. O. (2021). Vidshkoduvannia shkody, zavdanoi nepovnolitnoiu osoboiu [Compensation for damage caused by a minor]. *Molodyi vchenyi – Young scientist*, 4 (92), 98-101 [in Ukrainian].
 13. Komarov, V.V. (Ed.), Bohun, V.A., Barankova, V.V. ta in. (2011). Kurs tsyvilnoho protsesu: pidruchnyk [Civil Procedure Course: Textbook]. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
 14. Dzera, O. V., Kuznetsova, N. S. (Ed.). (2010). Tsyvilne pravo Ukrainy: Osoblyva chastyna: pidruchnyk [Civil Law of Ukraine: Special Part: Textbook]. Kyiv: Yurinkom Inter [in Ukrainian].
 15. Kontsepsiia onovlennia Tsyvilnoho kodeksu Ukrainy [Concept of Updating the Civil Code of Ukraine]. (2020). Kyiv: Vydavnychiy dim «ArtEk» [in Ukrainian].
 16. Code civil. Retrieved from https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006070721/ [in English].
 17. German Civil Code. BGB. Retrieved from https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_bgb/englisch_bgb.pdf [in English].
 18. Dutch Civil Code (Civil Code of the Netherlands). Retrieved from <http://www.dutchcivillaw.com/civilcodegeneral.htm> [in English].
 19. Rishennia Rozdilnianskoho raionnoho sudu Odeskoi oblasti vid 03 hrudnia 2019 roku u spravi № 511/1458/19 [Decision of the Rozdilnyanskyi District Court of Odessa Region dated December 3, 2019 in case No. 511/1458/19]. Retrieved from <http://reyestr.court.gov.ua/Reviev/86282448> [in Ukrainian].
 20. Rishennia Solomianskoho raionnoho sudu m. Kyieva vid 08 lystopada 2016 roku v spravi № 760/8434/16-ts [Decision of the Solomyanskyi District Court of Kyiv dated November 8, 2016 in case No. 760/8434/16-c]. Retrieved from <http://reyestr.court.gov.ua/Reviev/62642347> [in Ukrainian].
 21. Postanova Verkhovnoho Sudu u skladi kolehii suddiv Pershoi sudovoi palaty Kasatsiinoho tsyvilnoho sudu vid 08 serpnia 2019 roku u spravi № 569/7517/18 [Resolution of the Supreme Court composed of the panel of judges of the First Judicial Chamber of the Civil Court of Cassation dated August 8, 2019 in case No. 569/7517/18]. Retrieved from <http://reyestr.court.gov.ua/Reviev/83552816> [in Ukrainian].

Стаття надійшла 17.11.2025
Стаття прийнята до друку 07.12.2025

Олександр Мозолевський,
аспірант кафедри приватного права
Хмельницького університету управління та
права імені Леоніда Юзькова.
ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-3890-1852>

ПРАВА Й ОBOB'ЯЗКИ СТОРІН ДОГОВОРУ ПРО НАДАННЯ РЕАБІЛІТАЦІЙНИХ ПОСЛУГ

Наукову статтю присвячено визначенню прав та обов'язків сторін договору про надання реабілітаційних послуг. Проаналізовано норми законодавчих актів, що регулюють цивільно-правові відносини в Україні та особливості господарської діяльності у сфері охорони здоров'я. Досліджено наукові праці, присвячені порядку укладення цивільно-правових договорів, а також особливостям змісту договорів про надання медичних і реабілітаційних послуг.

Запропоновано авторське визначення договору про надання реабілітаційних послуг як угоди між пацієнтом і реабілітаційним закладом, що передбачає надання замовнику на платній основі комплексу заходів, необхідних особі, яка зазнає обмежень повсякденного функціонування у взаємодії із зовнішнім середовищем унаслідок стану здоров'я або процесів старіння. Обґрунтовано, що зміст такого договору обов'язково має включати чітко визначені права й обов'язки сторін.

Зроблено висновок, що основні обов'язки реабілітаційного закладу полягають у наданні якісних реабілітаційних послуг у встановлений договором строк, залученні необхідних фахівців з реабілітації, забезпеченні збереження лікарської таємниці, а також наданні пацієнтам вичерпної інформації та відповідної медичної документації. Обов'язки пацієнта охоплюють оплату отриманих послуг, виконання медичних призначень фахівців з реабілітації та дотримання встановленого порядку роботи реабілітаційного закладу.

Підкреслено, що права реабілітаційного закладу можуть полягати в отриманні плати за надані послуги та припиненні їх надання у разі істотного порушення пацієнтом умов договору. Натомість пацієнт має право на отримання якісних реабілітаційних послуг, повної інформації про їх обсяг і зміст, а також на вибір конкретного фахівця з реабілітації. Окремо акцентовано, що пацієнт вправі достроково відмовитися від подальшого отримання реабілітаційних послуг.

Запропоновано нормативно закріпити умови укладення договору про надання реабілітаційних послуг в окремому розділі Цивільного кодексу України.

Ключові слова: реабілітаційні послуги, договір, правове регулювання, цивільні відносини, права й обов'язки сторін, зміст договору, охорона здоров'я, реабілітаційний заклад.

Oleksandr Mozolevskyi

Rights and obligations of the parties to the contract for the provision of rehabilitation services

The scientific article is devoted to establishing the rights and obligations of the parties to the contract for the provision of rehabilitation services. This article examines the legislative norms governing civil-law relations in Ukraine, as well as the specific features of healthcare sector management in the country. The works of scientists who studied the procedure for concluding civil-law contracts, as well as the peculiarities of the content of contracts for the provision of medical and rehabilitation services, are studied.

The definition of a contract for the provision of rehabilitation services is proposed as an agreement between a patient and a rehabilitation institution, which provides for the provision of a set of measures to the customer on a paid basis, which are required by a person who is experiencing limitations in daily functioning in interaction with the external environment due to health conditions or aging. It is argued that the content of a contract for the provision of rehabilitation services must necessarily include the rights and obligations of the parties.

It is concluded that the obligations of a rehabilitation institution include providing quality rehabilitation services within the time frame established by the contract, involving the necessary rehabilitation specialists, ensuring the preservation of medical confidentiality, and providing the patient with information and medical documentation about rehabilitation services. The patient's obligations include paying for rehabilitation services, following the medical prescriptions of the rehabilitation specialist, and adhering to the regulations of the rehabilitation institution.

It is emphasized that the rights of a rehabilitation institution may consist of receiving payment for rehabilitation

services and terminating rehabilitation assistance in the event of a patient's violation of the contract terms. It is argued that the rights of a rehabilitation institution patient may include receiving quality rehabilitation services and information about them, as well as the opportunity to choose a specific rehabilitation specialist. Attention is drawn to the fact that the patient has the right to refuse the provision of rehabilitation services before they are scheduled.

It is proposed to provide for the conditions for concluding a contract for the provision of rehabilitation services in a separate section of the Civil Code of Ukraine.

Keywords: *rehabilitation services, contract, legal regulation, civil relations, rights and obligations of the parties, contract content, healthcare, rehabilitation facility.*

Постановка проблеми. Надання реабілітаційних послуг сприяє відновленню порушених функцій пацієнта та його швидшому поверненню до повноцінної життєдіяльності. Водночас не всі види реабілітаційної допомоги можуть бути забезпечені в межах державної програми медичних гарантій. Крім того, реабілітаційні послуги в Україні можуть отримувати не лише громадяни України, а й іноземці. У таких випадках їх надання, як правило, здійснюється на підставі цивільно-правового договору між пацієнтом і реабілітаційним закладом.

Чітке й детальне визначення прав та обов'язків сторін у договорі про надання реабілітаційних послуг є важливою передумовою дотримання прав пацієнта та забезпечення належної якості реабілітаційної допомоги. Урахування можливості односторонньої відмови від договору виступає превентивним механізмом, що дозволяє уникнути конфліктних ситуацій і непорозумінь у процесі реабілітації. Саме тому замовник і виконавець мають передбачити у договорі взаємні права й обов'язки щодо надання, отримання та оплати реабілітаційних послуг.

Перелічені обставини підтверджують актуальність та практичне значення порушеної проблематики, а, відповідно, її важливість для розвитку окресленого напрямку правових досліджень.

Мета дослідження полягає у комплексному аналізі прав і обов'язків сторін договору про надання реабілітаційних послуг та формулюванні пропозицій щодо вдосконалення їх нормативного регулювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми укладення цивільно-правових договорів знайшли відображення у значній кількості наукових праць. Для з'ясування змісту цивільно-правових договорів у дослідженні використано праці А. П. Стасіва [1], О. В. Мороз [2], С. В. Панченко [3], В. Я. Погребняка [4], Е. В. Вакуловича [5], І. М. Погрібного [6]. Зазначені автори розкривають загальні підходи до структури цивільних договорів, особливостей їх укладення та визначення прав і обов'язків осіб, які досягли домовленостей та уклали договір.

Організаційно-правові засади надання реабілітаційних послуг досліджували М. О. Бук [7] та В. І. Теремецький, О. В. Батрин і О. А. Івахненко [8; 9], які акцентували увагу на правових гарантіях доступності медичної та реабілітаційної допомоги, зокрема в умовах воєнного стану.

Загальну характеристику договору про надання медичних послуг висвітлено у праці Н. М. Зільник [10]. Оскільки договори про надання медичних та реабілітаційних послуг є близькими за предметом правового регулювання, то зазначена робота є релевантною для нашого дослідження.

Окремі аспекти змісту та умов договорів про надання реабілітаційних послуг розглядали А. О. Дутко [11; 12] та А. Р. Козолис [13]. Водночас у цих публікаціях не приділено достатньої уваги нормативному закріпленню прав і обов'язків сторін договору про надання реабілітаційних послуг, що зумовлює потребу в подальшому ґрунтовному науковому опрацюванні обраної тематики.

Виклад основного матеріалу дослідження. Правові засади надання реабілітаційної допомоги передбачені Законом України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» (далі – Основи), Законом України «Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я» (далі – Закон № 1053-IX), Законом України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні» (далі – Закон № 2961-IV). Згідно із ч. 1 ст. 11 Закону № 1053-IX реабілітаційні заклади можуть бути зареєстровані як юридичні особи будь-якої форми власності [15]. Відповідно до ч. 12 ст. 16 Основ заклади охорони здоров'я також створюються як державні, комунальні, приватні або засновані на змішаній формі власності [14]. Як передбачено у ч. 5 ст. 14 Закону № 2961-IV, приватні реабілітаційні заклади можуть надавати реабілітаційну допомогу за рахунок залучених коштів [16]. У ч. 10 ст. 18 Основ передбачено, що державні та комунальні заклади охорони здоров'я можуть надавати юридичним і фізичним особам на платних засадах певні види медичних послуг, які не покриваються програмою медичних гарантій (далі – Держпрограма Медгарантій) [14]. Тож в Україні встановлені правові засади для надання реабілітаційних послуг на підставі цивільно-правових договорів у приватних реабілітаційних закладах. Крім того, у державних і комунальних закладах охорони здоров'я можна отримати ті

реабілітаційні послуги, які не зазначені у Держпрограмі Медгарантій, за умови укладення відповідного договору.

Правові засади укладення договорів про надання послуг встановлені у ст. ст. 901–907 ЦК України. Відповідно до ч. 1 ст. 901 ЦК України особливою характеристикою послуги є те, що вона споживається замовником саме в процесі вчинення певної дії та оплачується замовником [17]. Згідно з абз. 14 ст. 1 Закону № 1053-IX реабілітаційна допомога полягає у наданні комплексу послуг, метою яких є оптимізація функціонування того пацієнта, життя якого пов'язане із певними обмеженнями у повсякденній життєдіяльності в тому середовищі, в якому він живе [15]. Тобто сутність реабілітаційної допомоги цілком відповідає визначенню послуги у цивільному праві. Надання реабілітаційних послуг може здійснюватися на підставі укладення цивільно-правових договорів.

Н. М. Зільник визначає договір про надання медичних послуг як угоду між закладом охорони здоров'я та пацієнтом. За умовами такої домовленості виконавець бере на себе обов'язок надати певні медичні послуги, яких потребує пацієнт відповідно до призначення лікаря. Такі послуги можуть бути спрямовані на відновлення або на підтримання здоров'я пацієнта. Відповідно пацієнт повинен сплатити вартість цих послуг [10, с. 76]. В. І. Теремецький наголошує, що медичні послуги мають не лише публічно-правову, а й приватно-правову природу, коли вони надаються на підставі цивільно-правового договору [9, с. 85]. А. О. Дутко вважає, що договір про надання реабілітаційних послуг має двосторонній характер; його особливістю є нематеріальний характер предмета договору, а істотною умовою – строк надання реабілітаційних послуг [11, с. 59].

Зазначені науковці дійсно визначають окремі характеристики договорів про надання медичних або реабілітаційних послуг. Водночас вони не пропонують чіткого визначення такого договору. На нашу думку, договір про надання реабілітаційних послуг – це угода між пацієнтом і реабілітаційним закладом, яка передбачає надання замовнику на платній основі комплексу реабілітаційних заходів, необхідних особі, що зазнає обмежень повсякденного функціонування у взаємодії із зовнішнім середовищем внаслідок стану здоров'я або старіння.

Сторонами у договорі про надання реабілітаційної допомоги є пацієнт у статусі замовника та реабілітаційний заклад у статусі виконавця. Згідно з абз. 32 ч. 1 ст. 1 Основ пацієнтом є фізична особа, яка звернулася для одержання реабілітаційної допомоги або якій така допомога фактично надається [14]. Як передбачено у п. 1 ч. 3 ст. 9 Закону № 1053-IX до отримувачів реабілітаційної допомоги належать особи з обмеженнями повсякденного функціонування [15]. Отже, особа, яка потребує реабілітаційної допомоги, може одержати відповідні послуги у реабілітаційному закладі.

Відповідно до ч. 1 ст. 11 Закону № 1053-IX реабілітаційні заклади мають статус юридичних, вони здійснюють свою діяльність на підставі ліцензії на провадження господарської діяльності з медичної практики. Реабілітаційний заклад може бути заснований у різних організаційно-правових формах на основі державної, комунальної або приватної власності [15]. Таким чином, особа, яка має обмеження повсякденного функціонування, може на підставі цивільного договору про надання реабілітаційних послуг, не передбачених Держпрограмою Медгарантій, одержати відповідні послуги у реабілітаційному закладі. Такий реабілітаційний заклад повинен мати ліцензію на здійснення медичної практики.

Однією з важливих характеристик будь-якого цивільного договору є його зміст. Згідно з ч. 1 ст. 628 ЦК України зміст цивільного договору складають узгоджені сторонами умови, які закріплені у пунктах договору. Такі умови визначаються на розсуд сторін і погоджуються ними [17]. І. М. Погрібний зазначає, що традиційно склад матеріальних правовідносин включає юридичний зміст правовідношення – суб'єктивні права й обов'язки його суб'єктів [6, с. 161]. Вважаємо, що окремі положення договору, які формують його зміст, повинні містити інформацію про відносини сторін, врегульовані договором, зокрема про їхні права та обов'язки.

Науковці також досліджували вимоги до змісту цивільних договорів. Так, А. П. Стасів стверджує, що цивільний договір є універсальним правовим засобом, за допомогою якого сторони встановлюють умови взаємовідносин, необхідні саме їм. Дослідник наголошує, що сторони самостійно визначають власні права та обов'язки [1, с. 301]. Ця позиція є цілком обґрунтованою, оскільки, встановлюючи у договорі власні права й обов'язки, учасники цивільних правовідносин фактично створюють індивідуальні норми права, що регулюють їхню взаємодію.

О. В. Мороз зазначає, що зміст будь-якого договору складають або його умови, або права й обов'язки сторін, які вони встановлюють на власний розсуд, але в межах вимог законодавства [2, с. 71]. На нашу дум-

ку, умови договору та права й обов'язки сторін є спорідненими категоріями, адже саме в умовах договору сторони формулюють свої взаємні права й обов'язки.

С. В. Панченко наголошує, що цивільно-правовий договір є домовленістю двох або більше сторін, у якій вони можуть встановити або змінити, або припинити власні права та обов'язки. Однією з основних ознак цивільного договору, на її думку, є свобода визначення його змісту, за винятком випадків, прямо передбачених законом [3, с. 89].

В. Я. Погребняк підкреслює, що при укладенні цивільного договору сторони виявляють свою волю щодо встановлення взаємних прав та обов'язків, які мають регулювати їхні подальші відносини [4, с. 54].

Наведені наукові твердження цілком характеризують специфіку визначення прав і обов'язків сторін у договорі про надання реабілітаційних послуг. Таким чином, зміст договору про надання реабілітаційних послуг становлять права й обов'язки його сторін, що встановлюються на підставі їхньої домовленості, укладеної з дотриманням законодавства.

Відповідно до ч. 1 ст. 901 ЦК України основним обов'язком виконавця у договорі про надання послуг є надання узгодженої сторонами послуги. Водночас замовник бере на себе обов'язок оплатити виконавцеві надану послугу [17]. Особливі умови договору саме про надання реабілітаційних послуг у цивільному законодавстві або законодавстві про охорону здоров'я не встановлені. Водночас згідно з ч. 1 ст. 6 ЦК України сторони можуть укласти такий договір, який не передбачений нормами ЦК України за умови, що його зміст буде відповідати загальним засадам цивільного законодавства [17]. Тож реабілітаційний заклад і пацієнт можуть укласти договір про надання реабілітаційних послуг, умови якого не будуть суперечити вимогам ЦК України. Предметом зазначеного договору можуть стати ті реабілітаційні послуги, які не передбачені у Держпрограмі Медгарантій.

Норми договору про надання реабілітаційних послуг повинні детально регулювати права й обов'язки сторін. Нагадаємо, що головний обов'язок виконавця, закріплений договором про надання послуг, полягає у забезпеченні замовнику можливості скористатися відповідною послугою. Предметом договору про надання реабілітаційних послуг є специфічна реабілітаційна послуга, яка характеризується певними медичними критеріями. Відповідно до абз. 42 ч. 1 ст. 1 Основ реабілітаційна послуга надається пацієнту реабілітаційним закладом або іншим суб'єктом господарювання, який має право надавати реабілітаційну допомогу згідно із законодавством. Замовник оплачує відповідну послугу [14].

А. Р. Козолис наголошує, що корисні властивості реабілітаційної послуги можуть проявлятися лише через особу, яка її одержує. При чому реабілітаційні послуги становлять комплекс заходів, спрямований на покращення стану здоров'я особи, яка може зазнавати обмежень життєдіяльності [13, с. 173]. Слід зауважити, що у ст. ст. 36–40 Закону № 2961-IV передбачено такі певні види реабілітаційної допомоги, які може одержати пацієнт. Зокрема врегульовано сутність психологічної реабілітації, визначено особливості соціальної реабілітації, встановлено ознаки професійної реабілітації, специфіку трудової, а також особливості фізкультурно-спортивної реабілітації [16].

Таким чином, з огляду на особливий характер реабілітаційної послуги, вона може надаватися виключно спеціальним суб'єктом – реабілітаційним закладом або іншим суб'єктом, який має право провадити відповідну діяльність. При цьому в договорі про надання реабілітаційної допомоги сторони мають право встановити обов'язок виконавця надати саме той конкретний вид реабілітації, якого потребує пацієнт.

Варто наголосити, що згідно зі ст. 4 Закону № 1053-IX пацієнт має право обрати як реабілітаційний заклад, так і конкретного фахівця з реабілітації [15]. Відповідно до п. 2 Прикінцевих та перехідних положень Основ під час воєнного стану реабілітаційну допомогу в Україні мають право надавати саме ті фахівці з реабілітації, які прийняті на роботу на підставі трудового договору із закладами охорони здоров'я, який надає різні види медичних і реабілітаційних послуг [14].

В. І. Теремецький підкреслює, що під час воєнного стану відбулося вдосконалення правового механізму доступу до реабілітаційної допомоги, зокрема розширено коло медичних фахівців, уповноважених надавати реабілітаційну допомогу [8, с. 52]. Варто зазначити, що у ст. 10 Закону № 1053-IX перелічені різні види фахівців з реабілітації, які можуть надавати саме різні реабілітаційні послуги відповідно до своїх [15].

А. О. Дутко наголошує, що особливістю реабілітаційної послуги є її нерозривний зв'язок з особою виконавця [12, с. 49]. Саме тому в договорі про реабілітаційні послуги може бути зазначено конкретного фахівця з реабілітації, який працює у відповідному реабілітаційному закладі та буде опікуватися конкретним пацієнтом. Також у договорі можуть бути перелічені фахівці певних спеціальностей, які братимуть участь у наданні реабілітаційних послуг.

А. О. Дутко слушно зауважує, що істотною умовою договору про надання реабілітаційних послуг є строк, протягом якого такі послуги надаються. Такий строк узгоджується за домовленістю сторін [11, с. 59]. Досліджуючи істотні умови цивільних договорів, Е. В. Вакулович додає, що без узгодження строку виконання робіт або надання послуг будь-який договір взагалі не може вважатися укладеним [5, с. 90].

Тривалість реабілітаційної допомоги та перелік реабілітаційних заходів можуть бути визначені в індивідуальній програмі реабілітації особи з інвалідністю, яка складається відповідно до ст. 23 Закону № 2961-IV [14]. М. О. Бук звертає увагу на те, що особа з інвалідністю має право відмовитися від подальшого надання певного виду реабілітаційних послуг, які встановлені в індивідуальній програмі реабілітації [7, с. 83].

Отже, укладаючи договір про реабілітаційні послуги, слід прямо визначити обов'язок реабілітаційного закладу надати відповідну реабілітаційну послугу протягом узгодженого сторонами періоду часу.

Основний обов'язок виконавця у договорі про надання реабілітаційних послуг полягає в наданні конкретного виду реабілітаційної допомоги протягом визначеного сторонами періоду часу. У договорі сторони мають право встановити, що реабілітаційні послуги надаються конкретним фахівцем з реабілітації або групою фахівців відповідних спеціальностей. Замовник у договорі про надання реабілітаційної допомоги повинен мати право отримати саме той вид реабілітаційних послуг, який визначено договором. Інші права й обов'язки сторін у договорі про надання реабілітаційних послуг мають узгоджуватися з вимогами законодавства, що встановлює права пацієнта та правові засади надання реабілітаційної допомоги.

Важливим правом пацієнта, який отримує реабілітаційні послуги, є право на захист персональних даних та збереження лікарської таємниці, що закріплено у п. 2 ч. 2 ст. 4 Закону № 1053-IX [15]. Згідно з ч. 1 ст. 31 Закону № 2961-IV особа з інвалідністю має право на конфіденційність інформації щодо особливостей і характеру ураження здоров'я [16]. Відповідно до ст. 40 Основ фахівці з реабілітації не мають права розголошувати певні відомості, які стали відомі під час реабілітації. Наприклад, не можна повідомляти стороннім особам інформацію про медичне обстеження пацієнта та його результати, встановлений діагноз захворювання [14]. Таким чином, у договорі про надання реабілітаційних послуг доцільно передбачити обов'язок реабілітаційного закладу щодо збереження лікарської таємниці. Також у договорі слід закріпити право пацієнта на збереження у таємниці інформації про його лікування та реабілітаційні заходи.

Пацієнт повинен бути обізнаним з інформацією про результати реабілітаційного обстеження, умови та форми реабілітаційної допомоги, наявні обмеження повсякденного функціонування, а також мати можливість ознайомитися з медичною документацією щодо реабілітації відповідно до п. 2 і п. 3 ч. 1 ст. 4 Закону № 1053-IX [15]. Як передбачено ч. 1 ст. 39 Основ повнолітній пацієнт має право одержати повну і достовірну інформацію про стан здоров'я [14].

Таким чином, однією з умов договору про надання реабілітаційних послуг повинен бути обов'язок реабілітаційного закладу надавати пацієнту вичерпну інформацію та медичну документацію щодо реабілітаційних заходів, визначених у договорі. При цьому право пацієнта, який отримує реабілітаційні послуги, на доступ до повної інформації про форму та зміст реабілітаційної допомоги також має бути прямо закріплене.

Згідно з п. 4 ч. 2 ст. 4 Закону № 1053-IX пацієнт має право відмовитися від проведення реабілітації на будь-якому етапі надання реабілітаційної допомоги [15]. Як встановлено у ч. 1 ст. 31 Закону № 2961-IV особа з інвалідністю може відмовитися від певних реабілітаційних заходів, які їй призначені [16]. Отже, у договорі, укладеному між реабілітаційним закладом і пацієнтом, варто закріпити право пацієнта відмовитися від реабілітації на будь-якому етапі її проведення.

Водночас у разі реалізації пацієнтом права на відмову постає питання про коригування розміру оплати за надання реабілітаційних послуг. Реабілітаційний заклад буде зобов'язаний повернути пацієнтові частину коштів, отриманих як передоплату, пропорційно до фактично наданих реабілітаційних послуг.

Відповідно до змісту договору про надання послуг основним обов'язком замовника є здійснення оплати відповідно до ст. ст. 901, 903 ЦК України. При чому оплата наданих послуг повинна здійснюватися у розмірі, строки та в порядку, визначені договором [17]. Таким чином, основним обов'язком пацієнта у договорі про надання реабілітаційних послуг є оплата наданих послуг. У договорі можуть бути передбачені умови щодо часткової передоплати реабілітаційних послуг або здійснення оплати поетапно.

Особа, яка отримує реабілітаційну допомогу, повинна виконувати медичні приписи фахівця з реабілітації та дотримуватися внутрішнього розпорядку реабілітаційного закладу. Відповідно до ч. 4 ст. 34 Основ фахівець має право відмовитися від подальшого надання реабілітаційних послуг, якщо пацієнт не виконує зазначені обов'язки, за умови що припинення реабілітації не загрожує його життю [14].

Отже, у договорі про надання реабілітаційних послуг доцільно передбачити право реабілітаційного закладу відмовити пацієнту у наданні подальших реабілітаційних послуг разі невиконання пацієнтом приписів фахівця з реабілітації.

Висновки. На підставі викладеного можна запропонувати такі висновки. Договір про надання реабілітаційних послуг – це угода між пацієнтом і реабілітаційним закладом, яка передбачає надання замовнику на платній основі комплексу реабілітаційних заходів, необхідних особі, що зазнає обмежень повсякденного функціонування у взаємодії із зовнішнім середовищем унаслідок стану здоров'я або старіння. Зміст такого договору обов'язково повинен включати права й обов'язки його сторін.

Вважаємо, що обов'язки виконавця (реабілітаційного закладу) полягають у такому:

- надання якісної реабілітаційної послуги, визначеної договором, у строк, зазначений у договорі;
- залучення до надання реабілітаційних послуг фахівців з реабілітації відповідних спеціальностей;
- забезпечення збереження лікарської таємниці та іншої конфіденційної інформації про пацієнта;
- надання пацієнту повної та достовірної інформації і медичної документації щодо реабілітаційних послуг, передбачених договором.

Обов'язки замовника (пацієнта), який отримує реабілітаційні послуги:

- оплатити надані реабілітаційні послуги у порядку, розмірі та строки, визначені договором;
- виконувати медичні призначення фахівця з реабілітації та дотримуватися внутрішнього розпорядку реабілітаційного закладу.

У договорі мають бути передбачені такі права реабілітаційного закладу:

- отримати оплату за реабілітаційні послуги, передбачені договором;
- припинити надання реабілітаційних послуг у разі невиконання пацієнтом медичних призначень або порушення розпорядку реабілітаційного закладу, якщо припинення послуг не загрожує його життю.

Основними правами пацієнта, який отримує реабілітаційну допомогу, є:

- право на повагу до власної гідності;
- право знати інформацію про особливості та зміст реабілітаційних послуг, визначених договором;
- право одержати реабілітаційні послуги, які відповідають вимогам щодо якості та надані у встановлений строк;
- право обрати конкретного фахівця з реабілітації, який працює у реабілітаційному закладі, з яким укладено договір;
- право достроково відмовитися від реабілітаційних послуг та розірвати договір.

Вважаємо, що для вдосконалення правового регулювання укладення договорів про надання реабілітаційних послуг доцільно передбачити спеціальні норми щодо їх укладення в окремому розділі Цивільного кодексу України.

Перспективи подальших наукових досліджень убачаємо в розробленні науково обґрунтованих рекомендацій щодо законодавчого закріплення прав та обов'язків сторін у договорі про надання реабілітаційних послуг.

Список використаних джерел

1. Стасів А. П. Цивільно-правовий договір – правовий регулятор відносин щодо створення та реалізації інновацій. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* 2022. Вип. 72. Ч. 2. С. 296–301. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.72.89>.
2. Мороз О. В. Зміст цивільно-правового договору. *Право і суспільство.* 2022. № 2. С. 69–74. <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2022.2.11>.
3. Панченко С. В. Цивільно-правовий договір як джерело цивільного договірного права. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція.* 2019. № 42. Том 1. С. 87–90. <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2019.42-1.19>.
4. Погребняк В. Я. Окремі проблеми волевиявлення у ході виникнення договірних суб'єктивних цивільних прав. *Історико-правовий часопис.* 2020. № 1 (15). С. 53–57.
5. Вакулович Е. В. Особливості визначення істотних умов публічного договору. *Правова позиція.* 2020. № 1 (26). С. 88–92. <https://doi.org/10.32836/2521-6473.2020-1.17>.
6. Погрібний І. М. Генеза складу правових відносин. *Право і безпека.* 2022. № 3 (86). С. 160–169. DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2022.3.14>.
7. Бук М. О. Соціальне обслуговування осіб з інвалідністю в реабілітаційних установах України. *Підприємництво, господарство і право.* 2020. № 9. С. 82–89. <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.9.15>.

8. Теремецький В. І., Батрин О. В., Івахненко О. А. Правові гарантії доступності медичної та реабілітаційної допомоги в період дії воєнного стану. *Ірпінський юридичний часопис: науковий журнал*. 2024. Вип. 2 (15). С. 46–58. DOI 10.33244/2617-4154.2(15).2024.46-58.
9. Teremetskyi V. I., Myronova G. A., Batryn O. V., Bodnar-Petrovska O. B., Andriienko I. S., Fedorenko T. V. Legal nature of medical services: specifics of ukrainian doctrine. *Georgian Medical News* (ISSN 1512-0112). 2024. № 1 (346). P. 80–87. URL: https://www.geomednews.com/Articles/2024/1_2024/80-87.pdf.
10. Зільник Н. М. Договір про надання медичних послуг. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 9. С. 73–76. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-9/16>.
11. Дутко А. О. Юридична конструкція договору про надання реабілітаційних послуг. *Наука і техніка сьогодні*. 2024. № 9 (37). С. 54–62. [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-9\(37\)](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-9(37)).
12. Дутко А. О. Цивільно-правове регулювання надання реабілітаційних послуг. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2024. Випуск 3 (56). С. 48–51. <https://doi.org/10.32782/pyuv.v3.2024.10>.
13. Козолис А. Р. Поняття та правова природа реабілітаційних послуг: цивільно-правовий аспект. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 3. С. 171–174. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-3/38>.
14. Основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон України від 19.11.1992 № 2801-XII. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text> (дата звернення: 15 листопада 2025 року).
15. Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я : Закон України від 03.12.2020 № 1053-IX. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1053-20#Text> (дата звернення: 15 листопада 2025 року).
16. Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні : Закон України від 06.10.2005 № 2961-IV. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15#Text> (дата звернення: 15 листопада 2025 року).
17. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/435-15> (дата звернення: 15 листопада 2025 року).

References

1. Stasiv A. P. (2022). Tsyvilno-pravovyi dohovir – pravovyi rehulator vidnosyn shchodo stvorennia ta realizatsii innovatsii. [Civil agreement as a legal regulator of relations on the creation and implementation of innovations]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriya: Pravo – The collection of «Uzhhorod National University Herald. Series: Law»*, 72, 2, 296–301 [in Ukrainian].
2. Moroz O. V. (2022). Zmist tsyvilno-pravovoho dohovoru [The content of the civil law contract]. *Pravo i suspilstvo – Law and Society*, 2, 69–74 [in Ukrainian].
3. Panchenko S. V. (2019). Tsyvilno-pravovyi dohovir yak dzherelo tsyvilnoho dohovirnoho prava [Civil contract as source of civil contract law]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriya: Yurysprudentsiia – Scientific Bulletin of the International Humanities University. Series: Jurisprudence*, 42, 1, 87–90 [in Ukrainian].
4. Pohrebniak V. Ya. (2020). Okremi problemy volevyiavlennia u khodi vynyknennia dohovirnykh subiektyvnykh tsyvilnykh prav [Some Issues of the Expression of Will in the Contractual Subjective Civil Rights]. *Istoryko-pravovyi chasopys – History & Law Journal*, 15, 1, 53–57 [in Ukrainian].
5. Vakulovych E. V. (2020). Osoblyvosti vyznachennia istotnykh umov publichnoho dohovoru [Features of determining the essential conditions of a public contract]. *Pravova pozytsiia – Legal Position*, 1 (26), 88–92 [in Ukrainian].
6. Pohribnyi I. M. (2022). Heneza skladu pravovykh vidnosyn. [Genesis of the structure of legal relations]. *Pravo i bezpeka – Law and Safety*, 3 (86), 160–169 [in Ukrainian].
7. Buk M. O. (2020) Social Services for Disabled Persons in Rehabilitation Institutions in Ukraine. [Sotsialne obsluhovuvannia osib z invalidnistiu v reabilitatsiinykh ustanovakh Ukrainy]. *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo – Entrepreneurship, Economy and Law*, 9, 82–89 [in Ukrainian].
8. Teremetskyi V. I., Batryn O. V., Ivakhnenko O. A. (2024). Legal guarantees of availability of medical and rehabilitation assistance during martial law. [Pravovi harantii dostupnosti medychnoi ta reabilitatsiinoi dopomohy v period dii voiennoho stanu]. *Irpinskyi yurydychnyi chasopys: naukovyi zhurnal – Irpin legal journal: scientific journal*, 2 (15), 46–58 [in Ukrainian].

9. Teremetskyi V. I., Myronova G. A., Batryn O. V., Bodnar-Petrovska O. V., Andriienko I. S., Fedorenko T. V. (2024). Legal nature of medical services: specifics of ukrainian doctrine. *Georgian Medical News* (ISSN 1512-0112), 1 (346), P. 80–87. URL: https://www.geomednews.com/Articles/2024/1_2024/80-87.pdf [in English].
10. Zilnyk N. M. (2023). Dohovir pro nadannia medychnykh posluh. [Contract for the provision of medical service]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal – Juridical scientific and electronic journal*, 9, 73–76 [in Ukrainian].
11. Dutko A. O. (2024). Yurydychna konstruktsiia dohovoru pro nadannia reabilitatsiinykh posluh [Legal construction of the agreement on the provision of rehabilitation service]. *Nauka i tekhnika sohodni – Science and Technology Today*, 9 (37), 54–62 [in Ukrainian].
12. Dutko A. O. (2024). Tsyvilno-pravove rehuliuвання nadannia reabilitatsiinykh posluh [Civil law regulation of the provision of rehabilitation services]. *Prykarpatskyi yurydychnyi visnyk – Subcarpathian Law Herald*, 3 (56), 48–51 [in Ukrainian].
13. Kozolys A. R. (2023). Poniattia ta pravova pryroda reabilitatsiinykh posluh: tsyvilno-pravovyi aspekt. [Concept and legal nature of rehabilitation service. Civil law aspect]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal – Juridical scientific and electronic journal*, 3, 171–174. [in Ukrainian].
14. Osnovy zakonodavstva Ukrainy pro okhoronu zdorovia : Zakon Ukrainy vid 19.11.1992 № 2801-XII. [Fundamentals of Ukrainian legislation on health protection: Law of Ukraine dated November 19, 1992 № 2801-XII]. (2025, November 15). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text> [in Ukrainian].
15. Pro reabilitatsiiu u sferi okhorony zdorovia : Zakon Ukrainy vid 03.12.2020 № 1053-IX. [About rehabilitation in the healthcare sector: Law of Ukraine 03.12.2020 № 1053-IX]. (2025, November 15). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1053-20#Text> [in Ukrainian].
16. Pro reabilitatsiiu osib z invalidnistiu v Ukraini : Zakon Ukrainy vid 06.10.2005 № 2961-IV. [About the rehabilitation of persons with disabilities in Ukraine: Law of Ukraine from 06.10.2005 № 2961-IV]. (2025, November 15). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15#Text> [in Ukrainian].
17. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 16.01.2003 № 435-IV. [Civil Code of Ukraine: Law of Ukraine dated January 16, 2003 № 435-IV]. (2025, November 15). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/435-15> [in Ukrainian].

Стаття надійшла 10.11.2025
Стаття прийнята до друку 09.12.2025

Юлія Труфанова,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри
цивільного права і процесу
Західноукраїнського національного
університету
ORCID <https://orcid.org/0000-0003-4310-3061>

ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ОСІБ, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВІД ПОШКОДЖЕННЯ ТА ЗНИЩЕННЯ МАЙНА ВНАСЛІДОК ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Стаття спрямована на виявлення специфіки правового захисту постраждалих від пошкодження та руйнування майна в результаті збройної агресії проти України шляхом аналізу відповідного законодавства. Обґрунтовано актуальність проблеми захисту права власності в умовах війни, проаналізовано основні законодавчі положення та визначено серед них ті, що регламентують правовий механізм охорони майнових прав у період воєнного стану. Проаналізовано ключові нормативно-правові та законодавчі акти, що регулюють дане питання, а також міжнародні правові норми; розглянуто особливості правового регулювання права власності та досліджено механізми його охорони і захисту в умовах дії воєнного стану.

Досліджено, існуючі обмеження права власності які можуть застосовуватися згідно з чинним законодавством, а також способи відновлення та захисту порушених майнових прав та особливості відшкодування збитків фізичним особам унаслідок військової агресії. Метою статті виступає аналіз правових засобів регулювання відшкодування шкоди, завданої агресією проти України, з урахуванням сучасних підходів до захисту прав фізичних осіб. У результаті проведеного дослідження встановлено, що існує потреба у реформуванні національного законодавства України з метою підвищення ефективності правового регулювання процедур відшкодування шкоди та вдосконалення нормативної бази.

Ключові слова: захист прав, правове регулювання, права людини, воєнний стан, агресія, право власності, відшкодування шкоди, компенсація, фізична особа, житло, відповідальність.

Trufanova Yu.

Legal mechanisms for protecting persons who have suffered damage and destruction of property as a result of armed aggression against Ukraine

The article aims to identify the specifics of legal protection for victims of damage and destruction of property as a result of armed aggression against Ukraine by analyzing the relevant legislation. The relevance of the problem of protecting property rights in wartime is substantiated, the main legislative provisions are analyzed, and those that regulate the legal mechanism for protecting property rights during martial law are identified. Key regulatory and legislative acts governing this issue, as well as international legal norms, are analyzed; the peculiarities of legal regulation of property rights are considered, and mechanisms for its protection and defense in conditions of martial law are examined.

The existing restrictions on property rights that may be applied in accordance with current legislation are examined, as well as the methods of restoring and protecting violated property rights and the peculiarities of compensating individuals for losses resulting from military aggression. The purpose of the article is to analyze the legal means of regulating compensation for damage caused by aggression against Ukraine, taking into account modern approaches to the protection of the rights of individuals. As a result of the study, it was established that there is a need to reform the national legislation of Ukraine in order to improve the effectiveness of legal regulation of damage compensation procedures and improve the regulatory framework.

Keywords: protection of rights, legal regulation, human rights, martial law, aggression, property rights, compensation for damage, compensation, natural person, housing, liability.

Постановка проблеми. Досліджувана проблема акцентує увагу на необхідності створення та впровадження ефективних механізмів компенсації й відновлення порушених прав у площині державного регулювання та міжнародно-правових механізмів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання захисту прав осіб, чиє майно було пошкоджене або знищене під час збройного конфлікту, висвітлювалися у працях таких сучасних науковців і правників, як О. Гончарук, О. Валендюк, А. Анісімова, Г. Самойленко, Н. Філатова-Білоус, Н. Троцюк, Д. Спесівцев, С. Ярош та інші. Незважаючи на наукові дослідження та законодавчі новації щодо компенсації збитків від

© Юлія Труфанова, 2025

пошкодження та знищення нерухомого майна під час бойових дій, на сьогодні залишаються не вирішені проблемні питання.

Мета статті. Метою статті є визначення правових механізмів відшкодування шкоди, спричиненої агресією проти України, на підставі аналізу відповідних діючих нормативно-правових актів у цій сфері та з урахуванням сучасних інструментів захисту і відновлення прав фізичних осіб.

Виклад основного матеріалу дослідження. Право приватної власності є однією з фундаментальних конституційних гарантій, закріплених у статті 41 Конституції України, яка забезпечує кожному можливість володіти, користуватися та розпоряджатися своїм майном. Воєнний конфлікт на території України призвів до масового порушення цього права, зокрема через руйнування та пошкодження житла, іншої нерухомості та рухомого майна громадян [1]. Відповідно до статті 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, закріплює право кожної фізичної та юридичної особи на мирне володіння своїм майном. Позбавлення цього права можливе лише за умов, визначених законом, та в інтересах суспільства. Українське законодавство, розвиваючи положення Конвенції, встановлює власні механізми забезпечення реалізації цього права та процедур компенсації у випадках його порушення. [5]. Таким чином, масові руйнування житла та майна громадян унаслідок збройної агресії порушують як національні, так і міжнародно-правові стандарти захисту права власності.

В межах реалізації конституційного обов'язку щодо утвердження та забезпечення прав і свобод людини держава зобов'язана реагувати на виклики, пов'язані із завданням шкоди особам унаслідок протиправних посягань, що спричинили матеріальні та немайнові (моральні) втрати. Таким чином особливою значення набуває потреба у формуванні ефективних правових і організаційних механізмів відшкодування шкоди, заподіяної знищенням чи пошкодженням об'єктів нерухомого майна, насамперед житлових об'єктів, унаслідок воєнних дій, спричинених збройною агресією РФ проти України [3].

Одним із центральних питань, що постійно обговорюється в українському правничому середовищі, є пошук джерел та шляхів відшкодування шкоди. Завданням є напрацювання механізмів, що гарантуватимуть використання ресурсів держави-агресора для відбудови нашої держави. Дотепер відсутній остаточно сформований механізм правової оцінки дій держави-агресора та її представників, так само як і належно визначені ефективні способи відшкодування завданих збитків.

З огляду на зміст положень Закону України «від 23.02.2023 №2923-IX [6], варто підкреслити, що його правове регулювання охоплює певне коло суб'єктів та об'єктів.

На підставі положень статті 1 цього Закону можна виділити окремі об'єкти нерухомого майна, які характеризуються наступними ознаками:

- розташовані на території України;
- зруйновані або пошкоджені внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених воєнними діями Російської Федерації проти України;
- можуть або не можуть підлягати відновленню шляхом поточного чи капітального ремонту, реконструкції або реставрації;
- є об'єктами житлової нерухомості, як завершеними, так і незавершеними в будівництві, включно з частками спільного майна багатоквартирного будинку, відмінними від земельної ділянки.

Відповідно до статті 2 Закону право отримання компенсації за шкоду, завдану пошкодженням або знищенням нерухомого майна, належить визначеним законодавством особам: фізичні особи – громадяни України, які є власниками таких об'єктів, а також замовники або інвестори будівництва та їх спадкоємці; суб'єкти, що мають право на управління багатоквартирними будинками: об'єднання співвласників, управителі, житлово-будівельні кооперативи, а також уповноважені співвласниками особи.

Нормативне регулювання також передбачає встановлення категорій осіб, які не мають права на отримання компенсації за знищене чи пошкоджене нерухоме майно. До цієї групи належать особи, до яких застосовано санкції відповідно до Закону України «Про санкції», а також громадяни, які мають судимість за злочини проти основ національної безпеки України. Крім того, право на компенсацію не поширюється на спадкоємців майна, яке належало спадкодавцям, що відносяться до зазначених категорій [7].

Поділяємо думку вченого О. Юніна щодо того, що закон не визначає механізм отримання компенсації особами, які самостійно розпочали ремонт пошкодженого або відновлення знищеного майна.

Таким чином компенсаційні правовідносини обмежуються об'єктами житлової нерухомості та їхніми власниками або управителями. Така вузька сфера застосування свідчить про пріоритет держави у реалізації соціально-орієнтованої політики щодо забезпечення житлом, що відображає визнання житлової потреби однією з базових потреб людини.

Сучасне законодавство регламентує лише порядок компенсації за зруйновану або пошкоджену житлову нерухомість. Водночас у державі поступово формується система компенсаційних механізмів для від-

шкодування шкоди, завданої війною, одним із прикладів якої є процедура компенсації житлових об'єктів. Відповідно до чинного законодавства, уповноваженим суб'єктом у сфері реалізації компенсаційних правовідносин є Комісія, яка створюється виконавчим органом місцевої ради або відповідною військовою (військово-цивільною) адміністрацією. До компетенції цієї Комісії належить розгляд питань, пов'язаних із наданням компенсації за пошкоджене чи знищене нерухоме майно. Її діяльність здійснюється в межах повноважень, визначених статтею 3 Закону України від 23.02.2023 №2923-IX [6]. Право на звернення до Комісії має особа, яка претендує на отримання компенсації. Заява про надання компенсації за кожний знищений або пошкоджений об'єкт нерухомого майна подається окремо. Слід зауважити, що у випадку, коли знищений об'єкт нерухомого майна перебуває у спільній власності, заява про надання компенсації може бути подана як кожним із співвласників окремо, так і одним із них (ч. 4 ст. 4 Закону) [6]. Механізм подання заяв таким чином може бути визначений як прозорий і зручний для користувачів.

У межах виконання соціально-правового обов'язку з охорони прав постраждалих держава частково покриває витрати, пов'язані з відшкодуванням збитків, шляхом реалізації програми «Відновлення».

Отримання компенсації за пошкоджене житло в межах програми «Відновлення» здійснюється в порядку, що передбачає:

- подання повідомлення про пошкодження через застосунок чи портал «Дія»;
- відкриття спеціального рахунку «Відновлення» в банку-партнері;
- подання заяви про надання допомоги;
- проведення обстеження житла місцевою комісією та визначення розміру компенсації;
- внесення відомостей до Реєстру пошкодженого та зруйнованого майна;
- перерахування коштів на рахунок заявника;
- обов'язкове звітування про їх використання через застосунок «Дія» [4].

Порядок надання компенсації регулює постанова КМУ від 30.03.23 № 600.

Подання заяви про отримання компенсації можливе протягом усього періоду дії воєнного стану, а також упродовж 90 календарних днів після його припинення або скасування. У межах цього правового механізму постраждалі громадяни вже скористалися своїм правом та подали відповідні заявки на отримання компенсації за пошкоджене чи зруйноване житло. Однак наявні механізми компенсації, як правило, не дозволяють забезпечити повне відшкодування завданої шкоди. До того ж, окремі її види (зокрема моральна шкода чи упущена вигода) взагалі не підлягають матеріальній компенсації.

Одним із потенційно ефективних механізмів відшкодування матеріальних збитків, завданих фізичним особам, можуть виступати репарації. Їх сплата можлива як у грошовій формі, так і у вигляді передачі активів чи технологій. Аналіз практики застосування репарацій свідчить, що їх реалізація передбачає визнання державою-правопорушником своєї відповідальності за завдану шкоду. Станом на сьогодні російська федерація не визнає факту власної вини, що унеможливує практичне застосування механізму репарацій на даному етапі [2, с. 326 – 329].

Висновки та пропозиції. У цілому, національне законодавство України потребує подальшої модернізації в частині правового регулювання процедур відшкодування шкоди, завданої унаслідок знищення чи пошкодження об'єктів нерухомості, в зв'язку з чим необхідно продовжити вдосконалення нормативних актів, регулюючих дане питання.

Водночас пошук ефективних шляхів компенсації має здійснюватися так, щоб уникнути конфлікту між різними інституційними механізмами. Для цього необхідний системний підхід та чітко визначені поетапні дії для кожного потерпілого, що забезпечать реальне відшкодування завданої шкоди. Найбільш бажаним для України механізмом компенсації виступає сплата репарацій державою-агресором, що має включати відшкодування як матеріальних втрат, так і немайнової (моральної) шкоди. Водночас на сучасному етапі практична реалізація такого механізму є об'єктивно неможливою.

Список використаних джерел

1. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України*. Офіційне видання від 23.07.1996. № 30. Ст. 41 (дата звернення: 15.09.2025).
2. Муратова В. О., Калінюк А. Л. Особливості відшкодування шкоди, завданої майну фізичної особи у результаті військової агресії рф. Ювілейні наукові читання, присвячені пам'яті академіка Володимира Володимировича Копейчикова до 100 річчя з дня народження. *Збірник наукових праць, матеріали конференцій (семінарів, круглих столів). Національна академія внутрішніх справ*. 2023. URL: <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/02c00442-f892-4734-a18c-729623e1c22f/content> (дата звернення: 16.09.2025).
3. Писарева Е. А. Захист прав постраждалих осіб через пошкодження і знищення їх житла під час збройного конфлікту на території України. *Академічні візії*. 2024. Випуск 38. URL: <https://academyvision.org/index.php/av/article/view/1695/1575> (дата звернення: 15.09.2025).

4. Програма допомоги від держави для власників житла, пошкодженого або зруйнованого через бойові дії «Відновлення». URL: <https://erecovery.dii.gov.ua/index.html> (дата звернення: 15.09.2025)
5. Протокол до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_535#Text (дата звернення: 17.09.2025).
6. Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України: Закон України від 23 лютого 2023 р. N2923-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2923-20#Text> (дата звернення: 17.09.2025).
7. Юнін О. С. Відшкодування шкоди власникам нерухомого майна, знищеного або пошкодженого внаслідок бойових дій: особливості та проблеми правового регулювання. *Актуальні проблеми службово-бойової діяльності сил сектору безпеки і оборони України : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 25 квіт. 2025 р.).* Дніпро : Дніпров. держ. ун-т внутр. справ, 2025. URL: <https://er.dduvs.edu.ua/bitstream/123456789/14608/1/23.pdf> (дата звернення: 16.09.2025).

References

1. Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy [Information from the Verkhovna Rada of Ukraine]*. Official publication dated July 23, 1996, No. 30, Art. 41 [in Ukrainian].
2. Muratova, V. O. & Kalinyuk, A. L. (2023). Osoblyvosti vidshkoduvannia shkody, zavdanoi mainu fizychnoi osoby u rezultati viiskovoi ahresii rf. Yuvileini naukovy chytannia, prysviacheni pamiaty akademika Volodymyra Volodymyrovycha Kopieichykova do 100 richchia z dnia narodzhennia [Features of compensation for damage caused to the property of an individual as a result of military aggression by the Russian Federation. Jubilee scientific readings dedicated to the memory of Academician Vladimir Vladimirovich Kopeychikov on the 100th anniversary of his birth]. *Zbirnyk naukovykh prats, materialy konferentsii (seminariv, kruhlykh stoliv). Natsionalna akademiia vnutrishnikh sprav - Collection of scientific works, conference materials (seminars, round tables). National Academy of Internal Affairs.* Retrieved from <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/02c00442-f892-4734-a18c-729623e1c22f/content> [in Ukrainian].
3. Pisareva, E. A. (2024). Zakhyst prav postrazhdal'nykh osib cherez poshkodzhennia i znyshchennia yikh zhytla pid chas zbroinoho konfliktu na terytorii Ukrainy [Protection of the rights of persons affected by damage to and destruction of their homes during the armed conflict in Ukraine]. *Akademichni vizii - Academic Visions*, 38. Retrieved from <https://academyvision.org/index.php/av/article/view/1695/1575> [in Ukrainian].
4. *Prohrama dopomohy vid derzhavy dlia vlasnykiv zhytla, poshkodzhеноho або zruinovanoho cherez boiovi dii «ieVidnovlennia» [State assistance program for owners of homes damaged or destroyed by hostilities, «eVidnovlennia»]*. Retrieved from <https://erecovery.dii.gov.ua/index.html> [in Ukrainian].
5. *Protokol do Konventsii pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod [Protocol to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms]*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_535#Text [in Ukrainian].
6. *Pro kompensatsiiu za poshkodzhennia ta znyshchennia okremykh katehorii obiektiv nerukhomoho maina vnaslidok boiovykh dii, terorystychnykh aktiv, dyversii, sprychynenykh zbroinoiu ahresiieiu Rosiiskoi Federatsii proty Ukrainy, ta Derzhavnyi reiestr maina, poshkodzhеноho та znyshchenoho vnaslidok boiovykh dii, terorystychnykh aktiv, dyversii, sprychynenykh zbroinoiu ahresiieiu Rosiiskoi Federatsii proty Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 23 liutoho 2023 r. N2923-IX. [Compensation for damage and destruction of certain categories of immovable property as a result of hostilities, terrorist acts, sabotage caused by the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine, and the State Register of Property Damaged and Destroyed as a Result of Hostilities, Terrorist Acts, Sabotage Caused by the Armed Aggression of the / Russian Federation against Ukraine]*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2923-20#Text> [in Ukrainian].
7. Yunin, O. S. (2025). Vidshkoduvannia shkody vlasnykam nerukhomoho maina, znyshchenoho або poshkodzhеноho vnaslidok boiovykh dii: osoblyvosti та problemy pravovoho rehuliuвання [Compensation for damage to owners of real estate destroyed or damaged as a result of hostilities: features and problems of legal regulation]. *Aktualni problemy sluzhbovo-boiovoi diialnosti syl sektoru bezpeky i oborony Ukrainy: materialy Vseukr. nauk.-prakt. konf. - Current problems of the service and combat activities of the security and defense forces of Ukraine: materials of the All-Ukrainian scientific and practical conference (Dnipro, April 25, 2025).* Dnipro: Dnipro State University of Internal Affairs. Retrieved from <https://er.dduvs.edu.ua/bitstream/123456789/14608/1/23.pdf> [in Ukrainian].

Стаття надійшла 27.09.2025

Стаття прийнята до друку 03.11.2025

4. КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ. КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО. КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА. СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА. ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ. СУДОУСТРІЙ. ПРОКУРАТУРА ТА АДВОКАТУРА

DOI:10.35774/app2025.04.114
УДК 343.72:004

Людмила Будник,
кандидат економічних наук, доцент, доцент
кафедри безпеки та правоохоронної
діяльності Західноукраїнського
національного університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1393-9354>

ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У СФЕРІ ПРОТИДІЇ ЕКОНОМІЧНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ

У статті досліджено сучасні тенденції впровадження цифрових технологій у сферу протидії економічним правопорушенням в Україні. Розкрито роль інструментів Big Data, штучного інтелекту, блокчейну, електронних реєстрів та систем фінансового моніторингу у виявленні й розслідуванні злочинів економічного характеру. Проаналізовано нормативно-правові акти, що регулюють використання інформаційних технологій у діяльності правоохоронних органів, зокрема щодо електронних доказів, захисту інформації та забезпечення їх допустимості у кримінальному провадженні. Особливу увагу приділено розвитку цифрової криміналістики, яка забезпечує фіксацію, збереження та аналіз електронних даних із дотриманням принципів законності й доказовості. Визначено перспективи запровадження систем електронного кримінального провадження, штучного інтелекту та блокчейн-технологій у практику розслідувань. Наголошено, що подальша цифровізація правоохоронної діяльності має здійснюватися на засадах прозорості, правової визначеності та міжнародного співробітництва, що сприятиме підвищенню ефективності боротьби з економічною злочинністю та зміцненню економічної безпеки держави. У дослідженні використано методи аналізу, синтезу та узагальнення для вивчення сучасного стану цифрових технологій у сфері протидії економічним правопорушенням. Також застосовано порівняльно-правовий та системний підходи для визначення ефективності впровадження інноваційних цифрових інструментів у практику правоохоронних органів.

Ключові слова: цифрові технології, економічні правопорушення, електронні докази, цифрова криміналістика, штучний інтелект, блокчейн, фінансовий моніторинг.

Budnyk L.

Prospects of using digital technologies in the field of combating economic crime

The article examines the current trends and prospects of implementing digital technologies in the field of combating economic offenses in Ukraine. The relevance of the research is determined by the rapid digital transformation of society and the growing complexity of economic crimes, which increasingly acquire transnational and high-tech characteristics. It is emphasized that the effective counteraction to such offenses requires innovative approaches based on the use of modern information technologies. The purpose of the study is to analyze the legal framework, current state, and practical application of digital tools-such as Big Data analytics, artificial intelligence, blockchain systems, and electronic registers-in the activities of Ukrainian law enforcement and financial monitoring institutions. Particular attention is paid to the legal regulation of electronic evidence, information security, and data protection in criminal proceedings. The research highlights the importance of digital forensics as a specialized area ensuring the detection, preservation, and analysis of electronic data while maintaining procedural integrity and evidential value. The results of the study demonstrate that the integration of digital technologies significantly increases the efficiency of investigating economic offenses by automating data processing, improving analytical accuracy, and reducing human error. Prospective directions include the implementation of electronic criminal case management systems, the use of artificial intelligence for predictive financial analytics, and the application of blockchain to enhance transparency of financial operations. The author concludes that the digitalization of law enforcement and justice processes should be grounded in the principles of legality, transparency, and international cooperation. The effective combination of legal mechanisms and technological innovation will contribute to the creation of a modern model of economic crime prevention that meets European standards and strengthens Ukraine's economic security. The research employs methods of analysis, synthesis, and generalization to examine the current state of digital technologies in combating economic offenses. A comparative-legal and systematic approach is also applied to assess the effectiveness of implementing innovative digital tools in law enforcement practice.

Keywords: digital technologies, economic offenses, electronic evidence, digital forensics, artificial intelligence, blockchain, financial monitoring, economic security.

Постановка проблеми. Розвиток інформаційних технологій, глобалізація фінансових ринків та поширення електронних платіжних систем з одного боку створюють нові можливості для ефективного управління економічними процесами, а з іншого - породжують нові ризики і форми злочинної діяльності. Економічні правопорушення дедалі частіше набувають складного, транснаціонального та високотехнологічного характеру, що потребує від правоохоронних органів принципово нових підходів до їх виявлення, розслідування та попередження. У зв'язку з цим особливого значення набуває впровадження цифрових технологій у сферу протидії економічним злочинам. Системи аналітики великих даних (Big Data), штучний інтелект, блокчейн, електронні реєстри та інші інноваційні інструменти поступово стають невід'ємною складовою діяльності органів фінансового моніторингу, Бюро економічної безпеки, податкових і банківських установ. Їх застосування дозволяє оперативно виявляти підозрілі фінансові операції, відстежувати рух капіталів, аналізувати транзакції та виявляти корупційні схеми.

Разом із тим, ефективне впровадження таких технологій вимагає належного правового регулювання, технічного забезпечення та підготовки фахівців, здатних працювати з цифровими доказами та складними інформаційними системами. Важливим є також дотримання принципів законності, захисту персональних даних та інформаційної безпеки.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю наукового осмислення ролі сучасних цифрових технологій у боротьбі з економічною злочинністю, аналізу стану їх впровадження в Україні та визначення основних тенденцій і перспектив розвитку у цій сфері.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукових напрацювань свідчить, що в останні роки все більше уваги приділяється проблематиці застосування цифрових технологій у сфері протидії економічним правопорушенням. Зокрема, Калюжний Д., Гора І. В., Колесник В. А., Попович І. І., Ціжма Ю. І., Лишак О. А., Уткіна М., Калайда Ю. та інші науковці розглядали можливості використання сучасних цифрових інструментів, як ефективних засобів у боротьбі з правопорушеннями, в тому числі економічними.

Мета статті. Метою статті є дослідження сучасного стану та перспектив розвитку цифрових технологій у сфері протидії економічним правопорушенням, аналіз їх практичного застосування у діяльності правоохоронних органів України, а також визначення ключових напрямів удосконалення нормативно-правового та організаційного забезпечення цифровізації процесів розслідування економічних злочинів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Цифрові технології в юридичній практиці визначаються як сукупність методів, засобів і процесів, що забезпечують збирання, зберігання, обробку та передавання інформації для досягнення певних правових цілей. У кримінальному провадженні їх роль полягає у підвищенні якості доказової бази, автоматизації процесів аналізу фінансових документів та створенні єдиних баз даних про суб'єктів правопорушень. Згідно зі статтею 84 Кримінального процесуального кодексу України, доказами є фактичні дані, отримані у передбаченому законом порядку [1]. Саме цифрові технології дедалі частіше стають інструментом отримання таких даних – через електронні документи, цифрові сліди, комп'ютерні файли чи записи в електронних реєстрах. Таким чином, цифрові докази стають невід'ємною частиною розслідування економічних правопорушень, де більшість операцій здійснюється саме в електронному середовищі.

Варто відзначити, що українське законодавство поступово адаптується до вимог цифрової доби, формуючи комплексну правову базу, спрямовану на регулювання використання інформаційних технологій у правовій та правоохоронній діяльності. Зокрема, закони України «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги» [2], «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах» [3], «Про Національну програму інформатизації» [4] визначають правові підстави використання електронних документів і засобів криптографічного захисту у правовій сфері. Це створює нормативну основу для впровадження ІТ у слідчу діяльність. У сукупності вони забезпечують перехід до нової моделі кримінального процесу - моделі, заснованої на цифрових доказах, автоматизованому обміні інформацією та технологічній прозорості правозастосування.

Використання цифрових інструментів дозволяє значно підвищити якість слідчої роботи, скоротити час на опрацювання інформації та мінімізувати ризики людського фактору під час аналітичних процедур. У сфері протидії економічній злочинності активно впроваджуються автоматизовані системи моніторингу фінансових операцій, які функціонують на основі алгоритмів виявлення аномальних або підозрілих транзакцій. Такі системи дозволяють своєчасно виявляти операції, що можуть свідчити про схеми відмивання доходів, фінансування тероризму, ухилення від сплати податків чи незаконного переміщення капіталів за межі держави.

Особливу роль у цьому процесі відіграє система фінансового моніторингу, яка діє в Україні відповідно до Закону «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом» [5]. У її межах здійснюється автоматизований збір і аналіз інформації від банківських установ, небанківських фінансових організацій, нотаріусів, бірж та інших суб'єктів первинного фінансового моніторингу. Такі дані передаються до Державної служби фінансового моніторингу України, де з використанням спеціалізованого програмного забезпечення проводиться подальша аналітична обробка з метою виявлення підозрілих операцій та передання матеріалів відповідним правоохоронним органам – Бюро економічної безпеки, Національній поліції, Службі безпеки України тощо.

Загалом практика свідчить, що впровадження інформаційних технологій у слідчу діяльність кардинально змінює підходи до розслідування економічних правопорушень. Від традиційного аналізу паперових документів і ручної перевірки фінансових звітів правоохоронці переходять до цифрової аналітики, що базується на використанні великих даних, автоматизованих алгоритмів і візуалізації фінансових потоків. Це не лише підвищує результативність слідчих дій, а й створює передумови для більш системного, доказового та технологічно обґрунтованого підходу до боротьби з економічною злочинністю.

Особливе значення в сучасних умовах набуває цифрова криміналістика (digital forensics), яка є спеціалізованим напрямом криміналістики, спрямованим на виявлення, фіксацію, збереження, аналіз і представлення цифрових доказів у межах кримінального провадження [6]. У справах про економічні правопорушення більшість доказової інформації існує в електронній формі – у вигляді бухгалтерських баз даних, банківських виписок, електронних платіжних документів, корпоративного листування, контрактів у форматі PDF чи сканованих зображень, записів у внутрішніх облікових системах компаній або у хмарних сховищах. Тому саме цифрова криміналістика забезпечує можливість достовірного відтворення та аналізу таких даних із дотриманням вимог кримінально-процесуального законодавства щодо допустимості доказів.

Процес комп'ютерно-технічної експертизи передбачає кілька ключових етапів: вилучення електронних носіїв інформації, створення їхніх форензичних копій із використанням спеціального програмного забезпечення, аналіз структури файлів та метаданих, відновлення видалених або зашифрованих даних, виявлення фактів несанкціонованого втручання у бази даних, а також документування всіх дій експерта для забезпечення належної доказової сили результатів [7]. В Україні такі дії регламентуються положення-

ми Кримінального процесуального кодексу та нормативними актами Міністерства юстиції, що визначають порядок проведення судових експертиз у сфері інформаційних технологій. У практиці розслідування економічних злочинів найчастіше проводяться комп'ютерно-технічна експертиза, економічна експертиза електронних даних, а також експертиза засобів електронного документообігу. Їх результати допомагають встановити факт створення або зміни документів, визначити коло осіб, які мали доступ до відповідних файлів, ідентифікувати використані облікові записи чи електронні підписи. Важливим аспектом є забезпечення автентичності електронних доказів - тобто підтвердження того, що отримана інформація не зазнала змін із моменту її вилучення. Для цього застосовуються методи хешування, цифрового підпису та контрольні суми, які дозволяють відтворити електронний об'єкт у незмінному вигляді в суді.

Значну роль у цій сфері відіграють спеціалізовані програмно-технічні комплекси, такі як EnCase, FTK, X-Ways Forensics, Autopsy тощо, які дають змогу проводити комплексний аналіз комп'ютерних систем, відновлювати вилучені файли, відстежувати мережеву активність, історію браузерів, електронні листи та інші цифрові сліди [8]. У контексті економічних правопорушень ці інструменти допомагають викривати факти маніпулювання бухгалтерськими записами, підроблення фінансових звітів, несанкціонованого доступу до банківських систем або незаконного виведення коштів.

Слід зазначити, що цифрова криміналістика охоплює не лише аналіз комп'ютерів, а й мобільну та мережеву криміналістику, які передбачають дослідження смартфонів, планшетів, серверів, корпоративних мереж і хмарних сховищ. Завдяки цьому слідчі отримують можливість відтворювати комунікаційні зв'язки між учасниками злочинних схем, відстежувати електронне листування, геолокаційні дані, історію транзакцій або лог-файли із систем управління бухгалтерським обліком [9].

Особливої актуальності набуває питання збереження «ланцюга зберігання доказів» (chain of custody), що означає документування кожного етапу роботи з цифровими носіями – від моменту їх вилучення до подання в суді. Недотримання цього принципу може стати підставою для визнання електронних доказів недопустимими. Тому в Україні поступово впроваджуються стандарти цифрової криміналістики, узгоджені з міжнародними підходами, зокрема методологією NIST (США) та рекомендаціями Європейської мережі судових науковців (ENFSI).

Таким чином, цифрова криміналістика є невід'ємним елементом сучасного механізму розслідування економічних правопорушень. Її застосування забезпечує точність, об'єктивність та достовірність доказової бази, дозволяє мінімізувати ризики фальсифікації даних і підвищує якість аналітичної діяльності слідчих органів. У перспективі подальший розвиток цього напрямку в Україні має відбуватися через удосконалення нормативної бази, підготовку спеціалістів та впровадження інноваційних ІТ-рішень у криміналістичну практику.

Одним із ключових напрямів розвитку є впровадження системи електронного кримінального провадження (e-Case Management), що дозволяє автоматизувати документообіг між слідчими, прокурорами та судами. Така система не лише скорочує час на процесуальні дії, а й забезпечує фіксацію кожного етапу розслідування, що сприяє підвищенню прозорості та зменшенню ризиків зловживань [10]. Подібні практики вже ефективно функціонують у країнах ЄС, зокрема в Естонії, де електронне правосуддя стало основою взаємодії громадян і держави у сфері кримінальної юстиції.

Не менш важливою перспективою є інтеграція штучного інтелекту (ШІ) у процеси кримінального аналізу. Системи на основі машинного навчання здатні аналізувати великі обсяги фінансових даних, виявляти закономірності та прогнозувати ймовірність здійснення злочинів певного типу. Використання таких інструментів дає можливість швидше виявляти складні економічні схеми, оптимізувати ресурси слідчих органів і концентрувати зусилля на найбільш ризикових напрямках [11]. Однак впровадження технологій ШІ вимагає створення чіткої нормативно-правової бази, яка б регулювала питання відповідальності за прийняття рішень на основі алгоритмів та гарантувала недопущення автоматизованої упередженості.

Важливою тенденцією є також розвиток технологій блокчейн як інструменту забезпечення прозорості фінансових операцій. Використання розподілених реєстрів дозволяє унеможливити фальсифікацію бухгалтерських записів або подвійне проведення транзакцій, що має особливе значення для запобігання корупції, ухиленню від сплати податків та незаконному переказу коштів [12]. Застосування блокчейн-рішень може стати підґрунтям для створення «цифрового аудиту» державних фінансів і контролю за рухом бюджетних коштів у режимі реального часу.

Отже, перспективи розвитку цифрових технологій у сфері протидії економічним злочинам тісно пов'язані з комплексною цифровізацією системи правосуддя, удосконаленням нормативної бази та розширенням міжнародної співпраці. Ефективне використання ІТ у правоохоронній практиці має стати скла-

довою державної стратегії економічної безпеки, адже лише технологічно розвинена держава здатна забезпечити належний рівень фінансової прозорості, запобігати корупції та зміцнювати довіру суспільства до правової системи.

Висновки. Використання цифрових технологій у розслідуванні економічних правопорушень є не просто інноваційним інструментом, а необхідною умовою ефективного функціонування сучасної системи правосуддя. Цифрові рішення забезпечують оперативність дій, об'єктивність доказової бази та можливість аналізу великих обсягів даних, що особливо важливо у складних справах, пов'язаних із фінансовими махінаціями, ухиленням від сплати податків або відмиванням коштів.

Правове регулювання цієї сфери в Україні поступово вдосконалюється, однак потребує подальшої гармонізації з міжнародними стандартами. Ключовими завданнями на найближчу перспективу є формування чіткої нормативної бази для використання електронних доказів, запровадження стандартів цифрової криміналістики, захист персональних даних та впровадження технологій штучного інтелекту у межах процесуальних гарантій.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. Від 13.04.2012. №4651-17 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.
2. Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги. Закон України від 05.10.2027. №2155-19 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#Text>.
3. «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах». Закон України від 05.07.1994р. №80/94BP URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80/94-%D0%B2%D1%80#Text>
4. Про Національну програму інформатизації. Закон України від 01.12.2022 № 2807-20 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2807-20#n191>.
5. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом. Закон України від 06.12.2019 №361-20 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text>.
6. Гора І.В., Колесник В.А., Попович І.І. Цифрова криміналістика в забезпеченні діяльності з протидії злочинності. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. 2024. Серія ПРАВО. Випуск 85: частина 4. С.63-70. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.85.4.9>.
7. Ціжма Ю.І., Лишак О.А., Ціжма О.А. Діджиталізація як сучасна рушійна сила вдосконалення судово-експертної діяльності. Криміналістика і судова експертиза: міжвідом. наук.-метод. зб. / КНДІ судових експертиз; редкол.: О.Г. Рувін та ін. Київ: Вид. Ліра-К, 2023. Вип. 68. С. 40–47.
8. Angelos Stavrakis(2024) Statistical Comparison of Digital Forensics Tools and Image Forgery Detection Analyzation URL: file:///C:/Users/%D0%BA%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%81%D1%82%D1%83%D0%B2%D0%B0%D1%87/Downloads/Script_Stavrakis_Overall.pdf.
9. Мамедов Г. Цифрова криміналістика. Як це допомогло зібрати докази злочинів у Бучі? URL: <https://nv.ua/ukr/opinion/viyna-v-ukrajini-yak-cifrova-kriminalistika-vikrivaye-zlochini-rf-v-ukrajini-novini-ukrajini-50248411.html>.
10. Білецький А., Цапок М. Правові аспекти введення електронної системи управління кримінальними провадженнями (e-Case Management System) у кримінальний процес щодо корупційних правопорушень : [policy paper]; наук. ред. О. Нестеренко ; Міждисциплінарний науково-освітній центр протидії корупції НаУКМА. Київ : РЕД ЗЕТ, 2020. 15 с.
11. Будник Л. А., Будник В. І. Використання штучного інтелекту у протидії економічним правопорушенням Матеріали VIII міжнародної науково-практичної конференції «Україна в умовах реформування правової системи: сучасні реалії та міжнародний досвід» Тернопіль, ЗУНУ, 19-20 квітня 2024 року.
12. Калайда Ю. Можливість блок-чейн-технологій у розслідуванні кримінальних правопорушень, вчинених у кіберпросторі. Інформація і право. 2021. № 4 (39). С. 170–178.

References

1. *Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy [Criminal Procedure Code of Ukraine]* (2012, April 13). No. 4651-17. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> [in Ukrainian].
2. *Zakon Ukrainy «Pro elektronny identyfikatsiiu ta elektronni dovirchi posluhy» [Law of Ukraine «On Electronic Identification and Trust Services»]*. (2017, October 5), 2155-19. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#Text> [in Ukrainian].

3. *Zakon Ukrainy «Pro zakhyst informatsii v informatsiino-telekomunikatsiinykh systemakh»* [Law of Ukraine «On Information Protection in Information and Telecommunication Systems»]. (1994, July 5). No. 80/94-VR. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80/94-%D0%B2%D1%80#Text> [in Ukrainian].
4. *Zakon Ukrainy «Pro Natsionalnu prohramu informatyzatsii»* [Law of Ukraine «On the National Informatization Program»]. (2022, December 1), 2807-20. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2807-20#n191> [in Ukrainian].
5. *Zakon Ukrainy «Pro zapobihannia ta protydiu lehalizatsii (vidmyvanniu) dokhodiv, oderzhanykh zlochynnym shliakhom»* [Law of Ukraine «On Prevention and Counteraction to Legalization (Laundering) of Proceeds of Crime»]. (2019, December 6), 361-20. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text> [in Ukrainian].
6. Hora, I. V., Kolesnyk, V. A., & Popovych, I. I. (2024). Tsyfrova kryminalistyka v zabezpechenni diialnosti z protydyi zlochynnosti [Digital forensics in supporting crime prevention activities]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho Natsionalnoho Universytetu. Seriya Pravo - Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. 2024. Series LAW*, 85(4), 63–70. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.85.4.9> [in Ukrainian].
7. Tsizhma, Yu. I., Lyshak, O. A. & Tsizhma, O. A. (2023). Didzhytalizatsiia yak suchasna rushiina sylva vdoskonalennia sudovo-ekspertnoi diialnosti [Digitalization as a modern driving force for improving forensic activity]. *Kryminalistyka i sudova ekspertyza: Mizhvidomchyi naukovo-metodychnyi zbirnyk - Criminalistics and forensic science: interdepartmental scientific and methodological collection*, 68, 40–47. Kyiv: Vydavnytstvo Lira-K [in Ukrainian].
8. Stavrakakis, A. (2024). *Statistical Comparison of Digital Forensics Tools and Image Forgery Detection Analyzation*. Retrieved from file:///C:/Users/%D0%BA%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%81%D1%82%D1%83%D0%B2%D0%B0%D1%87/Downloads/Script_Stavrakakis_Overall.pdf [in English].
9. Mamedov, H. (2022). *Tsyfrova kryminalistyka. Yak tse dopomohlo zibraty dokazy zlochyniv u Buchi?* [Digital forensics: How it helped collect evidence of crimes in Bucha?]. Retrieved from <https://nv.ua/ukr/opinion/viyna-v-ukrajini-yak-cifrova-kryminalistyka-vikrivaye-zlochyni-rf-v-ukrajini-novini-ukrajini-50248411.html> [in Ukrainian].
10. Biletskyi, A. & Tsapok, M. (2020). *Pravovi aspekty vvedennia elektronnoi systemy upravlinnia kryminalnymy provadzhenniamy (e-Case Management System) u kryminalnyi protses shchodo koruptsiinykh pravoporushen* [Legal aspects of introducing the e-Case Management System in criminal proceedings on corruption offenses]. O. Nesterenko (Ed.). Kyiv: Red Zet. [in Ukrainian].
11. Budnyk, L. A., & Budnyk, V. I. (2024). Vykorystannia shtuchnoho intelektu u protydyi ekonomichnym pravoporushenniam [Use of artificial intelligence in combating economic offenses]. In *Materialy VIII mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii «Ukraina v umovakh reformuvannia pravovoi systemy: suchasni realii ta mizhnarodnyi dosvid» (Ternopil, ZUNU, April 19–20, 2024)* [in Ukrainian].
12. Kalaida, Yu. (2021). Mozhlyvist blokchein-tekhonohii u rozsliduvanni kryminalnykh pravoporushen, vchynenykh u kiberprostorii [Possibilities of blockchain technologies in investigating criminal offenses committed in cyberspace]. *Informatsiia i Pravo - Information and Law*, 4(39), 170–178 [in Ukrainian] cyberspace]. *Informatsiia i Pravo - Information and Law*, 4(39), 170–178 [in Ukrainian].

Стаття надійшла 29.10.2025

Стаття прийнята до друку 02.12.2025

Роман Олійничук,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент
кафедри безпеки

та правоохоронної діяльності

Західноукраїнського національного
університету

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4228-1384>

Артем Карапетян,

здобувач ступеня доктора філософії

Західноукраїнського національного
університету

ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-7692-1024>

ВИКОРИСТАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО АНАЛІЗУ В ПОЛІЦЕЙСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ(НА ПРИКЛАДІ УКРАЇНИ)

Розглянуто деякі особливості використання кримінального аналізу в поліцейській діяльності в умовах воєнного стану (на прикладі України). Проаналізовано погляди науковців на категорії, які стосуються використання кримінального аналізу в поліцейській діяльності в умовах воєнного стану (на прикладі України). Обґрунтовано важливість та доцільність використання кримінального аналізу в поліцейській діяльності в умовах воєнного стану (на прикладі України). Досліджено деякі особливості використання кримінального аналізу в поліцейській діяльності в умовах воєнного стану (на прикладі України). Оцінено важливість та доцільність використання кримінального аналізу в поліцейській діяльності в умовах воєнного стану (на прикладі України). Зроблено ряд відповідних авторських висновків щодо деяких особливостей використання кримінального аналізу в поліцейській діяльності в умовах воєнного стану (на прикладі України). Попри позитивні результати, кримінальний аналіз в діяльності поліції України стикається з низкою проблем, які окреслені автором. Оскільки, на сучасному етапі розвиток кримінального аналізу в Україні має стратегічне значення для побудови ефективної системи національної безпеки, автором запропонований ряд перспективних заходів. Доведено, що кримінальний аналіз в умовах воєнного стану виступає критичним компонентом ефективної діяльності Національної поліції України, а його застосування сприяє підвищенню оперативності, точності та стратегічної гнучкості правоохоронних органів. Обґрунтовано, що попри наявні проблеми – кадрові, технічні та організаційні – кримінальний аналіз в Україні демонструє динамічний розвиток, а його подальше удосконалення має спиратися на інтеграцію сучасних ІТ-технологій, розширення аналітичної підготовки кадрів і розроблення національних стандартів аналітичної діяльності в системі МВС.

У процесі дослідження використано комплекс методів – аналіз нормативно-правових актів, порівняльно-правовий метод, а також методи системного та кримінологічного аналізу, що дало змогу всебічно розкрити особливості застосування кримінального аналізу в діяльності поліції під час воєнного стану.

Ключові слова: кримінальний аналіз, поліцейська діяльність, використання кримінального аналізу, кримінальне правопорушення, умови воєнного стану, досудове розслідування, розкриття та розслідування злочинів.

Oliynyshuk R., Karapetyan A.

Use of criminal analysis in police activities under martial law (on the example of Ukraine)

Some features of the use of criminal analysis in police activities under martial law (using the example of Ukraine) are considered. The views of scientists on the categories related to the use of criminal analysis in police activities under martial law (using the example of Ukraine) are analyzed. The importance and feasibility of using criminal analysis in police activities under martial law (using the example of Ukraine) are substantiated. Some features of the use of criminal analysis in police activities under martial law (using the example of Ukraine) are investigated. The importance and expediency of using criminal analysis in police activities under martial law (using the example of Ukraine) are assessed. A number of relevant author's conclusions are made regarding some features of using criminal analysis

in police activities under martial law (using the example of Ukraine). Despite the positive results, criminal analysis in the activities of the Ukrainian police faces a number of problems, which are outlined by the author. Since, at the current stage, the development of criminal analysis in Ukraine is of strategic importance for building an effective national security system, the author proposes a number of promising measures. It has been proven that criminal analysis under martial law is a critical component of the effective activities of the National Police of Ukraine, and its application contributes to increasing the efficiency, accuracy, and strategic flexibility of law enforcement agencies. It is substantiated that, despite existing problems – personnel, technical, and organizational – criminal analysis in Ukraine demonstrates dynamic development, and its further improvement should be based on the integration of modern IT technologies, the expansion of analytical training of personnel, and the development of national standards for analytical activities in the Ministry of Internal Affairs system.

In the course of the study, a combination of methods was employed – analysis of legal and regulatory acts, the comparative legal method, as well as methods of systemic and criminological analysis – which made it possible to comprehensively examine the peculiarities of applying criminal analysis in police activities under martial law conditions.

Keywords: *criminal analysis, police activities, use of criminal analysis, criminal offense, martial law conditions, pre-trial investigation, detection and investigation of crimes.*

Постановка проблеми. Сучасні умови функціонування держави, зокрема вплив воєнного стану, кардинально змінюють характер, масштаби та інтенсивність злочинності. В умовах воєнних дій традиційні методи оперативно-розшукової діяльності та реагування на правопорушення часто виявляються недостатньо ефективними. Це обумовлено як обмеженими ресурсами, так і ускладненими умовами збору, обробки та аналізу інформації. У таких обставинах зростає потреба в ефективних аналітичних підходах, які дозволяють швидко виявляти закономірності, прогнозувати ризики та забезпечувати обґрунтоване управлінське реагування. Одним із найважливіших інструментів у цьому контексті виступає кримінальний аналіз, який поєднує елементи кримінологічного, статистичного та інформаційного дослідження.

Актуальність проблеми використання кримінального аналізу в поліцейській діяльності визначається тим, що він стає невід'ємною частиною системи управління безпекою держави. В умовах воєнного стану завдання поліції значно розширюються: від охорони громадського порядку та боротьби із загальнокримінальною злочинністю до протидії диверсіям, мародерству, колабораціонізму, кіберзлочинності, а також забезпечення взаємодії з військовими формуваннями. Усі ці процеси потребують оперативного та глибокого аналітичного супроводу. Проте на практиці механізми кримінального аналізу в Україні залишаються недостатньо розвиненими, відсутня єдина концепція їх застосування в кризових ситуаціях, а кадровий та технічний потенціал аналітичних підрозділів є обмеженим.

Таким чином, постановка проблеми полягає у визначенні сутності, структури та механізмів функціонування кримінального аналізу в поліцейській діяльності під час воєнного стану (на прикладі України). Необхідно дослідити, як саме аналітичні інструменти можуть бути адаптовані до умов обмежених ресурсів, підвищеної небезпеки та інформаційної нестабільності, а також які організаційні зміни потрібні для підвищення ефективності аналітичних підрозділів. Вирішення цієї проблеми передбачає не лише теоретичне обґрунтування ролі кримінального аналізу, але й розроблення практичних рекомендацій щодо його інтеграції у діяльність поліції під час воєнного стану (на прикладі України).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі питання, які пов'язані із використанням кримінального аналізу в поліцейській діяльності в умовах воєнного стану у своїх працях розглядали українські вчені, такі як О. М. Гончарук та К. Ю. Ісмайлов, В. Коцуренко, В. Ігнатів та А. Кисельов, Д. Г. Тінін, Д. Олексієнко, Д. Нікіщенко, Р. Івашук та А. Кисельов, В. В. Ткаченко, Р. В. Білоус, В. І. Василичук та О. В. Таран, І. А. Федчак, В. В. Моца та інші. Зокрема, О. М. Гончарук та К. Ю. Ісмайлов у своїй науковій праці розглянули поняття, мету й завдання кримінального аналізу в системі правоохоронних органів України [1]. В. Коцуренко, В. Ігнатів та А. Кисельов акцентували свою увагу на кримінальному аналізі саме у воєнний час [2]. Д. Г. Тінін у своєму науковому дослідженні звернувся до питання про інформаційно-аналітичне забезпечення поліцейських в умовах дії правового режиму воєнного стану, а точніше, про можливості та необхідність координаційних дій поліцейських під час отримання інформації на тимчасово окупованих та підконтрольних українських територіях [3]. Д. Олексієнко, Д. Нікіщенко, Р. Івашук та А. Кисельов у своїй науковій праці дослідили питання штучного інтелекту в кримінальному аналізі [4]. В. В. Ткаченко у своєму науковому дослідженні розглянув основні аспекти кримінологічної характеристики (аналізу) злочинності під час воєнного стану [5]. Р. В. Білоус, В. І. Василичук та О. В. Таран у своєму науковому здобутку приділили увагу використанню методів кримінального аналізу під час оперативного провадження та досудового

розслідування [6]. Навчальний посібник І. А. Федчака присвячений теоретичним розробкам та практичним рекомендаціям у сфері кримінального аналізу [7]. В. В. Моца акцентував свою увагу на теоретико-методологічних засадах використання кримінального аналізу оперативними підрозділами правоохоронних органів України [8].

Однак, незважаючи на досить вагомі та продуктивні наукові здобутки у цьому напрямі, багато аспектів даної проблематики, зокрема питання щодо важливості та доцільності використання кримінального аналізу в поліцейській діяльності в умовах воєнного стану, особливо, в теперішній час, на прикладі України залишаються малодослідженими та спірними, особливо в їхньому практичному застосуванні.

У зв'язку з цим, **метою статті** є дослідження важливості та доцільності використання можливостей кримінального аналізу в поліцейській діяльності в умовах воєнного стану (на прикладі України), а також визначення його основних напрямів, проблем та перспектив розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Воєнний стан, запроваджений в Україні у 2022 році, суттєво змінив функціональні особливості правоохоронних органів. В умовах зростання кількості воєнних злочинів, диверсій, кіберзагроз та внутрішніх правопорушень, зросла потреба у підвищенні ефективності кримінального аналізу як системного інструменту інформаційно-аналітичного забезпечення поліцейської діяльності. Кримінальний аналіз стає підґрунтям оперативного керування силами та засобами поліції в умовах воєнного стану.

Всупереч очевидній ефективності аналітичного підходу до виявлення, розкриття й попередження злочинів, в умовах воєнного стану спостерігається низка протиріч. З одного боку, правоохоронні органи мають потребу в швидкому прийнятті рішень на основі достовірної інформації, з іншого — обмеженість доступу до джерел, руйнування інфраструктури, нестабільність комунікацій і необхідність дотримання режиму секретності створюють бар'єри для збору й обробки даних. До того ж, частина інформації, отриманої з відкритих джерел, потребує перевірки, а алгоритми її обробки не завжди адаптовані до умов надзвичайних ситуацій. Таким чином, актуальною є проблема розроблення адаптивної моделі кримінального аналізу, здатної функціонувати в умовах нестабільності, ризику та обмежених ресурсів.

На думку науковців, кримінальний аналіз є важливим і в умовах розвинутої організованої злочинності незамінним елементом системи інформаційного забезпечення оперативно-розшукової діяльності [10, с. 238].

Ще одним аспектом проблеми є кадровий фактор. Ефективний кримінальний аналіз вимагає фахівців, які поєднують навички роботи з великими обсягами даних, розуміння кримінологічних закономірностей і знання інформаційних технологій. Однак на практиці підготовка таких кадрів відстає від потреб сучасної поліцейської діяльності. Недостатня інтеграція між навчальними закладами, науковими установами та практичними підрозділами поліції знижує можливість впровадження інноваційних аналітичних методик. Проблема кадрового забезпечення ускладнюється також тим, що воєнний стан зумовлює ротації, втрату спеціалістів і необхідність швидкої заміни персоналу, що не сприяє стабільності аналітичної роботи.

Не менш значущим є організаційно-правовий аспект проблеми. Система нормативного регулювання аналітичної діяльності правоохоронних органів в Україні залишається фрагментарною. Відсутність чітких стандартів, методичних рекомендацій і єдиних алгоритмів використання аналітичних інструментів призводить до нерівномірності якості аналізу в різних підрозділах поліції. Крім того, у період воєнного стану частина рішень приймається в умовах обмеженого часу, що вимагає делегування повноважень і підвищення відповідальності аналітиків. Водночас така оперативність часто відбувається без належного документування та аналітичного супроводу, що унеможливорює подальше узагальнення досвіду.

Важливим компонентом також є технологічна складова. У світі кримінальний аналіз активно використовує сучасні інформаційні технології – геоінформаційні системи (GIS), аналітику великих даних (Big Data), алгоритми штучного інтелекту (AI) та системи відеоаналітики. В українських реаліях ці інструменти використовуються вибірково, переважно в експериментальному режимі. Більшість аналітичних систем не інтегровані між собою, що створює інформаційні «розриви» між підрозділами. Таким чином, виникає потреба у створенні єдиного інформаційно-аналітичного середовища, здатного забезпечити обмін, захист і комплексну обробку даних.

Слід погодитись із вченими, що основною умовою отримання хороших результатів у розпізнаванні та протидії терористичним загрозам є обмін інформацією між правоохоронними органами, своєчасний аналіз даної інформації та здійснення прогнозування [11, с.154].

Законом України «Про правовий режим воєнного стану», поняття «воєнний стан» визначається, як «особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії

чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень» [9].

І. А. Федчак вдало відзначає, що «кримінальний аналіз є діяльністю співробітників правоохоронних органів з використання інтелектуального програмного забезпечення та системного підходу щодо збору відповідної інформації, аналітичного вивчення певних характеристик, тенденцій з метою встановлення взаємозв'язків між фактами, подіями, явищами, суб'єктами та об'єктами, оптимізації управління правоохоронними органами на державному, територіальному рівні та під час вирішення конкретних задач протидії злочинності» [7, с. 16-17].

Слід погодитися з його думкою про те, що кримінальний аналіз – «специфічний вид інформаційно-аналітичної діяльності, спрямований на встановлення та передбачення взаємозв'язків між даними про злочинну діяльність та іншими даними, потенційно з ними пов'язаними, їх оцінювання, інтерпретація та прогнозування розвитку досліджуваних подій з метою їх використання під час досудового розслідування та здійснення» [7, с. 16-17].

З огляду на вищезазначене, проблема використання кримінального аналізу в поліцейській діяльності в умовах воєнного стану має комплексний характер. Вона поєднує організаційні, правові, кадрові, технічні та етичні аспекти, кожен з яких потребує системного наукового осмислення. Недостатня теоретична розробленість цього питання у вітчизняній науці та обмежений практичний досвід його застосування в умовах війни створюють наукову прогалину, заповнення якої має не лише теоретичне, а й важливе практичне значення для забезпечення національної безпеки.

Висновки. В умовах воєнного стану, особливо для України в теперішній час, кримінальний аналіз стає не лише способом боротьби зі злочинністю, а й знаряддям збереження національної витримки.

Попри позитивні результати, кримінальний аналіз у діяльності поліції України стикається з низкою проблем. Серед них:

- недостатня інтеграція баз даних між різними відомствами (МВС, СБУ, прокуратура);
- дефіцит кваліфікованих аналітиків;
- обмеження доступу до інформації у зв'язку з режимом секретності в умовах воєнного стану;
- відсутність єдиної аналітичної платформи для обміну даними між підрозділами поліції;
- низький рівень автоматизації процесів кримінального аналізу.

Крім того, воєнний стан створює особливі етико-правові виклики, так як зростає небезпека порушення прав людини в процесі збирання даних, що вимагає дотримання принципу пропорційності між безпекою і приватністю.

На сучасному етапі розвиток кримінального аналізу в Україні має стратегічне значення для побудови ефективної системи національної безпеки. Серед перспектив:

- створення єдиного аналітичного центру при МВС із доступом до даних усіх відомств;
- впровадження технологій штучного інтелекту та машинного навчання для прогнозування криміногенної ситуації;
- розширення міжнародного співробітництва з Європолем та Інтерполом у сфері кримінального аналізу;
- удосконалення професійної підготовки аналітиків у закладах вищої освіти;
- розроблення національної програми цифрової безпеки, яка інтегрує кримінальну аналітику у всі рівні державного управління.

Кримінальний аналіз в умовах воєнного стану виступає критичним компонентом ефективної діяльності Національної поліції України. Його застосування сприяє підвищенню оперативності, точності та стратегічної гнучкості правоохоронних органів.

Попри наявні проблеми – кадрові, технічні та організаційні – кримінальний аналіз в Україні демонструє динамічний розвиток. Його подальше удосконалення має спиратися на інтеграцію сучасних ІТ-технологій, розширення аналітичної підготовки кадрів і розроблення національних стандартів аналітичної діяльності в системі МВС.

Список використаних джерел

1. Гончарук О. М., Ісмаїлов К. Ю. Кримінальний аналіз у системі правоохоронних органів України: поняття, мета й завдання. *Правовий часопис Донбасу*. 2023. № 2. С. 3–9.
2. Коцуренко В., Ігнатів В., Кисельов А. Кримінальний аналіз в воєнний час. *Universum*, 2024, (9). С. 133–137.
3. Тінін Д. Г. Інформаційно-аналітичне забезпечення поліцейських в умовах дії правового режиму воєнного стану: можливості та необхідність координаційних дій поліцейських під час отримання інформації на тимчасово окупованих та підконтрольних українських територіях. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО*. 2024. Випуск 83. Частина 2. С. 62–68.
4. Олексієнко Д., Нікішенко Д., Іващук Р., Кисельов А. Штучний інтелект в кримінальному аналізі. *Universum*. 2025. 21. С. 521–526.
5. Ткаченко В. В. Основні аспекти кримінологічної характеристики (аналізу) злочинності під час воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2025. С. 181–188.
6. Білоус Р. В., Василичук В. І., Таран О. В. Використання методів кримінального аналізу під час оперативного провадження та досудового розслідування. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2021. № 1. С. 131–137.
7. Федчак І. А. Основи кримінального аналізу : навчальний посібник. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ. 2021. 288 с.
8. Моца В. В. Теоретико-методологічні засади використання кримінального аналізу оперативними підрозділами правоохоронних органів України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. 2022. Вип. 73(2). С. 141–147.
9. Сандул К. О. Форми оперативного кримінального аналізу. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2018. № 15. С. 160–166.
10. Цигикал П. Кримінальний аналіз як елемент системи інформаційного забезпечення оперативно-розшукової діяльності. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Сер. : Військові та технічні науки*. 2017. № 2. С. 234–240.
11. Кіреєва О. С. Кримінальний аналіз як один з елементів у системі протидії терористичним загрозам. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Сер. : Військові та технічні науки*. 2017. № 4. С. 143–157.
12. Власюк О. В. Кримінальний аналіз у боротьбі зі злочинністю: виникнення та становлення. *Університетські наукові записки*. 2012. № 4. С. 351–356.
13. Фаріон О. Метод стратегічного кримінального аналізу загроз прикордонній безпеці України. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія : Військові та технічні науки*. 2020. №2. С. 223–241.
14. Про правовий режим воєнного стану : Закон України № 389-VIII від 12. 05. 2015 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 15.09.2025).

References

1. Honcharuk, O. M. & Ismaylov, K. Yu. (2023). Kryminalnyi analiz u systemi pravookhoronnykh orhaniv Ukrayiny: ponyattya, meta y zavdannya [Criminal analysis in the system of law enforcement agencies of Ukraine: concept, goal and tasks]. *Pravovyy chasopys Donbasu – Legal Journal of Donbas*, 2, 3-9 [in Ukrainian]
2. Kotsurenko, V., Ihnatov, V. & Kyselov, A. (2024). Kryminalnyi analiz v voyenny chas [Criminal analysis in wartime]. *Universum*, 9, 133–137 [in Ukrainian]
3. Tinin, D. H. (2024). Informatsiyno-analitychne zabezpechennya politseyskykh v umovakh diyi pravovoho rezhymu voyennoho stanu; mozhlyvosti ta neobkhdnist koordynatsiynykh diy politseyskykh pid chas otrymannya informatsiyi na tymchasovo okupovanykh ta pidkontrolnykh ukrayinskykh terytoriyakh [Information and analytical support for police officers under the legal regime of martial law: the possibilities and necessity of coordinating police actions when obtaining information in temporarily occupied and controlled Ukrainian territories]. *Naukovyy visnyk Uzhhorodskoho Natsionalnoho Universytetu. Seriya PRAVO – Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. LAW Series*, 83(2), 62-68 [in Ukrainian]
4. Oleksiyenko, D., Nikishenko, D., Ivashchuk, R. & Kyselov, A. (2025). Shtuchnyy intelekt v kryminalnomu analizi [Intelligence in Criminal Analysis]. *Universum*, 21, 521–526 [in Ukrainian]

5. Tkachenko, V. V. (2025). Osnovni aspekty kryminolohichnoyi kharakterystyky (analizu) zlochynnosti pid chas voyennoho stanu [Main aspects of criminological characteristics (analysis) of crime during martial law]. *Naukovyy visnyk Uzhhorodskoho Natsionalnoho Universytetu – Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University*, 181-188 [in Ukrainian].
6. Bilous, R. V., Vasylynychuk, V. I. & Taran O. V. (2021). Vykorystannya metodiv kryminal'noho analizu pid chas operatyvnoho provadzhennya ta dosudovoho rozsliduvannya [Use of criminal analysis methods during operational proceedings and pre-trial investigation]. *Naukovyy visnyk Natsional'noyi akademiyi vnutrishnikh sprav – Scientific Bulletin of the National Academy of Internal Affairs*, 1, 131-137 [in Ukrainian].
7. Fedchak, I. A. (2021). *Osnovy kryminalnoho analizu [Fundamentals of criminal analysis]*. Lviv: Lvivskyy derzhavnyy universytet vnutrishnikh sprav [in Ukrainian].
8. Motsa, V. V. (2022). Teoretyko-metodolohichni zasady vykorystannya kryminalnoho analizu operatyvnymy pidrozdilamy pravookhoronnykh orhaniv Ukrayiny [Theoretical and methodological principles of the use of criminal analysis by operational units of law enforcement agencies of Ukraine]. *Naukovyy visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriya: Pravo – Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University. Series: Law*, 73(2), 141-147 [in Ukrainian].
9. Sandul, K. O. (2018). Formy operatyvnoho kryminalnoho analizu [Forms of operational criminal analysis]. *Visnyk Pivdennoho rehionalnoho tsentru Natsionalnoyi akademiyi pravovykh nauk Ukrayiny – Bulletin of the Southern Regional Center of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 15, 160-166 [in Ukrainian].
10. Tsyhykal, P. (2017). Kryminalnyy analiz yak element systemy informatsiynoho zabezpechennya operatyvno-rozshukovoyi diyalnosti [Criminal analysis as an element of the system of information support of operational and investigative activities]. *Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoyi akademiyi Derzhavnoyi prykordonnoyi sluzhby Ukrayiny. Ser.: Viyskovi ta tekhnichni nauky – Collection of scientific works of the National Academy of the State Border Service of Ukraine. Ser.: Military and technical sciences*, 2, 234-240 [in Ukrainian].
11. Kireyeva, O. C. (2017). Kryminalnyy analiz yak odyn z elementiv u systemi protydyi terorystychnym zahrozam [Criminal analysis as one of the elements in the system of combating terrorist threats]. *Zbirnyk naukovykh prats Natsional'noyi akademiyi Derzhavnoyi prykordonnoyi sluzhby Ukrayiny. Ser.: Viys'kovi ta tekhnichni nauky – Collection of scientific works of the National Academy of the State Border Service of Ukraine. Ser.: Military and technical sciences*, 4, 143-157 [in Ukrainian].
12. Vlasyuk, O. V. (2012). Kryminalnyy analiz u borotbi zi zlochynnistyu: vynyknennya ta stanovlennya [Criminal analysis in the fight against crime: origin and development]. *Universytetski naukovy zapysky – University scientific notes*, 4, 351-356 [in Ukrainian].
13. Farion, O. (2020). Metod stratehichnoho kryminalnoho analizu zahroz prykordonniy bezpetsi Ukrayiny [The method of strategic criminal analysis of threats to the border security of Ukraine]. *Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoyi akademiyi Derzhavnoyi prykordonnoyi sluzhby Ukrayiny. Seriya: Viyskovi ta tekhnichni nauky – Collection of scientific works of the National Academy of the State Border Service of Ukraine. Series: Military and technical sciences*, 2, 223-241 [in Ukrainian].
14. Zakon Ukrainy «Pro pravovyy rezhym voyennoho stanu» [The Law of Ukraine «About the legal regime of martial law»]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> [in Ukrainian].

Стаття надійшла 28.09.2025

Стаття прийнята до друку 14.11.2025

Збірник наукових праць

*Випуск 4(44)
2025*

Літературний редактор: *Інна Калачик*
Комп'ютерне макетування: *Ольга Драбюк*
Дизайн обкладинки: *Марія Юрків*

Підписано до друку 29 грудня 2025 р.
Формат 60х84 ¹/₈. Гарнітура Times.
Папір офсетний. Друк на дублюванні.
Ум.-друк. арк. 14,5. Обл.-вид. арк. 14,8.
Замовлення № P014-12-25. Тираж 300 прим.

Адреса редакції:
46400 м. Тернопіль, вул. Микулинецька, 46а
тел. (0352) 26-06-36

www.appj.wunu.edu.ua
E-mail: zbirnykapp@wunu.edu.ua

Видавець та виготовлювач:
Західноукраїнський національний університет
вул. Львівська, 11, м. Тернопіль 46009

*Свідомо про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців ДК № 7284 від 18.03.2021 р.*

Віддруковано у видавничо-поліграфічному центрі «Університетська думка»
вул. С. Короля, 2, м. Тернопіль 46009
тел. (0352) 47-58-72
E-mail: edition@wunu.edu.ua
www.appj.wunu.edu.ua